DE GENERIS HUMANI CONSENSU
IN AGNOSCENDA DIVINITATE
OPUS METAPHYSICUM, CRITICUM, ET HISTORICUM,

IN QUO PLURES RECENTIORUM INCREDULORUM, PRAESERTIM PETRI BAYLII, CONFUTANTUR ERRORES, AC PLURIMI ILLUSTRES VIRI, PLURIMAEQUE GENTES TUM VETERES, TUM RECENTIORES AB ATHEISMI NOTA VINDICANTUR.

CONSCRIPTUM

AB ALOYSIO BRENNA ROMANO S. J.

IN FLORENTINO EJUSDEM SOCIETATIS LYCAEO

PHILOSOPHIAE PROFESSORE.

DICATUM

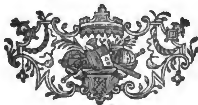
ILLUSTRISSIMO ET EXCELLENTISSIMO DOMINO

D. RODULPHO AEMILIO MARIAE
BRIGNOLE SALE

SERENISSIMAE GENUENSIS REIPUBLICAE

PROCURATORI PERPETUO &c.

VOLUMEN SECUNDUM.



FLORENTIAE MDCCLXXIII.

TYPIS REGIAE CELSITUDINIS APUD CAJETANUM CAMBIAGI

SUPERIORUM PERMISSU.

AMICO LECTORI.

NOnnullos eſſe Scriptores, qui graviſſimis verbis Atheorum impietatem deteſtati numerum tamen ipſum aut faciant multo majorem, aut facere videantur, quam veritas ipſa concedat, ii facile norunt, qui liberaliſſimis Artis Criticae ſtudiis operam dare conſueverunt. Sunt enim qui clariſſimis ex omni antiquitate Philoſophis turpiſſimam ſine ulla ratione Ἀθεότητος maculam aſpergant, & invitos, reluctanteſque vel maxime Graecae ſapientiae principes viros cum deterrima Divinitatis hoſtium turba miſcere conentur, atque confundere. Sunt etiam, qui cum in Europa opportunum tantae impietati praeſidium nanciſci non poſſint, ſeu vaſtas Africae oras, ſive inacceſſas Americae ſilvas, & vix cognita noſtris hominibus litora ſcrutentur, ut populos omni cujuſque Numinis cognitione carentes aliquando reperiant. Quin & Proteſtantes haud ita pauci, duce, niſi fallor, Calvino, in eam temeritatis conſuetudinem venerunt, ut Catholicos plurimos, praeſertim Italos, nihil tale merentes Atheis adnumerent. His artibus nimirum hujuſmodi Scriptores, niſi ex eorum numero ſint, quos aliorum praeſtigiae deceperunt, ſuorum odium in Catholicam Religionem inflammare ſtudent. Neque vero diſſimulandum hoc loco eſt, bonos quoſdam eſſe Viros, haud ſcio tamen, an ſatis in dicendo accuratos, qui nimias etiam aetate noſtra de incredibili Atheorum multitudine tragoedias excitant. Vident enim ſpretam apud

multos temporibus adeo calamitosis Religionem jacere, *Spiritus fortes*, aliasque hujusmodi pestes impune grassari, ordinis cujusque, aut aetatis homines in turpissima sese quaevis ingurgitare flagitia. Ab iisdem non raro, si quidem impune facere possint, eos misceri sermones comperiunt, qui nostrorum animorum immortalitatem, divinamque Justitiam funditus tollant, & ipsa naturalis Religionis fundamenta convellant. Hinc qui reverentia Supremi Numinis, & amore tanguntur, maxime commoventur, & ipsorum aliqui eam facile suspicionem admittunt, ne forte, qui tam pravos fovent de Religione sensus, omni prorsus Divinitati bellum indixerint. Hinc homines minime mali & forum, & castra, & curiam, & gymnasia, & ipsa templa Atheis redundare queruntur, quos tamen, qui Artis Criticae, vel Dialecticae regulas melius tenent, esse fatentur pro charitate quidem, quam Deo homines debent, nimium multos, at pro multitudine bene, aut non tam male sentientium admodum paucos; imo ita paucos, ut cum adversantibus comparari nulla ratione possint. Jam vero in horum omnium auctoritate delitescere curant, ut rationem declinent a *Generis Humani Consensu* petitam *in agnoscenda Divinitate*, cum Spinosae, ac Tolandi discipuli (quod genus est Atheorum impudentissimum) tum praeclarus ille Atheorum patronus, Petrus Baylius, contra quem plurima in primo Volumine diximus, plurima jam in altero dicturi sumus. At advertere debuissent, Auctores eosdem, quos indicavimus, ita plerumque vel sentire, vel loqui, ut tanta, tamque doctis hominibus inflicta calumnia, quamvis, nisi dissipetur, rationis illius, ut ita dicam, aliquos nervos elidat, non tamen

cam-

eamdem omnino conficiat, aut exterminet. Plures enim illi classes Atheorum plerumque describunt. In prima eos numerant, qui Deum quemlibet aut omnino ignorant, aut aperte negant. In alias eos detrudunt, quos aut negavisse Deum ipsi rationibus quibusdam, argumentisque concludunt, aut perperam de supremi Numinis proprietatibus locutos fuisse norunt. Perinde enim id esse dicunt, ac si Deum apertius negavissent. Auctores isti, quod alio loco post Fabricium, Bruckerum, aliosque Criticos emunctae naris explicuimus, cum in ipsis Atheorum classibus describendis inter se nullo modo consentiant, Historiam, quae Philosophorum placita, & doctrinas exponit, haud leviter perturbarunt. Dicere tamen poterit, si quis Auctores eosdem defendere cupiat, tantum Atheos illos, qui pertinent ad primam classem, efficere posse, si plurimi dicantur esse, ne genus hominum universum in supremum aliquod Numen agnoscendum convenire videatur. Atheos autem hujusmodi, si diligentius, quam a plerisque factum fuerit, seponat a reliquis, paucos omnino fuisse, non difficile demonstrabit. Jam Atheos aliarum quarumcumque classium (sunt enim qui ad novem, aut etiam decem classes inducant) cum ab ipsa natura moniti videantur, ut aliquam esse concedant supra Genus Humanum a nullius nutu pendentem, summa quidem intelligentia, summa bonitate, virtute summa praestantem, beatamque Mentem, & immortalem, ad optimae causae patrocinium vocari posse, contendet. Ridicula profecto res videri poterit, quod iidem, quos vocas Atheos, hoc est, si vocis potestatem spectes, quibus nullus est Deus, testes a te producantur, quasi, quod Deus maxime sit, & ipsi diffiteri non audeant:

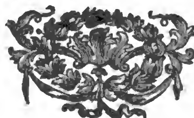
At levius erit id ſine dubio malum, quam ſi committas, ut rationem, de qua locuti ſumus, infirmam, & ineptam eſſe defendens, cauſae bonis omnibus probatae praevaricator vel haberi vel dici queas. Illud etiam advertere Baylius, aliique debuiſſent, Scriptorum, de quibus loquimur, auctoritatem hominibus tantummodo in Arte Critica parum exercitatis fucum facere poſſe. Nam inter eos nonnulli, quae ſcripta fuerant ab aliis, incredibili quadam fidelitate deſcribunt, quod non ita raro quibuſdam a recentioribus etiam aliis Auctoribus fieri videmus, qui, cum de ſuo non poſſint, de alieno ſibi volunt ingenio nominis immortalitatem, gloriamque comparare. Alii multa quidem proprio marte, quod dici ſolet, excogitata in medium afferunt, ſed nihil minus curare videntur, quam ut probabili aliqua ratione muniant, atque ſtabiliant. Alii denique multa congerunt, quibus fidem ſibi, ſuiſque dictis concilient, ſed ita debilibus plerumque fundamentis nituntur, ut voluiſſe quidem aliorum Α'θεότητα demonſtrare, at nullo modo potuiſſe videantur. Quamobrem nihil, aut parum his Auctoribus eſſe fidendum ratio, & veritas ipſa convincit. Sed ut illorum, qui ſtant a Spinoſa, vel a Baylio ea ratione frangamus audaciam, quae cum plenior, tum utilior legentibus, atque jucundior accidat, ſeparatim hoc altero Volumine de ſingulis Gentibus, quae vel totae, vel maximam certe partem Atheae dictae ſunt a nonnullis, agere decrevimus. Noſtra enim ſententia eſt, nullam ab adverſariis Atheam ex antiquorum, vel ex recentiorum temporum hiſtoria nationem poſſe proferri; Itaque, ſi de populis agitur, aut antiquioribus, aut recentioribus, tam bene cognitis, ut illorum de maximis rebus opi-

nio-

niones assequi non dubia ratione possimus, nullum indicari posse, quem Atheum fuisse, vel esse, probatae fidei testes opinari sinant, pronunciamus, atque defendimus. At si de gentibus inferatur sermo tam barbaris, atque feris, ut nostrorum hominum vel maxime curiosorum diligentiam effugiant, ac vix de sententiis illorum pauca quaedam teneri, ac memoriae prodi potuerint, ita statuimus: Non deesse monumenta, quae levi saltem aliqua Divinitatis notitia plerasque imbutas fuisse declarent: etsi verum est quasdam occurrere, adeo paucas, atque adeo viles, ut vix aliqua dignae memoria videantur, de quibus nimirum argumento, quod *positivum* Critici vocant, nihil sine magno erroris periculo definiri posset, si tantummodo historiae monumenta consuleremus. At ne adversarii quidem hujusmodi argumentum proferre possunt; neque enim eas gentes Atheas habendas esse ulla probabili, ac satis firma ratione concludunt. Itaque, cum par utrimque sit ratio, habendas eodem esse loco censemus, quo gentes, si quae sunt adhuc, prorsus incognitas, de quibus videlicet Α'ναλογίας, aut *Inductionis* argumento statui debeat, quid censendum omnino sit. Alter autem hic Liber in duas etiam dividitur partes. Altera de gentibus non paucis agit, quarum apud antiquos Scriptores occurrit mentio; ubi etiam de Graecis Philosophis, atque aliarum Gentium Sapientioribus Viris haud leviter agendum erit; de aliis potissimum altera, quae postremis aetatibus innotuerunt. Nam de Sinensibus etiam hic non una controversia solvenda est; quin & de illis Europaeis longior habenda tractatio, quos videlicet in Atheorum collegium, per injuriam profecto non levem, quorumdam Scriptorum vel

odium,

odium, vel temeritas, vel inſcitia referre non dubitavit. Si res nobis ex voto ceſſerit, haud leviter Hiſtoriae Criticae, quae Philoſophorum ſententias, ac Populorum Religiones exponit, fortaſſe conſulemus. At, quoniam noſtrarum nobis tenuitas virium ſatis perſpecta eſt, jam hinc te rogamus, amice Lector, ut, ſi opus ipſum probare non poteris, ſtudium tamen ipſum, ac voluntatem juvandi optimam cauſam, gratam habere velis. Vale.



IN-

INDEX CAPITUM.

PARS PRIMA.

Gentes non paucae defenduntur, de quibus apud Scriptores antiquos occurrit mentio.

CAP.

Cap.

PARS SECUNDA.

In qua de Gentibus agitur 'Αθεότητος insimulatis, quae novissimis aetatibus innotuerunt; nec non de Atheis, qui tum in Sinarum Imperio, tum in Europa esse dicuntur.



DE

DE GENERIS HUMANI CONSENSU IN AGNOSCENDA DIVINITATE

LIBER SECUNDUS

IN QUO SINGILLATIM DE GENTIBUS ATHEISMI CRIMINE INSIMULATIS AGITUR.

PARS PRIMA

Gentes non paucae defenduntur, de quibus apud Scriptores antiquos occurrit mentio.

CAPUT I.

De Phlegybus, atque Gigantibus.



UM gentes haud ita paucas impietatis illius, qua major esse ulla vix possit, crimine insimulatas apud aequos Lectores vindicaturi simus, ab iis exordiri nobis maxime placuit, quae remotioribus aetatibus nobilissimas Europae regiones incoluerunt.

Ac primo quidem Phlegyas, Thessaliae gentem, facile est ipsius, qui ad eos damnandos in judicium vocatur, Homeri testimonio, ejus culpae, cujus accusantur, absolvere, quamvis ob alias causas inter pessimos homines numerandi sint. Quid enim ex Homero (*a*) tandem adversarii colligunt, praeter quam eos Jovem non curare, Jovem spernere, neque ulla Deorum immortalium reverentia capi? Atqui hujusmodi sermo, nisi fallor, potius agnitam ab ipsis Di-

(*a*) *Hymn. in Apoll. v.* 279.

Divinitatem, quam penitus ignotam fuisse indicat. Quos enim in rerum natura nullo modo fatemur existere, citius omnino negare, vel de medio sublatos existimare, quam pro nihilo ducere, quam spernere, quam non curare dicimur.

Quod autem *in Scholiis ad Iliadem* (*a*) Athei vocantur, ad perditos eorum mores, atque flagitia pertinet, quae homines, ut eos vocat Eustachius, *improbi* ac *latrones* admittebant (*b*). Hanc enim saepius apud veteres illius vocis acceptionem fuisse primo libro docuimus.

Ut majorem, quae diximus, lucem accipiant non abs re fuerit, quod subdimus animadvertere: ab Homero scilicet, improbos homines induci non raro contemptu Numinum insignes, eorumque vim, atque potentiam, incredibili quadam audacia contemnentes. At eosdem homines egregius idem poëta, non omnino sublatam de medio velle Divinitatem, non obscure significat.

Luculentum ejus rei habemus exemplum libro nono Odyssaeae, quem locum ex elegantissimi poëtae Bernardi Zamagnae interpetratione (*c*) afferimus. Ita enim ibi prudentissimus Ulysses Polyphemum, scilicet immanem quemdam, & crudelitate famosum alloquitur.

„ *Nos procul a Troja diversa per aequora ventis*
„ *Iactati, patrias Danai dum tendimus oras,*
„ *Venimus huc, nutuque Iovis, fatoque coacti.*

„ *Ve-*

(*a*) *Num.* 302.

(*b*) Jacobus Mycellus *in Annotat. ad Boccacii Genealog. Deor. L. V. c.* 30 *p. m.* 140. affert de Phlegybus testimonium Pherecydis, qui = *Phlegyes*, inquit, *Gortinam habitantes, pessime, ac plane latronum more vivebant, itaque & finitimos incursabant, multosque injuria afficiebant .... ad summum ab Apolline deleti sunt.* =

(*c*) Bernardus Zamagna, homo nobis amicissimus, qui carminibus egregiis de Echo, ac de Navi Aërea, pluribusque aliis in lucem editis, magnam sibi apud homines elegantiorum litterarum amantes gloriam peperit, cum haec scriberemus, in Odyssaea Homeri latine vertenda, subsecivas horas insumebat. Utinam egregium opus ad umbilicum deducat, ac publici juris faciat.

„ *Ipſe vides gentes Agamemnonis arma ſequutas*
„ *Atridae, cuius coelo nunc maxima fama*
„ *Tollitur, evertit poſtquam Priameïa regna,*
„ *Pugnaceſque urbes Aſiae. Nunc ad tua vecti*
„ *Littora, ſupplicibus te votis poſcimus omnes*
„ *Ad genua baerentes, facilis dare munera forte*
„ *Si qua velis, laetoſque tua dimittere ſede.*
„ *Tu vero Divos veritus miſerere precantum:*
„ *Iupiter boſpitibus laeſis, precibuſque repulſis*
„ *Ultor adeſt: ille boſpitii ſacra jura tuetur &c.*

Impius autem ille Polyphemus ita reſpondet, ut Deos eſſe non neget, ſed eoſdem petulanter aſpernetur.

. . . *vel te dementia verſat,*
„ *Longa vel binc pelagi via dividit, alta vereri*
„ *Me fors, aut ſervare putas qui numina caeli,*
„ *Nulla mibi, ſuperique Iovis reverentia, cura*
„ *Nec Divos cedunt nobis praeſtantibus auſis*
„ *Coelicolae: proin mitte Iovis praetendere vires,*
„ *Atque odia, ultoris; noſter tibi parcere ſolus*
„ *Hic animus, ſociiſque valet, ſi juſſerit ipſe.*
„ *Verum age dic &c.*

Eodem libro Polyphemus jam lumine caſſus, tantiſper ſuperbiam ponit, ac Neptunum fuſis precibus obſecrat.

„ *O qui fluctiſono vaſtam quatis aequore terram,*
„ *Si tua ſum proles, ſi tu mibi ſanguinis auctor,*
„ *Da, Pater, in patriam redeat ne victor Ulyſſes*
„ *Laërta genitus, procul binc Ithacenſia ponto*
„ *Regna colens. Vel ſi reducem contraria votis*
„ *Poſcunt fata meis, certuſque bic terminus baeret;*
„ *At veniat ſero, ſociorum & funere triſtis,*
„ *Nec patria in puppi; videatque indigna domorum*

 „ *Exci-*

„ *Excidia, & misera turbatos clade Penates.*
„ *Talibus orabat, genitor nec vota precantis*
„ *Respuit &c.*

Ex his etiam habes quid opinari de Gigantibus debeas, quos & Homerus, & alii, quorum ille chorum ducit, tum Graeci, tum Latini poëtae, maxime impios, atque Deorum hostes inducere consueverunt.

Neque enim quidquam habet probabilitatis ea conjectura, quam facit Macrobius, divinari potius, cum poëtas antiquiores exponit, quam sensus eorumdem diligenter, & accurate rimari solitus. Ait enim (*a*) = *Gigantes quid aliud fuisse credendum est, quam hominum quamdam impiam gentem, Deos negantem, & ideo existimatam Deos pellere de coelesti solo voluisse* = Potiore mihi videor jure Macrobium interrogaturus, quid aliud hanc explicationem esse credendum sit, nisi commenti genus, nulla ratione, nulla auctoritate, prolatum? Gentes prorsus atheas numquam fuisse cognitas tota historia loquitur, tota clamat antiquitas. Quid me, Macrobi, docere vis, non monumentorum fidem, sed tuas, nescio quas, conjecturas secutus, aliquam hujusmodi gentem extitisse? Desine id me docere. Abnuo; non accipio; in tuam venire sententiam recuso.

Caeterum celeberrimam illam de Gigantibus fabulam alii veteres alia ratione declarant. Inter eos Cornutus, sive Phurnutus (*b*), Macrobio gravior, & antiquior auctor, haec habet, ut vertit Conradus Clavserus Tigurinus, in libro de Natura Deorum (*c*) = *Ferunt Minervam in Gigantomachia Ari-*

(*a*) *Lib. I. Saturnal c.* 20.

(*b*) Is est, de quo Morerius *in Diction. Histor. tom. I.* = *Cornutus Philosophe Stoïcien, Africain, vivoit a Rome; sous l' Empire de Claude, & de Neron. Ce dernier le fit mourir. Cornutus fut Prècepteur du Poëte Perse. On le mette aussi au nombre des Grammariens, & des Poëtes; & il est très-souvent allegué par Aulu-Gelle, par Eusebe, par Suidas, & par l' A. de la vie de Perse* = *V. Fabric. Bib. Gr.*

(*c*) *p.* 48. 49.

Aristeia consecutam esse : & hac ratione impulsi veteres Γιγαντοφόντιδα *, idest Gigantum peremptricem eam dixere. Verisimile namque est primo homines, qui e terra nati sunt, fuisse violentos & truces, & in se mutuis caedibus saeviisse, quod nondum dijudicare possent communionis, & societatis scintillam, quae ipsis inerat, nec dum tamen in eis radices egerat. Dii autem veluti pungentes,* & *admonentes tandem humanum genus pervicerunt.. In primis tamen orationis diligentia, & solertia eos debellavit, & jugo subdidit, adeo ut eos deturbarint, & peremerint, idest in novos homines converterint. In alios enim transierunt homines. Hi enim qui ex Gigantibus tandem sunt nati, a Pallade Minerva, idest a cognitione, seu scientia ligati sunt* = (*a*) Equidem facile crediderim aliquam historiae de Gigantibus, qui fuerunt ante Diluvium, per sacras litteras narratae notitiam ad Ethnicos pervenisse, quae varias construendi fabulas occasionem Poëtis dare potuerit.

C A P U T II.

Quid sentiant adversarii quidam de Graecis proponitur, ac Linus, Orpheus, & Musaeus ab Atheismi nota vindicantur.

GRaecos praesertim antiquissimos ii demum **Ἀ'θεότητος** postulare videntur, qui poetas in Graecia non tantum ingenio, sed & optimae doctrinae laude vel maxime celebratos, Atheis sine ulla dubitatione annumerant, Linum videlicet, Orpheum, Musaeum, Haesiodum, Homerum,

(*a*) Ita in libello, cui titulus. Φουρνούτου Θεωρία περὶ τῆς τῶν Θεῶν φύσεως, *p. m.* 40. = καὶ ἐν τῇ πρὸς τοὺς γίγαντας δὲ μάχῃ παραδίδοται ἠριστευκῦια ἡ Ἀθηνᾶ, & γιγαντοφόντις ἐπονομάζεται, κατα τοιοῦτον λογον. τοὺς γὰρ πρώτους ἐκ τῆς γῆς γενομένους ἀνθρώπους εὔλογον βιαίους, καὶ θυμικοὺς κατ' ἀλλήλων γενέσθαι διὰ τὸ μηδέπω δύνασθαι διακρίνεσθαι, μη δὲ ῥιζοῦσθαι τὸν ἐν αὐτοῖς σπινθῆρα τῆς κοινωνίας· οἱ δὲ θεοὶ ὥσπερ εἰ νύττοντες, καὶ ὑπομιμνήσκοντες αὐτοὺς τῶν ἐννοιῶν, περιγεγόνασι, καὶ μάλιστα ἡ κατὰ λόγον ἐντρέχεια κατεπολέμησεν αὐτοὺς, καὶ ὑπέταξεν οὕτως, ὡς διαλλακῆναι, καὶ ἀνῃρῆσθαι αὐτοὺς, δηλονότι μεταβεβλημέναι ἄλλοι γὰρ αὐτοὶ τῆς ἐκ μεταβολῆς ἐγένοντο· καὶ οἱ γεγονότες διὰ αὐτῶν συμποδισθέντες εἰσὶν ὑπὸ τῆς παλλάδος ἀθηνᾶς, δηλαδὴ γνώσεως. =

rum, ac reliquos iis non absimiles, qui Deorum immortalium ortus, atque res gestas, concubitus praecipue cum mortalibus, & lites, & praelia, & vulnera cecinerunt.

Praeterea, qui primum Anaxagoram ferunt Mentem aliquo modo cognovisse, quae Mundum fabricata fuerit, atque digesserit, Graecos ante illum universos, alii clarius, obscurius alii, Spinosistas, aut alterius generis Atheos habendos esse significant.

Denique multi sunt, quod in alterius hujus libri prooemio vidimus, nobilium quorumcumque Graecorum accusatores, quos profecto si audias, Graeciam universam fuisse celeberrimam Atheismi scholam pronunciare non dubitaveris.

Nos autem, qui de nobilissima tot ingeniorum, atque artium parente omnino alia sentimus, tam atroces propulsare calumnias longiore oratione conabimur. Et initium quidem a tribus poëtis, atque adeo theologis, ut vocare solent, Lino, Orpheo, atque Musaeo ducendum esse putavimus. Quamquam enim, si patriam spectes, tres isti viri non debent Graecis annumerari, tamen & Graeca sunt, quae feruntur, ipsorum carmina, verius a Graecis Auctoribus conficta, ipsisque tributa, & inter Graecos eosdem, ut diximus, maxime claruerunt.

Itaque Linum (a) Angli Pantheistae sibi vindicant (b), quod *ex toto quidem esse omnia, & ex omnibus totum cecinerit. = Hujus autem versiculi*, ut est apud Asleium Sykes, cujus verba Genuensis latina facit, *fusior est explicatio.... Universum itaque, cujus exigua portio est mundus hic aspectabilis, affirmant esse infinitum tam extensione, quam virtute;* con-

(a) Herodotus *Lib. II.* 79. facit Linum Ægyptium. Alii tres distinguunt Linos: Celeberrimum, qui Chalcidensis fuerit; Ismenii filium, qui Thebanus; ac demum Linum Narcissum. Vid. Pausaniam *in Baeoticis*, & Auctores Hist. Philos.

(b) Ap. Aslei Sykes *Connex. de la Relig. natur. & de la rev. p.* 85. Vid. Genuens. *Diss. de rer. corp. or. C. I. §. ult.* Versus Lini est Ἐκ πάντος δὲ τὰ πάντα, ϗ ἐκ πάντων πᾶν ἐστι.

continuatione vero totius, & partium contiguitate unum: immobile, secundum totum, quum extra eum nullus sit locus, aut spatium: mobile autem, secundum partes, sive per intervalla numero infinita: incorruptibile simul, & necessarium, utroque modo, existentia scilicet aeternum, & duratione: intelligens etiam eminenti quadam ratione (Quae tamen eminens ratio alia non est, ut patet ex Tolandi scriptis, quam quod in Mundo sint res intelligentes, hoc est praecipue mentes humanae)…. *cujus sunt denique partes integrantes semper eaedem, ut partes constituentes in motu* = Haec illi afferunt, ut Lini versiculum explicent. At recte hic Genuensis (*a*) = *ita veteres interpretari est velle recentium notiones antiquorum verbis affigere* =.

Et id quidem in eos etiam dici posset, qui ad unicam Spinosae substantiam significandam ea Lini, ac Pythagorae verba trahere vellent, quae sunt apud Damascium; nimirum „ *non est unum aliquid, sed omnia sunt unum* „ (*b*).

Quamvis enim & ille versiculus, & haec verba genuina essent, sensus tamen alios, atque Spinosianos, recipere possent. Quis enim non videat potuisse mundum universum a nobilissimo poëta laudari, ac magnificis illis verbis extolli, quod, non exclusa quidem, at supposita Mente, quae sit rerum omnium prima causa, cuncta producat, cuncta complectatur, atque alat, unusque sit, quod in unum finem res omnes, aliae ex aliis annexae, ac pulcherrimo quodam ordine digestae, conspirare quodammodo videantur?

Caeterum ne leviter quidem dubitare videtur Agatopistus (*c*), quin versiculus ille confictus fuerit, & ea, quae legimus apud Damascium verba vehementer Bruckero (*d*) su-

(*a*) *Loc. cit.*

(*b*) Damasc. in libro περὶ ἀρχῶν, cujus fragmenta dedit Wolfius *T. III. Anecd. Graecor.* = οὐ γὰρ, inquit, ἔστιν ἕν τι, ἀλλὰ πάντα ἕν, ὡς Λῖνος τε ἔλεγε, καὶ Πυθαγόρας = Vid. Jamblichus *de Vit. Pytb. c. 28. n. 139.*

(*c*) *Istor. di ogni Filos. C. XVI. Vol. II. p. 12. in not.*

(*d*) *Hist. Crit. Tom. I. P. II. L. I. C. I. §. 11. p. m. 373.*

fuſpecta ſunt: quin & Cluverius, & Voſſius (*a*), & alii poëtam ipſum, qui tantopere celebratur, unquam extitiſſe negant, quamvis a Lino = *Cultum, qui Saturno deferebatur ex quorumdam opinione* = inductum fuiſſe Theophilus ad Autolycum (*b*) narret, atque alii veteres, ut Sextus Empyricus (*c*), Linum inter eos numerent, qui verſibus ante Homerum ſcripſerint.

Nos ab adverſariis hoc tantum poſtulabimus; ſcilicet, ut ſi, quae protulimus, genuina putent, ea etiam putent, quae Laërtius (*d*) habet. Etenim hic non modo narrat ſcripſiſſe Linum = *De Mundi generatione, Solis item, & Lunae curſibus, animalium quoque, & fructuum generationibus* = ſed & verſum affert, qui operis a Lino compoſiti fuerit initium (*e*).

„ *Tempus erat, quo cuncta ſimul ſunt condita quondam* „

Quantopere autem iſte verſiculus Pantheiſtarum erroribus opponatur, ii ſciunt, qui celebre carmen noverint a Tolando compoſitum, & ab impuro grege inter pocula redditum; in quo ſcilicet ea, praeter alia, legas (*f*) de Mundo praedicata

„ *Quod omne in omnibus Deus eſt,*
„ *Æternus ac Immenſus,*
„ *Neque genitus, neque interiturus.*

Iiſdem Pantheiſtarum erroribus oppoſita fuit Orphei doctrina, ſi potius antiqua monumenta, quam recentiorum quo-

(*a*) Cluver. *German. Antiq. L. I. C.* 24. *p.* 206. Voſſ. *de art. poët. p.* 78.
(*b*) *Ad Autol. L. III.*
(*c*) *Adv. Mathemat. L.* 1. *S.* 204.
(*d*) *L. I. S.* 4.
(*e*) Graecum apud Laërtium eſt = Ἦν ποτε τοι χρόνος οὗτος, ἐν ᾧ ἅμα πάντ' ἐπεφύκει = ex quo Lini verſiculo recte colligit eruditiſſimus Batteuxius (*Troiſiém. Mém. ſur le Principe actif &c. p.* 214 *M. To. XXVII. de l' Ac. R. des Inſcr.*) Linum agnoviſſe Principium activum, ſeu Cauſam determinantem Univerſi.
(*f*) Ap. Sykes *l. c. p.* 87.

quorumdam libros consulere velimus. Ex illis quidem satis constat arcanam, atque adeo propriam ipsius Orphei doctrinam (*a*) ab alia, quam spargebat in vulgus, & *exotericam* Critici plures appellant, esse distinguendam. At vel *exotericam* doctrinam, vel arcanam spectes, Spinosistam Orpheum ante Spinosam dicere (*b*) nulla ratione potes.

Nam, quod pertinet ad arcanam, nemo nescit Orpheum ex Ægypto in Graeciam Isidis tulisse Mysteria, quae postea Eleusina dicta sunt (*c*). Itaque recte monet Agatopistus (*d*), cum in iis Mysteriis multa de Unitate Dei, de Providentia, de animorum immortalitate, de poenis, ac praemiis alterius vitae gravissime dicerentur, ut nos etiam probabimus alio loco, non alias esse Orpheo sententias tribuendas.

Quod spectat ad alterum illud doctrinae genus, = *negari nequit*, inquit Bruckerus, (*e*), *in theologia exoterica polytheismum Orpheum introduxisse, & idolatriae inter Graecos turpissimae occasionem dedisse* = nempe, ut idem Bruckerus censet = *mutavit spiritus, partesque mundi naturales in Deos, eosque colendos populo commendavit, cum summum Deum ab illis attingi posse desperaret* = Concinit his Pausanias docens (*f*) Orpheum apud Ethnicos summo in honore fuisse habitum = *quod crederetur malarum actionum expiationes, morborum curationes, & irae divinae placationes invenisse* = quod non aliud profecto significat, nisi sacrificiorum, ac caeremoniarum,

(*a*) De arcana doctrina, qua usus est Orpheus, vid Bruck. *H. Cr. T. I. p.* 379.

(*b*) Bruck. numerat inter Orphei accusatores Jo. Fr. Buddeum *Hist. Eccl. V I. T. I. p.* 1077. *& Thes. de Atheis. C I. §. IX* sed hic non aliud lego, praeter haec verba = *je ne suis pas fort éloigné du sentiment des Savans, qui excusent Orphée du Spinozisme* =

(*c*) V. Diod. *Sic. L. I. & IV.* Theodoret. *de Graecor. aff. Serm. II.* Vide Andream Christianum Eschenbach *in Epigene de Poësi Orphica.*

(*d*) Agat *Ist. di ogni Filos. C. XVI. Vol. II. p.* 25. & 26.

(*e*) *Tom. I. p.* 385.

(*f*) Pausanias in Baeoticis, dicens eum tantopere fuisse celebratum inter Ethnicos = εἶναι νενομισμένον εὑρηκέναι ἔργων ἀνοσίων καθαρμοὺς, νόσων τε ἰάματα, καὶ τροπὰς μηνιμάτων θείων. =

quas Ethnici usurpabant, Orpheum auctorem fuisse, atque adeo Ethnicae superstitionis patrem.

Caeterum, quod summo apud Ethnicos in honore fuerit, de vulgaribus tantum Ethnicis est intelligendum; quos inter Celsus est non injuria numerandus, qui *divino afflatum spiritu* Orpheum appellare non dubitavit. Graviores enim homines, maxime philosophi, doluerunt fabulis Orphicis doctrinam de Deo fuisse corruptam, ac maxime depravatam. Hanc scilicet ob causam, ut alios praeteream, Orpheum a divina Nemesi fuisse punitum, ac discerptum obiisse, putat Isocrates (*a*). Laërtius autem, qui sententias doctorum hominum exprimere solet, Graeci ne, an Barbari fuerint auctores philosophiae, disputans, ea gravissime scripsit (*b*) = *Qui autem illius inventionem Barbaris assignant, Orpheum quoque Thracem in medium adducunt, philosophum fuisse, & quidem antiquissimum. Equidem, is, qui de Diis talia commentus est an philosophus appellandus sit, nescio. Videant certe qui ita volunt, quo sit censendus nomine, qui Diis vitia, quae raro a turpibus quibusque, & flagitiosis hominibus geruntur, adscribit* =.

Graviores etiam sunt Sanctorum Ecclesiae Patrum cum Orpheo, tamquam Πολυθεότητος ipsius auctore, expostulationes (*c*), etsi unus inter eos, nempe Justinus, erroris illum poenituisse scribit (*d*), omnisque in Deum, & in homines contumeliae.

Quae cum ita sint, equidem non satis Burnetium mirari possum, eam sibi provinciam suscipientem (*e*), ut Orpheum excuset, quod temporibus adeo perditis a superstitione ad castam religionem progrediendum esset; perinde ac si prudens unquam, sapiensque consilium esse possit, si prius-

(*a*) Isocr. *in laudat. Busirid. p.* 543. *edit. Wolfii*.

(*b*) *In Prooem.* Vide, quae *Lib. I.* Ciceronis *de Nat. Deor.* Vellejus Epicureus de fabulis Orphei, Musaei, Homeri, atque Hesiodi disputat, graviter etiam de poëtis conquestus = *qui & ira inflammatos, & libidine furentes induxerunt Deos &c* =.

(*c*) Vid. ap. Cudworth. *Syst. Intell. C. IV. §. 7. p.* 345.

(*d*) *De Monarchia Dei p.* 103.

(*e*) *In Archaeol. Philos. C. IX.*

priusquam efferatos animos hominum religione imbuas, superstitione inficias, ac deteriores facias, quam antea fuerint.

Caeterum vel ex eo, quod tot Numina populo colenda proposuerit Orpheus, satis, opinor, patet, quid ille de Religionis necessitate senserit ad homines in officio continendos: quemadmodum & illud sponte descendit, videlicet ab adversariis esse perspicua ratione demonstrandum; hominem, qui tot praecipiebat Numina coli, nullum omnino colendum esse Numen apud animum suum constantissime statuisse.

Illa quidem ratio, quae sumitur a carminibus quibusdam, aliisque fragmentis, ut ajunt, Orpheo tributis, accusatores celeberrimi hominis parum juvat. Nam primo quidem ea genuina esse dicenda, nemo extra controversiam ponet, qui Criticam artem a primo, ut ajunt, limine salutaverit, quamvis & apud Clementem Alexandrinum, & apud Eusebium, & apud Jamblichum, & apud Proclum, & apud alios (a) occurrant. Deinde, quidquid Buddeus, Loëscherus (b), caeterique adversarii judicaverint, nihil minus ea fragmenta, quam Spinosianam doctrinam exprimunt.

Etenim unica Spinosae Substantia nullum agnoscit auctorem, & quas habet, *modificationes* duas, Cogitationem, & Extensionem, aeternas habet, a nulla mente productas, a nullo consilio Numinis, aut naturae pendentes. Orphica vero doctrina rerum omnium originem ab uno summae virtutis, atque intelligentiae Numine non obscure significat, quamvis, quod pertinet ad caetera, perpetuis allegoriarum velis obducatur, & ad multiplices, eosdemque contrarios trahi sensus non incommode possit.

Facit ad rem nostram fragmentum, quod Aristoteles

(a) Clem. Alex. *Strom. L. V. Eus. Praep. Evang. L. III. C. 9.* Jambl. *V. Pythag. C. XXVIII.* Procl. *in Timaeum*, & alios, ut ex dicendis etiam constabit.

(b) Budd. *in H. V. T.* Loëscher *Praenot. con. Atheis. §. 5. p. 4.*

producit (*a*), ut probet summo Numini recte quodlibet vel a natura, vel a fortuna nomen imponi, idemque rerum omnium auctorem esse judicandum. Sic autem illud habet.

„ *Primus cunctorum est, & Iupiter ultimus idem,*
„ *Iupiter & caput, & medium: sunt ex Iove cuncta.*
„ *Iupiter est terrae basis, & stellantis Olympi.*
„ *Iupiter & mas est, estque idem nympha perennis.*
„ *Spiritus est cunctis, validusque est Iupiter ignis.*
„ *Iupiter est pelagi radix; est Lunaque, Solque.*
„ *Cunctorum Rex est; princepsque, & originis auctor.*
„ *Namque sinu occultans dulces in luminis auras*
„ *Cuncta tulit, sacro versans sub pectore curas.*

Similia illa sunt, quae servavit Proclus (*b*), & Augustinus Steucus Eugubinus (*c*) latina fecit.

„ *Fuerunt intra Iovem, cum Universo* (*d*)
„ *Aetherea vastitas, & coeli praeclara sublimitas,*

In-

(*a*) Arist. *de Mundo*. Hoc enim opus Aristoteli tribuendum esse judicamus. Nos Interpretis Apuleji attulimus latinam interpretationem, ut Ciceronis gravissimo praecepto pareremus, quod exemplo suo confirmavit (*I. Tuscul. Quaest.*) scilicet in Latino sermone Graecas voces non esse magis adhibendas, quam in Graeco Latinae adhibeantur. At in Graeco περὶ Κόσμ. C. 7. p. m. 23. = Σωτήρ τε καὶ ἐλευθέριος ἐτύμως (κατονομάζεται) ὡς δὲ τὸ πᾶν εἰπεῖν, οὐράνιός τε καὶ χθόνιος, πάσης ἐπώνυμος ὢν φύσεώς τε καὶ τύχης, ἅτε πάντων αὐτὸς αἴτιος ὤν. διὸ καὶ ἐν τοῖς Ὀρφικοῖς οὐ κακῶς λέγεται.

„ Ζεὺς πρῶτος γένετο, Ζεὺς ὕστατος ἀργικέραυνος,
„ Ζεὺς κεφαλή, Ζεὺς μέσσα. Διὸς δ' ἐκ πάντα τέτυκται,
„ Ζεὺς πυθμὴν γαίης τε καὶ οὐρανοῦ ἀστερόεντος.
„ Ζεὺς ἄρσην γένετο, Ζεὺς ἄμβροτος ἔπλετο νύμφη.
„ Ζεὺς πνοιὴ πάντων, Ζεὺς ἀκαμάτου πυρὸς ὁρμή.
„ Ζεὺς πόντου ῥίζα. Ζεὺς ἥλιος, ἠδὲ σελήνη.
„ Ζεὺς βασιλεύς. Ζεὺς ἀρχὸς ἁπάντων ἀρχικέραυνος.
„ Πάντας γὰρ κρύψας αὖτις φάος ἐς πολυγηθὲς,
„ Ἐξ ἱερῆς κραδίης ἀνενέγκατο μέρμερα ῥέζων.

Eadem fere leguntur apud Clementem, & Eusebium *loc. citat.*

(*b*) Procl. *in Tim.*

(*c*) *De Peren. Philosoph.*

(*d*) Inclytus Auctor Batteuxius (*Trois Mém. sur le Princ. actif Tom. XXVII. de l' Acad. R. des Inscr.*) qui putat Orphei carmina, quae dicuntur, quamvis genuina non sint, illorum tamen temporum, quibus

„ *Immensique maris, & telluris inclyta latitudo,*
„ *Oceanusque ingens, depressaque Tartara terrae,*
„ *Fluminaque, & pontus sine fine, & caetera cuncta,*
„ *Immortales omnes, beati, Diique, Deaeque;*
„ *Quae fuerant exorta, & quae ventura sequuntur,*
„ *Haec in ventre Iovis, rerum compage, manebant.*

Ortum quoque rerum a summa quadam, ac prima causa, quae mundum producere voluerit, non obscure indicat

bus Orpheus vixit, doctrinas exprimere, haec habet, inter alia, (*p.* 117. *M.*) consideratione dignissima = *Il ne faut point se laisser tromper par une certaine ressemblance des termes de la philosophie d'Orphée avec le langage de Spinosa. Les Systêmes métaphysiques de ces anciens Grecs, ainsi que ces des autres nations, n'étoient gueres, qu'un assemblage assez mal digéré de traditions historiques, d'images poëtiques, peut-être de quelques observations physiques, ajustées au gré d'une sorte de théologie grossiere, où il entroit plus d'ostentation, & de fanatisme pour contenir les peuples, que de profondeur, & des connoissances raisonnées. Celui de Spinosa est au contraire un fantôme subtil, & régulier, où il n'entre, que des idées d'une même espèce, je veux dire abstraites, & métaphysiques, la pluspart vagues, confuses, obscures, & indeterminées; c'est un être de raison pur, un édifice idéal de l'art, & de l'esprit, d'où cependant l'auteur prétend conclurre a la réalité par la seule force de la connexion. Il ne s'agissoit chez les Anciens, que de l'existence d'un premier principe, & de son influence générale. Chez Spinosa il ne s'agit que de la manière d'être de ce même principe, & de sa manière d'influer; & quoiqu'on ne puisse parler de l'un sans faire quelque mention de l'autre, c'est pourtant faire un sophisme, que de conclurre l'un & l'autre de l'un des deux. Tout ce que, les Anciens ont dit sur l'unité, ne les a pas empêché de reconnoître aussi la Dualité sous un autre point de vûe. Nous avons vû sortir chez les Perses, & chez les Chaldéens, tous les êtres d'une source unique, qui étoit un océan de lumière. D'autres les ont fait sortir de la nuit, ou du chaos. Mais il n'en existoit pas moins parmi eux l'opinion générale, qu'il falloit que les principes fussent contraires, pour qu'il y eut action, & resistance &c.* = Haec ille, atque alia, quae satis confirmant ejusdem sententiam de Veteribus generatim prolatam (*To. XXXII. de l'Ac. R. des Inscr. Conclusion général. des Mem. sur le Princ. act. p.* 128. *M.*) = *qu'ils n'ont jamais eu d'idée bien formée du Systême de Spinosa* = Minus etiam id asseri de temporibus antiquissimis deberet a Graeculis quibusdam, cum & Plato, & Aristoteles, & Plutarchus, de Providentia Numinum in res humanas dubitatum a Veteribus illis numquam fuisse, scribant.

dicat allegorica Orphei doctrina, quam Athenagoras exhibet (*a*); ideſt maximum ovum ab Hercule fuiſſe genitum, quod ipſius genitoris virtute plenum duas in partes diviſum fuerit, ut ſuperior quidem in coelum, inferior vero in tellurem hanc noſtram evaderet. Similia ſunt in aliis carminibus Orpheo tributis, quae fuſius perſequi non vacat.

Hic potius aliquid eſt de celebri controverſia dicendum, ſcilicet utrum ſub illis figurarum integumentis Orphicorum auctor ſatis pias de Deo tegere ſententias, an *Syſtema*, quod dicitur, *Emanativum* docere voluerit; ita nempe, ut ab Eſſentia Divina Mundum univerſum, ut radium a Sole, rivum a fonte, profluxiſſe judicaverit, atque ideo non tantum animos hominum, ſed & corpora omnia non aliud eſſe, niſi tenues particulas ipſius Divinitatis. Poſterior haec ſententia placuit & Laurentio Moshemio, & Jacobo Bruckero (*b*), qui tam abſurdam doctrinam in ſcriptis Veterum ſibi non raro deprehendere viſus eſt. At prior illa ſententia Platonicis fere omnibus placuit, maxime recentiorum temporum, quos Radulphus Cudworthus, Agatopiſtus (*c*), aliique ſecuti ſunt.

Equidem, in tanta verborum, ac ſententiarum obſcuritate, praeſertim cum Veteres allegoriis plus aequo delectatos fuiſſe ſciam, vix aliquid in hac controverſia definiri poſſe arbitror, ſi quidem ipſa tantum carmina conſulantur. Quamvis enim doctrinam, quae *Syſtema* dicitur *Emanativum* ipſa

(*a*) *In Legat. pro Criſtian. n.* 18. ita Orphei doctrinam exhibet = Οὗτος ὁ Ἡρακλῆς ἐγέννησεν ὑπερμέγεθες ὠὸν, ὃ συμπληρούμενον ὑπὸ βίας τοῦ γεγεννηκότος ἐκ παρατρίβης εἰς δύο ἐῤῥάγη. τὸ μὲν οὖν κατὰ κορυφὴν αὐτοῦ οὐρανὸς εἶναι ἐτελέσθη, τὸ δὲ κατενεχθὲν γῆ = aliaque non minus ridicula Orphei placita deſcribit, quae vide apud ipſum.

(*b*) Moshem *ad Cudvv. Syſt. Int. C. IV. p.* 357. *n.* 58. Bruck. *Tom. I. Hiſt. Crit. p.* 389.

(*c*) Cudworth. & Agatopiſt. *loc. cit.* Hic de Coſmogonia Orphica ita pronunciat *p.* 30. = *Io non vi sò veder nulla, che ripugni alla idea d' una ſomma Divinità, che con la potenza, e virtù ſua, e non già colla emanazione della ſua ſoſtanza, dà origine, ed ordine all' Univerſo, i cui ſviluppamenti, e le parti ſono veramente eſpreſſe con parole, e con figure ſtrane; ma in quella medeſima ſtranezza ſi fanno intendere di qualche modo &c.* =

ipsa verba praeseferant, scimus tamen omnino similia verba fuisse a piis hominibus, sed hac in re allegoriae nimio plus indulgentibus, adhibita, cum non aliud indicare vellent, nisi esse Deum rerum omnium Conditorem, atque Creatorem. (*a*) Itaque Bruckerus ipse scribere non dubitavit (*b*) = *Nondum de mente Orphicorum de Deo satis certi sumus, cum variam celebre illud dogma significationem admittat &c.* =

Ipse autem Bruckerus opinionem, quam diximus, amplexus est, eo praesertim argumento, quod vocare solemus *ab exclusione partium*. Cum enim non videatur, an Orpheus, an auctor Orphicorum, verae creationis notionem habuisse; cum certe Spinosianam doctrinam nullo modo voluerit inducere; = *Sistema*, inquit, *Emanativum remanet, quod eo tutius, atque probabilius Orpheo tribui potest; quo magis id per omnem fere Orientem veterem pervagatum fuisse, superiori libro vidimus. Ex Oriente vero ad Septentrionales pervenisse suo quoque loco docuimus.* =

Hoc inductionis argumentum vel ex eo solvi potest, quod non omnino firmis conjecturis innixus tot Provinciis Bruckerus doctrinam *Systematis Emanativi* tribuerit; & plerumque rationem hanc eamdem usurpaverit *ab exclusione partium* petitam, quam modo impugnamus.

Etenim, ut aliquid ea ratio efficeret, probare oporteret, Orpheum, aut alios veteres, etsi non deditos acutissimis Metaphysicae studiis, modum ipsum assequi, & explicare voluisse (*c*), quo a summo illo bonitatis, ac sapien-

(*a*) Ut unum afferam exemplum, Synesius, quem recte Cl. Mignotius vocat = *un des plus savans Evêques de l'antiquité* = eadem fere, quae Orphicorum auctor, adhibuit verba, cum a Deo rerum omnium originem repeteret. Ita enim *Hymn. II. v. 90. &c.*

Σὺ δ' ἐσσὶ ῥίζα
Παρεόντων, πρό τ' ἐόντων,
Μελλόντων, ἰόντων,
Σὺ Πατὴρ, σὺ δ' ἐσσὶ μάτηρ,
Σὺ δ' ἄρρην, σὺ δὲ θῆλυς.

(*b*) *L. c. p.* 389.

(*c*) Optime in eos, qui Orpheo, atque aliis quibusdam *Systema Emanativum* tribuunt, scripsit Batteuxius (*l. cit. p* 218.) = *Il n'y a point de milieu entre cette idee* (*de l'emanation*) *& celle de la création. Ils*

pientiae, virtutisque fonte omnia processerint. Atqui poterat Orpheus, poterant alii, pöetae, quam philosophi, nobiliores, eo tantum spectare, ut res omnes a Supremo quodam Numine provenire ostenderent, modum vero, quo provenirent, cum ne ipsi quidem possent cogitatione complecti, confusa ratione per similitudines, quibus homines plerique capiuntur, adumbrarent, aut potius adumbrare viderentur.

Eadem fere de Musaeo dicenda, quem Orphei discipulum, vel etiam filium fuisse aliqui tradunt. Errant enim, qui *Systema* ipsi *Emanativum* placuisse tanta confidentia narrant, ut ne leviter quidem ea de re dubitare videantur.

Illi quidem Laërtii nituntur auctoritate, qui Musaeo Sententiam tribuit, qua *ex Uno Omnia genita esse, atque in Unum resolvi* dicuntur. (*a*) At Laërtio non esse hac in re fidem habendam, probat Agatopistus, ex eo praecipue, quod Pausaniae, Scriptoris longe diligentioris, auctoritas illi opponatur. Monet autem Pausanias, omnes, qui circumferrentur, libros Musaeo tributos, fuisse suppositos, praeter hymnum in Cereris laudem, cujus ne meminit quidem Laërtius, cum de fictis aliis Musaei libris sermonem habeat. Videtur itaque Laërtius verba illa ab aliquo commentitio hujusmodi opere deprompsisse.

Deinde, quod recte monet idem Agatopistus, illa eadem verba ad sanum, ac philosopho dignum vocari sensum, non incommode possunt. Nam quod omnia ex Uno genita esse dicuntur, omnia significare potest a summa Numinis unius potentia fuisse producta; quod autem subditur, in unum omnia resolvi oportere, significare potest, per

Ils n' ont point eu celle-ci, dit-on; donc ils ont eu l' autre. Cette conséquence n' est pas juste. Il est vrai qu' il n' y a pas de milieu entre ces deux idées; mais il en a plusieurs entre avoir l' une de ces idées, ou avoir l' autre; on peut n' avoir ni l' une, ni l' autre d' une manière précise, & les avoir toutes deux d' une maniere vague, & indéterminée = &c. Caetera vide apud ipsum

(*a*) Laert. *L. I. seg.* 3. Sententia Musaei habet Ἐξ ἑνὸς τὰ πάντα γίνεσθαι καὶ εἰς ταὐτὸν ἀναλύεσθαι

per quam potentiam omnia facta ſunt, per eamdem deſtrui poſſe, vel etiam eſſe deſtruenda.

Itaque ſi verba vel Orphei, vel Muſaei perpendamus, nihil obſtat, quominus tam praeclaris hominibus meliores de Divinitate ſententias, in Myſteriis, ut dicemus, graviſſime prolatas, placuiſſe arbitremur, quam illae ſint, quas adverſarii comminiſcuntur. Etenim fuiſſe Muſaeum Myſteriis initiatum veteres tradunt, quin & eorum, quae Eleuſinia dicta ſunt, auctorem fuiſſe nonnulli putant (*a*).

Caeterum nobis hoc loco illud tandem tenere ſufficit: prorſus immerito graviſſimos homines inter Spinoſiſtas, aut Atheos fuiſſe a Tolando, aliiſque relatos. Etenim, ut abſurdam forte doctrinam, quam Bruckerus iiſdem tribuit, defendiſſent, verum tamen eſſet, eos & potentia, & bonitate, & ſapientia infinita praeditam coluiſſe Divinitatem, quae maximam ſui partem, aut omnino potius, ut Sol ab emiſſo radio, ut fons ab elatis vaporibus, aut profluentibus rivulis, vel etiam ut Pater, ut Mater a Filiis, ab ipſo Mundo diſtingueretur.

C A P U T III.

De Homero, Heſiodo, caeteriſque Theogoniarum auctoribus.

QUi numerum Atheorum quavis ex parte augere conantur, Homerum quoque, & Heſiodum (*b*), & caeteros Theogoniarum auctores, ut diximus, in illum conferunt (*c*), perinde ac ſi nobiliſſimi poëtae, cum & Coelos, &

(*a*) Vid. Ioan. Meurſium *De Sacris Eleuſiniis cap.* 2. Apud eumdem vide carmen Muſaeo tributum, de quo dicemus ubi de Myſteriis.

(*b*) Utrum Homerus antiquior Heſiodo fuerit, an eadem aetate floruerint, diſputant Critici. Vid. Ludolfum Kuſterum *Hiſt. Critica Homeri*, & Gisbertum Cuperum *Apotheoſis Homeri Lapidi inſculpta*. Ex tabulis Arundellianis Heſiodus X. ante Chriſtum Saeculo floruit.

(*c*) V. Io. Frideric. Reimannus *Hiſt. Ath. cap. XVI.* Petr. Bayl. *Dict. Art. Iupiter, & Art. Ovide, & Contin. des Pens §. XXI. p.* 88. ubi

& Tellurem hanc noſtram Numinibus, & ipſa Maria complerent, Divinitatis notionem non modo labefactare, ſed & funditus evertere voluiſſent.

At primo quidem homines eruditi meminiſſe deberent, quam contempta fuerit poëtarum de Natura divina canentium apud graviſſimos quoſque Viros auctoritas: quod & nos primo libro ſignificavimus. Hinc enim fieret, ut non magnum aliquid ſeſe putarent adeptos, etiamſi quod cupiunt credulis lectoribus aliqua ratione perſuaderent.

Sane Pythagoram vehementer indignatum fuiſſe contra poëtas, Heſiodum praeſertim, & Homerum, quod plurima de Diis abſurda confingere auſi fuerint, ſatis ex iis conſtat, quae Diogenes Laërtius habet (*a*) = *Hieronymus* (*b*) *vero*, inquit, *ait Pythagoram deſcendiſſe ad inferos, atque Heſiodi quidem animam columnae aereae vinculis adſtrictam, ſtridentemque vidiſſe. Homeri autem ex arbore pendentem, ſerpenteſque illam circumdantes, propter ea, que de Diis finxerat* = (*c*) Quamquam autem haec eadem pulchrè conficta fabella eſt, quae fuerit tamen ſententia tanti Viri de Homeri, atque Heſiodi ſcriptis ſatis aperte declarat. Iam vero cum Pythagoram affero, non unum philoſophum magni nominis affero, ſed incredibilem hominum vim, quae, ut aliquid crederet, celebri argumento, *Ipſe dixit*, contenta erat. Ipſe autem is erat Pythagoras. Itaque ejus dicta, tamquam ab Oraculo Apollinis, aut Iovis edita accipiebantur; quin etiam, ut Diogenes Laërtius ibidem refert = *Ariſtippus Cyrenaeus in libro de Phyſiologia ait illum Pythagoram id-*

circo

ubi citat Ioan. Clericum (*Le Clerc*) *Bibl. Choiſ. t.* 2. ſed hic revera colligit argumentando ſententias poëtarum in Ἀθεότητα ducere, ac de illo, qui eas amplectatur, ſtatuit = *on ne peut le regarder, que comme une eſpece d'Athée* =

(*a*) *Lib. VIII. in Pythag.*

(*b*) Hieronymus Rhodius, vir philoſophiae gloria nobilis, & in philoſophorum placitis apprime verſatus, de quibus in ſuis Commentariis optimè ſcripſit. Eos Commentarios citat idem Diogenes ſaepe.

(*c*) Vide, quae de Poëtarum mendaciis habet Ariſtoteles *Metaph. L. I. c. II.* ubi, inter caetera = *Poëtae* inquit, *ſecundum proverbium multa mentiuntur.* =

circo appellatum, quod veritatem, perinde atque Pythius ipse loqueretur, a Πύθιος, *&* Ἀγορεύω = Paulo supra Diogenes idem scripserat = *Adeo vero admirationi omnibus fuit, ut familiares ejus dicerent, esse Dei omnigenas voces .... Itaque cum illo perdurabant, atque adibant illum disciplinae, studiorumque causa & Lucani, & Picentes, & Musapii, & Romani .... Neque vero pauciores sexcentis erant, qui noctu ad illum audiendum confluebant. Ac si qui praesentia illius frui meruissent, scribebant suis, tamquam magnum quiddam, & praeclarum se adeptos.* =

Plato autem, Pythagoras alter ingenii, doctrinaeque gloria, quamvis Homeri carminum elegantia mirifice delectaretur, Homeri tamen impietatem (*a*) ita detestatus est, ut ejusdem & libros, & fabulas a Republica, quam susceperat instituendam prorsus exulare voluerit (*b*).

In Hesiodum, atque Homerum ea de causa invectus est etiam Xenophanes Dexii, sive, ut Apollodorus ait, Orthomenis filius, qui eo versu a Timone laudatus est (*c*)

„ *Xenophanem subacerbum, & Homeri nobile flagrum,*

Is autem, teste Diogene ipso (*d*) = *scripsit versus, elegias, & jambos contra Hesiodum, atque Homerum, subsannans ea, quae de Diis dixere* = (*e*) Gravius in Homerum Heraclitus animad-

(*a*) Iure mireris fuisse Christianos etiam Scriptores, qui satis pias Homero sententias de Natura divina, caeterisque ad Religionem pertinentibus, tribuere voluerint; quin & ea quae tantum a Sacris Libris discimus, in Homeri versibus expressa viderint, aut videre potius, cum gravissime hallucinarentur, sibi visi fuerint. Fuerunt inter hos Ludovicus Thomasinus *Methode d'estudier chretienn. les Poët. L. II. Ch. I.* Huet. *Dem. Evang. prop. IV. C. 7.* Gherardus Croëssius *Hist. Hebraeor. ab Hom. conscripta &c.* Anna Dacier *in not. ad Iliad. &c.*

(*b*) *De Repub. Lib. II.*

(*c*) Ξεινοφάνην ὑπάτυφον, ὁμηραπάτην, ἐπικόπτην.

(*d*) *L. 9.*

(*e*) Aliquos ex iis versibus Xenophanis in Homerum videre potes apud Sextum Empyricum *Lib. IX. adversus Mathematicos sect. 193. ex edit. Fabr.*

madverti volebat; scilicet stultum, atque impium hominem alapis plecti, atque a theatris expelli.

Celebris etiam est oratio XII. Dionis Chrysostomi, in qua plura ad hanc rem optime facientia. In ea Phidiam inducit Dio contra Homerum disputantem, ac demonstrantem, quam impudens, & effraenata fuerit ejus audacia, cum de supremo Numine loqueretur, & quantum suis idem versibus licentiam excesserit, quam sculptores obtinent, cum Iovis e marmore ducunt effigiem. Iovis enim praeclarum illud signum a Phidia elaboratum, & Eleae cultum, majestatem, aliasque praeseferre dotes, quae a notis illis, ac maculis, quibus Poëtarum Princeps supremum Numen foedavit, alienae videantur.

In easdem fere sententias alii loquuntur, quos magno numero afferre possemus (*a*): sed, ut brevitati consulamus, unicum jam subdemus Ciceronis testimonium ex libris de Natura Deorum, in quibus non modo ipse conqueritur, sed & Stoicos, hoc est nobilissimos ex ipsa Graecia Philosophos, conquerentes inducit, quod a physicis rebus bene, atque utiliter inventis tracta ratio esset ad commentitios, & fictos Deos = *Quae res*, inquit, *genuit falsas opiniones, erroresque turbulentos, & superstitiones pene aniles. Et formae enim nobis Deorum, & aetates, & vestitus, ornatusque noti sunt. Genera praeterea, conjugia, cognationes, omniaque traducta ad similitudinem imbecillitatis humanae. Nam & perturbatis animis inducuntur. Accipimus enim Deorum cupiditates, aegritudines, iracundias. Nec vero, ut fabulae ferunt, bellis, praeliisque caruerunt: nec solum, ut apud Homerum, quum duos exercitus contrarios alii Dii ex alia parte defenderent, sed etiam, ut cum Titanis, ut cum Gigantibus, sua propria bella gesserunt. Haec & dicuntur, & creduntur stultissime, & plena sunt futilitatis, summaeque levitatis* =

Equi-

(*a*) Ipsi Epicurei magnopere spernebant Homeri fabulas, ut videre potes apud Plutarch. *in Comm. Beate vivi non posse secundum doctrinam Epicuri*. Vide, ut philosophorum aliorum sensus cognoscas, Laërt. *L. VIII. S.* 21. Longinum περὶ ὕψους C. 7. Philostratum &c.

Equidem non ignoro doctiſſimos extitiſſe Viros, qui poëtas, praecipuae Homerum, non tam fabularum de Numinibus auctores, quam egregios, ut ita dicam, pictores fuiſſe defenderent, & non alia ratione, dicerent, niſi quae vigeret apud Sacerdotes, ac populum, de Natura divina fuiſſe locutos; quam quidem ſententiam Fraguierius (*a*), Vir & eruditus, & acutus in primis valde illuſtravit.

Verum, ut ingenue fatear quod ſentio, vereor, ut illi, tametſi multa graviter, & copioſe dicunt, veterum auctoritati ſatisfacere poſſint, contra ipſos aperte pugnantium. Nam praeter illa, quae retulimus, graviſſimum eſt contra eos Hiſtoriae Patris Herodoti teſtimonium a Cl. Anſelmo opportune recitatum (*b*). Habet enim Herodotus in Euterpe Homerum, & Heſiodum in Graeciam induxiſſe Deos, iiſque formis, atque nominibus donaviſſe, quae cum ipſe ſcriberet in Graecia vigerent, quin & a poëtis iiſdem honores, ac ſacra originem habuiſſe narrat, quibus eadem Numina celebrarentur.

Quare melius, opinor, Homeri, & Heſiodi famae conſuluerunt (*c*), qui fabulas illorum eſſe perpetuas ἀλληγορίας ad phyſiologiam traducendas, aut ad alia quaedam accomo-

(*a*) *Mr. l' Ab.* Fraguier *Reflex. ſur les Dieux d' Hom. Tom. III. de l' Ac. R. des Inſcr. p. 1. M.*

(*b*) *Mr. l' Abbé* Anſelme *Diſſ. ſur le Dieu inconnu des Athen. Tom. IV. de l' Ac. R. des Inſcr. p. 560. M.*

(*c*) Non aliud hoc loco ſignificare volumus, quam ſententias minus abſurdas de Natura divina fuiſſe veteres illos amplexos, ſi fabulas tam impias, ut meras ἀλληγορίας proponebant. Caeterum in eo ſemper culpandi ſunt, atque damnandi, quod injuriam non levem, cum ea ſcriberent, Divinitati facerent, & populo non ferendae ſuperſtitionis occaſionem praeberent. Hinc ſententiam non probamus multorum inter veteres, quam *Libro I.* ſecutus eſt Srabo iis verbis expreſſam = *Fieri non poteſt, ut mulierum, & promiſcuae turbae multitudo philoſophica oratione excitetur, ducaturque ad religionem, pietatem, & fidem: ſed ſuperſtitione ad hoc praeterea opus eſt; quae incuti ſine fabularum portentis nequit. Etenim fulmen, aegis, tridens, faces, angues, haſtaeque Deorum thyrſis praefixae fabulae ſunt, atque tota theologia priſca. Haec autem recepta fuerunt a Civitatum auctoribus, quibus veluti larvis inſipientium animos terrerent* = De fabularum allegoriis vid. Tournemin *M. de Tr. Tom. VI.*

modandas opinati sunt; quamvis admodum obscura hodie sit ipsarum interpretatio, de qua ne inter ipsos quidem veteres satis constitisse arbitratur Heineccius. (a) = *Alii enim*, inquit Vir Doctissimus, *mera hic deprehendunt mysteria physica, chemica, metaphysica; alii meras historias sive sacras, sive Phoenicias: alii historiolas nullius momenti, mirabilibus circumstantiis vestitas; alii mera moralia sibi videre videntur. Primi generis interpretationes dabant Platonici, secundi specimen non unum exhibuere Bocharius, Huetius, & Ioan. Clericus, tertium praecipue placuit Palaephato, aliisque scriptoribus περὶ ἀπίστων, de quibus Fabric. Biblioth. Graec. L. I. Cap. XXI. sequ.* (b). =

Verum, his omnibus tandem omissis; etiamsi ex fabulis ipsis poëtarum, hoc est antiquissimi sapientum generis, velimus aestimare sententias, facile videbimus, nobilissimam ab iis esse creditam, perfectamque Naturam, hominibus universis longe meliorem, ac praestantiorem, quae *mare, quae caelum, quae terras numine torqueat*, quae positis aris, ac templis, quae precibus adhibitis, atque votis, & sacrificiis ab humano genere coli mereatur. Ipsi Homerus, & Hesiodus, qui non modo Heroas, sed etiam *raptant in crimina Divos*, apud quos

Jupiter infamat seque, suamque Domum:

hoc tamen Numen iis laudibus extollunt, quae non possint nisi supremo Deo convenire. Vocant enim magnum hominumque, Deumque parentem, Jovem, cujus tonitru quatitur

(a) *in Elem. Phil. Rat. & Mor. P. I. C. II. p.* 31.

(b) Ponticus Heraclides, de quo Cl. Giraldi *de Poët. Hist. Dial. II.* = *librum edidit inscriptum: Allegoriae in his quae de Diis ab Homero dicuntur, & responsiones contra ejus calumniatores* = Ait autem in eo libro, ut idem Cl. Giraldi testatur = *Videri posset Homerus, Salmoneus, vel Tantalus, immoderatam, atque intemperatam linguam habens, si, quae de Diis cecinit, sub alia significatione non intelligerentur* =

tur, & excutitur latiſſima tellus, cujus ſemper in humanis vicibus voluntas impletur, cujus aureo ſolio humanorum eventuum catena eſt affixa, cujus oculus omnia colluſtrat, omnia percipit, & intelligit; & ea quidem alteri numquam ex ſuis Numinibus aptant. Quamobrem videntur etiam unius Divinitatis notionem, aut a natura conceſſam, aut ratione, ſtudioque comparatam, inter tot errores, tam ingentes, atque tam varios, aliqua ex parte ſervaviſſe, licet adeo corruptam, ac deformatam, ut non poſſint eamdem, niſi ſubtilius, & acutius intuentes, agnoſcere (*a*).

Unus ex his hominibus profecto fuit Iuſtinus Martyr, qui ſcriptum reliquit = *ſe librum de Monarchia Dei eo conſilio ſcripſiſſe, ut inſitam a natura, ſed a prava conſuetudine obliteratam de Deo Uno ſententiam reſuſcitaret ex poëtarum ſcriptis* =

Iuſtino conſentit Dio Cryſoſtomus (*b*) = *Poëtae omnes*, inquit, *primum, principemque Deum univerſe parentem appellant rerum omnium ratione praeditarum, nec non Regem earumdem; cui Poëtarum doctrinae morigeri homines Iovi Regi altaria dedicant, neque verentur eum patrem appellare* =

Quare mirum non eſt Latinos etiam Poëtas, Graecorum diſcipulos, ut Ennium, ut Plautum in Rudente, ut Valerium Soranum, cujus verſus in hanc rem exhibuit Varro, ut Virgilium, ut Horatium, ut Ovidium, ut alios, aliqua interdum canere, quae unum eſſe Deum tanto nomine dignum, qui ſcilicet nemini pareat, cui caetera parere omnia cogantur, haud obſcure ſignificant.

Quid quod ejuſdem Supremi Numinis Providentiam, atque Juſtitiam aliquando Poëtae illi vetuſtiſſimi ſatis aptis rationibus vindicant? ut cum libro nono Odiſſaeae Jovem Homerus, eodem, quem laudavimus, Bernardo Zamagna interprete, ita loquentem facit.

„ *Prob*

(*a*) Vid. Cudwoth. *Syſt. Int. C. IV.* §. 19.
(*b*) *Orat.* 36. *p.* 447.

„ *Proh ſuperi! ut Divos culpant mortalia ſaecla:*
„ *A nobis mala quippe ferunt ſibi naſcier; ipſi*
„ *Quum tamen ultro homines dementi arceſſere corde,*
„ *Non fato, ſibi damna ſolent. Ægiſthus Atridae*
„ *Nonne thorum eripuit demens, ipſumque necavit*
„ *Conſcius exitii, quod nos praediximus olli*
„ *Afforе, Mercurius retulit quum talia dicta?*
„ *Nec thalamum invadas, nec ferro Agamemnona laedas;*
„ *Ulter namque aderit patriae tibi caedis Oreſtes,*
„ *Ut primum flava ſparget lanugine malas:*
„ *Talia Mercurius. Monitis parere ſed ipſe*
„ *Dum negat, infando ſolvit cum ſanguine poenas.*

Apud Heſiodum vero ad minima etiam quaeque curanda ſummi Iovis illius Providentia deducitur, ut cum interrogat Poëta (*a*)

„ *Quid faciant homines, niſi Iupiter annuat, aut quid*
„ *Non juſto Rex ille hominum, Divumque gubernat*
„ *Imperio?*

Innumera hic alia praetereo, quae congerere facile poſſem (*b*). Etenim gravis hic difficultas exoritur, quod nempe Iupiter ipſe, talis, ac tantus Deus apud praeclaros illos

(*a*) *V.* 1438.

(*b*) Vide Batteuxium *III. Mem. ſur le Princ. actif &c. Tom. XXVII. de l' Ac. R. des Inſcr. p.* 222. *M.* ubi cum Heſiodi Theogoniam ex magna parte declaraſſet = *Il faut obſerver*, inquit, *que dans ce récit Iupiter eſt un Dieu, & non un homme; qu' il eſt le plus puiſſant, le plus prudent, le libérateur des autres dieux, qu' il a tirés de l' état de contrainte, où ils étoient dans les priſons obſcures. Il les abreuve de nectar, il les anime de ſon eſprit* = de Homero autem (*p.* 224.) etiam illa praeclare = *Il n' eſt point d' auteur ancien, qui ait mieux représenté qu' Homère les idées de ſon temps, & parmi ſes idées, il n' y en a point qu' il ais préſenté plus ſouvent, & plus fortement, que celle de l' action des Dieux ſur toute la Nature &c.* =

illos poëtas e Chao cum caeteris rebus emersisse, atque adeo productus fuisse dicatur. Chaos autem rudis erat, indigestaque moles, quam, ut habet Hesiodus, Amor agitavit, ac deinde composuit. Sed Amor ipse non intelligens, animansque Natura Hesiodo fuisse videtur, at vis abdita quaedam, sine ratione ciens motus in materia necessarios, atque hinc res omnes opportunis locis inter se nectens, atque conjungens (*a*). Iam vero quid potest a sana perfectae, optimaeque Naturae notione magis alienum afferri? quis, inquam, Iovem illum Divinitatis ullo modo participem dicat, quem aliquando non fuisse fateatur?

Responsio omnium optima ea est, quam suppeditat Apostolus, ubi Ethnicos ait, *cum cognovissent Deum*, neque tamen *sicut Deum glorificarent, evanuisse in cogitationibus suis*. Hinc enim factum est, ut cum Divinitatem existere, & cum perfectam eamdem, atque optimam esse Naturam intelligerent, plurima tamen commenti sint, quae praeclaras hasce sententias convellere viderentur. Itaque in vetustissimos etiam poëtas illud optime cadit, quod de philosophis Ethnicis scripsit Augustinus (*b*) = *Quaedam magna, quantum divinitus adjuti sunt, invenerunt, quantum humanitus impediti sunt, erraverunt* = Errorum autem, nisi fallor, hic fons uberrimus fuit, quod humana, ut de Homero queritur Cicero (*c*), transferrent ad Deos; atque hinc stulti homines, licet omnium primi Theologorum nomine donati, quae nobis dedecori esse non solent, ne suis quidem Numinibus fore arbitrarentur,

(*a*) Vide Hesiodi fabulas a Batteuxio *l. c.* explicatas. Hunc Auctorem ideo libenter afferimus, quod veterum opiniones non modo magna eruditione proposuerit, sed & mirifica quadam elegantissimae orationis perspicuitate enucleaverit Apud illum Hesiodi Amor = *n' étoit pas un être intelligent, ayant une volonté, un choix, une liberté: c' etoit une tendance secrète, une puissance interne, un ressort universel, qui poussoit chaque espèce élémentaire dans le lieu, qui lui convenoit. Iupiter ne devoit paroître, que quand il seroit formé lui même, & qu' on verroit en lui les attributs nécessaires pour en faire le Roi, & le Dieu de l' univers* =

(*b*) *De Civ. Dei l. 2. c. 7.*

(*c*) *L. 1. Tusc. Quaestion.*

Caeterum aliquae ſunt doctiſſimorum Virorum ſententiae, quae propoſitam difficultatem minuere, aut etiam auferre poſſint. Nam primo quidem ipſe Bruckerus, qui ſicut Orpheo, ita etiam aliis vetuſtiſſimis poëtis, ac Theogoniarum auctoribus doctrinam tribuit, quae *Syſtema* dicitur *Emanativum*, omnipotentem ab ipſis Deum, & a nemine productum, ac vulgari Jove antiquiorem, fatetur induci.

Quoniam vero illa ratio, qua veteres Bruckerus Theogonias explicat, Moshemio quoque probata, & valde ingenioſa eſt, & ſua probabilitate non caret, ſimulque Caſcos illos (ita enim priſca gens mortalium ab Ennio appellabatur) ab Α'θεότητος nota vindicat, non gravabimur ipſam verbis ejuſdem Bruckeri hoc loco proponere, ne quidquam ei oratione noſtra detrahi videatur. Ita ergo Bruckerus (*a*) quod pertinet ad rem noſtram = *Quod ſi itaque, eodem fere modo, quo apud Orpheum, veterum theogoniarum mentem explicamus, I. Chaos ſtatuendum eſt vel ab aeterno cum Deo, & in Deo fuiſſe, vel Deo, tamquam pars ejus, adjeciſſe, ſicque praeter iſtud Chaos Deo quaſi gravidum fuiſſe nihil. II. Antequam vis illa divina, vel Deus potius ipſe ſe expanderet, materiamque ex ſe emanantem, ſibique proximam novo motu propelleret, cuncta in eo latuiſſe, aeternamque rerum omnium noctem chaos preſſiſſe. III. Ubi vero nova agitatione chaos a Deo commotum fuit, impreſſum fuiſſe amorem, ſive motum rerum omnium, & rationum ſeminalium in Chao comprehenſarum, quo res homogeneae inter ſe conjunctionem appeterent, diſſociarent ſe quae hactenus confuſae latuerant partes heterogeneae. IV. Hunc motum a Deo materiae ex ſinu Dei perpetuo prodeunti impreſſum ideo neceſſario rationalem, atque ſapientia, & conſilio fuiſſe plenum* =.

Deinde Bruckerus explicat, quomodo commotis, & agitatis infinitae materiae particulis, & Nox diſpulſa fuerit, & Lux emicuerit, & purus Æther; ac deinde ipſa Tellus, ac Montes, & Pelagus extiterit, & ex Coeli, Terraeque connu-

(*a*) *Br. H. C. Phil. Tom. I. p. m.* 417. *&c.*

nubio homines aliquando prodierint. Porro maximos quosdam homines, cum non parva Numinis insidentis vi regerentur, rebus praeclare gestis non modo magnam apud alios homines gloriam, sed & ipsam immortalitatem adeptos, & ad beatas, coelestesque sedes eorum animos fuisse translatos. Istos autem esse Deos, quos positis aris, victimisque mactatis populus vereatur, & colat.

Quamquam autem, ut significavi, haec Jacobi Bruckeri sententia probabilitate non caret, validis tamen rationibus ab Agatopisto Cromatiano premitur. Ipse autem Agatopistus, etsi non omnia, quae novimus ab antiquissimis Mythologis dicta explicari jam a nobis posse arbitratur, tamen multo meliorem de Natura divina doctrinam cultam ab iisdem fuisse conjicit: (a) idest aeternum, supremum, atque unicum Deum ipsis esse visum, a materia omnino distinctum, atque secretum, qui Chaos formaverit, hominesque produxerit: quorum plures maximam vel ingenio, vel rebus praeclare gestis gloriam consecutos, tum poëtarum carminibus, tum vulgi opinione fuisse ad Coelum evectos, atque adeo ipsa Divinitate donatos. Multa in hanc sententiam ea doctrina scribit Agatopistus, quam suis in omnibus libris, & cedro, & ipsa dignis immortalitate, praesetulit.

Utra sententia sit verior definire nihil necesse est. Sed huc illa facere videntur, quae notavimus, cum de Triumviris illis Lino, Orpheo, atque Musaeo scriberemus.

Illud autem hoc loco diligenter est advertendum, quod scilicet apud veteres poëtas, quorum carmina tenemus, ac legimus, aliqua interdum occurrant, quae supremum Dominum, suo illo Jove multo majorem, cognitum ab iisdem fuisse facile persuadeant. Hinc enim Ovidius ipse, Scriptor canendis amoribus, quam Divinitati celebrandae

 aptior,

(a) Vid. Agatop. Cromat. *Della Istoria &c. di ogni Filosof. C. XVII. & XVIII. Vol. II.* Cum illo magna ex parte concinunt, Cudworth. *Syst. Intell. C. IV.* §. 19. Petrus Petit *Obs. Misc. XII.*, Gudling. *Gudlingian. P. 32. Obs. 5.*, Jacobus Sirbius *de Orig. Atheismi*, atque alii non pauci.

aptior, sapientissimum architectum laudat, qui Chaos digesserit, ac suis quaeque locis mirabili ordine composuerit, ut ea, quam tantopere suspicimus, rerum Universitas existeret. Profecto notissima sunt illa Ovidii carmina,

„ . . . . *corpore in uno*
„ *Frigida pugnabant calidis, humentia siccis,*
„ *Mollia cum duris, sine pondere habentia pondus.* (a)
„ *Hanc Deus, & melior litem natura diremit.*
„ *Nam caelo terras, & terris abscidit undas,*
„ *Et liquidum spisso secrevit ab aëre coelum,*

Nec multis interjectis versibus idem Ovidius:

„ *Sic ubi dispositam, quisquis fuit ille Deorum,*
„ *Congeriem secuit, sectamque in membra redegit;*

& alia, quae versibus adeo nitidis, elegantibusque prosequitur. Jam vero talem, ac tantum Deum non fuisse Jovem illum Saturni filium, ac Coeli Nepotem, qui sub finem aetatis aureae,

„ . . . . . *Saturno tenebrosa in Tartara misso,*

salutatus est Orbis universi Regnator, qui sororem Junonem uxoris loco habuit, qui bellum cum Titanis gessit, qui alia multa fecisse dicitur ad similitudinem imbecillitatis humanae, adolescentes etiam in legendis Ovidii libris exercitati facile possunt advertere.

Illud autem eruditus quisque lector facile concedet: mollem scilicet poëtam, ac delicatum, qui nihil olere soleat

(a) Bayl. *Diction. Art. Ovide N. G.* contra doctrinam Ovidii hac tota narratione comprehensam ingeniose disputat. At recte de illo Agatop. *V. II. p.* 70. = *mosse contro questo Caos una grave censura: nella quale ebbe alcune ragioni, e alcuni torti* =.

leat e ſchola, nihil e gravioribus diſciplinis, non tam ſuas eo loco cogitationes mandare litteris, quam Graecorum, qui de mundi ortu, ac Deorum origine ſcripſerant, explicare ſententias. Quamobrem dubium eſſe non poteſt, quin Graeci, quamvis abſurdis, ac ridiculis fabulis delectati, Deum a nemine genitum, ſapientem, & immortalem, adultero illo Jove longe praeſtantiorem, atque potentiorem, tot rerum, atque tantarum molitioni praefecerint.

Id etiam ex eo confirmari poteſt, quod poëta latinus, doctior multo, quam elegantior, Manilius, declarans Heſiodi ſententias (*a*) ſatis indicet, divinam ab Aſcraeo Poëta Naturam, quae ante rerum omnium, ipſorumque Deorum originem jam exiſteret, aliquo modo fuiſſe cognitam.

Multa hic de Homero afferre poſſemus, quae Clariſſimi Viri Boivinus, atque Rollinus (*b*), aliique collegerunt. Sed ea omittere malumus, ne multo longior, quam neceſſitas ferat, noſtra jam evadat oratio.

Nam neque Poëtas, de quibus egimus, neque Graeciae populos, qui poëtas eoſdem audiebant, Atheos dici poſſe, niſi voces ad ſenſus a noſtra controverſia alienos detorqueantur, ſatis ſuperque demonſtravimus.



CA-

(*a*) *Aſtron. Lib. II.*

(*b*) Boivin. *Apolog. d' Homere*, Rollin. *de la maniere d' enſeigner, & d' etudier les belles Lettres, T. I. de la Lecture d' Homere*. Eos ſequitur Franciſcus Xaverius Quadrius in celeberrimo Opere, *Della Storia &c. d' ogni Poeſia Vol. IV. p.* 643., ubi etiam ait = *non anderebbe per avventura lungi dal vero, chi ſoſpettaſſe, che Omero non altrimenti, che abbiamo detto, aveſſe di que' ſuoi Dii ragionato, che per farſene beffe, e per metterli in deriſione, poſta l' Unicità di quell' Eſſere, ch' egli conoſceva ſol darſi* = Profecto Poëtas non ſemper id curare, ut veros animi ſenſus exprimant, declarat Heſiodus notiſſimis verſibus,

„ Ἴδμεν ψεύδεα πολλὰ λέγειν ἐτύμοισιν ὁμοῖα:
„ Ἴδμεν δ' εὖτ' ἐθέλωμεν ἀλήθεα μυθήσασθαι.

CAPUT IV.

De Philosophis, praesertim Ionicis, ante Anaxagoram.

QUI primum inter Graecos Anaxagoram (*a*) ad auctorem orbis universi Deum agnoscendum pervenisse pronunciant, caeteros ante illum Jonicos philosophos, ac praecipue Thaletem, Philosophiae Patrem, & Anaximandrum, & Anaximenem, atque adeo, dum constare sibi volunt, quotquot ante Anaxagoram in Graecia sapientiae laude floruerunt, (*b*) summae illius impietatis insimulant. Illorum vero agmen ducit Baylius, veterum errorum sin minus amator, certe investigator accuratissimus.

Neque tamen hic est dissimulandum, veteres plures hujus calumniae occasionem aliquam praebuisse. Ut enim Tertullianum, Themistium, aliosque omittamus a Menagio, & a Baylio relatos, Cicero haec de Anaxagora diserte scripsit

(*a*) Quis non jure miretur hunc ipsum Anaxagoram fuisse ab aliquibus tum veteribus, tum recentioribus, Atheum existimatum? Illi quidem Atheum Anaxagoram habuerunt, quod vulgares Deos, praecipue Solem, atque Planetas, tanto indignos honore judicasset; quin & in carcerem conjecerunt, & morte damnarunt, a qua discipuli sui Periclis patrocinio liberatum, Athenis exulare coëgerunt. Isti autem nobilem philosophum impietatis accusarunt, quod Mentem illam, de qua tam praeclare loquutus est, materiae junxerit, atque hinc non libertate, sed necessitate naturae mundum fabricatam fuisse crediderit. Hanc tamen esse calumniam minime ferendam, aequus lector ex iis, quae hoc in capite dicemus, facile colliget. Hic tantum monemus, sapientiores etiam Ethnicos praeter Periclem, Anaxagorae satis aequos fuisse; quin & in ejus honorem altaria fuisse erecta, tumulosque positos, quibus inscriptum erat Μνῆμα τοῦ Νοῦ, vel τῆς ἀληθείας ταφῆς. De Anaxagora, ejusque doctrina legendus est Cl. Batteuxius *Tom. XXV. de l' Ac. R. des Inf.* ubi *p.* 48. *M.* est ejus de Anaxagora Dissertatio, in qua Homaeomeriam ipsius egregie declarat.

(*b*) E. g. praeter poëtas, de quibus diximus, Pherecydem, Pythagoram cum discipulis plurimis, Heraclitum Ephesium, Xenophanem, Parmenidem, atque alios plurimos. Etenim natus est Anaxagoras, ut dicit Batteuxius = *vers la* 70. *Olimpiade, environ cinq cent ans avant I. C.* = de Anaxagorae aetate vid. Petav. *Rat. Temp. L. III. c.* 8. atque alios.

pfit (*a*) = *Inde Anaxagoras, qui accepit ab Anaximene difciplinam, primus omnium rerum defcriptionem, & modum mentis infinitae vi, ac ratione defignari, ac confici voluit* =

Jam vero quomodo fint ea Ciceronis, ac fimilia fimilium Scriptorum intelligenda verba Critici noftri *certant, & adhuc fub judice lis eft*. Etenim ex eo difficultas augetur, quod idem Cicero non multo ante de Thalete dixerat = *Thales Milefius, qui primus de talibus rebus quaefivit, aquam dixit effe initium rerum, Deum autem mentem eam, quae ex aqua cuncta fingeret* =.

Baylius haec verba fufpicatur effe ab aliena manu libro Ciceronis addita, vel certe locum aliqua ratione corruptum, quod ea, quae hic de Thalete dicuntur, cum iis, quae dicentur de Anaxagora, fatis cohaerere non poffint (*b*). Itaque fe, Baylius ait, (*c*) veteribus aliis credere velle, qui Ciceroni fcilicet in eo confentiunt, quod primum mentis materiam ordinantis auctorem Anaxagoram faciunt.

Equidem inverfa ratione probare poffum Ciceronis locum de Anaxagora, qui locus nobis objicitur, potius quam alterum de Thalete, fuiffe corruptum. Quid enim? Nonne veteres plures philofophorum meminere, qui ante Anaxagoram materiae Mentem fuis quaeque locis aptantem, & ordinantem adjunxerint?

Ariftoteles profecto, graviffimus auctor, Hermotimum Clazomenium teftatur ante Anaxagoram Intelligentiae rerum originem adfcripfiffe. Imo alios eodem loco (*d*), praeter Her-

(*a*) *Lib. I. de Nat, Deor.*

(*b*) Vide Gerdilum *Introd. allo St. della Relig. P. I. L. 1. C. I*

(*c*) *In Dict. Art. Anaxagoras.*

(*d*) *Metaph. L. 1. C. II. p. m. 13.* = *Qui, ut animalibus, ita in natura intellectum ineffe caufam mundi, totiufque ordinis dixerat, quafi fobrius, comparatus ad antiquiores vana dicentes, apparuit* = Haec verba non ad Anaxagoram pertinere videntur, ut ea pertinent, quae fequuntur = *Iftas autem rationes qui palam attigit, Anaxagoram fuiffe fcimus. Attamen Hermotimus Clazomenius dicitur caufam prius dixiffe* = Graecum Met. *L. I. Cap. III. p. m.* 9. habet = Φανερῶς μὲν οὖν Ἀναξαγόραν ἴσμεν ἁψάμενον τούτων τῶν λόγων. αἰτίαν δ' ἔχει πρότερον Ἑρμότιμος ὁ Κλαζομένιος εἰπεῖν = &c.

Hermotimum Aristoteles ante Anaxagoram idem docuisse indicat.

Praeterea Laërtius Anaxagoram dicit a Lino suam hausisse doctrinam, qui Linus celeberrimum, ut alio loco diximus, versiculum edidit,

„ *Tempus erat, quo cuncta simul sunt condita quondam* (*a*).

His etiam omissis, plura sunt veterum, de quorum fide, vel diligentia dubitare nefas esset, ac luculenta testimonia, quae celebriores ante Anaxagoram Philosophos supremae cujusdam Intelligentiae vim, atque consilium in tot rerum, atque tantarum aptissima distributione cognovisse persuadeant.

Itaque si Ciceronis locus a Baylio nobis objectus, satis apta quadam explicatione donari non posset, merito cum locis aliis circumjacentibus ejusdem libri corruptum fuisse suspicaremur. At necesse non est ad ista confugere, cum doctissimi Viri plures rationes attulerint, quibus tum ea Ciceronis verba, tum alia similia, quae in veterum libris occurrunt, explicari commode possint, neque tamen ulla fiat injuria philosophis, qui Anaxagorae praecesserunt aetatem.

Nam primo quidem sunt qui Thaletem, atque alios ante Anaxagoram, Jonicos opinentur (*b*), ut primo libro significavimus, noluisse, cum rerum naturalium investigarentur origines, ad Deum tamquam ad aram subito confugere. Sentiebant enim philosophos alia quaedam recondita magis, & a vulgi opinionibus longe remota, cum hujusmodi quaestiones agitarentur, in medium afferre oportere. Hinc illi cum in quaestione de Natura Deorum, Deum esse mentem dicerent, quae vel ex aqua, vel ex infinito, vel ex aëre

(*a*) Laërtius in Prooem. recitato Lini versiculo subdit = ὅθεν λαβὼν Ἀναξαγόρας, πάντα ἔφη χρήματα γεγονέναι ὁμοῦ. νοῦν δὲ ἐλθόντα, αὐτὰ διακοσμῆσαι. =

(*b*) Ita Samuel Parcker de Deo, & Provid. *Disp.* 1. *Sect.* 5. Moshem. *in not. ad Syst. Intell. Cudvv. C. I.* §. 22. *aliique*.

aëre cuncta fingeret, tamen Dei vix, aut ne vix quidem meminisse videbantur, cum de principio interrogarentur, a quo res omnes tanta, atque tam apta varietate profluerent: qua quidem in re Cartesio similes omnino fuerunt, qui etsi Deum Mundi Conditorem agnosceret, in sua tamen Cosmogonia supremi Auctoris ita non meminit, ut potius tantummodo per materiam, & motum res omnes effici diceret; atque hinc & impiis in suas partes vocandus, & paucis etiam quibusdam bonis impietatis damnandus esse videretur.

Porro Anaxagoras, si eosdem Scriptores audimus, perspicue vidit non posse nisi voces inanes ab ipsa philosophia fundi, si non, cum de rerum ortu quaereretur, sapientissimae cujusdam Mentis, a materia omnino discretae, materiamque ipsam agitantis, atque componentis disertissima mentio fieret. Itaque philosophus excelsa quadam mente praeditus tenebricosas, quae circumferebantur, de rerum origine doctrinas aspernari solitus, aperte profitebatur, ut est apud Aristotelem (a): Mentem, cum omnia per infinitum tempus commixta, atque confusa jacuissent, motum in illa simul, atque ordinem mirabili providentia induxisse; sive, ut clarius loquitur Hermias, aut potius Tatianus, certe doctissimus auctor libelli *de Irrisione Philosophorum Gentilium* = *Haec docuit Anaxagoras: Principium omnium Mens, & eadem causa omnium, ac domina. Illa quidem ordinem inordinatis indidit, & quiescentibus motum, & confusis distributionem, ac demum pulchritudinem inornatis* (b) =.

Haec Tullianae illius de Anaxagora sententiae, cui similes aliae, praesertim apud Scriptores ipso Tullio posteriores, occurrunt, interpretatio valde probabilis mihi videri solet; praesertim cum Anaxagoras idem, non secus ac ae-

Tom. II. E tate

(a) VIII. Phys. = φησὶ γὰρ (ὁ Ἀναξ.) ὁμοῦ πάντων ὄντων, καὶ ἠρεμούντων τὸν ἄπειρον χρόνον, κίνησιν ἐμποιῆσαι τὸν Νοῦν, καὶ διακρῖναι =

(b) Graecum babet = ταῦτα παιδεύει Ἀναξαγόρας. Ἀρχὴ πάντων ὁ Νοῦς, καὶ αὐτὸς αἴτιος, καὶ κύριος τῶν ὅλων, καὶ παρέχει τάξιν τοῖς ἀτάκτοις, καὶ κίνησιν τοῖς ἀκινήτοις, καὶ διάκρισιν τοῖς μεμιγμένοις, καὶ κόσμον τοῖς ἀκόσμοις =.

tate nostra Newtonus, reprehensus fuerit etiam a Scriptoribus profecto non Atheis, quod nimis facile Mentem, cum rerum causae quaererentur, in medium induceret, ac difficultatem non tam solvere, quam amputare videretur. Hinc Aristoteles ipse ita carpit Anaxagoram (*a*) = *Anaxagoras tamquam machina utitur Intellectu ad mundi generationem, & cum dubitat propter quam causam necessario est, tunc eum attrahit: in caeteris vero magis caetera omnia, quam Intellectum, causam eorum, quae fiunt, ponit* =.

Haec eadem interpretatio alia ratione vel declarari, vel confirmari potest. Nimirum verisimile est vetustiores Anaxagora Philosophos, cum certe de Deo rudi quadam, ac pingui Minerva loquerentur, censuisse Deum esse rerum omnium caput, ac fontem, quod temperato quodam, aptissimoque motu materiam agitaverit, atque ita digesserit, ut pulcherrimis rebus producendis idonea foret. Itaque Deum esse principium rerum ultimum, atque adeo praestantissimum ultro concedebant. Sed jam quaerendum esse arbitrabantur, quid rerum principium fuerit, etiam in genere causae efficientis proximum, atque, ut philosophi nostri non satis latine, sed tamen satis perspicue loquuntur, *immediatum*: quid e. g. causae fuerit, cur ex parte materiae, eo motu, quem diximus, agitata, potius Coelum, quam Tellus emerserit, potius Luna, quam Stellae, vel terra, quam pelagus, vel jumenta, quam arbores.

Aliquis extitit, qui se omnia satis explicare posse censeret, si Aquam diceret esse initium rerum, quod aquae insit ea vis, atque natura, ut facile sese possit in res omnino varias pulcherrimasque convertere.

Alius autem arbitratus est, non aliud esse dicendum proximum totius mundi principium, quam *Infinitatem naturae*, sive materiam, ut ego interpretor, nullis definitam limitibus, ac per infinitum spatium ordinato illo motu, quem summus artifex impresserat, assidue circumlatam.

Alius

(*a*) *Metaph. L. I. C. 2. p. m. 14.*

Alius demum exiſtimavit aërem, tum aqua, tum alio quovis corpore ſimpliciorem, ac tenuiorem, tot rebus, atque tam variis producendis aptiorem eſſe.

Fuerunt etiam non pauci, qui dicerent fortuito factum eſſe, ut res haec potius, quam illa, ſaltem ſi de plurimis inſtitueretur quaeſtio, ex agitata materia prodiret, cum illa potius, quam haec prodire potuiſſet.

Et hi quidem ab aliis corripiebantur, qui Fatum inducebant, hoc eſt, niſi fallor, legem quamdam a Divina voluntate manantem, atque, ut ita dicam, ipſi materiae, vel rebus ipſis impreſſam; quam tamen plerique nec ſatis explicare poterant, neque cogitatione complecti: ſed enim nonnulli magnum aliquid attuliſſe videntur, ubi fatum hoc idem Jovis voluntati parere cecinerunt. Haec Jonicae praeſertim philoſophiae incunabula.

Supervenit aliquando divinus ille Anaxagoras, qui communem quidem errorem (*a*) amplexus eſt, a nemine genitam fuiſſe materiam, ſed principium, ut dicere ſolemus, *efficiens*, idemque proximum omnium rerum, cum primum

 pro-

(*a*) Notatu dignum eſt, quod ſcribit, praeter alios, Batteuxius in diſſ. cui titul. = *Developpement d' un principe fondamental de la Phyſique des Anciens T. XXV. de l' Ac. R. des Inſcr.* = ubi *p.* 71. *M.* ait = *aucun philoſophe Grec n' a reconnu la création, ni ne l' a crue poſſible. Laurent Moshem dans une ſavante diſſertation ſur ce ſujet (dans le livre de Cudvvorth. To. II. p.* 957.) *a demontré qu' Hiérocles Platonicien moderne (il vivoit dans le V. Siecle) a été le premier, qui par ſes diſputes avec les Chrétiens, eu ait ſenti, connu, & avoué la néceſſité. Non eſt probabile, dit* Ciceron *repréſentant la penſée des Anciens ſur cette queſtion (ex fragm. l. III. de Nat. Deor. ap. Lactant.) eam materiam rerum, unde orta ſunt omnia, eſſe divina providentia effectam; ſed habere, & habuiſſe vim, & naturam ſuam. Ut igitur faber, cum quid aedificaturus eſt, non ipſe facit materiam, ſed ea utitur, quae ſit parata; fictorque item e cera: ſic iſti Providentiae divinae materiam praeſto eſſe oportuit, non quam ipſa faceret, ſed quam haberet paratam* = Clarius idem habet Cicero *de Divin l.* 2. *n.* 37. = *Erat aliquid, quod aut ex nihilo oriatur, aut in nihilum ſubito occidat? Quis hoc phyſicus dixit unquam?* = Conſule de hac re, ſi plura cupis, Clariſſimum Alphonſum Niccolai *Diſſertazioni, e Lezioni di Sacra Scrittura ec. T. I. Lez. I. a p.* 180.

productae sunt (*a*), non aliud esse ponendum statuit, quam Infinitam Mentem, quae materiae particulas inter se commixtas, atque confusas, mira quadam sapientia, potentiaque secreverit (*b*), & aptis quidem adhibitis, ineptisque rejectis singula corpora suis ipsa quodammodo manibus effinxerit.

Hinc Anaxagorae illa fuit Homaeomeria, rerum omnium, ut philosophorum vocibus utar, *materiale* principium, de quo Lucretius,

„ *Nunc & Anaxagorae scrutemur Homaeomeriam,*
„ *Principium rerum, quam dixit Homaeomeriam:*
„ *Ossa videlicet e pauxillis, atque minutis*
„ *Ossibus: sic & de pauxillis, atque minutis*
„ *Visceribus viscus gigni, sanguemque creari*
„ *Sanguinis inter se multis coëuntibus guttis:*
„ *Ex aurique putat micis consistere posse*
„ *Aurum, & de terris terram concrescere: parvis*
„ *Ignibus ex ignem: humorem ex humoribus esse;*
„ *Caetera consimili fingit ratione, putatque.*

Jam haec tota Ciceronianae sententiae interpretatio, quam fusiore oratione proposuimus, ideo nobis maxime o-

mnium

(*a*) Non tamen ideo Anaxagoras negavit rebus creatis inesse vim aliquid producendi. Imo in eo reprehensus est ab Aristotele, ut ex verbis ipsius, quae retulimus, apparet, quod in prima rerum origine explicanda tantummodo Mentem, ut caussam efficientem agnoverit, ac deinde alias causas efficientes ad alia φαινόμενα declaranda adhiberet; quae tamen Aristotelis censura facile ab Anaxagora contemni potuisset.

(*b*) Anaxagoras librum scripsit de Naturali Philosophia, cui, teste Laërtio, his verbis initium fecit = Πάντα χρήματα ἦν ὁμοῦ, εἶτα Νοῦς ἐλθὼν αὐτὰ διεκόσμησε = *Res omnes simul erant: Mens autem cum supervenisset, ipsas composuit* = Plutarchus *de Plac. Philos. L. I. C.* 3. eadem Anaxagorae verba refert, sed post verbum Νοῦς habet ὁ δ' αὐτὰ διῆρε, ϗ διεκόσμησε. *secrevit ipsas atque composuit*. Ex his verbis, etiamsi alia deessent, facile videres, quam iniqui fuerint in Anaxagoram, qui negaverunt ipsum Supremae illius Mentis libertatem agnovisse. At multo clarius videbis, quantum erraverint, qui praeclarum Philosophum, quo nemo per ea tempora melius de Divinitate locutus est, Atheis accensuerunt.

mnium, de quibus postea dicemus, arridere solet, quod & Ciceronem satis explicet, ne secum ipse pugnare videatur, & sententias Theogonorum, atque Philosophorum ante Anaxagoram satis conciliet; cum aliae quidem diserte Deum & auctorem mundi, & maxima providentia res nostras gubernantem inducant, aliae vero, ab iisdem Auctoribus prolatae, principium rerum aut Amorem, aut Noctem, aut Oceanum, aut Aquam, aut Ignem, aut Aërem, aut aliud simile agnoscant, altumque servent de Mente, ac Potestate divina silentium; ac demum Plutarchi verbis admodum congruat, quibus in Vita Periclis magistrum ejusdem Anaxagoram magnifice laudat. = *Reliqui*, inquit, *philosophi Ionici, ante Anaxagoram, fortunam, caecamque necessitatem, idest motus materiae vel fortuitos, vel necessarios, unum rerum principium esse professi sunt: primus autem Anaxagoras affirmavit, mentem puram, & omnis concretionis nesciam rebus omnibus praesidere* = Consonant alia verba Plutarchi in eadem Vita Periclis = *Quem Anaxagoras*, inquit, *illius temporis aequales Mentem appellavere, vel quod perspicaciam ejus singularem in natura perscrutanda, excellentemque admirarentur, vel quod universitati non fortunam, neque fatum ordinatae discretionis principium, sed mentem princeps puram, ac sinceram praefecerit, cum omnibus confusas aliis secernentem particulas similares* =.

Profecto luce meridiana clarius esse videtur, Plutarchum hic de principio loqui, quod *activum*, aut *efficiens*, non de illo, quod *passivum*, aut *materiale* recentiores Metaphysici vocare consueverunt. At Plutarchus certe non ignorabat Jonicos ante Anaxagoram Philosophos principium rerum omnium ultimum in genere causarum efficientium eam agnovisse Mentem, quae ex Aqua, vel Naturae Infinitate, vel Aëre cuncta fingeret. Ergo dum Jonicos eosdem dicit professos esse motus materiae vel fortuitos, vel necessarios unicum agnoscendum esse principium, de principio proximo loquitur, quod *immediatum* Scholastici nostri dicunt. Dum vero Anaxagoram testatur, ut rerum ortus explicaret

ret, ad Mentem confugisse, quae formandis rebus omnibus praesideret, satis, opinor declarat, hanc eamdem a praestantissimo Philosopho Mentem, ***unicum***, ***efficiens***, ***activum***, ***proximumque*** principium fuisse habitum, ex quo rerum origines derivari oporteret.

Simile argumentum ex Diogene Laërtio duci potest. Hic enim de Thalete agens, ait, mundum ab eo pulcherrimum fuisse dictum, quod sit opus Dei. At idem Diogenes in Anaxagora fatetur, hunc primum materiae mentem praefecisse (*a*). Ergo putavit Diogenes haec duo inter se posse componi. Atqui componi non possunt, nisi dicamus, Thaletem censuisse mundum a Deo, velut a prima causa efficiente ortum habuisse, Anaxagoram vero causam eamdem non modo primam, sed & proximam, atque adeo unicam habuisse.

Itaque non debet ad arbitrium a nobis confictum existimari, quod nos de veterum illorum sententia, duplex rerum principium, ***remotum*** unum, quod esset Deus, ***proximum*** alterum, quod esset aliud quippiam, distinguente, ac de Anaxagorae sollertia, qui distinctionem hanc ineptam esse viderit, atque rejecerit, satis, ut arbitror, perspicua oratione proposuimus.

CAPUT V.

De sententiis aliorum explicare contendentium, qua ratione primus Anaxagoras dici potuerit, qui Mentem rerum causam agnoverit.

NON parum diversa Ciceronianae sententiae, aliarumque similium, de Anaxagora, & Jonicis Philosophis, interpretatio doctissimo Viro, eidemque acutissimo Jacobo Bruckero placuit. Etenim ille opinatus est (*b*) = *statuisse Triumviros illos* (Thaletem, Anaximandrum, & Anaximenem)

(*a*) Πρῶτος τῇ ὕλῃ νοῦν ἐπέστησε.

(*b*) *T. I. H. Cr. p.* 504.

nem) *Anaxagorae antecessores materiam unicum esse principium, nec extra eam dari aliud: esse vero in materia mentem, eam intime penetrantem, & moventem, & cum ea ita arcte unitam, ut unum principium constituant: & esse vero admodum simile intellexisse eos hoc ita, ut materiam ab aeterno ex Deo emanasse, & quotidie novo motu ex sinu ejus intime illi praesentis moveri, & emanare dicerent* =. Subdit autem Vir doctissimus, Anaxagoram, cum absurdas videret ejus doctrinae consecutiones, duo rerum omnium principia Deum, atque Materiam, multo majori, quam antea factum fuisset a Mythologis, atque Philosophis, perspicuitate distinxisse. Quare Mentem illam perfectae sapientiae, atque virtutis ab inerti, brutaque materia omnino segregavit nobilis ille philosophus = *nec ei inesse*, inquit, *sed adsistere tantum extra docuit, sicque primus fuit, qui Deum materiae, tamquam mentem corpori oppositam introduceret, & ab ea distingueret* =.

Jam haec interpretatio Bruckeri cum testimoniis veterum maximam profecto partem consentire videtur, illis praesertim, qui propriam Anaxagorae doctrinam describentes, mentem a materia per illum omnino secretam (*a*), ac pulcherrimis dotibus, libertate praesertim, ornatam tradiderunt.

Aristoteles enim, praeter illa, quae attulimus, Anaxagoram statuisse ait (*b*) = *mentem principium esse omnium: solam namque rerum omnium ipsam simplicem, & non permistam, & puram esse, atque sinceram. Atque eidem principio haec utraque*

(*a*) Objici potest Anaxagoram non secus, atque alios, Mentem cum materia confudisse, cum eum dixisse Plato in Cratylo auctor sit = τὴν τῶν ἄλλων ἁπάντων φύσιν καὶ Νοῦν, ψυχὴν εἶναι τὴν διακοσμοῦσαν, καὶ ἔχουσαν = scilicet = *rerum omnium naturam pervadere Mentem, atque Animam, nec non continere* = At recte, nisi fallor, ex Cudwortho *Syst. Intell. Cap. IV.* §. 32. respondet Bruckerus *H. Cr. Tom. I. p. m.* 507. = *asseruisse Anaxagoram pariter, & Platonem, Deum* πάντα κοσμοῦντα τὰ πράγματα διὰ πάντων ἰόντα, *Deum exornare omnia per omnia pervadentem, non tamen, ut Deum mixtum esse naturae censeret, sed ut mundum prorsus a Deo secerneret: qua sententia proxime ad Christianorum dogma accesserit &c.* =

(*b*) *De Anima l.* 1. *c.* 2.

que tribuisse, cognitionem, & motum, dicentem, Universum Mentem movisse = Similia de Anaxagora veteres alii, quae de Philosophis ante ipsum dicta non invenias.

At responderi potest, eos auctores non aliud sibi velle, nisi magnum illum Anaxagoram nitidius, & clarius, atque sublimius, quam poëtae ante ipsum, nec non philosophi, de suprema mente, rerum omnium causa, fuisse locutum, & eamdem ad rerum origines explicandas ea ratione, qua diximus, adhibuisse. Nam antiquos omnes ante Anaxagoram sententiis tam absurdis, quam vult Bruckerus, de Natura divina fuisse delectatos, non est adeo facile concedendum; praesertim cum multo nobiliorem, ac praestantiorem inerti materia naturam illam ab antiquioribus etiam Philosophis, et ab ipso Thalete fuisse positam, plures egregiae, quas nobis non invidit aetas, eorumdem sententiae declarent, et ex alia parte Bruckerianis rationibus, si teneas ea, quae diximus, non leviter, mea quidem sententia, responderi possit.

Alia est illius Tullianae sententiae interpretatio, quam veram equidem esse cuperem, at vereor, ut multis persuaderi queat. Censet enim Cl. Agatopistus, (*a*) Thaletem dici primum, qui docuerit Deum esse mentem eam, quae ex aqua cuncta fingeret: Anaxagoram vero primum, qui viderit rerum descriptionem, ac modum infinitae mentis vi, ac ratione factum fuisse; quod eamdem Supremi Numinis mentem diversis, ut ajunt philosophi, *passivis principiis* applicuerint; primus nempe Thales Aquae, primus Anaxagoras diversarum specierum particulis, ex quibus illa celebris Homaeomeria consurgeret. Haec

(*a*) *Della Istoria ec. di ogni Filosof. Cap. XXIII. Vol. II. p. 159. = Talete applicò la mente divina, e formatrice alla sola Acqua, che perciò disse unico principio. Anassagora l'applicò ai principj moltiplici della sua Omeomeria ..... e così ambidue han potuto dirsi i primi, che il medesimo principio divino, e attivo hanno applicato diversamente a principj passivi diversi. Può anche aggiungersi, che Anassagora fu il primo a parlarne con precisione, e chiarezza maggiore degli altri Filosofi della Scuola Gionica &c.* = Vide quae subdit *ib. & p.* 160.

Haec explicatio verbis Ciceronis non ita levem, ut opinor, vim adhibet. Sed verbis aliorum veterum, praesertim Plutarchi, quae retulimus, aptari nulla ratione potest.

Quare melius forsitan Vir idem acutissimus, quod subjecit: nempe Duumviros illos Thaletem, & Anaxagoram primos dici, qui Mentem in origine rerum explicanda praedicaverint, quod antiquiores Theogoniarum auctores per allegorias, atque metaphoras, hi vero per verba simpliciora, atque clariora, quantum sinebant tempora, potentiam, sapientiamque divinam extollebant.

Majorem quoque vim Ciceronis verbis, atque Plutarchi, aliorumque veterum inferre mihi quidem videtur Lescalopierus, qui perpetuis Commentariis illustravit libros Ciceronis de Natura Deorum. Etenim ille rem omnem ita componit, seu potius evertit: Thaletis quidem ait eam fuisse doctrinam, sed tamen ab Anaxagora longe, lateque propagatam.

Hanc Lescalopieri sententiam referens Antonius Genuensis (a) ea subdit, quae temere, aut ego fallor, dicta fuisse, qui Criticae regulas teneat, facile opinabitur. = *το primus omnium non ad Thaletem, sed ad Anaximandrum, Anaximenem, aliosque Ionicos, qui nihil diserte de Principio activo universi monuerunt, referri commode potest* =.

At haec fusius persequi nihil necesse est. Etenim ex iis, quae diximus, satis, opinor, viderunt adversarii nostri, non posse, propter laudes Anaxagorae tributas, Jonicos philosophos universos, aliosque Viros illustres, ipso Anaxagora antiquiores, tantae inscitiae, tantique stuporis argui; ut quibus Templum, Porticum, Urbem sine ullo consilio fuisse factam numquam persuaderi potuisset, iidem sine ratione, vel mente censuerint Mundum universum potuisse produci, vel etiam posse consistere; quo nihil enimvero pulchrius, nihil est salutarius, nihil ornatius aspectu, motuque constantius.

(a) *In Diss. de rer. corp. orig. Cap. II. §. 1.*

CAPUT VI.

De Thalete, Anaximandro, atque Anaximene Scholae Ionicae ante Anaxagoram principibus Viris singillatim agitur.

ETsi vetustissimos ante Anaxagoram philosophos per summam injuriam ad Atheorum numerum adscribi, quae superioribus capitibus attulimus, tam multa, atque tam varia declaraverint: tamen operae pretium me facturum existimo, si scholae Jonicae principes ante Anaxagoram Viros Atheos haberi non posse, alia ratione demonstravero. Propriis enim, ac suis argumentis, ut optime Cicero monuit, tractanda quaeque res est; tanta praesertim. Hinc autem illud maxime fiet, ut, sin minus interpretatio illa nostra Tullianae sententiae lectoribus pluribus probari possit, (scio enim multos studiose contradicturos; quod nullo modo evitare potuimus, nisi nihil omnino scriberemus) aliqua saltem ex aliis, quas proposuimus, aut alia etiam, quam acutus Lector, & eruditus excogitet, omnino probanda esse videatur.

Possemus autem & de Pythagora, nec non de celebrioribus quibusdam Pythagorae discipulis hoc loco multa scribere, ut quamvis ante Anaxagoram floruerint, non tamen Atheos fuisse probaremus. At de Pythagora quidem impietatem Homeri reprehendente jam aliqua diximus, & de illius disciplina facilis inde fieri conjectura potest. Lectoris autem, quamvis curiosi, desiderio satis nos facturos esse confidimus, si Jonicae Scholae Magistros defenderimus, quibuscum praecipue, ubi primus Mentem rerum principium Anaxagoras agnovisse dicitur, ab antiquis comparatur, quique omnium maxime, in hac nostra quaestione, a paucis quibusdam librorum veris Auctoribus, & a Graeculis multis, qui cum Auctores describant, Auctores ipsi videri volunt, Ἀθεότητος injusta suspicione vexantur.

Ita-

Itaque primus omnium Thales ille Milesius in judicium vocabitur, quem de Septem Graeciae Sapientibus unum, imo Sapientes inter illos fere nobilissimum, habitum fuisse constat. Eum profecto non ita fuisse insanum, ut nullam agnoscere vellet Divinitatem, satis, opinor, si caetera deessent, haec eadem sapientiae gloria declararet; praesertim cum Graeci, quos Atheos haberent, non modo a sapientia minime laudarent, sed ferro, flammaque, ut patriae pestes, & opprobria persequerentur. Quis enim nescit quid Theodoro, quid Diagorae, impiis hominibus, imo etiam Anaxagorae, Socrati, Aristoteli, nihil tale merentibus, acciderit?

Sed conjecturis non est opus, ubi sententiae ipsius Thaletis, quod volumus, perspicue demonstrant. Nam & disertissima sunt ea Ciceronis verba, quae retulimus, = *Thales Milesius, qui primus de his rebus quaesivit, aquam dixit esse initium rerum: Deum autem eam mentem, quae ex aqua cuncta fingeret* = & ea, quae Plutarchus habet (*a*) his valde similia = *Thales*, inquit, *Milesius rerum principium esse dixit aquam* =: & in eodem libro, non multo post (*b*) = *Thales Deum mundi mentem esse dixit* = Consentit his Lactantius docens, a Thalete Mundi effectorem Deum fuisse materiae conjunctum (*c*).

Stobaeus autem in Eclogis Physicis testatur Thaletem dixisse = *Mentem Mundi esse Deum . . . . divinamque vim elementare humidum pervadere, ipsumque movere* =.

Maximè vero consideranda est necessitatis omnibus rebus inditae definitio, a Thalete tradita, quam Stobaeus idem nobis servavit; nempe = *Iudicium stabile, atque immutabilis virtus Providentiae* = scilicet divinae. (*d*) Quis enim ex ea

F 2 de-

(*a*) *de Placit. Philosoph. L.* 1. *c.* 2.
(*b*) *Ibid. cap.* 7.
(*c*) *Instit. div. I.* 5.
(*d*) *Eclog. Phys.* C. 8. Verba Graeca notatu dignissima sunt = Κρίσις βεβαία, κ᾽ ἀμετάτρεπτος δύναμις προνοίας = de Stobaeo Conradus Gesnerus, qui ejus opera latinitate donavit, *in ep. nuncup. p. m.* 13. = *de ipso Ioanne Stobaeo, quo tempore vixerit, certi nihil invenio, nisi quod ex jam dictis patet, eum post Imperatoris Probi tempus floruisse, & Christianum fuisse ex ipso nomine colligo* =.

definitione non colligat, Thaletem ab eo errore valde alienum fuisse, quem Critici quidam recentiores tanto Viro supponunt; videlicet Deum ipsum, sive Mentem Universi fato, ac necessitate adactam impressisse materiae motum, vel etiam ex sua materiam eamdem genuisse substantia: quo certe vix aliquid magis absurdum, aut impium, dici, vel fingi potest. Profecto necessitas indita rebus, aut fatum, quod in orbe universo dominari Thales opinatur, non ipsum afficit Deum, cum ab ipso proficiscatur; neque enim divina ipsa Providentia *antecedentem libertatem* supremi Numinis everti Thales unquam docuit.

Faciunt quoque ad rem nostram quamplurimum Thaletis illae sententiae, quas in Diogene Laërtio legere potes. = *Antiquissimum enim*, inquit, *eorum omnium, quae sunt, Deus: ingenitus enim. Pulcherrimum, mundus: a Deo enim factus est.* = Paulo post = *Interrogatus*, ait idem Laërtius, *lateretne Deos homo male agens? Ne cogitans quidem* = ille respondit. Rursus interrogatus, quid esset Deus = *quod initio*, ait, *& fine caret* = (*a*).

Iam hae sententiae non sunt hominis Athei, sed ejus qui multo melius, quam vulgus philosophorum, de Natura divina cogitaret. Itaque Thaletem inter Atheos nullus ex omni antiquitatis memoria numerat scriptor. Recentiores vero cordati homines, ac verae doctrinae laude florentes, non modo facile hominem de Atheismi crimine absolvunt, sed non ita male sensisse de Natura divina testari solent. Sunt autem inter eos, ut aliquos nominem, Fucherius, Batteuxius, Gerdilus, Agatopistus (*b*).

Ea

(*a*) Diogenem Laërtium, quamvis de tempore, quo vixerit, non liqueat = *Galieni forte temporibus floruisse, Plotino, Longino, aliisque* σύγχρονον = conjicit Bruckerus *T. II. H. Cr. p.* 624. De illius libro pronunciat Ionsius *de S. H. P. L. III. C.* 12. *p.* 271. = *unicum fere columen philosophicae historiae, sine quo rudera tantum superessent, atque caementa difficulter in plerisque conjugenda* =.

(*b*) Foucher *Tom. XXIX de l' Ac. R. des Inscr. VII. Mém Systéme de Pythagore* &c. Le Batteux *T. XXIX. de l' Ac. R. des Inscr. V. Mém. sur le Principe actif* &c. Gerdil *Introd. allo St. d. R.* Agatop. *l. c. &c.*

Ea vero, quae opponunt Thaletis inimici, ut Atheus fuisse videatur, facile solvuntur. Primo quidem ait Baylius, non quid Thales in foro, sed quid in schola dixerit, esse considerandum. Illum enim, ut sibi, ac reipublicae consuleret, loquentem ad populum de Providentia divina magnifica quaedam; atque praeclara afferre consuevisse. At cum discipulis, & amicis intimos panderet animi sensus, Divinitatem omnem e medio sustulisse; solam vero aquam dixisse initium rerum.

Ad haec facile patet ex iis, quae diximus, apta responsio. Etenim ea Baylius dicit, primo propter ea veterum testimonia, quae primum, ut ipsi videtur, ab Anaxagora supremam Mentem fuisse agnitam dicunt: deinde, quod non satis percipere possit, aut potius velit, potuisse, qui Deum etiam mundi crederet auctorem, solam aquam ponere initium rerum.

Quamvis enim hic non modo principium, ut ajunt, *passivum*, sed & *activum*, aut efficiens explicandum susceperit, potuit tamen aliquando de principio tantummodo loqui, quod proximum arbitrabatur, aliquando de ultimo solum verba facere, aliquando denique utrumque conjungere. Primum illud enimvero Thales praestitit, cum aquam esse statuit initium rerum, alterum cum Dei opus esse mundum praedicavit, tertium vero, cum *Deum esse mentem* dixit, *quae ex aqua cuncta fingeret*, aut *divinam vim elementare humidum pervadere, ipsumque movere*.

Haec omnium optima ratio est Thaletis conciliandi sententias, si forte inter se pugnare videantur. Nam rationem illam a Baylio initam ecquis probabit unquam, lector non iniquus tam docto, tamque nobili Graecae sapientiae patri? Etenim si homines aliud sentire dicamus, aliud vero loqui, ubi nihil est causae, cur illos mendacii arguamus, quid sapientes consulimus, quid libros eorum legimus, quid sententias, quae contrariae prima fronte videantur, conciliare nitimur?

Caeterum Baylius hoc loco potius, quam Thales idem, secum conciliandus est. Nam si Thales, ut ille vult, non ex animi sententia divinam extollebat Potestatem, atque Virtutem, verum ut apud populum tueretur praeclaram sapientiae famam, necessario sequitur ipsum Thaletis aetate populum divinam Providentiam fuisse veneratum; imo & ab eadem Providentia rerum origines repetere consuevisse; nam etiam hoc Thales, ut vidimus, praedicabat. Quî ergo sibi jam constabit Baylius, cum volet Anaxagoram primum inter Graecos de Mente divina, quae cuncta sapientissime digesserit, aliquid habuisse, quod litteris consignaret?

Tenes etiam ex iis, quae diximus, quid erudito cuidam viro respondeas (*a*), qui ut Thaletem inter Atheos numerandum esse convinceret, non modo, quod ajunt, lapidem omnem movere, sed & saeculorum ordinem invertere conatus est. Cum enim Clemens etiam Alexandrinus ea verba, Πρεσβύτατον τῶν ὄντων Θεός, a Thalete pronunciata tradat, totum id ex Diogenis Laërtii libro descripsisse Clementem, hoc est auctorem ipso Diogene multo antiquiorem, non levi confidentia scribit. (*b*)

Reliqua sunt ejusdem ponderis, quae Thaleti exprobrat. Quis enim non videat, quam parum faciat ad rem Tertulliani auctoritas, quam etiam contra Thaletem Deslandius (*c*) producit?

Tertullianus enim in Apologetico narrat, quod alii de Simonide dicunt, Thaletem interrogatum a Craeso, quidnam

(*a*) *Recherches sur le Philosophe Thalés par M. l' Ab. de Cannaye II. Partie &c. Tom. X. de l' Acad. R. des Inscr.*

(*b*) = *Le premier apophthègme*, ait, *tiré de Diogene Laërce* πρεσβύτατον τῶν ὄντων Θεός, *copié a la verité par Clement d' Alexandrie, mais devenu par lui-même incapable de faire une autorité distinguée de la premiére* =

(*c*) *Hist. de la Philosoph. L. III. Cap. II.* §. 3. Recte de hoc auctore pronunciat sapientissimus Agatopistus *Volum. II. p.* 161., quae verbis ipsius afferimus = *Il valoroso Deslandes, che molto estima le affermazioni, e niente le prove* = Vide etiam, quae scribit de ipso Deslandio Cl. Formeyus *in Prooem. Historiae suae philosoph.*

nam esse de Natura divina sentiendum arbitraretur, diu, multumque cogitasse, ac deinde non aliud responsum dedisse, nisi nihil habere se, quod responderet. Nihil hic adversarii curant, ut, quod volunt, aliquo argumento conficiant. Rem enim confectam putant. Thaletem Atheum a Tertulliano, dum talia scriberet, fuisse creditum, jam explorate perceptum, & cognitum illis est.

Atqui potest ea tota narratio, ut fit in Simonide, ita explicari, ut tantummodo Thales aptam Naturae divinae, quae superat quemvis intellectum nostrum, definitionem desperare visus fuerit; eo vel magis quod Thales, si nullos esse Deos existimasset, e vestigio se nihil horum credere, vel, si forte mentem suam celare voluisse dicas, nihil habere se, quod afferret, percontanti Craeso respondere potuisset.

Magis favere videntur adversariorum sententiae Augustini verba, quae recitat Scriptor eruditus, quem impugnamus = *Ita autem* (Thales) *putavit, aquam esse rerum principium . . . . . nihil autem huic operi, quod mundo considerato tam admirabile aspicimus, ex divina mente praeposuit* =.

At primo quidem adversarius temere jactat, quod ne una quidem ratiuncula probare nititur, eodem modo Augustinum, eodem Platonem, eodem Tertullianum, Clementem Alexandrinum, Eusebium, Themistium, Proclum, Simplicium, de Thalete fuisse locutos. Deinde aut Augustinus ita est explicandus, ut *nihil* Thaletem admirabili huic operi, quod mundum vocamus, *ex divina mente* veluti principium proximum, ac distincta quadam agnitum, claraque ratione, praeposuisse velit, aut hac quidem in controversia facile deserendus.

Iam Thalete absoluto Anaximander etiam, & Anaximenes, duo Ionicae Scholae post Thaletem principes, atque magistri absolvendi sunt. Omnes enim isti fuerunt in eadem causa. Neque enim, quod pertinet ad Naturam divinam, illi dicuntur Magistri sui sententias deseruisse. Imo

eos

eos consensisse Magistro, tota testatur antiquitas, nisi quod initium rerum alter infinitatem naturae alter aërem vocare maluit.

De Anaximandro quidem Bruckerus opinatur (*a*) = *eum Thaletis principium unum ex mente divina, & materia constans, sive Chaos Deo gravidum non rejecisse, sed populari notione abjecta magis philosophice explicavisse, & infinitam esse naturam dixisse, quam postea ejus discipulus Anaximenes de aëre interpretatus est, idest aethereae naturae esse dixit; Anaxagoras vero mentem, quam triumviri hi materiae incluserunt, separavit, & formationi materiae adjecit* =.

Rejecit hanc Bruckeri opinionem Agatopistus, qui multo saniores, ut non semel advertimus, antiquis Philosophis de Natura divina tribuere sententias amat. Ipse autem opinatur, ab Anaximandro Deum, Materiae principium, ipsamque materiam, rerum omnium, ut ipse ait, *mechanicum principium*, cui nullos definiverit limites, simul quodammodo considerari consuevisse, atque hinc *Totum* quoddam, quod *Infinitum*, aut *Infinitatem naturae* vocaverit, fuisse conflatum. Id Agatopistus (*b*) ex eo maximè probat, quod Aristoteles testatur Anaximandrum, Infinitum illud habuisse = *Deum Immortalem, qui omnia continet, ac moderatur*. =

Sed, ut fatear ingenue, Aristoteles eo loco illa, vel potius illis quaedam similia, dicit, quo de Infinito agit, non quidem virtutis, aut perfectionis, verum *quod circa magnitudines, & motum, & tempus* consideratur (*c*). Hinc Platonis etiam, & Anaxagorae sententias de infinito explicans,

(*a*) *Tom. I. H. Cr. p. m.* 483.

(*b*) *Cap. XXIV. v. II. p. m.* 177. = *Egli* (*Aristotele*) *mette la contesa fuori d'ambiguità, poichè risolutamente racconta, che Anassimandro quel suo Infinito nominò Iddio immortale, che tutto contiene, e governa* =.

(*c*) *Phys. L. III. C. m. I.* sed in aliis quibusdam editionibus alio modo capita numerantur. Quin & in Graeco ea verba sunt. *L. III. C.* 4. ubi sic = διὸ, καθάπερ λέγομεν, οὐ ταύτης ἀρχή, ἀλλ' αὕτη τῶν ἄλλων εἶναι δοκεῖ, καὶ περιέχειν ἅπαντα, καὶ πάντα κυβερνᾶν, ὥς φασιν ὅσοι μὴ ποιοῦσι παρὰ τὸ ἄπειρον ἄλλας αἰτίας, οἷον Νοῦν, ἢ φιλίαν· καὶ τοῦτ' εἶναι τὸ θεῖον· ἀθάνατον γὰρ, καὶ ἀνώλεθρον ὥσπερ φησὶν ὁ Ἀναξίμανδρος, καὶ οἱ πλεῖστοι τῶν φυσιολόγων. =

cans, de Mente divina, quam uterque agnovit, omnino silet. Ad extremum capitis de infinito ait = *Quare, ficuti dicimus, non hujus principium, fed hoc aliorum videtur esse, & continere omnia, & omnia gubernare, ut affirmant quicumque non faciunt praeter Infinitum alias caufas, ut Intellectum, aut amicitiam, & hoc esse divinum: immortale enim est, perireque non potest, ut affirmant Anaximander, & plurimi Physiologorum* =.

Si Aristotelis haec omnia verba doctrinas exprimunt Anaximandri, actum est de fententia Cl. Agatòpisti. Nam statuendum erit, Anaximandrum, praeter Infinitum illud fuum, noluisse alias caufas, proximas, opinor, omnium rerum, vel, ut Scholastici dicunt, *immediatas*, ac ne ipfam quidem Mentem, vel Intelligentiam agnofcere. Id autem inepte, atque infulfe notaret Aristoteles, fi Milefius Philofophus in ipfo Infinito inclufisset quodammodo Mentem, quam rerum omnium caufam potissimam esse voluisset.

Cur igitur, inquiet quifpiam, divinum dixit Infinitum? Dixit enimvero vel quia magnam cum Deo fimilitudinem gerere videbatur, cum omnia produceret, atque reciperet, vel alias ob caufas, quae facile afferri possent, nifi fupervacaneum esset in his afferendis longius immorari.

Itaque fateor equidem, non ipfum ullo modo Deum Infiniti nomine Anaximandrum intelligi voluisse; fed tantummodo principium omnium rerum, quod & *materiale* fimul, ut dici mos est, & efficiens habuerit: *materiale* quidem, quod ex eo res universae producerentur; cum rerum creationem ex nihilo fuisse factam Anaximander ne fomniaverit quidem: efficiens, autem, quod ipfa materia principium illud constituens, ordinatissimo agitata motu fingulas ipfa per fe gigneret, atque produceret tantas res, atque tam utiles, ex quibus mira confurgit orbis universi pulchritudo, atque varietas.

Profecto hanc nostram explicationem Plutarchi confirmat auctoritas, quam in historia philofophiae negligere, nisi

valde probabilis ratio cogat, nullo modo debemus. Ait autem Plutarchus (*a*) = *Anaximander .... principium rerum infinito adscribit, ex quo omnia fiant, & in quod omnia dissolvantur; ideoque etiam nasci infinitos mundos, & interitu suo ad id redigi, ex quo erant orti, tradit; additque infinitum propterea esse, ne aliquando ortus rerum deficiant, atque subsistant. Peccat autem in eo quod non exprimit, quid sit infinitum, aër ne, an aqua, an terra, aut alia quaedam corpora. In hoc etiam, quod materia exponenda effectricem causam abolet. Infinitum enim aliud nihil est, quam materia, quae nisi efficiens causa accedat, rem creare nullam potest* =.

Haec autem postrema verba maximum errorem arguunt ipsius Anaximandri, quod scilicet in *materialibus*, quas diximus, causis rerum explicandis occupatus, parum de causa, quam Plutarchus vocat efficientem, sollicitus esse videretur. Neque enim id ea ratione debet, aut potest intelligi, ut nobilissimus Thaletis discipulus, idemque acutissimus, nullam causam efficientem esse voluerit. Nam quod aliquid ex materia sine causa efficiente producatur, fugere intelligentiae nostrae vim, & notionem videtur. Maxima vero in culpa est Anaximander, quod primam efficientem causam fere neglexerit, cum tamen Magistri sententiis insistens, ut diximus, aliqua ratione cognoverit.

Nam quod cognoverit, nisi fallor, etiam ex eo fit manifestum, quod Tatianus auctor egregius, & in veterum Philosophorum scriptis exercitatus (*b*) testetur = *Anaximandrum posuisse*, ut vertit Bruckerus, *principium aliquod humido* (τὸ ὑγρὸν) *vetustius, nempe aeternam motionem, eaque alia oriri, alia interire* =.

Hinc etiam disces quid censendum sit de Diis Anaximandri, de quibus Cicero loquitur in primo de Natura Deorum, ubi dicit eum agnovisse = *Deos orientes, occidentesque, eosque*

(*a*) *De Plac. Philosoph. L. I. C. III.*
(*b*) *De Irris. Phil. Gentil* §. 10. Si Tatianus non est libelli auctor, ut ego puto, alius certe est antiquus, atque perdoctus Auctor.

eosque innumerabiles esse mundos. = Illi videlicet Dii erant, ut ita dicam, minorum gentium, & a summo illo motore, quem principio, & fine carere cum Thalete fatebatur Anaximander, quacumque demum ratione geniti.

Sic etiam Anaximenes de Diis nescio quibus a Supremo pendentibus loquebatur, cum, ut ait Augustinus (*a*), = *omnes rerum causas infinito aëri dedit, nec Deos negavit, aut tacuit, non tamen ab ipsis aërem factum, sed ipsos ex aëre ortos credidit* =.

Et id quidem adeo absurdum, atque ridiculum visum est Buddeo (*b*), ut nullo modo philosophum servare Divinitatis notionem potuisse crediderit, qui suos Deos prorsus aëreos esse fateretur. At meminisse debuerat, ut caetera sileam, Anaximenem, non secus, atque magistrum suum Anaximandrum, tantopere Thaletis doctrina fuisse delectatum, ut in re quidem maximi momenti ab ea discedere voluisse, nullo modo credibile videri possit, donec saltem idoneis rationibus ostendatur.

Ipse profecto ad Pythagoram scribens in epistola, quam Laërtius exhibet, ita de Thalete loquitur = *Nos qui litterarum amore tenemur, tanti Viri jugiter meminimus, atque in illius maxime doctrina acquiescimus, initiumque sermonis nostri Thaletem semper instituimus* = Itaque cum Thales de divina Providentia tam egregias protulerit, celebresque sententias, fuisse illas ab Anaximene improbatas, non possumus nisi temere suspicari.

Caeterum & ipse arguendus est, atque a Plutarcho graviter arguitur, quod parum digne de causa rerum efficiente locutus fuerit (*c*). Aërem enim, eumdemque infinitum vocans; quod Thales aquam, ad res naturales universas explicandas ipsum adhibere consueverat.

Et Cicero quidem de aëre Anaximenis ea scripsit, quae multum in hac nostra controversia obscuritatis afferre possent.

(*a*) *De Civ. Dei*.
(*b*) *Trait. de l'Ath. C. I.*
(*c*) *De Plac. Phil. L. I. C. 3.*

ſent. Habet enim (*a*) = *Anaximenes Deum ſtatuit aëra, eumque gigni, & eſſe infinitum* =.

Cur aërem Anaximenes infinitum feciſſe dicatur, facile percipitur. Cur eumdem gigni pronunciaverit, apta quadam intelligi ratione poteſt; neque enim neceſſe eſt, ut cum erudito illo Scriptore, Thaleti infenſo, quem oppugnavimus, Ciceronem exiſtimemus, quo numeroſiorem efficeret ambitum orationis, verbum addidiſſe, quod eo quidem loco nihil fere ſignificet. Poteſt enim ſenſus eſſe, quod ſupremus Deus aërem gigneret, quatenus aëris formam infinitae materiae, ante alias omnes, indiderit; qua quidem acquiſita forma, tum demum materies facili negotio alias omnes ipſa per ſe potuerit acquirere. Hujuſmodi enim deliramenta Jonicae doctrinae fuiſſe videntur vel maxime propria. Dubium igitur eſſe tantummodo poteſt, cur aërem cenſuiſſe Deum Anaximenes a Cicerone dicatur, cum Scriptores alii, praecipue Plutarchus, principium, ut vocant *materiale* ipſum aërem fuiſſe ab Anaximene creditum, perſpicue fateantur.

Equidem vereor, ut quod dicam pleriſque ſim probaturus: non dubitabo tamen, quod ſentio, palam dicere. Videtur mihi Cicero, eo quidem loco, non tam Anaximenis ipſa verba ſpectaviſſe, quam per argumenta, quid ille doceret, colligere voluiſſe. Audiebat enim Anaximenem & aërem feciſſe principium, & Deos ipſos, a populo maxime cultos, aëre progenitos exiſtimaſſe. Hinc pronum erat conjicere, aërem ipſum ab Anaximene fuiſſe Divinitate donatum. Haec profecto conjectura non leviter illi probabilis videri poterit, qui & hac ratione tantummodo Ciceronem cum Scriptoribus aliis conciliari perſpexerit, & non raro Scriptores quoſdam antiquos doctrinas aliorum ex conſecutionibus aeſtimaviſſe meminerit.

Caeterum quaecumque tandem Sententia teneatur, nihil eſt, cur, Jonicos philoſophos, qui ſemper Divinitatem aliquam

(*a*) Cicero *de Natura Deorum L. II.*

quam agnoscere visi sunt, fuisse mentitos, & cum impuro Atheorum grege tum a Baylio, tum a Baylii fautoribus, non injuria misceri, concedamus. Sequitur, ut eosdem gravius etiam fallere, vel falli demonstremus, cum Atheorum incredibilem vim in celeberrimis Graeciae Lycaeis extitisse pronunciant.

C A P U T VII.

Numerum Atheorum valde exiguum ex veteribus Librorum Auctoribus Graecis, atque Latinis colligi, demonstratur.

NEminem fuisse inter Barbaros Atheum & diserte affirmat, & solide probat Ælianus (*a*), cujus verba dignissima sunt, quae nostris Atheis innotescant, ac fideli memoria custodiantur. = *Quis enim*, inquit ille, ***barbarorum sapientiam non jure laudaverit? etenim inter eos nemo in ἀθεότητα prolapsus est, neque utrum Dii essent, nobisque providerent, an haec omnia fuerint ad arbitrium conficta dubitavit. Nemo, inquam, aut Indus, aut Celta, aut Ægyptius tam impias cogitationes animo volvit.... omnes, quos attigi oratione, barbari, & esse Deos, & nostrarum rerum gerere curam, & futura posse praedicere consentiunt*** =.

Utinam id de Graecis etiam, atque Romanis (*b*), qui populorum sapientissimi haberi volebant, praedicare possemus! Sed eorum aliqui rem praeclaram, & homine litteris ex-

(*a*) Ælian. *Var. histor. l.* 2. *c.* 31. = Καὶ τίς οὐκ ἂν ἐπῄνεσε τὴν τῶν Βαρβάρων σοφίαν; εἴγε μηδεὶς αὐτῶν εἰς ἀθεότητα ἐξέπεσε, μηδὲ ἀμφιβάλλουσι περὶ Θεῶν, ἆρα, ἢ οὐκ εἰσιν, καὶ ἆρά γε ἡμῶν φροντίζουσι, ἢ οὔ. Οὐδεὶς γοῦν ἔννοιαν ἔλαβε τοιαύτην ..... οὔτε Ἰνδὸς, οὔτε Κελτὸς, οὔτε Αἰγύπτιος. Λέγουσι δὲ τῶν βαρβάρων οἱ προειρημένοι καὶ εἶναι Θεοὺς, καὶ προνοεῖν ἡμῶν, καὶ προσημαίνειν τὰ μέλλοντα =.

(*b*) Obiter hic aliqua de Romanis attingere ab argumento nobis proposito non sum arbitratus alienum; praesertim cum Spinosistae, nec non Graeculi, quos carpere solemus, etiam apud antiquos Romanos, Graecorum imitatores, Atheismo praesidium quaerant.

exculto dignissimam esse ducebant, ea in dubium revocare, quae a teneris unguiculis una cum vulgo didicerant. Itaque cum sapientiae studio, quod Graeci φιλοσοφίαν vocarunt, sese teneri dicerent, eo stultitiae devenerunt, ut sapientiae totius fontem, auctoremque Deum agnoscere nollent. Illud enim studium, honesto quovis homine dignum, ea tamen ancipiti conditione tenetur, ut nihil, si rationis ductum sequaris, utilius, nihil, si novarum opinionum amore abreptus eam utcumque deseras, periculosius inveniri possit.

At ii, de quibus loquimur, non modo ea carent auctoritate, quae a singulari quadam vel innocentia morum, vel doctrinae gloria proficiscitur, de qua re suo loco diximus, sed etiam tam exiguo sunt numero, ut nulla prorsus eorum habenda sit ratio, si cum adversantibus comparentur. Etenim, si veteres consulamus auctores, praesertim qui non eruditione tantum, at judicandi etiam sollertia praestiterint, qui caeterorum errores propriis, ut ita dicam, suisque nominibus appellare, quam ad invidiam conflandam alienis notare, malint; omnino paucos homines ab iis produci videbimus in Atheorum numerum communi quadam consensione relatos.

Ac primo quidem summae impietatis a veteribus neminem, qui fuerit celebris cujusquam Sectae Princeps, vel Auctor, accusari videbimus; ac multo minus integram Sectam Philosophorum Atheis adjungi.

Megaricos quidem Euclidis discipulos Antoninus, & Maximus Tyrius (*a*) dictitasse narrant: *Curiositatis esse Diis exosae quaerere, an Deus existat*. Hinc Heineccius (*b*) non fuisse ab Atheismo immunes habitos intulit. Verum aequus lector facile assentietur, ea verba sensus longe diversos posse suscipere. Potuerunt enim Philosophi subtiles, ac perpugnaces in disputando ea dicere, quod in ea quaestione *multa interdum*, ut ait Cicero, *occurrant, quae conturbent, ut Dii nulli esse videantur*, quae tamen, ubi concertationis ardor elanguit,

(*a*) *Serm.* 37. (*b*) *Elem. Hist. Phil. p.* 44.

guit, sapientes homines esse contemnenda perspiciunt; vel potius, quod in ea quaestione versanda, commentitios illos Deos esse prorsus eliminandos nullo negotio acuti homines intelligerent.

Quid autem sentiendum sit de Epicuro, quem Cicero tantopere vexat, satis, nisi fallor, alio loco vidimus. Potiori jure, quam Epicurum, ille Diagoram inter Atheos censet, posteaque Theodorum (*a*). Ab hoc quidem impudentissimo Cynico eam Sectam fuisse conditam memoriae proditum est, quae ab eo Theodoriae nomen accepit. At cum neque Sectatorum copia, neque doctrina, neque dignitate floreret, brevi prorsus exaruit.

Eodem Ciceronis loco Protagoram Abderitem Cotta testatur, initio libri sic posuisse = *de Diis neque ut sint, neque ut non sint quidquam habeo dicere* =; quamobrem graviter in eo ab Atheniensibus adimadversum. Ad extremum alii quidem ad eodem Cotta, ut Democritus, ut Prodicus Ceus, ut Evhemerus, quod Religionem funditus omnem sustulerint, accusantur. At quae dicit argumentando conjicit Cotta.

Democritum fere iisdem rationibus, quas in Epicurum intorquet, scilicet Democriti discipulum, convincere conatur. Prodicum premit, quod res humano generi utiles in coelum translatas, & ab hominibus ipsis Divinitate donatas, docere nihil veritus fuerit. Evhemerum suspectum habet, quod, cum ille incredibili quadam diligentia vetustatis monumenta scrutatus esset, fabulis, quae de Diis ferebantur, detrahere corticem, & eorum ortus loca, vitae, mortisque genera varia, demum ipsa sepulchra indicare, Sacerdotibus Ethnicis indigne ferentibus, minime dubitaverat.

Protulisset autem Cotta plures Philosophos prorsus Atheos, si plures cognitos habuisset. Etenim videmus ipsum, ut est in proverbio, lapidem omnem movere, ac debiles omnino, incertasque conjecturas sequi, ut ad enervandam Velleji rationem, impii generis numerum augeat. Sed Cottam,

(*a*) *Cic. L. I. de Natura Deorum.*

tam, vel ipſum potius Ciceronem jam ſatis audivimus. Alios jam Scriptores antiquos adeamus.

Plutarchus quidem, cujus in hiſtoria philoſophiae, cum aliquid videlicet narrat, non autem ipſe judicat, nullo modo negligere auctoritatem debemus, in eo, quem de Placitis Philoſophorum conſcripſit libro, non plures, quam omnino quatuor nominat Atheos. Et eo quidem loco, quod valde notari velim, quid Philoſophi de Deo ſenſerint, exponendum ſibi ſuſcipit; ac primo quidem de iis ſermonem inſtituit, qui Deos eſſe negaverunt. Profert igitur Diagoram Melium, Theodorum Cyrenaeum, Evhemerum Tegeatem, ac demum Euripidem poëtam tragicum.

Quod attinet ad Evhemerum verſus etiam affert, quibus eum Callimachus Cyrenaeus in Jambis perſtringit

„ *Venite frequentes ante muros in fanum,*
„ *Ubi, qui vetuſtum, ex aere Tonantem formavit,*
„ *Senex loquax cum libris impiis friget.*

Et hi quidem verſus cauſam innuunt, aliis etiam ex monumentis cognitam, propter quam contemptor falſorum Numinum Evhemerus inter contemptores omnis Divinitatis habitus fuit; quae cauſa quanti ſit roboris aequo Lectoris judicio ſtatuendum relinquo (*a*).

Euripidi tragico poëte celeberrimo magnam Plutarchus facere videtur injuriam, dum inter Atheos leviſſima de cauſa recenſito nigrum praefigere Θῆτα non dubitavit. Ea eſt quod apud illum Siſyphus, Atheorum more, cognitionem Numinis Generi humano communem ad cujuſdam callidi Viri, qui mores hominum maxime rudes, ac barbaros expoliverit, utile mendacium, innocuamque fraudem ſine ulla tergi-

(*a*) Quamvis Theophilus Antiochenus Evhemerum vocet Ἀθεώτατον, illum tamen, non ſecus atque Protagoram, defendunt Auguſtinus, Lactantius, Minutius Felix, Arnobius, Clemens Alexandrinus. Vid. *Recherches ſur la vie &c. d' Evhémere par M. l' Ab. Sevin To.* 8. *de l' Ac. R. des Inſcr. p.* 107. *M*

giverſatione retulerit. Jam huic impio poëtam, Areopagitici judicii, ne clarius loqueretur, timore deterritum, occulte patrocinari. Quis non facile videat, quod hic Plutarchus ſcripſit, Euripidi fortaſſe ſubiratior, omnino debili conjectura niti? Etenim in iis, quae Plutarchus profert, ſe probare Siſyphi ſenſus numquam poëta ſignificat. Decorum ſervat, dum impium impia loquentem inducit. Quod autem Plutarchus ad alia quaedam Euripidis loca ne leviter quidem indicata reſpexerit, is tantum fortaſſe dicet, qui Scriptorem eruditionis multo magis, quam ſollertiae laude praeſtantem, nihil in artem Dialecticam, vel in Criticam peccare potuiſſe arbitretur. Caeterum aliis in locis Euripides de ſupremo Numine tam pulchra cecinit, tamque praeclara, ut vix Chriſtianus homo vel ſentire verius, vel magnificentius loqui potuiſſet (*a*).

Illud igitur potius ex Plutarchi loco colligendum: hominem, qui ſingulari quadam, & incredibili memoria polleret, nullo modo principes Atheorum, ac praecipue Sectarum conditores eo capite fuiſſe praetermiſſurum, ſi multo plures, aut ſaltem multo nobiliores inter Atheos fuiſſe philoſophos, vel ex iis, quae ſtudioſe collegerat, monumentis antiquitatis accepiſſet, vel conſtans iis temporibus fama pervulgaſſet. Quod argumentum, ut vocant, ***negativum***, at ***ex poſitivo mixtum***, etſi conjecturae tantum loco ponimus, non poterunt adverſarii contemnere, donec melius aliquid, aut certius ipſi protulerint.

Alterum a Plutarcho locum hoc in capite ſibi ſuo quodam jure vindicat Ælianus, Plutarcho quidem aetate ſuppar, at Graeci nitore ſermonis, & elegantia doctrinae non inferior. Is cum nullum inter barbaros Atheum eſſe docuiſſet, quem locum initio capitis hujus attulimus, Graecos

 quos-

(*a*) Apud alios Ethnicos Scriptores Euripides ea ſuſpicione non premitur. Imo a Sapientiſſimis Viris probatum novimus Oraculum, ut fertur, Apollinis, quod habet etiam Cicero, Σοφὸς Σοφοκλῆς, Σοφώτερος Εὐριπίδης, πάντων δὲ σοφώτατος Σωκράτης.

quosdam Atheis adjungit. Sunt autem quos profert Evhemerus Messenius, Diogenes Phrygius, Hippon, Diagoras, Sosias, Epicurus. At cum ille Sosias, ab Æliano relatus, quis fuerit, a doctis hominibus definiri non possit, censet Isaacus Casaubonus, Hippiam esse legendum, aut Gorgiam. Nihil necesse est advertere hoc loco, paucos illos homines ab Æliano, potius quod ea fama percrebuisset, inter Atheos referri, quam quod rationes omnes, quibus illi vel accusari, vel defendi possent, diligentius expendisset.

Paucos etiam Atheos eruditus auctor Sextus Empyricus nominatim appellat; scilicet uno quidem in loco (*a*) tres, Diagoram Miletensem, Theodorum, & Critiam Atheniensem. At libro octavo contra Mathematicos (*b*) majorem aliquanto numerum facit. Quos autem nominat? Diagoram nempe Melium, Prodicum Ceum, Evhemerum, Critiam, Theodorum cognomento Atheum, Protagoram Abderitem, Epicurum; contra quem scilicet Pyrrhonianus Philosophus infensissimum semper animum gessit; ut illum semel tantum, inter homines ultima notatos impietate, nomen Epicuri protulisse, mirari merito possis.

Illud etiam est advertendum; eo vel ingenio, vel potius voluntate Sextum fuisse, ut nihil aliud curaret magis, quam ut veritati, cum posset, obduceret tenebras; quas postea partes Baylius, nescio utrum perversitate mentis, an scientiae copia majore sibi excolendas suscepit. Itaque illud quoque tentavit aliquando Sextus (*c*), hac etiam in re, Pyrrhonianorum more, sibi non valde constans, ut plurimos omnino fuisse persuaderet, eadem, qua Critias, atque Diagoras, impietate laborantes. At cum id confidenter affirmatum, aliqua ratione probare debuisset, non alios Atheos audet nominatim appellare, praeter Diagoram, & Critiam, quam Theodorum, Evhemerum, & Prodicum. Recte igitur ad eum Sexti locum Joannes Albertus Fabricius scripsit

(*a*) *Pirrhon. Hypot. l.* 3.
(*b*) *L.* 8. *contr. Math. p.* 317.
(*c*) *Advers. Physicos n.* 51.

pſit (*a*), id a Sexto fuiſſe = ***Hyperbolice dictum*; *nam velut monſtra ex tota antiquitate pauci fuerunt, & pauciſſimi commemorantur Athei Dogmatici*.** = Cum autem Joannem Albertum Fabricium nomino, eum nempe Virum nomino, qui omnia antiquitatis monumenta ſtudioſe collegerit, omnia, quae collegerit, memoria cuſtodiverit, nec tamen eruditione magis, quam acerrimo judicio, doctiſſimis ex omni temporum memoria Criticis aequalem ſeſe praeſtiterit, & omnino parem.

Jam quos citati Scriptores appellavere, vel pauciores alios, veluti Nicanorem, Bionem Boryſtheniten, Carneadem, atque Clitomachum apud Graecos, Caſſium, Atticum, Plinium antiquiorem, potius quam juniorem ab Encyclopaedico Yvone (*b*) notatum, apud Romanos, in Atheorum collegium relatos, ſi antiqua monumenta verſes, non difficile invenies. Conſulere autem potes, qui de his agunt, praeter Ciceronem, atque Plutarchum, quos fuſe retulimus, Laërtium quoque, Maximum Tirium, Theophilum Antiochenum, Clementem Alexandrinum, & Auguſtinum (*c*). Sed ex iis etiam aliqui fatentur, non ſatis apertum eſſe, an omnes, qui cenſentur, omne revera Numen eſſe negaverint.

Clemens Alexandrinus, Vir & a morum probitate, & a doctrina valde commendatus, Diagoram, Theodorum, & Evhemerum ex eo numero eximit; cui quidem Clementi Muretus a Baylio relatus, atque alii ſubſcribendum putant. Alibi Clemens idem Protagoram excuſat, & Nicanorem Cyprium, & Hypponem Melium; & alios; qui omnes etiam a Scriptoribus aliis defenduntur. Quod vero Clemens in Proteptico (*d*) *Idolorum* cultores univerſos cum Atheis confundere videatur, ad id pertinet, quod alio loco diximus, Athei nomen non raro latius accipi, quam ejuſdem germana ſignificatio ferat. Quare non ſecum ipſe Clemens pugnat, cum aliis in locis Deum ab hominibus univerſis cognoſci

 prae-

(*a*) *Annotat. ad eum Sexti locum.*
(*b*) *Dict. Encyclop. Art. Athées.*
(*c*) *De Civit. Dei.*
(*d*) *P. m.* 11.

praedicat. Caeterum Libro Septimo Stromatum ejusdem vocis eam affert explicationem, quam nos attulimus. Etenim Atheum vult esse, qui nullum putat existere Deum, seu, quod eodem redit, qui nullo sensu Divinitatis imbutus est.

Quocumque tamen modo ea sese res habeat, satis ex iis, quae attulimus, nisi fallor, tibi constare potest, erudite Lector, quam exiguus eorum, qui vulgo apud veteres ἀθεότητος arguerentur, numerus fuerit. Ut paucis omnia complectar, audacter affirmo, non posse viginti ex ultima antiquitatis memoria proferri homines, quos probati Scriptores, cum ad nativam significationem Athei nomen revocant, cum non convicium inferre, sed fideliter aliorum sensus referre instituunt, communi quodam consensu, ac voce veluti una, Deum nullum agnovisse testentur. Quis ergo putet veteres Atheos, quales Critiam, Diagoram, atque Theodorum fuisse, facile concedo (a), posse numero suo quidquam officere, quominus universum ab ea impietate hominum genus abhorruisse censeatur?

Scio quid hoc loco possit opponi: videlicet, Scriptores aliquos valde conqueri, quod ex omni temporum memoria perditi quidam homines extiterint, qui vel Deos, vel Deorum Providentiam inter aniles fabulas numerare non erubuerint. Id enim, ut aliquis nominetur, Libro X. de Legibus gravissimus auctor Plato tam disertis verbis affirmat, ut ad alios ea sensus detorqueri nulla ratione possint. Itaque plures Atheos fuisse, quorum nomina prorsus oblivioni mandata fuerint, libentissime fateor. Sed eos omnino paucos, ac fere nullos, quavis aetate, fuisse, si cum reliquis vel ex eadem civitate conferantur, id enimvero ex antiquorum Scriptorum colligi auctoritate contendo.

Quid enim est, quod tam paucos universi protulerint quam paucos proferre vidimus, si tam multos, quam adver-

(a) Ratio mihi est, non modo quod antiqui Scriptores maximae auctoritatis Atheos fuisse dicant, sed etiam quod ipsorum sententiae, quas legimus in veterum libris, eo tendere ex eorumdem voluntate videantur, ut Divinitatem ipsam funditus tollant.

verſarii noſtri mentiuntur, cognitos habuiſſent? Quid, inquam, eſt, quod jam diximus, ſed dicendum eſt ſaepius, quid eſt, quod homines nullius plerumque nominis ea nota ſugillent, ſi Thaletem, ſi Pythagoram, Empdeoclem, Ocellum, Epimenidem, ſi Xenophanem, ſi Parmenidem, ſi Platonem, ſi Ariſtotelem, Theophraſtum, Stratonem, ſi Zenonem, Cleanthem, Chryſippum, ſi Arceſilam, Ariſtonem, Philonem, Antiochum, aut Ciceronem, Varronem, Virgilium, Horatium, Livium, aut Senecam, aut Epitectum, aut Antoninum, aut Galenum, aut Hippocratem, aut alia quaedam nomina tum ingenii praeſtantia, tum litterarum gloria celeberrima, quod quidam audent e noſtris, Atheis potuiſſent adnumerare?

Quod ſi metu legum ad eam impietatem profitendam ſegniores eſſe redditos Atheos adverſarii cauſentur, & hinc omnino paucos fuiſſe, quorum nomina cognita ſatis ab antiquis auctoribus haberentur; id equidem ex magna parte accipio. Sed primo quidem plurima ſemper ingenia fuerunt, Graecos inter, atque Romanos, ita froeni cujuslibet impatientia, ut nullo metu magiſtratuum, aut legum in officio contineri poſſent. Alii fuerunt, apud quos erat ſumma Reipublicae procuratio; ut potius caeteros metu legum intentato coërcere poſſent, quam a caeteris ipſi coërceri. Quid ex illis tam pauci Diagoram, quid ex his nulli fere Critiam imitari ſunt auſi, ut ſatis moleſtum impiis jugum Divinitatis excuterent? Deinde illud quaero: cur Athei tantopere latere ſtuduerint, niſi quia ſe tam paucos eſſe cognoſcerent, ut, ſi quidem in publicum prodire vellent, nullo modo vel ſuam dignitatem poſſent, vel ſectae auctoritatem tueri? Et id quidem in ipſa Graecia; quae fere ſingulis aetatibus, velut Africa monſtris, ita illa Sectarum quamvis abſurdarum portentis, depravatiſque opinionibus non minus, quam optimis artibus abundavit (*a*).

Prae-

(*a*) **Quam bene antiqua illa Graecia verbis iiſdem compellari potuiſſet, quibus Angliam ſalutat Auctor, qui ſuas epiſtolas liberaliſſimis jocis,**

Praeterea ſi propriis e latebris Athei peſtifera capita exerere non audebant, qua ratione tam multos fuiſſe, quam volunt, adverſarii deprehendent? Nam quod non paucos fuiſſe, Scriptores interdum aliqui conquerantur, quod ex omnibus Graeciae, vel Italiae finibus exterminatos velint, quod in eos caeteris arma ſuppeditent, aut quaſi contra peſtes pharmaca parent, id etiam in ea ſententia, quam tuemur, optima ratione conſtat. Si tibi per aliquam Italiae provinciam iter aggreſſo fide dignus homo narret, in qualibet fere ſilva duos, aut tres latrones deliteſcere, qui facile tibi poſſint occurrere, nonne tibi metues, nonne arma comparabis, nonne magiſtratuum fidem, & auxilium, ſi poſſis, enixis precibus implorabis? Pluribus profecto, clamabis, provinciam illam latronibus eſſe refertam, ac multo pluribus, ſine dubio, quam ut ferendi eſſe videantur. Num tamen idcirco regionis illius incolas ea calumnia premes, ut magnum omnino numerum a latronibus conflari dicas, ſi cum tot honeſtis viris, qui a caedibus, & ab injuriis abhorrent, quiſquam conferre velit? Imo, ſi aequitatis, & rationis es compos, omnino paucos tunc eſſe fateberis, tam immanibus ſceleribus aſſuetos, neque ex iis gentem univerſam aeſtimari poſſe. Porro quod tu de gente illa merito diceres, id ego de Graecis Civitatibus, aut etiam Italis uſurpo, in quibus Atheos quovis latronum genere pejores, ac pernicioſiores latitaſſe, Veteres dolent. Multo magis id locum habere volo, ſi jam Divinitatis hoſtes non modo cum Graecis, aut Romanis, ſed cum toto humano genere comparentur.

CA-

cis, ac ſuaviſſima quadam aſpergit urbanitate, cum ſumma optimarum artium cognitione conjuncta. = *Addio*, inquit, *Inghilterra mia bella*: *Addio, Sede di Virtù*: *Addio Sentina di Vizio* = & caetera, quae magno lepore proſequitur. Is eſt Joſeph Baretti *Lettere Famigliari &c. Tom. I. Letter. I. p.* 13.

CAPUT VIII.

Temeritas recentiorum plurimos Graeciae Philoſophos Atheis adſcribentium magis perſpicua ratione convincitur; cujus exemplum in Xenophane Colophonio, ejuſque diſcipulis Eleatenſibus ponitur.

QUamquam, ut graviſſimus ille ſcripſit Romanae facundiae Pater, nihil temeritate fortius inveniri poteſt; quamquam Graeculorum quorumdam nihil fere contundere ſolet audaciam: ſed ea tamen eſt veterum Scriptorum auctoritas de philoſophorum placitis doctiſſime diſſerentium; ut facile poſſe magnorum hominum accuſatores aliquando compeſcere videatur. Sed quia nimis indociles quidam adverſarii, tardique ſunt, magis adhuc mihi curandum arbitror, ut ejuſdem auctoritatis vim, atque pondus omnino ſentiant. Itaque argumentum illis affero, quod ne tenui quidem ratione, dummodo ne improbabili, ſoluturi ſint: quod ut cognoſcant, non equidem, ut ille, de quo Statius in Synephebis, popularium adoleſcentium, ſed Criticorum omnium, atque Philoſophorum

„ *Clamo, poſtulo, obſecro, oro, ploro, atque imploro fidem.*

Veteres illi Scriptores & facilius, & melius, quam nos, aequalium ſuorum ſententias aſſequi potuerunt. Quiſnam iſthuc negat? Aſt hinc, ſi quid video, conſequens eſſe debet, ut ſi qua forte ad aetatem uſque noſtram ab antiquis philoſophis pronunciata pervenerint, non alia ratione debeant, quam veteribus iiſdem probata ſcriptoribus, etiam a recentioribus explicari. Id maxime locum habere debet, ubi nos etiam videmus, eaſdem ſententias, quamvis in deteriorem partem trahi non abſurde poſſint, in meliorem etiam, atque ſaniorem non invitas omnino duci. Tunc, inquam, non mo-
do

do humanitas flagitat, sed ipsa ratio praecipit, ut si in bonam partem acceptae sunt ab antiquis, accipiantur etiam a nobis. Nam cum, ut ita dicam, sint ipsae versatiles, quo flecti debeant, non ex voluntatis arbitrio, non ex amore novitatis, ac multo minus ex veritatis odio, sed ex rationibus toto coelo diversis determinandum est. Porro quaenam ratio major, quam veterum auctoritas, de qua loquimur? Ecquid probabile magis, aut verisimile, ecquid potius in hoc genere controversiarum magis certum, & evidens afferri potest, quam veterum philosophorum ambiguas voces, ambiguasque sententias non esse a nobis aliter intelligendas, quam a veteribus auctoribus intellectae sint? Etenim non modo illi Auctores easdem considerabant sententias, atque librabant, quae considerari etiam a nobis, atque librari possunt, sed plurima insuper habebant, quae nobis diuturnior aetas invidit, praesidia, quibus ipsos rimari doctorum hominum sensus, & quid sibi quisque vellet non ex verbis tantum aliquibus, separatim a reliquis examinatis, sed ex universa doctrina, tum verbis innumeris, tum rationibus, tum sententiis inter se comparatis, aliquando dijudicare possent, atque statuere.

Jam si haec omnia teneantur, quae tantum levissimi homines negare possint, artis criticae prorsus ignari, actum id est, quod maxime rem totam, causamque continet. Etenim Graecorum Philosophorum accusatores, de quibus in ipso hujus libri prooemio conquesti sumus, quid tandem afferunt, ut Atheos illos fuisse demonstrent? Sententias, atque, ut ita dicam, rudera doctrinarum studiose colligunt, quibus ipsa peti Divinitas fortasse possit. Atqui sententias easdem, ut id adversariis largiar, & ea ratione possumus, quae summopere faveat Atheis, accipere, & ea, quae non parum gravissimos Viros a summa impietate abhorruisse declaret. Ergo si Philosophos eosdem Atheos antiqui non habuerunt, jam non modo hac altera tantum ratione possumus accipere, verum etiam debemus. At vero non Jonicos modo, de

qui-

quibus diximus, ſed & Platonicos, & Peripateticos, & Stoicos, & ipſos Eleatas philoſophos antiqui Scriptores numquam fere cum Atheis miſcent, atque confundunt. Igitur neque nos miſcere non injuria poſſumus, atque confundere.

Ut haec tota ratio ſibi conſtet, unum, ut vides, praeſtandum a nobis eſt: ſcilicet oſtendendum, revera Philoſophorum, de quibus loquimur, doctrinas aliqua ſatis apta, quae tamen Atheis non faveat, interpretatione poſſe donari. Melius autem id oſtendi non poteſt, quam ſi de ſententiis illorum diſſeramus, qui maxime omnium Spinoſianae doctrinae ſigna praetuliſſe dicuntur ab adverſariis. Iis enim vindicatis aliorum aſſertam fore ſalutem, atque in tuto collocatam, haud gravate, opinor, ipſi adverſarii concedent. Sunt autem illi, qui ab Elea Parmenidis, ac Zenonis patria nomen acceperunt, acuto, ſi vis, ingenio philoſophi, ſed & novarum obſcuritate vocum, & ſophiſmatum nugis, ac fallacibus concluſiunculis plus aequo delectati.

Ac primo quidem veniat in medium Xenophanis Colophonii ratio, quem ejus haereſeos auctorem fuiſſe, ac principem accepimus. Ejus doctrinam de Divinitate ita exhibet Bruckerus (*a*) ex veterum teſtimoniis magna diligentia collectis. = *I. Fieri non poteſt quidpiam, ut e nihilo exiſtat. II. Æternum itaque eſt, & ſemper fuit, quidquid eſt; ſive enim facta ſunt omnia, ſive non omnia hoc abſurdum ſequeretur; ex nihilo aliquid poſſe exiſtere. III. Quod aeternum eſt, eſt infinitum, neque enim principium habet, unde exierit, neque finem. IV. Quod infinitum eſt, Unum eſt; ſi enim plura eſſent, unum finiret alterum. V. Quod Unum eſt, omni ex parte ſibi eſt ſimile. Si enim diſſimile aliqua parte eſſet, non Unum foret, ſed Entia plura. VI. Unum, quod infinitum eſt, & aeternum, ſibique ſimile, id immobile eſt, & immutabile quoque ſit, oportet; ſi locum enim mutare poſſet, non eſſet infinitum, ſed aliud eſſet ultra illud. Si vero ſine loci alteratione mutaretur, aliquid in eo exiſtere inciperet, quod prius non* exi-

(*a*) *Tom. I. H. Cr. p. m.* 1148.

extitit, & quod existit esse desineret; quod esset ex nihilo fieri aliquid. VII. Est itaque Unum tantum, aeternum, infinitum, immutabile, quo constant omnia. VIII. Deus est hoc Unum, incorporeum, aeternum, cujus substantia globosa est; nihil illud cum hominibus commune habet, totum cernit, totum audit, non tamen respirat. Simulque est omnia, mens, prudentia, aeternitas (Laërt. L. IX. S. 19. Sex. Emp. Pyrrh. Hypot. l. 1. c. 33., Cicero in Lucullo, Euseb. Praep. l. 1. C. 8. l. 14. c. 14.) IX. Nec corpore, nec animo Deus cum homine comparandus est, qui nec formam, & faciem habet hominis, nec affectibus humanis obnoxius est. X. Deus hic est omnia (Cicero Acad. Qu. l. IV. c. 37.) nam omnia in se comprehendit. Hactenus Xenophanes ex Aristotelis, Clementis Alexandrini (Strom. l. V. & VII.) testimoniis, de Universo &c. =.

Jam hoc Unum, de quo tam multa Xenophanes, unica esse Substantia, quam Spinosa somniaturus erat, visum est Baylio, Aldobrandino, Buddeo, Oleario, Wolfio, Loëschero, Walthero, & Auctoribus Britannis Historiae, quae dicitur *Universalis* (*a*). Sed Unum illud idem alia ratione alii Scriptores interpretati sunt. Neque enim defuerunt, qui satis piam Xenophanis fuisse doctrinam opinarentur, & Unum ab eo dici omnia traderent, quatenus & omnia in Uno, nempe Deo, rerum omnium origine, tamquam in radice, continentur, & quasi ab aeterno, infinitoque pelago, potius quam fonte, proficiscuntur. Hujus inter veteres interpretationis auctor laudatur Simplicius, inter recentiores Cudworthus, cui vel omnino, vel magna ex parte favent Reimmannus, atque Fabricius (*b*).

Xe-

(*a*) *Bayl. in dict.* Bud. *de Spin. ante Spin. Annal. Hist. phil. p.* 320. Aldob. *ad Laërt. L. IX. S.* 19. Olear. *ad Stanl. Hist. phil. P. X. p.* 874. Wolf. *ad Orig. phil. C. XI.* Loësch. *Deism. fanat.* §. 2. Walt. *Sepulch. Eleat. ref.*, H. Un. *Introd.*

(*b*) Simpl. *in Arist. Phys.* Cudw. *S. Int. C. IV.* §. 20. Reim. *Hist. Ath. L. I C.* 30. §. 2. Fabr. *in Sex. Emp. L. I. Pyrr. Hypot.* His adde *Auct. lib. cui tit. Art de Penser P. III. c.* 18. Lescalopier *in Cic. de Nat. Deor. L.* 1. 28. qui duo postremi longius etiam progredi videntur, quam ipse Cudworthus.

Xenophani quoque salutarem litteram Auctor concedit, in cujus libris non magis lepos quidam, facetiaeque libero dignae, quam ingens eruditio, ac mirum acumen semper apparet, Agatopistus Cromatianus. Putat is Unum a Xenophane rerum Universitatem fuisse nuncupatam, quod & divinas res, & corporeas complexa contineat, quae cum inter se ordine tam pulchro aptae sint, & colligatae, Unum constituere subtili philosopho viderentur. Hoc Unum jam porro, quatenus ipsum amplectitur Deum, neque genitum, neque mobile, neque limitibus definitum, neque mutationi obnoxium a Xenophane fuisse creditum. At de materia quid senserit acutus idem philosophus, negat omnino Agatopistus habere se, quod liqueat. Hactenus tamen dat conjecturae locum, ut putet, dubium haesisse Xenophanem, utrum a Dei Natura emanantem, an a divina Voluntate dispositam fuisse opinaretur (*a*).

Scriptores alii Xenophanem idem fere cum Stoicis, ipsoque Pythagora, sensisse malunt. Ajunt enim Unum ab eo dici Mundum universum, simulque Deum, quod Spiritus infinitus, tamquam anima corpori infusa, necessario vinculo materiae jungatur, eamque & complectatur in omnes partes, & permeet, ac regat, ut ab ea tamen avelli nulla ratione possit. Hanc explicationem Moshemius adhibuit (*b*) Criticus emunctae profecto naris, & in veterum philosophorum libris non minus, quam recentiorum, diligenter exercitatus.

Denique ad extremum alii Bruckero consentiunt, qui novam Xenophanis doctrinae interpretationem in medium attulit. Censet enim, quidquid existit a Xenophane dici Unum Essentia, sive Natura, ut ne Spiritus quidem, aut Suprema quaedam Mens a materia separari possit, atque distingui; sed materiae tamen eidem vis utique divina & necessario, & naturaliter insit, quam cogitatione tantum ab ipsa materia secernas. Hanc vim, si Bruckerum audias, tantae putavit

I 2 effi-

(*a*) Vid. Agat. *Vol. II. C.* 28. *p. m.* 350.
(*b*) Ad Cudworth. *loc. cit.*

efficacitatis esse Xenophanes, ut ei tantum innumerabilium mundorum ortus, interitus, ac varias elementorum formas, rerumque vices adscriberet.

Haec jam doctissimorum hominum de Xenophanis mente tam acris, ac tanta dissensio, nonne, quod diximus, satis aperte declarat: non habere nos, deperditis vetustissimi philosophi libris, quid tandem sine periculo erroris de sententiis ipsius, ac tota doctrina statuamus? (a) Nam quae colligere possumus ex veterum scriptis rudera, sive reliquias, cum per se magna sint obscuritate, ac tenebris obducta, tum inter se nonnumquam adeo sunt manifeste pugnantia, quod fatetur ipse Baylius, ut nulla jam conciliari satis apta ratione possint. Quae cum ita sint, quis demum erit ita expers ingenii, atque prudentiae, quin videat, atque concedat, non posse Criticum non iniquum de Xenophanis doctrina ullam ferre sententiam, quae veterum auctoritati contradicere videatur? Cum ergo nullus ferme veterum probatae fidei, atque sapientiae scriptor eam Xenophani dicam impegerit, ut inter Atheos numerandus veniret, qui non Atheum modo, sed & Spinosistam ante Spinosam fuisse tanta confidentia pronunciant, profecto committunt, ut ipsi tum accusatores temerarii, tum iniqui testes, tum maxime judices parum religiosi nominentur.

Quaeres hic fortasse, de Bruckeri opinione quid ego sentiam, quae non multum ab illa Baylii, ac Wolfii abesse visa est eruditis. Ut morem tibi geram, primo equidem in eo Bruckerum laudabo, quod fateatur veterum testimonia cum sententia Baylii, quam diximus, non posse componi: = *nec Spinosistica*, inquit, *substantia in Xenophaneam praeter verba quadrat* =. Hactenus etiam Bruckeri opinionem non improbo, quod scribat doctrinam Xenophanis a doctrina Thaletis, atque Pythagorae, nec non Anaxagorae valde diver-

(a) Huc faciunt, quae sapienter de Eleatensibus disserit Cl. Antonius Genuensis *Disp. de rer. corp. orig. C. II. §. V. p.* 45. *&* 46.

versam, a veteribus existimari (*a*). Quare Mentem, aut Animam Mundi, aut Mundi Architectum ab ipso Mundo distinctum non videtur Xenophanes induxisse. Itaque restat, ut tantummodo vim insitam ipsi materiae, quae natura non esset ab ipsa materia distincta, divinam potestatem esse censuerit.

Quamobrem corruit Moshemii opinio, corruit etiam opinio Cudworthi, atque aliorum, qui tam sanas Xenophani sententias de Natura divina placuisse arbitrantur. Et id quidem eo clarius esse mihi videtur, quo majores a veteribus, etiam Patribus Ecclesiae Christianae, laudes Anaxagorae, atque Platoni tribuuntur, quod fuerint, inter Ethnicos, facile principes, & auctores magna quaedam, atque praeclara de Natura divina sentiendi: quae quidem ita debent accipi, ut saltem Graeci philosophi, qui non multo ante claros illos homines floruerunt, perstringi videantur. Profecto, si quaedam starent opiniones, quas in medium adduximus, inter magnos illos Viros, atque Xenophanem, verborum esset aliqua, rerum nulla fere dissensio.

Praeterea quod materiae Xenophanes, ut ita dicam, Divinitatem immerserit, neque satis hujus naturam, vel, ut Scholastici dicunt, *substantiam*, ab illius natura, *substantiaque* distinxerit, plurima veterum testimonia, quae videre potes apud eumdem Bruckerum, praesertim inter se collata, & colligata convincunt.

Sed Bruckeri sententiam dividere mihi placet. Ea enim probare non possum, quae de hac vi divina Xenophanem opinatum fuisse postremo scribit. Ait enim (*b*) = *Patet vero hac quoque ratione, cur Deus animus sit, quia vis illa divina latens sentiri quidem in partibus mundi, intelligi vero nonnisi ratione, & intellectu potest, sicque Deus homini similis non est,* *in*

(*a*) E. g. Laërtius de Xenophane = *Thaletis*, inquit, *ac Pythagorae opinionibus contraria sensisse fertur, Epimenidemque sugillasse* =. Vide, quae diximus, ubi de Anaxagora.

(*b*) *Tom. I. H. Cr. p. m.* 1151. & 1152.

in quo mens non vim aliquam rationalem, ſed naturam, ſive ſubſtantiam conſtituit. Ita vero & phyſiologia Xenophanis cum ejus metaphyſica cohaeret. Ex hac enim in materia habitante vi divina innumerabiles mundi, & elementorum viciſſitudines efficiuntur, & materia fluxa, & in momenta mutabilis, innumeris mutationibus, formationibus, & impreſſionibus ſe conſpiciendam praebet, ſicque totum hoc cernit, totum audit, ratio, conſilium, prudentia toti ineſt, ut Xenophanem ſtatuiſſe tradit Laërtius. Cave enim hac ratione, conſilio, prudentia, actionem aliquam liberam naturae, ſive ſubſtantiae ex rationibus praeviſis fines, & effectus conſtituentis intelligas. Nihil enim aliud eſt, quam vis divinae illius motus, ſibi, & univerſi diſpoſitioni reſpondens, quo omnes res conſtituuntur =. Haec, inquam, Bruckeri non probo, quod vim inferant clariſſimis veterum auctoritatibus, quibus illi Xenophanis Deum non modo magna quaevis efficiendi, ſed & praeclara cogitandi virtute praeditum fuiſſe teſtantur; neque vero ſatis intelligo, cur magnificas quaſdam Xenophanis ipſius, graviſſimaſque ſententias, quibus divini Numinis modo ſapientiam, modo virtutem omnem extollebat, ita contorquere debeamus, ut non fere aliud, niſi Atheorum impietatem, atque ſtultitiam inſinuent.

Itaque non dubito, ſi roger, novam proferre de Xenophanis Uno ſententiam, quam etſi maxime omnium teſtimoniis veterum ſatisfacere poſſe puto, docti tamen, & Critici Lectoris judicio committo. Videtur mihi Xenophanes exiſtimaſſe non alium eſſe Deum, niſi rerum Univerſitatem, quam nos quidem mundum, at ille innumerabiles mundos appellaret; neque tamen id Pythagorica, vel Stoica ratione docuiſſe. Non enim Spiritum agnoſcebat, ſive naturam a materia diſtinctam, per omnia diffuſam, & commeantem, ſed ἀγροικότερως, quo nomine carpit eum Ariſtoteles (*a*), de re graviſſima differens, ipſi rerum univerſitati, vel, ſi vis ita loqui, materiae univerſae vim eſſe naturaliter inſitam opi-

(*a*) *Metaph. I. 5.* ὡς ὄντες μικρὸν ἀγροικότεροι Ξενοφάνης, καὶ Μέλισσος &c.

opinabatur, omnino divinam, cui varietatis rerum, atque ordinis origo accepta referenda esset. Hanc autem esse vim dicebat non tantum efficiendi, sed, ut diximus, etiam cogitandi; quare non dubitabat Uni suo tribuere sapientiam cui nulla posset humana doctrina, vel sollertia comparari. Jam huic ita constituto Deo tribuebat ea omnia, quae summae perfectionis in ipsa notione includi sentiebat, ut nempe aeternus esset, a nemine productus, ac mutationis, & motus, & finis expers. Cum vero multa statim opponi posse cerneret, quae divinae Naturae perfectionem mundo haud quaquam convenire demonstrarent; ut quod ejus partes & vitiis laborent quamplurimis, & maximis conversionibus agitentur, eo dementiae progressus est, ut omne sensuum censeret repudiandum esse judicium. Itaque ut Divinitatis notionem, quam sibi formaverat, constantius tueri posset, fere omnes alias notiones funditus evertere, vel saltem invertere aggressus est.

Has fere sententias Xenophani placuisse pro certo haberem, nisi jampridem judicio meo parum confidere didicissem. Nam veterum testimonia, omni partium studio seposito considerata, hoc certe postulare videntur; ut Xenophanes & nihil aliud divinum agnoverit, quam ipsum mundum, aut mundos cum illo dicere mavis; & hoc divinum etiam consilio, sapientia, virtute pollere crediderit.

Hinc versus illi Timonis, quos etiam Bruckerus affert, causam reddentis, cur poëtis Xenophanes iratus fuerit:

„ *Numen simile undique, atque haud homini, atque*
„ *Constans usque sibi docuit, totumque animum esse*.

Hinc Aristoteles (*a*) eum statuisse ait, Deum = *audire, & videre secundum totum, non vero secundum partem* =, de quibus Aristotelis verbis perperam a Baylio acceptis legendus.

Bat-

(*a*) *Lib. de Xenoph. Zenon. &c.* = ἀκούειν, καὶ ὁρᾶν καθ᾽ ὅλον, μὴ κατὰ μέρος =.

Batteuxius, plurima etiam alia in doctrinam Xenophanis, quam Spinosianam non putat, praeclare scribens (*a*). Cicero autem, non modo Xenophanem non numeravit inter Atheos, sed, cum tamquam Senatum philosophorum de Natura divina differentium recitaret, ita de principe Eleatensium pronunciavit = ***Xenophanes, qui, mente adjuncta, omne praeterea quod esset, infinitum Deum voluit esse, de ipsa mente item reprehenditur, ut caeteri: de infinitate autem vehementius, in qua nihil neque sentiens, neque conjunctum potest esse*** = (*b*) Denique Diogene Laërtio utar auctore, quin & caeteris etiam, quorum Bruckerus, ubi *Totum*, Xenophanis quidem sententia, videre, atque audire statuit, auctoritatem secutus est.

Igitur, ut paucis omnia complectar, Xenophanes Mundum quasi maximum quoddam animal esse docuit, maxima virtute, ac robore vigens, cujus tamen non esset anima, ut Pythagoras, ut Stoici dixerunt, natura quaedam ab inerti materia distincta, nisi forte distinctam ipse, qui cogitat, mentis, ut philosophi loquuntur, praecisione quadam inducat. Ut enim etiam aetate nostra flulti sunt aliqui homines, qui mentem humanam esse nolint naturam quamdam a materiae natura segregatam, atque diversam, sed vim tantummodo dicant esse, quae materiae particularum ex apta quadam, atque concinna coagmentatione, ac distributione, vel rato, constantique motu tandem existat, simile nescio quid somniavit de ipsa divina Mente, quae res omnes contineret, ac regeret, ἀγροικότερος ille Xenophanes, & studio ad Unum omnia revocandi ad insaniam adactus, & sophismatum, quibus nectendis tantopere delectabatur (*c*), laqueis irre-

(*a*) Vid. *To. XXIX. de l' Ac. R. des Inscr. VI. Mém. sur le Principe actif &c.*

(*b*) Batteuxius *l. c. p.* 304. *M.* vellet legi = *Xenophanes qui, mente adjuncta, Omne, propterea quod esset infinitum, Deum esse voluit &c.* = eo loco Baylium reprehendit, quod Ciceronis contempserit auctoritatem, ac de lite agit inter Baylium, & Olivetium exorta ob ejus loci interpretationem.

(*c*) Si cognoscere vis, quam ridicula esset, & fallax argumentandi ratio a Xenophane, & a reliquis Eleatensibus adhibita, lege laudatam incly-

irretitus. A Spinosiana tamen impietate stultitia Xenophanis in eo vel maxime distat, quod facere voluerit aliquem religioni locum, cum Deum & omnia cogitantem, & providentem, & animadvertentem, & rerum ad se pertinentium procurationem exercentem aliquo modo reliquerit. Quare Xenophani nunquam legimus exprobratum fuisse, ut Diagorae, ut Epicuro, quod rationibus, sicuti Xerxes manibus, Deorum immortalium templa convelleret.

Jam de reliquorum ejusdem scholae philosophorum doctrina longum est dicere. Sed certe Parmenides, Xenophanis auditor, neque Divinitatem omnino voluit evertere, neque suppetias Atheorum impietati ferre, cum ea docuit, de quibus gravissime Cicero. = *Parmenides quidem*, inquit, *commentitium quiddam coronae similitudine effecit. Stephaneu appellat continentem ardore lucis orbem, qui cingit Coelum, quem appellat Deum, in quo neque figuram divinam, neque sensum quisquam suspicari potest, multaque ejusdem monstra: quippe qui bellum, qui discordiam, qui cupiditatem, caeteraque generis ejusdem ad Deum revocat, quae vel morbo, vel somno, vel vetustate delentur: eademque de Sideribus, quae reprehensa in alio loco in hoc omittantur* =.

Et variae quidem doctorum hominum, ac discrepantes fuerunt Unius, quod Parmenides tantopere praedicabat, interpretationes (*a*); a quibus afferendis idcirco abstineo, ne prolixitatis forte plus habeat, quam jucunditatis oratio. Sed certe Platonis gravitas, & apud omne doctorum genus au-

clyti Batteuxii dissertationem. Ex antiquis autem praecipue tibi legendus est Dialogus Platonis, cui Parmenidis titulum ipse fecit: qua quidem in re monendus es, Bruckerum non satis aequum Platoni fuisse, cum gravissimum hunc philosophum ob nugas, & vana sophismata reprehenderet, quibus Dialogus Parmenidis undique scatet. Etenim, ut optime Batteuxius *l. c. p.* 315. = *il attribue à Platon ce qui, selon toute apparence, n'étoit pas à lui: ce ne sont point des puérilités ou de mistères Platoniques, ce sont de mistères, dont Platon nous a conservé l'esquisse* = Cur autem id Plato praestiterit, eodem loco Batteuxius explicat.

(*a*) Videre potes illas apud Bruck. Agatopist. Batteux. *loc. cit.*

ctoritas hoc postulare videtur, ut aliquid ipsi, de Parmenidis Uno copiose differenti (*a*), credamus. Nihil autem in Parmenide clarius Plato significat, quam celebrem Sophistam voluisse Unum, sive Ignem, qui contineret Orbem, supremi Numinis proprietates habere; quod quidem propter summam perfectionem *Ens* dici posset, atque deberet, cum reliqua potius *Non Entia* dici mererentur, quod fluxa sint, atque caduca, & in momenta singula mutationi obnoxia.

Melissus vero Parmenidis auditor, quem **Ἀθεότητος** Buddeus accusat, sed Auctor Artis Cogitandi, atque Reimmannus, aliique defendunt, in eadem navi cum Magistro est. Etenim fere eadem docuisse videtur. Quod enim de Melisso Laërtius habet = *De Diis nihil definiendum dicebat: neque enim illorum certam esse cognitionem* = ad Ethnicorum Deos, auctore Bruckero, referendum videtur.

De Zenone, Parmenidis etiam discipulo, fortissimo viro, quem in tormentis Eleae necatum, quod vehementius in Tyrannum invectus esset, accepimus, aliquid addi, locus ipse postulare videretur. At doctrinas ille suas tricis hujusmodi sepivit, & inter eas tenebras abdidit, ut nihil in illum melius cadat, quam quod de Heraclito pronunciantem Cicero facit Cottam = *omnia vestri, Balbe, solent ad igneam vim referre, Heraclitum, ut opinor, sequentes, quem ipsum non omnes interpretantur uno modo: quem, quoniam quid diceret, intelligi noluit, omittamus* = (*b*). Hoc etiam sapientissimo viro Moshemio consilium placuit (*c*), cum tenebricosam Zenonis doctrinam nulla posse jam luce perfundi sensisset. Affert autem in hanc rem aureos Terentii versus.

„ In-

(*a*) *In Parmenide*. Consentanea Platoni attulerunt ad explicandam Parmenidis mentem Justus Lipsius *Manud. ad Phil. Stoic. L. II. Diss. IV.* Petrus Gassendus *Oper. T. I.* Rad. Cudw. *Syst. Int. C. IV.* §. 21. aliique.

(*b*) Si tamen aliquid de Zenonis doctrina discere cupis, consule Bruckerum, Agatopistum, aliosque Historiam Criticam Philosophiae pertractantes.

(*c*) Ad Cudw. Syst. *Intell. C. IV.* §. 21.

„ . . . . *Incerta haec si tu postules*
„ *Ratione certa facere, nihilo plus agas,*
„ *Quam si des operam, ut cum ratione insanias.*

Moshemium & Bruckerus tandem, & Batteuxius, & alii cordati homines imitati sunt.

Hoc tamen certi nos afferre possumus, quod, ut satis ostendimus, adversarios jugulat: scilicet non fere ab antiquo ullo Scriptore Zenonem in classem Atheorum fuisse compactum, & Diagorae, sive Theodoro alicui, vel Critiae comitem addictum. Quis igitur non illud concedat; quaecumque fuerit Zenonis de Uno doctrina, quam obscuris tantum quibusdam vocibus a Magistri doctrina discrepasse verisimile est: sed quaecumque tandem ea fuerit, certe non hominis fuisse, qui nefarium omni Divinitati bellum inferre voluerit? Sed haec hactenus. Adversarii enim videant, quomodo plurimi apud Graecos Athei fuisse dici possint, cum Eleatas ipsos Atheos non esse dicendos, ratio, & veritas ipsa convincat.

CAPUT IX.

Scepticos, atque Academicos Atheos non esse dicendos, ostenditur.

UT veteres Graeciae philosophos a summa quidem impietate non parum abhorruisse demonstremus; aliquid hic de Sectis aliis addere juvat, quae non tam injuste videntur de illo crimine ab adversariis insimulari.

Nam Scepticos quidem Buddeus, atque alii, de quibus Reimmannus (*a*), accusant, quod cum omne sensuum, ac rationis judicium everterent, quaerentibus, an Deus existat? non aliud respondere possent, nisi se nescire, vel cer-

(*a*) Budd. *de Ath. &c. C. I. §.* 14. Reimm. *Hist. Atheis.* C. *XXXI.* §. 1. 2. *p.* 217. *seq.*

certe dubitare. Alii tamen summi viri, de quibus idem Reimmannus, Scepticos stultitiae damnant, **Α'θεότητος** absolvunt. Profecto cum judicium impietatis illius in aliquem datur, disceptandum videtur, an peculiari quadam, ac propria ratione de nobilissima veritate dubitaverit. Nam si tantum dubitavit, quod omnia dubia, & incerta esse cavillaretur; praesertim si hoc ipsum, quod sit dubitandum de omnibus, non esse rem satis exploratam cum Baylio nostro respondere consuevit; aut non ex animo loqui dicendus est, aut certe cum risu dimittenda concio; quod is in judicium capitis vocatus fuerit, cui sit propter insignem dementiam, Romano more, bonis interdicendum.

Illud etiam ad rem nostram confert, quod ipsi Sceptici nolebant Atheis annumerari. Hinc unus ex illis, nempe Sextus Empiricus, ita se, suosque defendit. (*a*) = *Sceptici vitam communem sequentes dicunt, Deos esse, eosque colunt, & providentiam iis tribuunt, sed adversus dogmaticorum temeritatem etiam hac in re disputant* = Quin etiam Sextus idem eo progressus est, ut scriberet, hac quidem in re = *constantiorem, ac stabiliorem inveniri Scepticum, quam eos, qui aliter philosophantur; si quidem profiteatur Deos congruenter patriis moribus, & legibus, & faciat quidquid pertinet ad eos pie colendos, quod autem ad philosophicam pertinet quaestionem, nibil agat temere, ac praecipitanter* (*b*) =.

Apud eumdem Sextum graviter in eos, qui Divinitatis cognitionem a conditoribus civitatum esse repetendam somniaverant, ac caeteris persuadere nitebantur, invehuntur Sceptici, qui longe verisimilius esse dicunt, universum genus humanum = *communem, & anticipatam de Deo notionem habere, secundum quam est quoddam beatum animal, & ab interitu alienum, & in felicitate perfectum, & in quod nullum cadere potest malum, esseque a ratione alienum, omnes forte*

(*a*) *Hypotyp. Pyrrhon. L. III. C. I. S. 2. seq.*

(*b*) Affert ea Bruck. *ex L. I. Sexti adv. Phys. & L. II. Pyrrhon. Hypot.*

te fortuna in easdem incidere Dei proprietates, non autem ad hoc moveri naturaliter = (*a*).

Facilius est Academicos ab iisdem fere auctoribus accusatos defendere, qui post Arcesilam, & maxime post Carneadem, modo hoc, modo illud unaquavis de re disserebant, prout affirmandi, vel negandi sese exhibebat occasio. Et illi quidem non id asserebant, nihil esse verum; sed, quod valde affine videri debet, omnibus veris aliqua falsa esse admixta tanta similitudine, ut satis internosci non possent. Nihil ergo mirari debemus, quod de Natura Deorum nihil satis certum, ac firmum se habere dicerent, quod sequerentur. Hinc autem factum est, ut unicum aliquando Deum, aliquando plures esse, aliquando nullum, probare conati sint.

Iidem tamen Academici dicebant, multa esse probabilia, quae quamquam non perciperentur, tamen, quia visum quemdam haberent insignem & illustrem, his sapientis vita regeretur. Inter ea sine dubio numerabant, quae suadent esse Divinitati cultum pure, atque caste tribuendum. Quod autem sit Divinitas, rem esse dicebant & maxime verisimilem, & quo omnes duce natura vehimur. Hinc quoties contra Numinum omnium contemptores invehebantur, tantos tollebant animos, & ea verborum, ac sententiarum gravitate utebantur, ut non tam errantem, & vagam, ut caeteris de rebus, at magis stabilem habere viderentur, certamque sententiam. At vero quoties contra Divinitatis cultores disputabant, diserte profitebantur, sibi parem cum illis non esse rationem, atque cum Atheis. Etenim ab illis multa dici fatebantur, si minus vera, tamen apta inter se, & cohaerentia. Itaque sese velle dicebant non tam refellere eorum orationem, quam ea, quae minus intelligebant, requirere. Ipse Carneades, contra Deos acerrime disputans, monebat se non id agere, ut Deos tolleret;

(*a*) De iis late Sextus *adv. Phys. l. I. s.* 31.

ret; cum nihil minus esset philosopho conveniens; sed ut Stoicos nihil de Diis explicare convinceret.

Praeterea cum a Stoicis Academici gravissime monerentur: malam, & impiam consuetudinem esse contra Deos disputandi, sive ex animo id fit, sive simulate: eadem fere solebant reponere, quae Lucilio Balbo apud Ciceronem (a) Cotta = *Non mediocriter moveor autoritate tua, Balbe, orationeque ea, quae me in perorando cohortabatur, ut meminissem me & Cottam esse, & Pontificem. Quod eo credo valebat, ut opiniones, quas a majoribus accepimus de Diis immortalibus, sacra, cerimonias, religionesque defenderem. Ego vero eas defendam semper, semperque defendi: nec me ex ea opinione, quam a majoribus accepi de cultu Deorum immortalium, ullius unquam oratio aut docti, aut indocti movebit. Sed cum de religione agitur, T. Coruncanium, P. Scipionem, P. Scaevolam Pontifices maximos, non Zenonem, aut Cleanthem, aut Chrysippum sequor, habeoque C. Laelium Augurem, eumdemque sapientem, quem potius audiam dicentem de religione in illa oratione nobili, quam quemquam principem Stoicorum &c.* =.

Satis ex his intelligitur, Academicos, si unam potius, quam aliam in partem trahendi sint, potius Atheis, quam nobis adversari. Id etiam ex eo constare tibi poterit, quod illi Socratem maximo in pretio habuerint, quem disciplinae suae auctorem, ac principem summis laudibus efferre consueverant. Porro Socrates, etsi suum illud, nihil ut affirmaret, ad extremum tenuerit, tamen ita de Divinitate locutus est, ut nemo inter Ethnicos magnificentius, aut verius. Id ut adversariis appareat ejus doctrinae capita quaedam afferimus, quae praesertim ex fidissimo Socratis discipulo, Xenophonte colligit incredibilis Iacobi Bruckeri diligentia (b).

= *I.*

(a) *De Nat. Deor. L. III.* Consule eos Libros, si vis Academiae rationem assequi.

(b) *Tom. I. H. Cr. p.* 560. & 561. Lis est inter eruditos utrum Xenophonti magis, an Platoni, Socratis exponentibus sententias, credenduw sit. Pro Xenophonte stant veteres

fere

I. Deus inspicienti opera ejus, licet cerni non possit, tamen deprehendi potest. Prolixa, inquit Bruckerus, *& elegantissima disputatione cum Eutydemo apud Xenophontem* (*Mem. l. IV. p.* 800. *seqq.*) *hoc demonstravit Socrates, & pulcherrima divinae sapientiae, providentiae, & benignitatis vestigia ita eruit, ut convincat, qua ratione sui notitiam divinus rerum conditor animis hominum impresserit. II. Deus Mundum universum composuit, & continet, quo bona, & pulchra omnia comprehenduntur, ... III. Deus vero, non casus, hujus mundi causa est, idque demonstrari potest ex arte, quae in sapientissima partium omnium conjunctione apparet, utilitati pariter, atque tutelae inserviente, ex omnium item in conservationem suam, & generis propagationem studio . . . . . IV. Deus hominis in primis curam gerit, sive corpus spectes, sive animum, sive utrumque, quod divinationes, & periculorum imminentium praesagia suadent. Imo rerum particularium cura ei est, ut ex cujusvis generis rerum conservatione patet. V. Deus temporis momento, mentis acie cognoscit omnia, id quod colligitur ex humani oculi celeritate, mentisque ipsius, quae locis maxime dissitis gesta, nulla interposita mora, considerat VI. Talis Deus est tantus, ut uno actu omnia videat, audiat omnia, ubique existat, omnia gubernet. VII. Quia leges non scriptae dantur, quae ubivis locorum eodem modo servantur, nec eae ab hominibus latae esse dici queunt, quia homines universi convenire non potuerunt, sequitur Deum istas leges hominibus tulisse, qui poenas ipsas delinquentium legibus addidit. VIII. Praemia manent apud Deum il-*

fere omnes, qui non jurant in verba Magistri Platonis, de cujus licentia, imo mentiendi facilitate Socrates idem conquestus esse dicitur. Caeterum sententiae, quas ipsi Socrati tribuit Plato ab Atheismo longe absunt; & cum sententiis concinunt Platonis ipsius. E. g. in Phaedone tribuit hanc Magistro sententiam = *omnibus creaturis & ut sint* (Deus) *& ut bene sit iis, largitur: illum quis sit, se quidem nescire, hoc tamen, quid non sit, scire* = De Socrate praeter auctores Histor. Criticae Philosophiae, lege *Tom. XXXII. de l' Ac. R. des Inscr. VII. Mém. sur le Principe actif. &c. par M. l' Ab. Batteux &c. a p.* 2. Confer tamen *ex eodem Tomo I. Mém. sur Platon a p.* 137. *M. par M. l' Ab. Garnier.*

illos, qui placuerunt ipsi, displicentibus poenae decernuntur, idque probat ejus faciendi potentia, humanique animi conscientia, ei divinitus indita, quae id facturum esse Deum persuadet, & quam nulla non aetas, nulla non civitas paulo cultior prodit =.

Hactenus e Xenophonte Bruckerus de praeclara gravissimi philosophi doctrina; quo magistro Academici tantopere gloriabantur; & a quo multa prudenter disputata, multa breviter, & commode dicta memoriter, & jucunde proferre solebant, nec dubitare illum in omni fere sermone appellare sapientem. Itaque verisimile non est, donec saltem ratione aliqua satis firma probetur ab adversariis, doctrinam adeo solidam, atque perspicuam de Natura divina tantopere Academicis displicere potuisse, ut ad Atheorum impietatem, atque stultitiam nulli dubitarent accedere.

Quamobrem, satis exiguam fuisse manum furiosorum hominum apud Graecos, qui stare a Diagora, vel Critia, quam ab humano genere mallent, ac nullum relinquerent Divinitatis cognitioni locum, satis luculenta, nisi fallor, hactenus ratione declaravi. Nam si ne illos quidem Atheos fuisse adversarii convincunt, qui, propius ad eam impietatem accessisse, aliquando videri possunt, consequens est, ut multo facilius reliquos philosophorum choros absolvere debeamus, qui recentioribus tantum Scriptoribus, aut in arte critica parum exercitatis, aut quaerentibus impietati defensores, atque praesidia, aut levibus denique rationibus in fraudem inductis, Athei videri potuerunt.

Quae cum ita sint, satis opinor, imo plus quam necesse fuerat, a nobis illa defensa est, atque ab Ἀ'θεότητος crimine liberata.

Graecia virtutumque, virûmque olim inclyta nutrix,
Nunc scelerum, & vitiorum omnium iniqua parens. (a)

Se-

(a) Ita eam appellat Alphonsus Nicolajus in pulcherrima Elegia, Catulli digna temporibus, quam inter *Caroli Rotii, Carmina, & Orationes*, invenias.

Sequitur, ut multa de barbaris gentibus differamus, quas in Atheorum castris meruisse stipendia Baylius, aut alii confidenter affirmant.

CAPUT X.

De Thoibus, atque Acrothoitibus.

QUid jam de Thoibus, extremae Thraciae populo, dicemus, quem ex Theophrasto Porphyrius (*a*) Atheis adstipulari censuit? Nimirum illos, non quod nullum omnino Numen esse concederent, sed ob alias causas Atheos fuisse dictos: quo loco illud maxime perpendendum videtur: Theophrastum, etsi non minus inter philosophos gravis, quam suavis, & elegans inter oratores haberetur, omnique doctrina eruditus, de moribus tamen illius nationis atque sententiis non potuisse, nisi ex vulgari fama, eademque debilibus conjecturis innixa, differere.

Cum enim omnes Thraces parum cogniti Graecis ea quidem tempestate forent, tum inter Thraces minus ipsi Thoes accurate cognosci poterant, extremis Thraciae finibus comprehensi. Jam ergo qua ratione Theophrastus tamquam ex tripode pronuntiare poterat, non modo ferinis imbutos esse moribus, non modo irreligiosos, & in Divinitatem injurios illos esse, verum etiam tam crassa rerum cognitu faciliorum ignorantia occupatos, vel tam vesano furore agitatos, ut nullum omnino Mundi moderatorem Deum agnoscere viderentur? Haec enim, cum de populis praesertim agitur, qui neque litteris, neque monumentis alterius generis, cogitationes suas mandare soleant, quorum consuetudines, ingenia, sententias, sermonem ignoramus, nemo nisi temere definire possit. Dicamus itaque potius philosophorum eruditissimum, & elegantissimum, non haec accuratius definire voluisse, quae non adeo facile ab ipso definiri poterant, sed

(*a*) *L. 2. de Abstin. ab animal. p. 132.*

eos tantum, quod barbaris essent moribus, & ab ea, quam Graeci, vel etiam finitimi, sequebantur, religione valde abhorrerent, acriore verbo castigare voluisse, eo vel maxime quod Thraces, quibus & Thoes annumerati leguntur, non omni prorsus exutos religione fuisse, vetus historia testari soleat, & eruditi recentiores agnoscant.

Porro Thoes, de quibus locuti sumus, probabiliter sunt iidem, ac populi, quos Acrothoitas apud Simplicium (*a*) vocatos invenias, & inter impios Numinum contemptores, ejusdem Theophrasti testimonio, recensitos. Narrat autem, apud ipsum Simplicium, Theophrastus, eos, cum nullum colerent Numen, subito universos a terra absorptos fuisse. Itaque Baylius (*b*) non modo Phlegyas Homeri, sed eos etiam Theophrasti Acrothoitas in medium protulit, ut contra Vellejum, atque adeo Scriptores innumeros, qui divinam ab omnibus gentibus aliquo modo Naturam agnitam fuisse praedicant, aliquas gentes atheas extitisse demonstraret.

At Baylius ipse candide fassus est (*c*), postquam ea dixerat, non satis apertum esse, cur impietatis a Theophrasto damnentur; utrum scilicet id nobilis philosophus faciat, quod vere nulla putarent esse Numina, an quod, ut aliquo sensu Divinitatis ipsi tangerentur, tamen omnem Dei cultum, atque religionem non modo negligerent, sed etiam intolerabili quadam arrogantia contemnerent.

Hinc tamen Baylius infert, temere statui, quod olim Epicurei (melius dixisset universi fere philosophi) sumebant, nullam esse gentem, quamvis immanitate barbaram, apud quam non aliqua Deorum suspicio sit. Nos autem ex iis, quae primo libro disputavimus, satis constare arbitramur, nihil sententiae nostrae Theophrasti, quamvis auctoritatis omnino magnae, testimonium officere. Cum enim, ipso Baylio fatente, sit satis ambiguum, & in utramque partem, quam

(*a*) *Comment. in Epictet. Enchyr. c.* 38. *p.* 222. *edit. Salmas.*

(*b*) *Contin. des pensées &c.* §. *XIII.*

(*c*) *Ibidem.*

quam diximus, trahi non incommode possit, nihil est, quamvis reliqua velimus omittere, quae capite hoc toto jam declaravimus, cur Auctores innumeros consensum humani generis, atque adeo gentium omnium in agnoscenda Divinitate praedicantes, nobis deferendos esse arbitremur. Acrothoitas igitur, quamvis impios, aliquid de notitia Divinitatis tenuisse putabimus, donec certam magis, exploratamque rationem, cur non putare debeamus, adversarii produxerint.

CAPUT XI.

De Scythis.

CUM de Thracibus verba fecerimus, locus hic postulare videtur, ut Scythas finibus minime disjunctos ne nostra quidem oratione disjungamus; licet ipsorum regio non tantum fuerit Europae, sed etiam Asiae finibus comprehensa.

Illis quidem eam calumniam Celsus inflixit (*a*), ut populis eos tum lege omni, tum religione carentibus, atque Atheis adjungi voluerit. Equidem nescio, an doctum hominem vel unum inveneris, qui non vereatur unius hac in re Celsi auctoritate pugnare. Nam levissimus homo, cum in plaustris potius vagari, quam certas alicubi sedes figere Scythas accepisset, arbitratus est, brutorum more palantes in agris vitam agere, nulla religione, nulla humanitate politam; neque scire visus est, aut satis advertere, quam praeclara de fide, de amicitia, de liberalitate, de jure hospitii, de virtute, veteribus bene multis aperte fatentibus, gens illa sentiret, quamvis a Romanis, Graecisque moribus aliena vel maxime.

Praeterea Celsum ea temere scripsisse vel inde constare potest, quod Scythis 'Αθέους Σῆρες (*b*) adjungat, & com-

(*a*) *Ap. Origen. l. VII. p. m.* 384.

(*b*) Eosdem antiquos Seres a Strabone Geographo Atheos vocari Antonius Genuensis (*P.* 3. *Elem. Metaph. App. ad C. II. p.* 124.) scriptum reliquit. Vellem equidem, ut locum attulisset, quem diligenter conquisitum invenire non potui.

paret. At quale impudentiae genus est, summae impietatis arguere, quorum & mores, & studia, quibus ille scribebat temporibus, tum Romanos, tum Graecos omnino latebant! Id vel ex eo patet, quod barbaras inter nationes eam gentem numerare solerent, quae neque imperii dignitate, neque doctrinae gloria, neque sapientia legum, Graecis ipsis omni politis humanitate concederet (*a*).

Sed, quod pertinet ad Scythas, de quibus agimus, eos etiam in ea fuisse sententia, quam Athei sequi non solent; idest animos corporibus superesse, plurima veterum monumenta declarant. Etenim historiae parens Herodotus (*b*) refert, Scythas morti proximos inde laetari vel maxime, quod brevi sese ad Zamolxin suum venturos esse confidant. Pomponius autem Mela (*c*) haec de Getis narrat, quo nomine modo Scythicae gentes omnes, modo quaedam, ut hic, peculiaris gens Scytharum venire solet = *Quidam feri sunt, & ad mortem paratissimi, Getae utique. Id varia opinio perficit: alii redituras putant animas obeuntium; alii, etsi non redeant, non extingui tamen, sed ad beatiora transire, alii emori quidem, sed id melius esse, quam vivere* = Trajanus etiam Augustus, si qua Juliano fides (*d*), Getas mortis contemptores, & hinc bellis gerendis aptissimos laudat = *Non enim*, inquit, *se mori, sed in alias sedes transferri existimantes, paratius id faciunt, quam cum iter, aut peregrinationem suscipiunt* =.

Caeterum, quod caput est, a Scythis aliquod agnitum fuisse Numen facile demonstratur (*e*). Nam & Acinacem olim

(*a*) Cum ea, quae retulimus scripsisset Celsus, & Dionysius Περιηγ. v. 752. Ἔθνεα βάρβαρα Σήρων eos populos nominasset, optime intulit Bruckerus (*H. C. T. I L. II. C. IV. p. m.* 212.) quod subdimus = *Quod etsi comparatis tantum Graecorum institutis dici facile largimur Burnetio* (*Archaeol. Phil C.* 3. *p.* 344.) *incognitam tamen, ut litteraturam omnem, ita etiam philosophiam Sinarum veteribus fuisse probat* =.

(*b*) *Lib. IV. p.* 280.

(*c*) *L. II. c.* 1.

(*d*) V. Bruckerum *L. II. C. XI.* ubi de Scythis.

(*e*) P. Castus Innocens Ansaldi *Tr. della Necessità &c. d. Relig. p.* 193. citat Olaum Dalin de Theologia Scytharum in Historia Sveciae agen-

olim (*a*) adorare solitos fuisse, Lucianus aperte fatetur, & idem habet Eudoxus, & idem, qui citat Eudoxum, Clemens Alexandrinus (*b*). Hic autem & asinos Marti mactare solitos fuisse narrat (*c*)., & Abarim Oracula Scythica, Theogoniamque scripsisse, & Icesium de Mysteriis librum reliquisse, Scythas ambos, & Philosophiae laude florentes. Quis autem ignorat Scytham Anacharsim Deos immortales esse veneratum, ut ex Cicerone, & ex Plutarcho discimus? (*d*) Sed necesse non est in re satis nota plura veterum testimonia congerere.

Potius hic leviter videntur reprehendendi, qui putarunt (*e*) a Nicephoro Gregora narrari, Scythas olim prorsus Atheos fuisse, ac nullam prorsus vim, potestatemque divinam fuisse veritos. Quid enim habet Nicephorus, quod eam opinionem fovere possit, nisi Scythas, cum irrupissent in Asiam, ad Orientalium religionem, patria impietate, vel Atheismo relicto, deflexisse (*f*)? At ea verba nihil aliud innuunt, nisi religionis, aut superstitionis potius commutationem quamdam a Scythis ea tempestate factam, sive ut Bruckeri verbis (*g*) utar = *vult id tantum historicus, eos relicto contemptu religionis, qualis apud Orientales vigebat, tandem mutatis moribus Assyriorum Numina recepisse* = Caeterum, si quid aliud Nicephorus vellet, ejus auctoritatem omnino negligere praestaret, quam Scriptoribus antiquioribus, atque doctioribus, fidem non adjungere, quos indicavimus.

CA-

agentem, & unum Deum ab ipsis fuisse creditum Olai ejusdem auctoritate confirmat. Vide etiam Ephemeridas Holland. *To. XL. P. I. A.* 3. *p.* 32.

(*a*) An Sauromatae Scytharum Gens, Acinaci, vel Ensi sacrificaverint, inquirit Pellovtierius *Bibliot. German. Tom XXIX. p.* 215.

(*b*) Luc. *in Iov. Tragaedo*, Clem. Alex. *in Protrept. p.* 26. qui citat. Eudoxum *in* 2. *de ambitu*.

(*c*) *In Protrept*

(*d*) Cic. *In Tuscul* & alibi, Plutarch. *in Conviv Tom I.*

(*e*) Vid. Reimmann. *Hist. Atheism. C. VII* §. 5. *p.* 80.

(*f*) *Lib. II. Hist. Rom. p. m.* 18. *ed. Wolf.* ubi de Scythis ἐς τὸ αὐτῶν ἔκλιναν σέβας τὴν πάτριον ἀθεΐαν ἀφέντες.

(*g*) *Hist. C. Phil. Tom. I. L. II. C. XI. p. m.* 353.

CAPUT XII.

De Celtis.

CEltas Atheos fuisse, tum Historici Justini, tum Pausaniae (*a*) testimonio, quidam Baylio hac in re faventes homines docti probare conati sunt. Sed caeteri facile assentiuntur laudatis Auctoribus, Celtas Atheos, sive Deorum hostes non alia de causa visos fuisse, quam quod Romanam Religionem, ac praecipue ritum illum bruta simulacra colendi detestabantur, quem tamen & ipsi postea, Romano jugo subditi, receperunt.

Sunt quidem nonnulli recentiores, qui summae fere omnes Celtas impietatis damnari vellent, quod doctrinam de Anima mundi per omnes ejus partes longe, lateque diffusa, quae maxime praesens esset Deus, teste Bruckero, aliisque (*b*) coluerint. Sed huic quidem crimini, tum ex iis, quae primo libro disputavimus, tum ex iis, quae de vetustissimis Etruscis, qui nempe sunt in eadem causa, disputabuntur a nobis, facilis, ut opinor, responsio patet.

Gallos quidem, qui maxime omnium nomine Celtarum venire solent, in Oratione pro Fontejo sicut Atheos execratur inter philosophos eloquentissimus, inter eloquentes, ea quidem aetate, maxime philosophus Cicero. Sed illum hac in re non sibi constare Vossius (*c*) ostendit. Videlicet illi, cum in Foro diceret, aut in Curia, non quid verum esset inquirere, sed quid veri specie posset audientium animos aliquo modo percellere, in studio erat. Argumento hujus rei esse potest, ut alia omittam, quod idem aperte gloriatus sit, sese tenebras, cum pro Cluentio diceret, judicibus offudisse; qua de re graviter a Marco Antonio Mure-

(*a*) Justin. *l.* 24. *c.* 6. Pauf. *l. X.*

(*b*) Vid. Agatopist. Cromat. *della Istoria &c. Vol. I. C. XI. p.* 648.

(*c*) *Lib. I. de Idolol. c.* 37.

reto, quamvis disertissimi oratoris cultore sane studioso, reprehensum in eleganti quadam oratione legimus. Itaque nemo jure mirari potest, Ciceronem eo loco Gallis, turpissimo crimine objecto, quod id causae, quam agebat, interesse videret, invidiam apud Romanos maximam conflare voluisse.

Caeterum Gallos, non modo non atheos fuisse, verum oppositae superstitionis tenuisse apicem, nullo negotio ostenditur. Nam, qui mores eorum, atque sensus melius, quam alius quilibet cognoscere poterat, Galliae victor, ac domitor, Julius Caesar aperte tradit (a) = ***nationem omnem admodum fuisse deditam religionibus*** = Ab aliis quoque Scriptoribus Latinis, Graecisque, discimus, Theutatem, Hesum, & Taranem in Gallia cultos, quin & iisdem Numinibus humano sanguine fuisse litatum.

Et ea quidem ipsa Numina Latini suos ad Deos, nempe Theutatem ad Mercurium, Hesum ad Martem, Tanarim ad Jovem revocare studebant, quod probare visus est Gherardus Vossius, sed Bruckerus, Fenelus, aliique (b) rejecerunt. Notarunt enim doctissimi Viri, sua cuique Genti propria Numina fuisse; Graecos autem, atque Latinos, inepto Numina peregrina cum suis Diis comparandi, & celebrandi studio, nihil aliud egisse, nisi ut historiam, quae veterum populorum ritus, religionemque respicit, foedissime deformarent.

Quidquid autem his de rebus statui debeat (neque enim solvendis hujuscemodi controversiis locus hic esse videtur) Gallos aliquod agnovisse Numen satis aperte constat. Certum id erat, inter veteres, doctis praesertim homi-

(a) *De B. Gall. l. 6. c. 16.*

(b) Voss. *de Idol l.* 1. *c.* 35. *p.* 262. Bruck. *Tom.* 1. *&c. p. m.* 328. Fenel *Tom. XXIV. de l' Acad. R. des Inscr. p. m.* 345. ubi ejus opus incipit. *Plan Systematique de la Religion, & des dogmes des anciens Gaulois.* Videre potes etiam, de Religione Gallorum si plura cognoscere cupias, Frickium *in libro de Druidibus*, ac Jacobum Martinum, (*Jacques Martin*) *Relig. des Gaulois.*

minibus, qui Gallorum ſapientiam, aliqua ſaltem ex parte, Graecis ipſis anteferre minime dubitabant. Cum enim barbaros ante Graecos fuiſse philoſophatos, quin & ipſius auctores philoſophiae fuiſse, probare vellent, multa, Diogene Laërtio in Prooemio narrante, hanc in rem afferebant, quae ſi non id conficiunt, quod ipſis propoſitum fuerat, id ſane demonſtrant, quod nos maxime volumus: nempe mores eorum, & inſtituta laudabant, qui ſapientiae laude, barbaros inter, clareſcere viſi fuerant, ut philoſophis omnino digna fuiſse, fidem facerent: Gymnoſophiſtas ex Indis, ac Druidas ex Gallis proferebant, quorum multa fuiſſent de Virtute, ac de Religione, etſi obſcuris quandoque verbis, aut ſententiis involuta, tamen & cogitata ſapienter, & graviſſime dicta: divinam colendam eſſe Naturam, nihil mali faciendum, fortitudinem exercendam, aliaque ſimilia.

Sed quoniam nomine Celtarum etiam Germani, quin & aliquando Britanni, atque Hiſpani, auctore Bruckero, veniunt, jam de populis iis aliqua commentemur. Jam porro de Germanis Julius Caeſar ſcriptum reliquit, eos quidem Druidas non habere, neque Deos ab aliis receptos colere, ſed Soli, Vulcano, atque Lunae divinos honores tribuere. Tacitus autem, cum Germanorum referret mores, praecipue Deum, qui Tuiſton appellaretur, quem nocti praeſidentem ſui generis jactarent auctorem, veneratos eſſe declarat. (a) Neque vero tantum inſcia turba Religioni, ſeu potius ſuperſtitioni, ſerviebat; ſed fuiſſe, quemadmodum apud caeteros populos, ita etiam apud Germanos, paulo cultiores homines, qui ſe Miniſtros Deorum, & eorum bene conſcios jactarent, ex eodem Tacito diſcimus: Et hic quidem aetate ſcripſit, qua Germanorum mores, atque ſententiae, magis, quam aetate Caeſaris, innotuerant.

Neque tamen hic ea ſolvere, quae de Germanorum Religione dubia ſunt, in animo nobis eſt, de quibus Elias Sche-

(a) *De Mor. German. C.* 2.

Schedius, Bruckerus, Fenelus, Freretus, consuli possunt (*a*). Nos aliqua cursim attigimus, ut aliquam ab iis populis servatam fuisse Divinitatis notionem, aequus lector judicare possit, etsi densissima foedae superstitionis caligine depravatam.

Jam, quod pertinet ad Britannos = *moribus*, inquit Strabo (*b*), *partim Gallis similes, partim simpliciores, magis barbaros* = nulla ratio proferri potest, cur a reliquis Celtis in toto negotio Religionis omnino dissensisse videantur: neque vero debet prorsus hoc loco negligi, quod idem Strabo memoriae prodidit (*c*); idest = *hoc tempore quidam ejus loci* (Britanniae) *principes, legationibus, & observantiis, Augusti Caesaris amicitiam comparantes, in Capitolio dona Deis obtulerunt* =.

Longe validiora sunt argumenra, quae possemus ex eodem Strabone desumere, ut Hispanos, aliquando Celtarum ipso nomine venientes, sacrificiis, atque precibus Deos veneratos fuisse, doceremus. At id necessarium esse non ducimus, cum eos populos non ab omni fuisse religione alienos, Viri docti assentiantur.

Iidem facile concedere solent, ex incerta fama potius, quam ex animi sui sententia, loqui Strabonem, dum Callaicos, barbara populum crudelitate famosum, qui veteris plerumque Lusitaniae montana teneret, Atheos habitos esse commemorat. Ait enim, ut Vir non minus eruditione, quam eloquentia, & disserendi subtilitate clarus Valsechius advertit (*d*) = *Callaicis Deum nullum esse quidam ajunt* (*e*) =. Sane quod Scriptor accuratus Hispanorum mores, religio-

Tom. II. M nem-

(*a*) Elias Schedius *de Diis Germanorum*, Bruck. *Tom. I. L. II. C. IX*, Fenel *Tom. XXIV. de l' Acad. R. des Inscript.* in opere, de quo superius diximus, Freret *eod. To. XXIV. de l' Acad. R. &c.* De Religione illorum, qui Daniam, finitimasque regiones incolebant, vide librum, cui tit. = *Introduction a l' histoire de Dannemarc, par M. Mallet* =.

(*b*) *Lib. III. p. m.* 400.

(*c*) *Ib. p m.* 401.

(*d*) *Lib. I. C. IX. p. m.* 207.

(*e*) *Lib. III. p. m.* 328. In Graeco Apographo *L.* 3. *p. m.* 164. = Ἔνιοι δὲ τοὺς Καλλαϊκοὺς ἀθέους φασὶν =.

nemque describens, quid ipse sentiat, exponat, ac de Callaicis tantum, quid aliis quibusdam visum fuerit, eodem loco narret, indicio est, nihil ipsum habuisse, quod hac in re sequi posset, praeter rumores quosdam, non ita gravibus testimoniis, aut conjecturis innixos.

Una ex iis conjecturis esse poterat, quod, eodem Strabone teste = *nulla educatione instituti, sed ad necessitatem magis, & brutarum animantium affectione, depravatisque moribus vitam agant* = Quamvis autem id Strabo de populis universis earum regionum affirmet, facilius tamen suspicionem illam de Callaicis, quam de reliquis ingenerare poterat. Etenim eosdem efferatis praeter caeteros fuisse moribus, simulque minus, quam caeteros, Romanis innotuisse, facile possumus ex eodem Strabone colligere.

Verior haec mihi responsio videri solet, quam alia quaedam paucis verbis ab eodem Valsechio significata; scilicet ex eodem Strabone colligi, Callaicos etiam sacrificia peregisse. Hanc eamdem responsionem Joannes Hooke indicaverat, sed, ut ingenue fatear, omnino debili fundamento subnixam. Etenim non Callaici, verum Celtiberi, vicinique populi ad Boream spectantes, ab eodem Strabone sacra fecisse perhibentur. Id autem non probat, quod eadem sacra Callaici, Lusitaniae partem occupantes, coluerint; praesertim cum barbaros eosdem populos, inter se, perpetuas, & implacabiles inimicitias exercuisse, memoriae proditum fuerit.

At quidquid de responsione ista doctissimorum hominum statui debeat, certe non erat, cur Baylius tam saepe Callaicos maxime barbaros, proferret in medium, ac nobilissimum sese triumphum de suis adversariis, eorumdem ope, relaturum esse confideret. Etenim stultitiae genus esset, propter ambigua illa Strabonis verba, vel potius incertam illam famam, ac fortasse vulgarem, cui ne Strabo quidem ipse fidere videtur, putare; nobilissimos philosophos, & historicos, fuisse mentitos, vel certe fuisse deceptos, cum gen-

gentium omnium, ipſorumque barbarorum conſenſum, in agnoſcenda vi, Naturaque divina, tantopere praedicarent.

CAPUT XIII.

De Etruſcis

ANtiquiſſimos illos Etruſcos, de quibus aliquid memoriae proditum fuerit, Ἀθεότητος manifeſte poſtulari, ne recentiores quidem apud Scriptores, Atheis omnia complentes, adeo facile invenias. At Pantheiſmi damnant Etruſcos etiam nonnulli, qui Pantheiſtas omnes Atheos, ac Spinoſianos faciunt. Hinc, ſi conſtare ſibi velint, Etruſcos illos antiquiſſimos non aliam habuiſſe doctrinam, quod pertinet ad Religionem, niſi Atheorum propriam, concedant neceſſe eſt.

Equidem, quid proprie de Natura divina vetuſtiores illi docuerint, in tanta rerum obſcuritate, vix poſſe probabili ratione definiri, cenſeo. Etenim libros priſcorum illorum Tagetis, Labeonis, Terquitii, Aruntis, hominum videlicet Etruſcorum de religione tractantium (*a*), eadem fortuna nobis invidit, quae tot, ac tam praeclara vetuſtatis ultimae monumenta perdidit. Aliqua nobis Auctores, neque ſatis antiqui, neque ſatis, hac quidem in re, probatae auctoritatis tradunt, quae diſputandi materiam eruditis praebent.

Nam alii quidem de ſummo rerum omnium conditore Deo, mundique origine, ſatis illos recte ſenſiſſe volunt (*b*), alii contra, quod jamdudum ſignificavimus, magnam ſibi videntur in illis impietatem doctrinae deprehendere (*c*).

Porro veteres inter Auctores, qui de gentis illius do-

(*a*) Vide de his Thomam Dempſterum *in Rom. Antiq.* Roſini *lib. III. c. 8. ſeqq.* Thom. Brunet. *Archaeolog. c. 2.*

(*b*) E. g. Auctores *Hiſtor. Univerſ.* Angli *p.* 139. Cudworthus *Syſtem. Intellect. C. IV. §. 25. p. 538. ſeqq.*

(*c*) Vid. Joannes M. Lampredi, *Saggio ſopra la Filoſofia degli Etruſchi.*

ſtrina loquantur, eſt Seneca Stoicus, cujus teſtimonio Cudworthus non mediocriter confidere viſus eſt. Etenim ille cum, de fulminum a Jove miſſione diverſa quid Etruſci docuiſsent olim, expoſuiſset, haec ſubdit (*a*) = *ad coërcendos animos imperitorum ſapientiſſimos viros judicaſſe inevitabilem metum, ut ſupra nos aliquid timeretur .... nec hoc quidem crediderunt, Iovem, qualem in Capitolio, & in caeteris aedibus colimus, mittere manu fulmina, ſed eumdem quem nos* (Stoici) *Iovem intelligunt, cuſtodem, rectoremque univerſi, animum, ac ſpiritum, mundani hujus operis dominum, & artificem* =. Per ea verba Jacobus Bruckerus Stoicam de Deo ſententiam non obſcure veteribus illis Etruſcis adſcribi putat (*b*). Addit enim Seneca = *nomen ei omne convenire, Fati, Providentiae, Naturae, Mundi* = ſic ut Deus ipſe nihil ſit aliud, niſi = *totum quod videmus, totum ſuis partibus inditum, & ſe ſuſtinens vi ſua* = Idem autem Etruſcis, non ſecus ac Stoicis, viſum eſſe aſſerit. Concedit quidem Bruckerus auctoritatem hac in re Senecae = *hominis Stoici ſuſpectam eſſe poſſe* = Nihilominus conjecturam hanc ſuam proponit = *de Deo ad mentem Stoae Etruſcos ſenſiſſe, eumque pro anima mundi penetrante, ſpirituque, ex quo ſunt nata omnia, parteque univerſi habuiſſe* =.

Haec Bruckeri ſententia de veterum Etruſcorum mente mihi ſatis arridet. Neque ut ab ea diſcedam illa faciunt, quae ad ſaniores iiſdem ſenſus affigendos Clariſs. Agatopiſtus (*c*) ex Suida protulit. Habet autem Suidas *Coſmogoniam* Anonymi Tyrrheni (*d*), quae potius hiſtoriae Moſaicae, quam Stoicae fabulae, quaedam, licet confuſa, lineamenta praeſeferat. Quis tamen unius auctoritate Suidae tamquam genuinum vetuſtiſſimi Tyrrheni Scriptoris opus recipiat? quod, ſi genuinum fuiſſet, credibile non eſt, tot, atque tantorum, ante Suidam, hominum, ejus generis monu-

(*a*) *Natur. Quaeſt. L. II. C. 41.*
(*b*) *H. C. Tom. I. &c. p. m. 344.*
(*c*) *Vol. I. della Iſtoria &c. d'ogni Filoſ. C. XI. p. 295.*
(*d*) Vid. Τυῤῥηνός.

numenta colligentium, follertiam effugere potuisse. Verum haec omittamus. *Nostrum* enim non *est tantas componere lites*.

Hoc tantum dico: vetustos illos Etruscos, aut sententias omnino similes Stoicorum placitis amplexi fuerint, aut purius, ac sanctius de Natura divina senserint, Atheos existimari, nisi injuria, non posse. Imo quod Etrusci fortasse cum Pantheistis antiquis eadem fere docuerint, neque tamen omnem prorsus Divinitatis notionem abjecerint, id confirmat, quod primo nostro libro tantopere moliebamur; nempe longe aliud esse Deum nullum inducere, ac ad mundum ipsum Divinitatis notionem, quantumvis implexam, confusamque traducere.

Sane, quod illi vim aliquam esse viderint, Naturamque divinam, multis argumentis ostendi potest. Etenim non modo divinandi artem jam ab antiquissima Tagetis aetate (*a*) coluerunt, & ea quidem ratione coluerunt, ut non a vi telluris, aut specuum quorumdam halitibus, aut a certo furoris genere, sed tantum a Deorum ope repetere potuisse videantur; sed & incredibile quoddam Deos pie, sancteque colendi studium, eosdemque sacrificiis, ac caeremoniis placandi, praesetulerunt. Hinc & Cicero saepe Romanos ab Etruscis plurima ad religionem pertinentia accepisse fatetur, & a Livio Gens Etrusca dicitur (*b*) = *ante omnes alias eo magis dedita religionibus, quod excelleret arte colendi eas* = & ab Arnobio (*c*) = *Genitrix, & mater superstitionis Etruria* = nominatur.

Praeterea veteribus illis Etruscis fuisse persuasum, in alia vita bonos manere praemia, improbos autem supplicia, quae doctrina sine Divinitatis aliqua cognitione apud gentem ingenii gloria nobilem stare vix potest, non modo libri, sed & aliorum generum monumenta declarant. Ostendit id, praeter caeteros, Cl. Bonarrotius, quem Valsechius pro-

(*a*) Vid. Cicer. *L. II. Divin.* Ovid. *Metamorph. L. XV.* 12. Ammian. Marcellin. *L. XXI.* Lucan. *Pharsal. I.*

(*b*) *Libro V. C. I.*

(*c*) *Lib. VII.*

producit (*a*). Ait enim de tabulis antiquis, quas illuſtrandas ſuſcepit: = *Harum ergo tabularum ope diſcimus, Etruſcis communem cum Graecis, & Latinis de Inferorum cruciatibus, qui in hac pictura expreſſi videntur, opinionem fuiſſe* = Picturam autem, quam dicit, apud ipſum Bonarrotium videre potes. Idem addit = *Ut apud Etruſcos viguit Inferorum opinio, ita ipſos Beatorum loca, tamquam Graecorum, & Latinorum, Elyſios ſtatuiſſe, collocaſſeque in ultimo Oceano, ſuadere videntur anaglypha urnularum, quarum exempla appoſita ad ornamentum in fine Praefationis &c.* =

His, inquam, aliiſque rationibus, Etruſcos habendos non eſſe Atheos, facile probatur. Quod ergo ſimilia Stoicis, aliiſque Mundum ſtatuentibus Deum, ſentire viſi fuerint, non aliud ſuadet, niſi eos, qui talia ſenſerint, quamvis impios, non tamen Atheos eſſe judicandos.

C A P U T XIV.

De barbaris quibuſdam Africae populis.

IN Africam ex Italia deſcendentibus plures occurrunt gentes, injuria per Scriptores aliquos ultimae illius impietatis accuſatae, quarum patrocinium ſuſcipere debeamus. Primo quidem Numidas Afros, non ſecus atque Scythas, & Seras, Atheos habuiſſe videtur Celſus (*b*), famoſus ille non Origenis modo, ſed & Chriſtianae Religionis inimicus. Eos nimirum omnino putavit exleges, & hinc etiam Religionem omnem ignorare, vel aſpernari judicavit: nempe arbitratus eſt in agris, & in ſilvis vitam ferino more tolerantes nihil agnoviſſe, quod ad fovendam ſocietatem, quocumque tandem modo, pertineret.

At nihil tale veteres tradunt, qui gentis illius meminerunt in hiſtoria Romana ſatis cognitae. Ex iis enim ſuos habuiſſe Reges, atque hinc Societatis aliquod genus coluiſſe, quae

(*a*) *L. I. C. VIII. p. 197.*

(*b*) *Ap. Orig. l. 7. contr. Celſum.*

quae sine Religione coire, atque consistere numquam visa est, satis apparet. Quare & Virgilius (*a*) Jarbam, Numidis etiam illis imperitantem, Deos agnovisse, ac rerum humanarum penes eosdem procurationem esse putavisse, significat, & Cicero (*b*) Masinissam exhibet grates agentem Soli, reliquisque Coelitibus, quod antequam ex hac vita migraret, conspiceret in suo regno, suisque tectis P. Cornelium Scipionem, cujus ipso nomine recrearetur.

De Masinissa quidem ipso, quem Reges multi praecesserant Numidiae dominati, haec scribit Strabo (*c*) = *Ipse Numidas civiles, & agricultores reddidit, & pro latrocinio eos militiam docuit. Sed profecto peculiare quiddam hominibus iis contigit. Nam cum regionem foecundam incolerent, quamquam feris abundantem, iis omissis, & agri colendi studio, licentius inter sese convertebantur: & regione feris dimissa, vagam, & instabilem vitam agebant, non secus, quam qui ob inopiam, & locorum sterilitatem, & aëris inclementiam, ejusmodi vitae genus eligunt. Quare Massaesilii id nomen assecuti sunt (Numidae enim vocantur). Necesse quidem hos inopes esse, & plerumque radices edere, & carne, & lacte, & caseo nutriri. Cum vero diu Carthago deserta permansisset, eodem fere tempore, quo & Corinthus rursum a Divo Cesare per id fere tempus instaurata est, missis eo colonis, quicumque vellent, & ex militibus nonnullis, & nunc quoque bene habitatur, si qua alia Libyae urbs &c.* = Haec Strabo de Numidis, cui Scriptores alii consentiunt.

Ex iis autem omnibus nihil minus apparet, quam legibus prorsus omnibus Numidas, aetate Celsi, caruisse, quibus vel ab insidiis, & injuriis, cum vitam, tum vitae commoda, vel sanctitatem alicujus Religionis ab impietate tuerentur (*d*).

Na-

(*a*) Virgil. *Æneidos lib.* 4.
(*b*) *In Somnio Scipionis.*
(*c*) *L. XVII. p. m.* 709. Similia dixerat *L.* 2. *p. m.* 262.
(*d*) Joannes Boccaccius (*Boccaccio*) *in Praef. Geneal. Deor.* sumit, ut rem satis certam, quod = *insania veterum, scilicet cupientium*

Nasamones tamquam Atheos Dionysius Periegetes arguit (*a*). Respondet Hookius (*b*), ea, quae Dionysius habet = *nullo alio testimonio confirmari, & ad impios illorum populorum mores referenda esse* = Profecto norunt eruditi homines non adeo spectatam, his praesertim in rebus, esse Scriptoris illius auctoritatem, ut, ne quidquam ei detrahatur, populo, cujus mores non ita facile notissimos habere poterat, adeo turpis nota sit infligenda.

Sed hic Baylius occurrit, ac Nasamones consensui, de quo loquimur, humani generis, non minus quam suos illos Callaicos, opponi arbitratur (*c*). Etenim de Augylis haec scribit Plinius (*d*) = *Augylae inferos tantum colunt* = Pomponius autem Mela (*e*) = *Augylae Manes tantum Deos putant: per eos dejerant: eos oracula consulunt: precatique, quae volunt, ubi tumulis incubuere, pro responsis ferunt somnia* = Jam vero Augylas eosdem esse atque eos, quos Herodotus (*f*) Nasamones appellat, ad eum Pomponii locum Isaacus Vossius ostendit. Quid vero de Nasamonibus habet Herodotus? Nimirum eos per Majores suos fuisse jurare solitos, & putavisse futura se posse Majorum eorumdem beneficio praescire, dum somnum super illorum sepulchra caperent.

His autem animadversis en tota Baylii ratio. Majores a Nasamonibus culti sunt iidem, ac Manes, de quibus Pomponius Mela. Hic autem tantummodo Manes apud eam gentem cultos fuisse testatur. Majores igitur tantum, hoc est vita functi homines, culti sunt a Nasamonibus. Non igitur illi Divinitatem venerabantur, aut agnoscebant. Etenim, quae ducitur ex Pomponio ratio, simili modo ex illo Plinii testimonio ducitur.

At

tium se haberi divino procreatos sanguine = totum orbem invaserit = *sic*, inquit, *& omnem Lybiae, atque Syrtium, & Numidiae oram labefactavit, & Atlantiacos, occiduique maris sinus, & Hesperidum hortos &c.* = Eadem de Garamantibus &c

(*a*) *Perieg. v* 210.

(*b*) *Rel Nat. To. I. &c. p.* 13.

(*c*) *Répons. aux questions &c. III. Part. C. XII. p.* 930. *To. III. Oeuvr.*

(*d*) *L. V. c.* 8.

(*e*) *L. I. c.* 8.

(*f*) *L. IV. c.* 172.

At primo quidem, quamvis, quod maxime vult Baylius, concederem, hoc est Majores tantum a Nasamonibus fuisse cultos, non tamen ea, quam elicit, optima consecutio dicenda esset. Etenim reponi posset barbarum populum in eadem, qua vulgus Ethnicorum inter Graecos, atque Latinos, quos tamen Critici emunctae naris inter Atheos numerari non sinunt, fuisse stultitia; ut magnos putarent, homines in Deos posse converti, &, qui antea mortales erant, immortalis cujusdam fieri, praestantissimaeque Naturae participes.

Deinde Baylii ratione quid afferri potest infirmius, cum id sumat potius, quam probet, in quo totus controversiae cardo ponendus esset? idest Majores illos Nasamonum, de quibus Herodotus, eosdem esse atque Manes, de quibus Pomponius, aut Inferos, de quibus Plinius. Poterat enim ille populus & Majores colere, & alia quaedam Tartarea Numina Manium illo, vel Inferorum, longe, lateque patente, nomine comprehensa. Neque enim Herodotus ullo modo testatur, praeter Majores suos, non alia Nasamones Numina fuisse veneratos.

Vidit, nisi fallor, ipse Baylius hanc responsionem adhiberi facile posse. Itaque, ut eam praeverteret, non magnopere se pugnaturum ait, si quis pertinaciter Manes illos a Majorum umbris distingui jubeat: id enim non magnopere ipsi adversario profuturum. Nam stultitia, inquit, nec levis esset, cum nullam in Coelo, vel in Aëre, aut in Mari, aut in Tellure dominantem Divinitatem esse putaveris, si eamdem in Inferis regnantem agnoscas.

Haec omnia ultro concedi possunt. Quid tamen hinc sequitur, nisi stultissimos fuisse Nasamones, de quo non agimus, sed tamen stultissimis hominibus aliquam illuxisse Divinitatis notionem, etsi valde confusam, de quo maxime agimus?

Cave enim putes, Infernos Deos, improbos, aut humano generi noxios a Nasamonibus fuisse habitos. Illi enim

potius, ut ex eodem Pomponio, ac Plinio discimus, Solem execrabantur, & orientem, & occidentem, ut sibi, agrisque suis iniquum. Nocte igitur illi delectabantur, ac propterea Tartareis Numinibus, quae Nocti praeesent, & bonorum omnium, quibus fruantur homines, certissimi esent auctores. Nempe stultitia fere tenebantur eadem, qua vetustissimi Germaniae populi, Tuistonem illum parentem suum, cui Plutonem Latini respondere putabant, summa religione, divinisque honoribus prosequuti.

Alia omittimus ex primo nostro libro facile colligenda, quibus liceret nobis nullo fere negotio Baylii conatus infringere.

Ex iis autem, quae diximus, vides, cur fama, quam Dionysius Periegetes secutus videtur, Nasamones Atheos ferret, qui scilicet Deos, a caeteris populis maximo in honore habitos, aversarentur. Vides etiam quid sibi Strabo voluerit, gravior Dionysio scriptor, & eruditione, judicioque praestantior. Etenim Æthiopum ille mores describens, ac religionem, haec habet (a) = *Ex iis qui ad torridam habitant, nonnulli sunt, qui Deos non colunt; quos etiam Soli dicunt infensos esse, & detestari, cum eum exoriri vident, propterea quod eos urat, & oppugnet, atque ob id in paludes fugere* =.

Respondere quidem possumus, non de aliquibus populis, at de aliquibus hominibus Strabonem verba facere. Hoc si concedatur, quid jam Baylii discipuli, aut clientes, testimonio Strabonis evincent? Aliquos, credo, apud Æthiopas Atheos fuisse. Quid inde? Non omnes ergo populi Deum esse aliquem confessi sunt? Mirum sane consecutionum genus hoc esset, & causa, cui Baylius serviebat, quam Baylii ingenio, dignius. At possumus etiam, ut significavimus adversario largiri de populo quodam integro, ac si forte vult de Nasamonibus omnibus, non de paucis quibusdam hominibus, esse Strabonem intelligendum. Ipsi tamen haerebit aqua, si cum Io. Alberto Fabricio, & cum Joanne Hoo-kio

(a) *L. XVII. p. mihi 688. Bruckera 779. Hookio 823.*

kio (*a*) Atheos dicamus, apud Strabonem, eadem illa de caufa, quam attigimus, fuiffe vocatos, quod fcilicet ipfum, qui tantus, ac tam praefens a reliquis populis habebatur Deus, Solem execrarentur.

Alia conjectura magis arridet duobus item clariffimis Viris Gherardo Voffio, & Jacobo Bruckero (*b*), quam ipfius Bruckeri verbis propono = *De Diis, rebufque divinis ita ftatuiffe dicuntur* (Æthiopes) *ut quidam, qui ad zonam torridam habitant, exiftimentur Athei. Ita Strabo lib. XVII. p.* 779. *Non tamen haec ita intelligenda funt, quafi nullius Numinis fenfu tacti fuerint: fed opponitur id moribus caeterorum Æthiopum, quos Deorum numina Ægyptiaco more fub variis imaginibus coluiffe fupra monuimus* = Quaenam ex iis conjecturis verior fit, dijudicare parum refert.

Potius hic advertendum injuftos, aut certe leves homines illos fuiffe, qui nationem Æthiopum univerfam, tam amplas Africae regiones occupantem, in Atheorum numerum venire cenfuerunt. Etenim Scriptores optimae notae (*c*) non modo Deorum cultores Æthiopas exhibent, fed pietate quadam in Deos omnino fingulari fpectatos fuiffe teftantur.

Inftar omnium fit nobis Homerus, qui Jovem illum Opt. Max. apud *integros vitae, fcelerifque puros* Æthiopas convivium, cum caeteris Numinibus ipfum fequutis, celebraviffe fcribit (*d*); ad quem Homeri locum legendus Jo-

 fephus

(*a*) Fabr. *Bibliogr. Antiq. C.* 8. §. 3. *p.* 229. *Hook. T. I. p.* 13.

(*b*) Vof. *de Idol. L. I. C. I. p.* 6. Bruck. *H. C. T. I. l.* 2. C. 8. §. 4. *p.* 308. *&* 309.

(*c*) Ex. gr. Diodorus Siculus, & Strabo.

(*d*) Hom. Ιλιαδ. α

Ζεῦς γὰρ ἐπ' Ὠκεανὸν μετ' ἀμύμονας
Αἰθιοπῆας
Χθιζὸς ἔβη μετὰ δαῖτα, θεοὶ δ' ἅμα
πάντες ἕποντο.

Eum locum ita vertit (*Canto I. Stanza* 81. *p.* 21.) Jofephus idem Bozolus, cujus ore fpiritus Ludovici Ariofti, fed verecundi jam, & pudici, canere videtur.

Ma di Saturno andò l' augufta prole
Pur jer, dell' Etiopia al lito adufto,
Con la fchiera celefte, che quì vuole
Col popol convitar femplice, e giufto.

ſephus Bozolus, Vir eruditiſſimus, mihique amiciſſimus, quem neſcio tamen utrum elegantia doctrinae, an ſuavitate morum cariorem habere debeam (*a*). Is enim Diodori teſtimonio probat, Æthiopas pomparum, ſacrificiorum, ac magnifici, feſtique cultus auctores fuiſſe, quo Deos Ethnici proſequebantur. Hinc pietatem ipſorum a doctiſſimo poëta celebrari. Quod autem Jupiter cum caeteris Diis in Æthiopiam deſcendiſſe dicatur, ejus temporis celebritatem reſpicere, quo tempore, ſi fides Euſtathio, Dioſpolim quotannis, in urbem ingenti Templorum numero diſtinctam, ſeſe conferebant Æthiopes, ut Jovis, Deorumque caeterorum ſimulacra, per totam Lybiam inde aſportata, circumferrent: quo quidem ipſo tempore ludis, atque conviviis, per duodecim dies vacare conſueverant. Hinc illud, apud Homerum, duodecim dierum intervallum, quo Jupiter ad Æthiopas digreſſus abeſt Olympo.

Melior haec, a Clariſſimo Viro prolata, fabulae totius enucleatio mihi videri ſolet, quam altera, quae Macrobio placuit. Ille enim, Platonicorum recentiorum more, nihil non molitur, ut arcanos quoſdam, abditoſque ſenſus, in ea ſchola probatos, philoſophis Ethnicis, ipſiſque poëtis, aliqua ratione ſupponat. Ait autem (*b*) = *Hoc eſſe volunt, quod Homerus, divinarum omnium inventionum fons, & origo, ſub poëtici nube figmenti verum ſapientibus intelligi dedit, Jovem cum Diis caeteris, ideſt cum ſtellis, profectum in Oceanum, Æthiopibus eum ad epulas invitantibus. Per quam imaginem fabuloſam Homerum ſignificaſſe volunt, hauriri de humore nutrimenta ſideribus, qui ob hoc Æthiopas Reges epularum participes coeleſtium dixit: quoniam circa Oceani oram nonniſi Æthiopes habitant, quos vicinia Solis uſque ad ſpeciem nigri coloris exuſſit* =.

Caeterum ſi cui tam alte repetita, atque adeo contorta, ſatisfaciat explicatio Macrobii, videbit tamen, opinor,

(*a*) *Annotazioni al Canto I. St. 81. p. 105.*
(*b*) *Lib. II. Saturn. Cap. 10.*

nor, divinum poëtam nullo modo decorum, ac vero simile servaturum fuisse, si, cum nullis reprehensionibus obnoxios, tum Deorum immortalium hospites, atque convivas induxisset Æthiopas, qui justa impietatis suspicione premerentur.

CAPUT XV.

Ægyptium saltem populum jure Atheum haberi non posse probatur.

QUI veterum libros, Graecorum, ac Latinorum, versare assueverit, fortasse mirabitur, cur gentem Ægyptiam, ita superstitioni deditam, ut ob hanc maxime caussam Scriptoribus illis ludibrio, nec sine magna ratione, fuerit, ab impietatis oppositae nota vindicandam hoc loco suscipiamus. Sed in ea jam incidimus tempora, quibus ii praecipue, qui stant a Spinosa (*a*), vel a Baylio, cum patrocinium Atheis ex omni aetate, gentibusque fere omnibus quaererent, etiam Ægyptios in illud illustre collegium referre, minime dubitarunt (*b*).

Nituntur autem ii praesertim Chaeremonis, quem Eusebius Caesariensis secutus est, auctoritate. Etenim Chaeremonem citat Eusebius (*c*), ut ab Ægyptiis sidera tantum, & homines in Deorum numerum relatos cultos fuisse demonstret, & hinc eosdem Ægyptios ipse inter homines atheos, ac maxime impios, non injuria referre videatur.

An mentem Ægyptiorum illorum, quos carpit, Eusebius assecutus fuerit, mox videbimus. Nunc advertere praestat,

(*a*) Agatopistus Cromat. *V. I. della Istoria ec. c.* 13. in fine = *Benedetto Spinosa con quella sua fronte, che non seppe mai arrossire, disse un tratto, che avea preso il suo sistema dalla più antica Filosofia, e una folla di Libertini estese sfrenatamente quella voce, e infamò tutta l' antichità* =. Haec optimus ille Scriptor, cum de Ægyptiis verba fecisset.

(*b*) Praeter illa, quae Baylius innuit *Reponse &c.* vid. Jo. Fr. Reimannum *Hist. Ath. S. II. c.* 1.

(*c*) *Praeparat. Evang. L. III. c.* 4.

ſtat, quod ille refert ex Chaeremone non ad univerſos Ægyptios, ſed ad paucos quoſdam Sacerdotes tantum, qui ſapientiſſimi caeteros inter omnes haberi volebant, pertinere poſſe. Etenim diſerte fatetur, ea, quae producit ex Chaeremone, arcana quadam Ægyptiorum doctrina contineri (*a*). Non igitur omnis eam ſequebatur Ægyptus. Hinc, etiamſi Atheos Euſebius appellet Ægyptios, non tamen univerſam gentem, ſed eos tantum, qui peſſima, quam deſcribit, doctrina delectabantur, carpere voluiſſe, mihi videri ſolet: praeſertim cum Euſebius idem, aliis in locis, ſententias alias Ægyptiorum exponat, quae non tantum ſidera, vel homines, ſed cauſam aliam, conſilio, ſapientiaque vigentem, ab iis cultam fuiſſe declarant.

Nam & in eodem Euſebius opere, cum de Numine, quod ſummum Phoenices habebant, ac ſub imagine ſerpentis venerabantur, verba faceret, hoc idem ab Ægyptiis fuiſſe receptum, & Κνὴφ vocatum affirmat, ac primum ab illis, atque maximum inter Deos habitum fuiſſe, non obſcure ſignificat (*b*). Haec libro primo. Sed clarius libro tertio Mundi conditorem Κνὴφ ab Ægyptiis agnoſci tradit, qui magnum ex ore illud ovum emiſerit, in quo rerum haec univerſitas tota concluderetur (*c*).

Hanc eamdem de ſummo mundi auctore, ac parente quem Κνὴφ appellabant, doctrinam, quae mundi ortum a prima intelligente cauſa indicat, aut potius obſcurat, ſed aliqua tamen ratione ſumit, ſaltem plurimis Ægyptiis placuiſ-

(*a*) Ibidem = Ἡ τῶν Αἰγυπτίων ἀπόῤῥητος θεολογία οὐδὲ ἄλλως πλὴν τῶν κατ' οὐρανὸν ἀστέρων, τῶν τε ἀπλανῶν ἐθεολόγει &c. =.

(*b*) *Praep. Evang. L. I. c.* 10. = Φοίνικες δὲ αὐτὸ ἀγαθὸν δαίμονα καλοῦσιν ὁμοίως καὶ Αἰγύπτιοι Κνὴφ ἐπονομάζουσιν ... τὸ πρῶτον ὂν θειότατον ὄφις ἐστὶν ἱέρακος ἔχων μορφήν =.

(*c*) *Praepar. Evang. L. III. c.* 9. = Τὸν δημιουργὸν, ὃν Κνὴφ οἱ Αἰγύπτιοι προσαγορεύουσιν ... τὸν δὲ θεὸν τοῦτον, ἐκ τοῦ στόματος προΐεσθαί φασιν ὠὸν ... ἑρμηνεύουσι δὲ τὸ ὠὸν τὸν κόσμον = Hinc ovum mundi ſymbolum in veteribus Ægyptiis monumentis non raro invenias. Similis Orpheo doctrina tributa eſt. Etenim, ut hic docuiſſe dicitur apud Athenagor. *Legat. pro Chriſt. n.* 18. = Ὁ Ἡρακλῆς ἐγέννησεν ὑπερμέγεθες ὠὸν, ὃ συμπληρούμενον ὑπὸ βίας τοῦ γεγεννηκότος ἐκ παρατριβῆς εἰς δύο ἐῤῥάγη &c. =.

cuiſſe, multis aliis argumentis oſtendi poteſt. Nam primo quidem Cl. Mignotius, Vir in hiſtoria Philoſophiae magnam partem illuſtranda non ſine magna laude verſatus, cum ingenitum mundum a veteribus Ægyptiis fuiſſe poſitum, ex eadem, quam nobis adverſarii objiciunt, Euſebii auctoritate colligat, &, eodem Euſebio, & Horo Apolline (*a*) teſtibus, non alias rerum cauſas, quam ſidera, cognitas ab iiſdem fuiſſe confirmet, ex eo tamen numero Thebaidis incolas, hoc eſt Ægyptios, neque obſcuros profecto, neque paucos, eximendos eſſe, non modo fatetur, ſed etiam probat (*b*). Affert enim Plutarchum, qui Thebaidis incolis numquam perſuaderi potuiſſe ſcribit (*c*), ut mortalem quemquam haberent, aut vocarent Deum, ſed tantum hoc nomine dignum iis fuiſſe viſum, quem Κνὴφ appellant, ingenitum eumdem, & immortalem. Hunc autem Deum a Phoenicibus eos accepiſſe putat Mignotius, qui ſub imagine Serpentis (etenim ſub ea Κνὴφ exhibebant) primam hujus mundi cauſam, intelligentia, ſapientiaque praeditam, agnoſcerent, atque colerent.

Alia poſſent etiam proferri monumenta, quae Mundi auctorem, quamvis non dignis tanto Numine figuris (*d*) delineatum, apud Ægyptios in honore fuiſſe demonſtrarent. Sed

(*a*) *Hierogl. I.* Scriptor eſt non ſatis firmae auctoritatis, de quo vide Scriptores hiſtoriae Philoſophiae.

(*b*) *L' Abbé* Mignot. *Vid. T. XXXI. de l' Acad. R. des Inſcript IV. Mém. ſur les Anciens Philoſ. de l' Inde p. m.* 227. 228. *M.*

(*c*) *De Iſid. & Oſir.*

(*d*) In Monumentis Ægyptiacis ſaepe Deus ille Serpentis in caudam erecti, qui tamen accipitris habeat caput, & ovum habeat, mundi σύμβολον, ut diximus, invenitur. Vide *apud Auctorem de l' Antiq. expliquée To. II.* tabulam 156., & apud Auctorem operis, cui titulus = *Explication de divers monumens ſinguliers, qu' ont rapport à la Religion de plus anciens Peuples &c à Paris*, 1739 = vetuſtiſſimum vas cupreum, quod Ægyptia Numina, & alia ad Religionem Ægyptiorum pertinentia exhibet. Hic Auctor etiam affirmat *p.* 199. quae ſubjicimus = *Les Egyptiens donnoient auſſi à Cneph une forme humaine, de la bouche du quel, diſoient-ils, eſt ſorti un oeuf, d' où eſt éclos le Dieu Phta, qui eſt le Vulcain des Grecs: & cet oeuf étoit le monde, à la Divinité du quel on conſacroit une brebis, en mémoire du luit.*

Sed & alia plurima sunt, quae celeberrimae genti Divinitatis aliquam cognitionem, quamvis enormi superstitione depravatam, fuisse ostendunt. Etenim ipsae leges, quas a veteribus illis, tantopere laudatis hominibus, Mercurio, Mnevete, Sesostri, Boccori, Amasi, latas inexpiabili religione custodiendas arbitrabantur, ut patria colerentur Numina gravissimis verbis praecipiebant & piis eorumdem Numinum cultoribus aeternam, beatamque vitam simul cum iis transigendam, si quidquam credimus Porphyrio (*a*), promittebant. Itaque morientes Ægyptios a suis aeternae spe felicitatis non raro fuisse recreatos veteres apud auctores non semel legimus. Eaedem Ægypti leges perjuros morte mulctari jubebant, non modo quod vincula dissolverent societatis, sed etiam quod non levem Diis immortalibus irrogarent injuriam, cujus rei gravis, ac locuples testis Diodorus Siculus (*b*) consuli potest.

Quin etiam in ipsa populi religione tot ridiculis minorum Gentium Numinibus unum summum Hammona, quem Graeci Jovem suum esse voluerunt, fuisse praefectum ab Ægyptiis, Vir eruditissimus Cudworthus ostendit (*c*). Quamquam autem non omnia, quae ad vindicandam Ægyptiorum religionem ille protulit, acerrimo Critico Moshemio (*d*) probari potuerunt, aliqua tamen probabili non esse responsioni obnoxia videntur; aut, si non illud efficiunt, quod ipse vult, saltem, quod nos volumus, aperte declarant.

Etenim supremum Numen ille videt, ipsumque Deum a Moyse praedicatum tantum non agnoscit, in illa notissima in-

lait, qui avoit servi de nourriture aux premiers hommes = ad hoc postremum confirmandum affert Eus. *Pr. Ev. L. III. c. 11. p.* 115. Aliquando ille Deus exhibetur sub hominis figura plumis involutum gerentis caput, quod rerum divinarum obscuritatem significare dicunt eruditi. Nomen ipsum Κνὴφ idem atque latina vox *Obscurus*, aut *Non visibilis*, notare volunt. Aliis etiam symbolis Ægyptii ad supremum Numen adumbrandum utebantur, quae nimis longum esset hoc loco persequi.

(*a*) *De Abstin. L. VI. c.* 10.

(*b*) *Lib. I.*

(*c*) *System. Int. C. IV.* §. 18.

(*d*) *Ad Cudw. ib. n.* 92.

inscriptione (*a*), qua Templum oppidi *Saide*, vel ab ipso populo celebratum, ab Ægyptiis insignitum fuisse legimus. Habebat autem inscriptio = *Ego sum, omne quod existit, est, & erit, meumque peplum nemo adhuc mortalium detexit* = (*b*) Cudwortho reposuit Bruckerus inscriptionem illam ad *Neith*, Ægypti Deam, imo neque totius Ægypti, sed unius tantum provinciae, pertinuisse: quae duae res efficiunt, ut summum illud Numen per eam indicatum fuisse, nullo modo putandum sit.

Hanc mihi controversiam disceptare non vacat. Illud tantum assero: Inscriptionem illam, eo loci praesertim collocatam, atque servatam, involvere confusam aliquam Divinitatis, & sapientis, & providae, notitiam, quam vulgares etiam Ægyptii sibi pie, sancteque colendam arbitrabantur.

Necesse non est pluribus ostendere, veteres Ægyptios, non impietati, quae Atheorum est propria, sed oppositae potius, eidemque foedissimae, superstitioni mancipatos fuisse (*c*), cum id Auctores probatissimi, Cicero, Diodorus, Suetonius, Tertullianus (*d*), aliique doceant.

Plutarchus ipse doctrinarum Ægyptiarum venator acerrimus ea de suis Ægyptiis non scribere non potuit (*e*), quae subjicimus = *Ægyptiorum plerosque colentes ipsa animalia, &* tra-

(*a*) Placuit eadem sententia Cl. Olcario *in Dissert. de reb. gestis Pauli in urbe Athen.* §. 17. *p.* 20. *seqq.*

(*b*) Cl. Batteuxius *To. XXVII. de l'Acad. R. des Inscript. II. Mém. sur le principe actif de l'Univers p.* 191. *M.* haec habet de illa inscriptione notatu digna = *Les Savans ont trouvé une tournure trop grecque à cette inscription pour la croire vraie dans tous ses points. Proclus l'a rapportée dans un goût plus simple, & plus convenable aux Egyptiens* = Τὰ ὄντα, καὶ τὰ ἐσόμενα, καὶ τὰ γεγονότα ἐγώ εἰμι. Τὸν ἐμὸν χιτῶνα οὐδεὶς ἀπεκάλυψεν. ὃν ἐγὼ ἔτεκον, ἥλιος ἐγένετο *&c. Lib. I. in Tim.* = Ea verba, in latinum conversa sermonem, ita sonant. = *Quae sunt, quae futura sunt, & quae facta sunt, Ego sum. Meam tunicam nemo detexit. Quem Ego peperi, Sol factus est* =.

(*c*) De variis Ægyptiorum Diis, praeter antiquos, videre potes Marshamum *Can. Chr. Sec IV.* Pluchium, (*Pluche*) *Hist. du Ciel. To. I.* Goguet. *L. II. C. IV.*

(*d*) Cic. *de Off. L. I.* Diod. *L. I. & II.* vide *C. IV. h. l.* Suet. *in Tib.* Tertull. *Apolog. C. VI.*

(*e*) *Lib. de Is. & Osir.*

tractantes, tamquam Deos, non sannis modo, & irrisioni totam pene sacrorum objecisse rationem, sed & vehementem animis ingenerasse opinionem, quae infirmis, atque simplicibus meram inducit superstitionem, vehementiores autem, atque audaciores ad negandum Deos, belluinasque cogitationes propellit =.

Juvenalis quidem (*a*) sanctas illas gentes, in quarum hortis Numina, nempe Porrum, & Caepe, nascerentur, sale multo, & aceto perfricandas duxit, cui similia Lucianus (*b*) habet. At non desunt inter Criticos recentiores, qui nolint iis duobus auctoribus ea portenta credere, cum porrum, & caepe cultum ab Ægyptiis fuisse, Scriptores alii credulitatem, ac superstitionem ejus gentis describentes, ac perstringentes, omni aetate siluerint; imo gravior auctor Plutarchus, in libro de Iside, & Osiride adversari videatur. Ait enim Sacerdotes Ægyptios caepam aversari fuisse solitos. Rationem illam rejicit, quam nonnullis placuisse innuit; quod Reginae Isidis alumnus Dictys, dum caepas captaret, inciderit in fluvium, atque perierit. Veriorem, ut ipse putat, eam causam subdit = *quia sola haec planta, Luna decrescente, vigere, & augescere solet, & caepae usus neque castimoniam exercentibus commodus est, neque dies festos celebrantibus; alteris, quia sitim creat, alteris quia lacrymas elicit* =: Jam vero, cum Sacerdotes, quorum exteriorem disciplinam eo loco describit, a caepis tantopere abhorruerint, non est admodum credibile, tamquam Numina easdem fuisse vulgaribus ab hominibus observatas.

Sed, ut haec omittamus, satis ex omnibus, quae diximus, constat, eos omnino desipere, qui populum Ægyptios Atheum (*c*) haberi volunt. Itaque si doctrina, quam Ægyptiis tribuit Eusebius, non posset Ἀθεότητος omni suspicione liberari, non aliud evinci posset, nisi paucos quosdam Ægyptios Atheos fuisse.

Nam ad paucos tantum arcana illa doctrina pertinebat. Cer-

(*a*) *Sat. XV.*
(*b*) *In Iove Tragaedo.*
(*c*) Apud Agatopist. Cromat. *della Istoria &c. V. I. C. XIII.*

Certe narrat Clemens Alexandrinus (*a*), arcanam, atque reconditam eam disciplinam tam sancte fuisse custoditam, ut non modo in vulgus emanare, qui tenebant ipsam, nulla ratione paterentur, sed Sacerdotibus solis eam traderent, iisdemque non omnibus, sed iis tantum = *qui judicati fuerant probatissimi, & educatione, & doctrina, & genere* = (*b*).

Consentit his Diodorus Siculus *Libro I. Bibliothecae*. Consentit etiam Plutarchus in libro *de Iside, & Osiride*, ubi narrat = *eum, qui a bellicosis Rex creatus esset, statim se Sacerdotibus dedisse, ac philosophiae participem factum fuisse, pleraque fabulis occultantis, ac sermonibus, obscura veritatis indicia, & argumenta habentibus* =. Id etiam Bruckerus (*c*) ejusdem Plutarchi, atque Clementis testimonio significatum ait ab Ægyptiis per Sphingas illas, quas ante fores Templorum collocare consueverant.

CAPUT XVI.

Quid sentiendum sit de sententia Eusebii arcanam philosophiam Ægyptiorum exponentis?

Veritatis ipse nos amor cogit, ut etiam Ægyptios illos, qui recondita, quam diximus, disciplina delectabantur, ab impacta per non levem injuriam ἀθεότητος calumnia vindicemus. Sed, ut id praestemus, aliqua de arcana eadem doctrina commentemur oportet, de qua tam varia docti homines mandarunt litteris, ut apud Basnagium, Witsium, Bruckerum, Agatopistum (*d*), videre potes. Illud autem praecipue probare contendemus; quamcumque velimus inter eas omnes, quae sunt in honore, sententiam amplecti, veteres illos, eo sensu, quem in hac tota controversia servare

(*a*) *Strom. L. V. p. m.* 566.

(*b*) Τοῖς κριθεῖσιν εἶναι δοκιμωτάτους ἀπό τε τῆς τροφῆς, καὶ τῆς παιδείας, καὶ τοῦ γένους.

(*c*) *Tom. I. L. II. C. 7. p. m.* 280.

(*d*) Jacq. Basnage *Hist. des Juifs c.* 17. & 18. Wits. *de Ægyptiacis*. Bruck. *H. C. T. I. L. II. C. VII.* §. 13. Agat. *Vol. I. C. XIII.*

debemus, Atheos haberi nulla ratione posse; ne, si forte sententiam nostram minime persuaserimus, optima causa nostra, saltem ex aliqua parte, succumbere videatur.

Ac primo quidem loco sententia Eusebii, quam attigimus, ad trutinam revocanda est. Etenim ille statuit (*a*) Ægyptios, de quibus loquimur = *nec corporis expertem aliquem hujus universi architectum statuisse, nec rationi effectrici* (Graecum habet οὐδὲ λόγον δημιουργικὸν; quae verba ita reddi possunt, ut ab Ægyptiis Dei Verbum, summa producendi virtute praeditum, quale vel ipsi cum Eusebio agnoscebant Ariani, cognitum fuisse negent) *sed uni tantum aspectabili Soli ejus molitionem attribuisse* = Quin etiam clarioribus verbis habet Eusebius, eam doctrinam = *non alios Deos agnoscere praeter hunc mundum aspectabilem, ejusque partes, atque sidera* = Colendos etiam proposuisse homines in Deos relatos, quod parum profecto nostram causam juvat. Haec, inquam, atque similia Eusebius Chaeremonis potissimum testimonio confisus.

Quid vero Chaeremon docuerit, si cupis, videre potes etiam in epistola Porphyrii, ad Anebonem Prophetam Ægyptium, quam Theophilus Galeus libro Jamblichi *de Mysteriis Ægyptiorum* praemittendam curavit (*b*). Ait enim Porphyrius de Chaeremone, aliisque loquens = *nihil quidquam agnoscunt ante mundum hunc aspectabilem, nec alios Ægyptiorum in ipsis suorum scriptorum exordiis ponunt Deos, praeter vulgo dictos Planetas, & Zodiaci signa, & stellas simul cum his in conspectum venientes, & sectiones Decanorum, & Horoscopos...... qui Solem Universi architectum esse dicerent.... cuncta denique in res naturales, nihil in corporea mole carentes, viventesque naturas* (*c*) *ipsorum interpretatione conferri* =.

Ait

(*a*) *Praep. Evang. L. III. c.* 4.

(*b*) Porph. *in ep. ad Aneb.* = Χαιρήμων μὲν γὰρ, καὶ οἱ ἄλλοι οὐδ᾽ ἄλλο τι πρὸ τῶν ὁρωμένων κόσμων ἡγοῦνται, ἐν ἀρχῇ λόγων τιθέμενοι, τῶν Αἰγυπτίων οὐδ᾽ ἄλλους θεοὺς πλὴν τῶν πλανητῶν λεγομένων, καὶ τῶν συμπληρούντων ζωδιακὸν, καὶ ὅσοι τούτοις παρανατέλλουσι &c. =

(*c*) Haec verba in latina interpretatione lego, sed Graeca quam sequi-

Ait etiam Chaeremonem, ex illorum Ægyptiorum sententia, nostras voluntates a sideribus, ac fato pendentes existimare. Quin etiam subdit = *Sed & ipsis quoque Diis fatum annectunt, quos interim uti fati solos vindices..... in templis venerantur* =.

Alia sunt etiam testimonia veterum, licet non ejus, qua Chaeremon ille pollet, auctoritatis, quae sententiam Eusebii confirmare videantur. Nam Diodorus Siculus, dum *Cosmogoniam* Ægyptiorum exponit, nullam supremi Numinis a mundo diversi, qui mundum ipsum condiderit, mentionem facit, sed ea tantum habet, quae paucioribus comprehensa verbis Genuensis exhibet: (*a*) = *I. extitisse chaos quoddam primigenium. II. deinde motu partes universi singulas locum suum accepisse, ita ut vi mechanica ignis sublimem locum, terra infimum, media corpora medium obtinerent. III. animantia omnia ex molli adhuc tellure nata, & adaptata locis, in quibus nascebantur* =.

Conveniunt etiam cum Eusebii testimonio, quae tum ex Manethone, tum ex Hecataeo de philosophia Ægyptiorum Diogenes Laërtius retulit libro primo = *Materiam principium fuisse rerum: Solem, & Lunam Deos esse; alterumque Osirim, alteram Isidem appellatos* =.

Jam si a me quaeratur, quid de hac prima opinione sentiam, Eusebium puto non recte mentem Ægyptiorum, qui non aliud curabant magis, nisi ut de mente sua celarent exteros homines, assecutum fuisse, & Eusebio, hac quidem in re, censeo Plutarchum anteferendum (*b*), qui multo diligentius, ut ex ejus operibus aperte constat, Ægyptio-

quitur Eusebius, habet alia, quae valde diversum sensum referre possunt, idest νοερὰς, καὶ ἀφανεῖς δυνάμεις; hoc est, ut equidem interpretor, *intelligibiles, & non apparentes virtutes*, seu *naturas, quae sola intelligentia, non autem sensibus percipiantur*. Sane vox Graeca Νοερὸς, etsi saepius significat, quod νοῦν ἔχων, tamen aliquando idem significat, quod Νοητὸς, ut apud Auctorem, qui dicitur Dionys. Areop. cum νοερὰ, & αἰσθητὰ opponit.

(*b*) *In Diss. de rer. corp orig. §. VI. p.* 17

(*a*) Vid. totum libellum *de Isid. & Osir*.

ptiorum arcana, quam Eusebius, aut qui cum Eusebio sentiunt, scrutatus erat. Itaque Vir doctissimus Batteuxius, cum doctrinam Ægyptiorum arcanam investigaret, Plutarchum sibi ducem unum elegit, & ejus contra obtrectatores auctoritatem validis argumentis asseruit (*a*). Jam vero Plutarchus ab iis, quae habet Eusebius, omnino diversa prodidit, quin & homo cognitione Divinitatis imbutus, a sideribus & astris omnino distinctae, scribere non dubitavit, nihil in Ægyptiorum mysteriis alienum esse a ratione, nihil quod fabulam, aut superstitionem redolere videretur, Idem Plutarchus ait, Ægyptios, arcanae doctrinae custodes (eam namque doctrinam evolvit) τῶ πρώτω Θεῶ preces, ac sacra facere, quem tamen obscurum, occultumque vocent; quin & rituum Isiacorum hunc esse veluti scopum = *primi nempe rerum domini, ac sola mente percipiendi cognitionem Dei* =.

Equidem non inficior aliquas a Plutarcho loquendi rationes adhiberi, quae potius Graecanicam, atque Platonicam, quam Ægyptiam sapiant philosophiam, quod post Vossium, & Witsium, Bruckerus (*b*) adnotavit. At non inde satis intelligo, cur auctoritatem Plutarchi negligere Bruckerus debuerit, ut quasdam suas, ut levius dicam, incertas conjecturas, & argumenta sequeretur.

Nam, quod acute notat Batteuxius, (*c*) quamvis aliqua Plutarchus Platonico stylo scripserit, aut leviter etiam ad Platonicos traxerit sensus, tamen in ea, quam dat, explicatione, summam ipsius doctrinae non fuisse corruptam omnino credendum est. Id Clarissimo Gallo Scriptori, quem laudamus, vel ipsa gravitas persuasit religionis plena (*d*), qua materiam eam totam sibi tractandam Plutarchus assumpsit. Ea enim vel diligentiae vel fidei, quam doctus auctor ad scribendum attulerit, haud levi esse videtur indicio.

Ipse

(*a*) V. *Tom. XXVII. de l' Acad. R. des Inscr II. Mém. sur le Principe &c. par M. l' Ab. Le Batteux.*

(*b*) Voss. *de Idol. Gent. L. I. c. 5.* Wits. *in Ægypt.* Bruck. *Tom. I. &c. p.* 286.

(*c*) *L. c. p.* 211.

(*d*) Vid. *p.* 188.

Ipſe Cl. Jablonskius, qui partes Euſebii ſequitur, dum mundum ab Ægyptiis ingenitum fuiſſe poſitum longa oratione defendit, tamen Plutarcho ſeſe praebet aequiſſimum. Ait enim (*a*) = *Neque enim dubito, quin ſi rei ſummam ſpectes, optimus hicce auctor omnem adhibuerit fidem, atque accurationem, ut nobis doctrinam Sacerdotum a majoribus acceptam genuinam conſervaret, & pro virili ſollicite exponeret* =.

Plutarcho ſatis, quod pertinet ad rem noſtram, conſentit Apulejus (*b*), homo Africanus, quem in Iſiacis Myſteriis, hoc eſt in ipſa Ægyptiorum arcana doctrina fuiſſe verſatum, eruditi norunt. Nam qua ratione Plutarchus ſummo, ac principi rerum omnium Numini laudes in Iſiacis Myſteriis fuiſſe tributas indicat, etiam Apulejus id non obſcure ſignificat. Etenim Divinitatem a Sacerdotibus cultam invocat, & iis laudibus exornat, quae ſuperiorem Aſtris, & ipſo Sole, cui lumen tribuere, ac Mundo, quem regere dicitur, poſitam fuiſſe declarent.

At quid, inquies, ad Chaeremonis auctoritatem reſpondebimus, qua fulcitur Euſebius, hominis videlicet & antiquioris, quam Plutarchus, aut Apulejus, & Ægyptii, & ipſos inter Ægyptios Sacerdotis? Hic enim doctrinam ſuorum melius, quam Plutarchus, aut alius quilibet externus, noſcere potuiſſe videtur. Reſpondet videlicet Jamblichus (*c*), quem, etiamſi graviorem Euſebio non habeam auctorem, tamen in hac controverſia ſileri non debet, Alexandrinae Scholae praeſidem in Ægypto fuiſſe, & in veterum philoſophorum ſcriptis diurna, nocturnaque manu verſandis occupatum, & ex Jamblicho reſpondet Cudworthus, (*d*), cujus verba proferimus = *eum, & quotque alii tangunt cauſas rerum mundanarum primas, principatus tantum infimos deſcribere, & qui de planetis tractant, particulares tantummodo diviſiones oſtendiſſe. Nec Ægyptios dicere omnia naturalia eſſe; nam*

(*a*) Panth. *Ægypt. L. V. c.* 2. *p.* 59.
(*b*) Apulej. *Aſin. Aur. L. XI.*
(*c*) *De Myſter. Ægypt. Sect. VIII. c.* 4. *p.* 160.
(*d*) *Syſtem. Intell. C. IV.* §. 18.

nam vitam animalem, atque intellectualem a naturali discernere non solum in mundo, sed etiam in nobis, & credere mentem, & rationem per se existere =.

Non omnia, quae subdit Cudworthus ad probandam suam responsionem amplectimur. Tantum adversarios rogamus, ne responsionem eam spernant, donec ipsi vel meliorem doctrinam attulerint, vel aptis eam convellant argumentis. Nam hujusmodi responsio non ingeniosae tantum conjecturae innititur, sed similibus exemplis ab historia philosophiae desumptis maxime roboratur. Nihil enim, quod alio loco monuimus, veteribus quibusdam philosophis antiquius erat, quam ut causa prima, non exclusa quidem a mundi fabrica, sed praetermissa, vel potius supposita, causas rerum secundas, ac maxime, quas *mechanicas* vocare solemus, investigarent.

Hac eadem ratione Diodori Siculi Genuensis excipit auctoritatem. (*a*) Et Genuensis quidem eo loco ita pronunciat = *Non recte igitur Eusebius Atheismi hanc Ægyptiorum Cosmogoniam accusat* = Sed Eusebii auctoritas ea nobis esse videtur, ut cum ejus verba congruum aliquem, verumque sensum recipere possint, explicari potius, quam reprehendi debeant.

Equidem Eusebii verba dum ad examen revoco, non alio ferme sensu Sacerdotes Ægyptios ab eodem Atheos vocari arbitror, quam eo, quem habet Apostolus, dum Ἄθεοῦς ἐν τῷ κοσμῳ generatim Ethnicos appellat; quod verum scilicet Israëlis ignorarent Deum, & quam utcumque gerebant animo Divinitatis notionem, crassissimis erroribus inquinarent. Nam, quod pertinet ad sensum eiusdem vocis Ἄθεος, quem in hac, ut primo libro diximus, controversia sequi debemus, potius maxime superstitiosos, quam Atheos habendos esse reconditae apud Ægyptios disciplinae custodes, Eusebius, nisi fallor, arbitratus est. Nam dum ait Ægyptiorum arcana theologia non alios, quam sidera, Deos agnosci,

(*a*) *Differt. de rer. corp. orig. §. VI. p. 17.*

fci, fidera Deos ab eadem habita fuiffe teftatur. Non igitur magis Athei fuiffent ejus difciplinae cultores, quam tot aliae nationes, quae profanis ritibus, ac caeremoniis, aftra, maximeque Solem, & profequebantur prifcis aetatibus, & noftro etiam hoc tempore profequuntur.

Quae fubdit Eufebius, non aliud innuunt, nifi neque divinum Verbum, aut Virtutes, aut Mentes ullas corpore carentes, neque Deum, aut Deos, fcilicet a caeteris gentibus, & a vulgaribus maxime cultos Ægyptiis, fed tantum vifibilem Solem, & Aftra rerum omnium caufas a paucis illis hominibus fuiffe judicata.

Satis etiam, quod volumus, Chaeremon ipfe declarat, quem ducem hac in re fequitur Eufebius, licet illum adverfarii non ea, qua Jamblichus, & Cudworthus, ratione velint interpretari. Nam & ipfe difertis verbis eofdem Ægyptios, de quibus quaeftio vertitur, Sideribus Deorum nomen, ac Diis exhiberi folitam venerationem, tribuiffe commemorat.

His autem omnibus efficitur, ut intelligentiam in Sideribus, atque fapientiam, fummamque perfectionem, iidem Sacerdotes infitam putaviffe dicendi fint. Neque enim iis, quos ratione, virtute, ac veri nominis potentia carentes globos, in Coelorum immenfitate fortuito quodam ac temerario cafu natantes crederent, cultum, atque preces homines non omnino vecordes adhibuiffent.

Haec omnia fatis ex eo confirmari poffunt, quod Auctores, qui maxime videntur Eufebii fententiae favere, Solem, & Lunam ab Ægyptiis habitos fuiffe Deos, & aeternos, & omnium primos, clariffimis verbis narrare foleant (a).

Quamvis igitur Eufebii fententia, quam rejecimus, probanda videretur, non ideo tamen Ægyptii populi par-

(a) Prophyr. *l. c.*, Diod. Sic. *l.* 1. *p.* 7. Τοὺς δ' οὖν κατ' Αἴγυπτον ἀνθρώπους τὸ παλαιὸν γενομένους ἀναβλέψαντας ὑπολαβεῖν εἶναι δύο θεοὺς ἀϊδίους τε, καὶ πρώτους, τόν τε ἥλιον, καὶ τὴν σελήνην. Hinc in monumentis Ægyptiacis Æternitas ipfa Solis, ac Lunae imaginibus adumbratur. Hor. Apoll. *Hierogl. I.* Αἰῶνα σημαίνοντες ἥλιον, καὶ σελήνην γράφουσι, διὰ τὸ αἰώνια εἶναι στοιχεῖα.

tem, ſine dubio non exiguam, aut contemnendam, Atheis adſtipulatam fuiſſe concederemus.

CAPUT XVII.

Sententia Bruckeri proponitur de arcana Ægyptiorum doctrina.

MAgnum illud ingenium Jacobi Bruckeri, cum expoſitam Euſebii ſententiam probare non poſſet, neque Cudwortho aſſentiretur, ſatis pios Ægyptiis de Divinitate ſenſus tribuenti, novam excogitavit opinionem, ac multis conjecturis, & argumentis adornavit (*a*). Ac primo quidem vetuſtiſſimos Ægyptios ab aliis, de quibus poſtea dicemus, diſtingui jubet. Vult autem illos ita de Divinitate ſenſiſſe, ut Spiritum eſſe dicerent, per omnes mundi partes longe lateque diffuſum, & commeantem, quas divinis operibus efficiendis pares efficeret; ita tamen, ut ejuſdem virtus, atque potentia in Coeli Aſtris maxime cerneretur. Sed & ejus partes = *ſive effluvia*, inquit Bruckerus, *nam qua ratione id intellexerint in tanta antiquitate rei, & monumentorum definiri non poteſt* = in magnis quibuſdam hominibus eſſe credebant, eoſdemque magnos homines ad eumdem, vel in eumdem Spiritum, depoſita denique mortalitate, redire arbitrabantur. Itaque divinis honoribus eos proſequi ſolebant, qui praeclaris quibuſdam inventis, ac maxime utilibus, humano generi conſuluiſſent, & Oſiridem illum antiquiſſimum Ægypti Regem, & Reginam Iſidem, & filium eorumdem Horum, & fratrem Oſiridis Typhonem, relatos in Deos, tantopere venerabantur.

Ægyptiorum vero minus antiquorum doctrinam Bruckerus aliam fuiſſe putat. Cum enim divinae Providentiae ſigna viderent adeo praeclara, ab illis admiſſum fuiſſe opinatur = *principium aliquod infinite potens, quod tamquam Spiritus, vel Anima per omnes univerſitatis partes commearet, eas pene-*

(*a*) *H. C. Phil. T. I. L. II. C. VII. p.* 287.

penetraret, iisque adesset, atque secundum naturam suam necessariis legibus regeret (*a*) = Ex hoc autem consequi putabant Ægyptii, si Bruckero fides, ut res omnes agendi virtute praeditae divini Spiritus illius particulam veluti decerptam haberent, quae rebus ipsis pereuntibus in eumdem rediret. Praeter hoc principium *activum*, credebant, aliud esse, quod *passivum* Vir Clarissimus vocat, in quo Spiritus, ut ita dicam, habitaret, ac rerum formas imprimeret. Principium passivum his verbis describit Bruckerus = *quod naturali sua dispositione recipiendis quidem, & generandis rebus aptum esset, non tamen ipsum eas efficeret, desiderio tamen principii activi teneretur, & sic arctissimo, & connubiali quasi, & insolubili vinculo ei jungeretur. Et hoc quidem principium in materia, quam naturam universi passivam esse putabant, quaesiverunt* = Jam vero cum ea doctrinarum portenta foverent Ægyptii, pronum fuit in errores alios maxime turpes, ac perniciosos incurrere. Eos ita describit Bruckerus = *Materia cum in se mali, sive imperfectionis semina habeat, enata inde Ægyptiis occasio de origine mali ex materia disputandi, ex quo Persarum hac de re Theologumena in Ægypto nota esse coeperunt. Adjectum tum his duobus principiis tertium, malum, utrique infensum, seque iis opponens, eorum opera dilanians, malique omnis causa* =.

Hanc autem doctrinam Ægyptiae plebis religioni, patriisque *traditionibus* aptare Sacerdotes conati sunt. Nam illae, ut obscurae, ita in omnes partes verti facile poterant. Ferebant autem eae narrationes, inter caetera, maximum Regem Osiridem cum uxore Iside in Ægypto regnasse, multis a crudelissimo fratre Typhone bellis petitum: sed Osiridis, Isidisque filium Horum, pietate insignem & armis, parentibus praesto fuisse, regiamque postea sobolem propagasse (*b*). Jam ergo, Bruckero interprete, in Sacerdotum

(*a*) *Ibid. p.* 289.

(*b*) Vid. Banierum (*l' Ab. Banier*) Scriptorem eruditissimum, & κριτικώτατον *T. VI. de l' Acad. R. des Inscript. Mémoir. sur le Typhon*.

arcana doctrina = *Osiridis Regis symbolo principium illud activum, divina in mundo anima, delineabatur; Isidis vero, ea naturae pars, quae formas recipit, sive materia; malum contra perfectionem principii formantis obluctans Typhonis imagine expressum; formarum impressionem, & productionem Horus filius indicavit* = Utrum vero principium illud malum, Typhonis expressum imagine, quem idcirco sacrificiis, ac victimis placabant, Anima fuerit quaedam omnino bruta mali caussa, qua ratione Platonem quoque Plutarchus explicat (*a*), an Spiritus malus, quem Arimanium Persae vocabant, Bruckerus ipse definire non audet.

Idem Vir acutus, ac diligens non omittit posteriora tempora, quibus Alexandriae schola Platonica viguit, & Platonico sensu bonam illam mundi Animam intellexerunt Ægyptii Philosophi, a mediis, de quibus locuti sumus hactenus, aperte distinguere, quin & Platonicos arguit, quod cum magistri sui sententias in ipsa Osiridis, & Isidis fabula invenire voluerint, alienam antiquioribus Magistris mentem, sensusque supponere non dubitaverint.

Haec aliaque multa Bruckerus uberrimo orationis filo persecutus est, multa veterum auctorum, Diodori, Plutarchi, Laërtii, quin & Hori Apollinis, & Philostrati, testimonia collegit, & inter se comparavit, multas conjecturas, & argumenta nexuit, quibus tam severe custoditam a veteribus Ægyptiis sapientiam post annorum fere quatuor millia compilaret.

Sed Agatopistus Cromatianus rem non pro voto cessisse Bruckero putat, ac magis desiderium, ait, quam fortunam docti hominis esse laudandam (*a*). Parum esse, vult Agatopistus, auctoribus fidendum, quos ille duces in ea investigatione sequitur. Nam aut erant, inquit, Ægyptiorum Mysteriis initiati; neque secretum, interposita jurisjurandi religione custodiendum prodere voluisse, credibile accidit; aut

(*a*) *Della Istoria &c. d'ogni Filosofia Vol. I. C. XIII.*
(*b*) *System. Intell. C. IV. §. 18.*

aut non erant initiati; neque aliud, nisi suas attulisse conjecturas, & externam tantum disciplinam, plebejamque doctrinam Ægyptiorum explicare potuisse, credendum est.

Praeterea cum Plutarchus scripserit, ut alio loco retulimus, nihil in Ægyptiorum esse Mysteriis, quod fabulam, aut superstitionem saperet, inde colligit Agatopistus, nihil mysticae illi doctrinae cum vulgari alia fuisse commune. Ex his probat, non posse, quod Bruckerus tentavit, ab Ægypti fabulis ad arcanam doctrinam investigandam quidquam luminis capi. Neque enim credibile videtur acuto, ac prudenti Viro, Sacerdotes illos, ope fabularum, ad sapientiae suae thesauros, quos tantopere celandos arbitrabantur, eum aditum patefacere voluisse, ut illuc Bruckerus aliquis, nihil & locorum, & maxime temporum intervallo deterritus, penetrare se facili negotio posse, confideret. Ad extremum Agatopistus conjecturas Bruckeri convellit, ex eo petitas, quod mos Ægyptiorum, tot commentitia Numina colendi, Divinitatem per omnes mundi partes diffusam, atque commeantem, ab hominibus inter ipsos doctrinae, sapientiaeque laude florentibus fuisse creditam, indicare videatur. Ait enim, potius, si fuissent in illo errore, nullam Divinitatem Ægyptios fuisse veneraturos. Nam & ipsi fuissent Numina, cum & ipsi fuissent Spiritus illius omnia invadentis aliqua ratione participes. Absurdum est autem Numina Numinibus cultum exhibere.

Haec Agatopistus, quibus omnibus non ita facile respondeas, si Bruckeri sententiam velis amplecti. Sed quamvis amplectaris, non tamen inde consequens esse debet, ut Ægyptios, de quibus loquimur, Atheos existimes. Fatetur enim ipse Bruckerus, doctrinam illam, quam inter Ægyptios arcanam fuisse putat, a Spinosiano errore differre, quamvis eadem & impia sit, & ab impietate illa summa non multum abesse videatur. Certe quod unicam admiserint illi veteres eodem sensu, quo Spinosa, mundi substantiam, Bruckerus ne somniavit quidem; neque enim res erat, quae tan-

tantae doctrinae, atque ingenio, persuaderi posset. Ita temere possunt de veteribus philosophis effutire Scriptores quidam revera minuti, at sua, suorumque similium, opinione magni, qui Spinosae potius credere, quam Spinosae mendacia detegendi laborem subire velint, aut possint.

CAPUT XVIII.

Alia sententia de veterum Ægyptiorum arcana doctrina perpenditur.

RAdulphi Cudworthi (*a*), quam non leviter jam indicavimus, ab aliis quoque probata Scriptoribus, opinio est, veteres illos Ægyptios, reconditae sapientiae alumnos, Supremi Numinis, rerum omnium domini, fuisse cultores, quod in illa celeberrima Saidani Templi tabula putat adumbrari. Itaque illos & a foeda populi superstitione abhorruisse censet, & ad mentem fere Platonicorum, Deum τὸ πᾶν esse dicentium, de nobilissima illa, praestantissimaque Natura sensisse.

Jam professi sumus, non omnia, quae Cudworthus ad sententiam suam constabiliendam affert, nobis posse probari. Vir enim eruditus in primis, at nimio Platonicae doctrinae amore occupatus, nimis Platonicos recentiores audit, qui veterum sensus, ut doctrinae suae favere probent, torquent potius, quam explicant. Nimis Horo Apollini, auctoritatis omnino dubiae Scriptori, cujus etiam verba, ut Moshemius ostendit, non satis bene interpretatur, nimis quoque libris incertorum auctorum, quos Hermeticam disciplinam, atque doctrinam comprehendere putat, aliisque monumentis id genus confidere videtur.

Sed eam Cudworthi opinionem pene jam spretam atque jacentem Scriptor hac aetate sane nobilis Agatopistus Cromatianus erexit, & verbis aliis propositam, rationibus etiam,

(*a*) *Syſtem. Intell. C. IV. §. 18.*

etiam, argumentisque aliis illustravit. Putat enim ab arcanae philosophie Doctoribus multa, quae Deum existere, eumdemque unicum, ac providum esse persuaderent, fuisse tradita, multa officiorum praecepta proposita, multa de immortalitate animorum, multa de alterius vitae praemiis, ac poenis explicata (*a*).

Conjecturis aliis omissis, ea mihi videtur esse palmaris gravissimi Scriptoris ratio, quam propono. Doctrina, sine dubio, de qua loquimur, Isiacis Mysteriis continebatur. Jam vero Mysteria Eleusina, primis Athenarum temporibus ab Ægypto in Graeciam fuisse translata, & ideo eadem, quae Isiaca Mysteria, esse censenda, qui Diodorum Siculum (*b*), & Apulejum (*c*) legerit, ignorare non potest. At in Mysteriis Eleusinis ea fere doctrina tradebatur, quam indicavimus. Eadem igitur tradebatur in Mysteriis Isiacis, atque hinc erat ea veterum Ægypti Sacerdotum vel maxime propria.

Si de Mysteriis Eleusinis id probet, quod asseruit, confecta res est. Probat autem Ciceronis, cui Mysteria Eleusina nota fuisse dicit, gravissimo testimonio. Nam *l. de Natura Deorum* haec habet = *Omitto Eleusinen* (religionem) *sanctam illam, & augustam,*

Ubi initiantur gentes orarum ultimae.

Praetereo Samothraciam, eaque quae Lemni nocturno aditu occulta coluntur, silvestribus sepibus densa, quibus explicatis, ad rationemque revocatis, rerum magis Natura cognoscitur, quam Deorum = Jungit autem cum iis alia, quae Cicero habet secundo de legibus; ubi de Mysteriis Atheniensibus = *Initia*, inquit, *ut appellantur, ita re vera principia vitae cognovimus. Neque solum cum laetitia vivendi rationem accepimus, sed etiam cum spe meliore moriendi* = Jam ergo Agatopistus hunc in modum argumentatur. Nihil in iis Mysteriis de Numinibus Romanis, aut Graecis agebatur: *Polytheismus* ergo qui dici-

(*a*) *Vol. I. C. XIII.* (*b*) *L. I.* (*c*) *Asin. aur. L. XI.*

citur in iis non habebat locum. In iis tamen de Deo sermo erat, tum quia sanctam, augustamque religionem continebant, quae Dei cognitionem imbibit, tum quia naturas rerum, ac vitae principia investigabant, quod nisi de Divinitate incidat, ac ventiletur quaestio, fieri non potest. Ex his efficit, ut unicam Divinitatem, & indivisam in Mysteriis Eleusinis cultam fuisse, credendum omnino sit.

Sed, quod bona cum venia doctissimi hominis dixerim, ex eo Ciceronis loco *de Natura Deorum* nihil probari potest, aut potius oppositum probatur ejus, quod probandum fuerat. Nam tum ea, quae praecedunt allatam orationis particulam, tum ea, quae subsequuntur, eo collimant, ut aliquorum sententiis religionem funditus, atque radicitus sublatam fuisse, demonstrent. Affert Cotta, qui eo loco sermonem habet, Diagoram, Theodorum, Protagoram, Prodicum Ceum, Evhemerum, de quo tandem interrogat = *utrum hic confirmasse videtur religionem, an penitus totam sustulisse?* = tum statim ea subdit, quae tanti facit Agatopistus = *Omitto Eleusinen* = & reliqua. His autem dictis continuo de Democrito loquitur, tum de Epicuro, quos ex animis hominum religionem radicitus extraxisse arguit. Nonne satis ista declarant, non aliud eo loco velle Cottam, nisi vel ipsa Eleusina Mysteria, quae sanctam, & augustam religionem continere vulgo putarentur, esse religioni vel maxime adversa, quod in iisdem rerum Natura magis, quam Deorum, explicaretur?

Nimirum aut *sanctam illam, & augustam* dicit, quod speciem quamdam sanctitatis augustam, atque verendam ipsa illa sacra praeferrent, aut quod in iisdem sanctitatem religionis maximam coli, fama percrebuisset.

Reliqua facile corruunt. Nam & ab Atheis rerum causae possunt inquiri, & de Natura divina quaestio ita resolvi, ut nullam hujusmodi Naturam sua vel opinione, vel oratione relinquant, & principia vitae vel in atomis Epicureis, nulla intelligentia dirigente volitantibus, vel in ipsa rerum

Na-

Natura, seu potius caeca quadam, ipsis insita rebus, necessitate constitui.

Spem vero bene moriendi, quae sit prudentibus, ac sapiente homine dignis, innixa rationibus, ii tantum haurire possunt, qui Deum & verentur, & colunt, & ad sanctissimas leges ipsius, atque praecepta omnia, mores, vitamque componunt. At qua ratione stultissimos homines, quos Atheos dicimus, ita desipere non posse sumis, ut cum nullum velint esse generis humani totius Dominum, atque Judicem, tamen & dolore animi vacuam, & felicem sapientis hominis fore mortem, arbitrentur? Nam & ea omnia etiam profitebantur Epicurei, qui cum nullum sperarent post mortem futurum esse dolorem, sapienti praecipiebant, ut si forte vitam aerumnis oppressam ferre non posset, necem ipse sibi consciseeret. Mortem autem & felix vocabant, ac tutum, & aeternum nihil sentienti receptaculum. Praeterea probandum Agatopisto fuisset contra Baylium, Buddeum, aliosque adversarios profecto non paucos, ipsam de animorum immortalitate doctrinam, etiam ubi de Graecis Philosophis sermo est, cum Divinitatis cognitione tam necessario nexu videri conjunctam, ut stultus etiam homo, qui primam illam amplectatur, alteram respuere non possit. Si respuat, ais, non sibi constabit. Accipio. Sed quam multi sunt homines, qui sibi in sententiis, ac doctrina non constent!

Non igitur Ciceronis auctoritate, Deum unum in Eleusinis mysteriis fuisse cultum, probari potest. Equidem haud scio, an Cicero tam ridiculas de Natura divina sententias propositurus in libris *de Natura Deorum*, ac tantopere prosecuturus fuisset, si pulcherrimam doctrinam, quod unicus existat Deus, rerum omnium dominus, ac gubernator, penitus animo combibisset.

Quod pertinet ad Sacra Cereris Eleusinae, ab Agotopisto memorata, in quibus ea figura, quae caeteras inter emineret, a figuris aliis Solem, Lunamque referentibus, observari videretur, conjecturam esse video, quae cum aliis

ad aliquid efficiendum afferri posfit, at sola, sibique relicta se tueri non posfit.

Auctoritas autem Apuleji, quam & nos attulimus, hominis mysteriis Isiacis initiati, Divinitatem aliquam, Sole, Lunaque, & ipso mundo majorem ab illo cultam fuisse probat. Sed & eodem ille loco minores Deos, ac Numina memorat, & quidquid ille dicit, etiam in ea sententia, quam Ægyptiis Bruckerus (a), Agatopisto improbante, tribuit, omnino dici potuisset.

CAPUT XIX.

Arcana Ægyptiorum doctrina, simulque alia inter Ethnicos celebrata Mysteria, aetatibus antiquioribus, auctoritate Graecorum, ea laudantium, defenduntur.

Quamquam, ut ex dictis facile vides, auctorem omni laude praestantem Agatopistum Cromatianum in eo valde probare non possum, quod allatis ex Cicerone sententiis doctrinam Eleusinorum Mysteriorum de Natura divina rimari se posse putaverit: tamen in eo vel maxime probo, quod veterum Ægyptiorum sapientiam in Mysteriis Isiacis, aut in aliis, quae duxerint ab Isiacis originem, esse quaerendam, satis idonea ratione demonstraverit. Itaque viam hanc esse mihi tenendam facile video, quamvis ad Mysteriorum reconditam, arcanamque sapientiam addiscendam, alios a Cicerone Doctores adhibendos, aliis argumentis ab iis, quae retulimus, insistendum putem.

Ac primo quidem adverti maxime velim, doctrinam in Isiacis Mysteriis traditam, una cum ipsis Mysteriis, non in ipsa tantum Ægypto constitisse, paucis quibusdam ejus regionis Sacerdotibus cognitam, sed & exteris quibusdam hominibus innotuisse, splendore generis, ac divitiarum copia,

(a) Viderit lector an argumenta plura contra Bruckerum ab Agatopisto facta in ipsum Agatopistum retorqueri potuerint.

pia, maxime vero probitatis opinione, ac ſapientiae gloria commendatis. Conſtat enim Graecos etiam Philoſophos ad Ægyptios Sacerdotes, ut eorum reconditae ſapientiae participes fierent, acceſſiſſe.

Diodorus enim Siculus (*a*) = *Homerus*, ait, *qui ad Ægyptios profectus eſt, multaque ab eorum Sacerdotibus percepit &c.* = Idem Diodorus alibi (*b*) = *ſcribunt*, inquit, *eorum* (Ægyptiorum) *Sacerdotes, in ſacris contineri libris, tranſiſſe primum ad Ægyptios Orpheum, Muſeum, Melampodem, Daedalum, Homerum poëtam, & Spartanum Lycurgum. Deinceps Solonem Athenienſem, Platonem Philoſophum, & Samium Pytagoram, Eudoxum quoque mathematicum, ac Democritum Abderitem, & Inopidem Chium. Omnium vero monſtrantur veſtigia, quorumdam imagines, nonnullorum loca, tum ab eis, tum a doctrina, quam ſecuti ſunt, denominata. In Ægypto certe perceperunt omnia, quae illos apud Graecos admirabiles fecere. Nam Orpheum hymnos Deorum plurimos, Orgia, & Inferorum fictionem attuliſſe tradunt. Oſiridis ſane ceremonias, & Dionyſii eaſdem eſſe, ſimileſque eſſe Iſidis, Cereriſque, nominibus tantum differre* = Hactenus Diodorus.

Jamblicus quoque *de Myſteriis* ſub initium = *Pythagoras, Plato, Democritus, Eudoxus, & multi ad Sacerdotes Ægyptios acceſſerunt* =. Conſentit Lactantius, ea ſcribens in ſuis *Inſtitutionibus* (*c*) = *Cum Pythagoras, & poſtea Plato amore indagandae veritatis accenſi ad Ægyptios, & Magos, & Perſas uſque penetraſſent, ut earum gentium ritus, & ſacra cognoſcerent: ſuſpicabantur enim ſapientiam in religione verſari &c.* = Conſentit & Diogenes Laërtius, ubi de Pythagora haec narrat = *Patriam linquens, cunctis fere Graecis, barbariſque Myſteriis initiatus eſt: denique Ægyptum petiit* =. Similia Diogenes idem de Philoſophis aliis memoriae prodit.

Jam vero ſapientes illos, ac majoris ſapientiae cupidos, in Ægypto non fuiſſe contemptos, etiam ex eo diſcimus, quod poſterioribus aetatibus, in antiquiorum Sacerdo-

 tum

(*a*) *L. I. Bibl. Cap. II.* (*b*) *Lib. II. C. VI.* (*c*) *Divin. Inſtit. L. IV.*

tum libris, aliisque monumentis, eorum nomina diligenter servata, & multa de ipsorum studio, multa de ingenio, atque doctrina, litteris mandata legerentur. Neque vero credibile est, Graecos & magna ingenii calliditate praeditos, & divitiarum, quibus omnia patent, copia non mediocri pollentes, & artibus cujuscumque generis ad animos vincendos instructos, nullo modo, quod optarant, a Sacerdotibus iisdem impetrare, vel extorquere potuisse. Noverant igitur illi Graecorum sapientissimi Philosophi, quid ferret arcana Sacerdotum Ægyptiorum doctrina.

Ex hoc facile concluditur, ut non meram impietatem, & cujusvis Numinis contemptum Mysteria, quae doctrinam eamdem, ut vulgo eruditi consentiunt, sumebant, aut etiam exprimebant, texisse dicenda sint. Nam si res ita se habuisset, cum illi gravissimi Viri non modo divinam Naturam agnoscerent, sed impios, ac perniciosos homines, qui non agnoscerent, esse judicarent, ut ex iis quae diximus, nisi fallor, satis apparet, numquam ea mysteria tanto apud Graecos, ac suos maxime discipulos, esse in honore voluissent.

Quod autem in honore apud Graecos, etiam Philosophis illis auctoribus, mysteria fuerint, tum Diodori, quem citavimus, testimonium, tum libelli, quem *de Iside, & Osiride* Plutarchus conscripsit, lectio suadere potest. Ut enim alia praetermittam, cum Plutarchus testatus esset, quanta Sacerdotum illorum in divinarum rerum contemplatione accuratio esset, haec subdit = *Testimonium perhibent etiam Graecorum sapientissimi, Solon, Thales, Plato, Eudoxus, Pythagoras, & quorumdam opinione etiam Lycurgus: qui in Ægyptum venerunt, & cum Sacerdotibus versati sunt . . . . Pythagoras autem maxime, ut apparet, in admiratione habitus, admiratusque Sacerdotes istos, imitatus est rationem eorum, res notis quibusdam, & per ambages proponendi* =.

Hoc eodem argumento conjici non absurde potest, multo meliora Sacerdotes, quam populum de Natura divina sen-

ſenſiſſe, cum ſine dubio Graeci ſapientes multo meliora, quam populus, de Natura divina ſenſerint. Ac ſane ratio non alia probabilis afferri poteſt, cur tantopere doctrinam in myſteriis traditam profanos celandam eſſe duxerint, quam quod vulgares illos contemneret Deos, ac multa detegeret, quibus animi hominum a foeda illa ſuperſtitione terras late omnes occupante liberarentur (*a*).

CAPUT XX.

Myſteria Ægyptiorum ex eo defenduntur, quod eadem fuerint ut alia aliarum Gentium, ac praecipue Graecorum, quae non contemnendam de Natura divina doctrinam, ſi cum aliis Ethnicorum placitis comparetur, texiſſe nobis videntur.

QUod propoſitum nobis fuit, ut ab impactis calumniis Ægyptiorum antiquiora myſteria vindicemus, & illos, qui ſcholas tantum impietatis ultimae, vel Atheiſmi fuiſſe ſcribunt, arguamus, ratione alia faciliore conficere poſſumus.

Etenim Oſiridis, & Iſidis myſteria eadem erant, ut jam Agatopiſtum audivimus monentem, ac myſteria Eleuſinae Cereris, nec non Athenienſis Minervae in Graecia celebrata; quin etiam eadem ubique terrarum ſaltem initio fuiſſe myſteria docti homines facile aſſentiuntur. Eadem igitur erant Ægyptia, de quibus locuti ſumus, ac myſteria Bacchi, Matriſque Deorum in Thracia, Atydis, atque Cybelis in Phrygia, Veneris, & Adonidis in Cypro, & in Phoenicia, Dianae in Scythia, Mithrae in Perſide, Cabirorum in Samothracia, Telchinum apud Rhodios, Jovis apud Creten-

(*a*) Hinc ſatis vides, quam erraverit Buddeus *Trait. de l' Athéiſ. &c.* ſcribens *C. I. §. IX p. 9.* = *il me ſemble fort probable, que la Religion du ſecret tant vantée par les Grecs aboutiſſoit à l' Athéiſme* =.

tenſes, Bacchi apud Boeotios, Vulcani apud Lemnios, Caſtoris atque Pollucis apud Amphiſſaeos, & non modo Cereris, ſed & Proſerpinae apud Athenienſes; quae quidem ex loco, in quo templum poſitum erat Cereris ejuſdem, atque Proſerpinae, omnia Eleuſina dicebantur.

Ea myſteria nunc pluribus explicare neque vacat, neque neceſſe eſt. Plura, ſi vis, apud Meurſium, qui omnia fere monumenta veterum ad haſce res pertinentia collegit, apud Bugenvillaeum, apud Warburtonum, Silhuettum, Laſitojum, Batteuxium (*a*), alioſque videre potes.

Hoc loco rationem aliquam, ut myſteriorum ſimilitudo probetur, afferam, quae ſcribenti occurrit. Etenim conjecturam hujus rei vel ex eo capio, quod antiqui Cretenſes myſteria per totum orbem diffuſa majoribus ſuis, tamquam auctoribus, accepta referri vellent, ac rationibus, argumentiſque congeſtis demonſtrare conarentur. Itaque ſenſiſſe videntur eadem, aut certe valde ſimilia, ubique terrarum fuiſſe myſteria, ſaltem, antequam receptis, & initiatis levioribus hominibus corrupta eſſent: nam poſterioribus temporibus fuiſſe corrupta, tum ex Clemente Alexandrino, aliiſque Patribus, tum ex Auctoribus Ethnicis eruditi colligunt.

Clarius id patet, quod oſtendere cupimus, ex iis, quae, Diodoro Siculo graviſſimo auctore narrante (*b*), proferebant plures Ægyptii, ut Athenienſes Saitharum Ægyptiae gentis eſſe colonos aſſererent. Etenim, ut alia praetermittam, Ægyptium genere fuiſſe dicebant Erichteum, qui docuerit Athenienſes = *ceremonias, ac myſteria Cereris Eleuſinae ab Ægyptiis translata* = Addebant, ut eadem Athenienſium Myſteria non alia fuiſſe, quam quae apud Ægyptios celebrarentur, aperte demonſtrarent = *& Eumelpides ab Ægyptiis Sacerdotibus traductos eſſe, & a paſtophoris praecones* = Haec, inquam Ægyptii, quos eruditos homines vel ex iis, quae

(*a*) Meurs. *de Myſt.* Bougainville *Mém. de l'Acad. des Inſcript. Warb. Differt.* Silhouet. *Diſſ. tir. de Warb.* Laf. *Moeurs des Sauv. To. I. a p.* 220. Le Batt. *III. Mém. ſur le Pr. act. To. XVII. de l'Ac. R. des Inſ.*

(*b*) *L. I. Bibl.*

quae dicunt apud eumdem Diodorum in eo capite, fuiſſe conſtat, tanta confidentia nunquam aſſeruiſſent, niſi magnam inter Ægyptia, & Graeca illa myſteria ſimilitudinem intercedere, qui eſſent in illis initiati, facile conſenſiſſent.

Quamvis autem Diodorus magis ambitioſe, quam vere, quae capite illo narravit, ab Ægyptiis dici aſſerat, iis tamen verbis eam tantummodo levitatem caſtigare videtur, qua populos fere omnes originem ab Ægypto ducere, levibus innixi conjecturis jactabant. Nam quod myſteria fuerint Ægyptiis, aliiſque populis, etiam Graecis communia, vel ipſe Diodorus innuit, cum (a) eadem Oſiridis, & Bacchi, Iſidis, & Cereris eſſe myſteria doceat, & Orpheum ipſum, qui = *novum in gratiam Thebanorum conſtituit sacrificiorum ritum* = ab Ægyptiis percepiſſe *theologiam, & ſacra, & myſteria Dionyſia* commemoret.

Praeterea Graecorum, aliarumque gentium myſteria fuiſſe ab Ægyptiis profecta Herodotus, quem Batteuxius teſtem in hanc rem vocat, aperte confirmat.

His autem omnibus efficitur, ut magna fuiſſe dicenda ſit inter Ægyptia, & apud alios populos, ipſoſque Graecos celebrata myſteria, doctrinae ſimilitudo: quod, praeter indicatas rationes, illa etiam, quae Meurſius diligentiſſime collegit, & Batteuxius graviſſime laudavit, monumenta declarant.

Quis igitur jure nos reprehendere poſſit, ſi velimus ex horum doctrina de doctrina illorum conjecturam capere? Si multa, inquam, in myſteriis Graecorum, quae ſupremi Numinis infinitam explicarent ſapientiam, atque virtutem, ſi multa, quae commentitiorum Numinum contemptum inſpirarent, & ab illa populari ſuperſtitione arcerent, graviſſime dicebantur, quis aut eaſdem, aut certe ſimiles doctrinas in Ægyptiorum myſteriis fuiſſe traditas non facile concedet?

Atqui omnia, quae diximus, aliaque praeclara in Graeco-

(a) *Lib. I. Biblioth.*

corum mysteriis fuisse proposita, conjecturis, nisi fallor, haud levibus assequi possumus. Batteuxius (*a*) quidem Hymni fragmentum affert ab Eusebio, & Clemente Alexandrino servatum, quod ipso mysteriorum initio Hierophantes, precipuus nempe in mysteriis Minister, ac *Demiurgi*, sive rerum omnium auctoris, & ordinatoris Dei referens imaginem, canere soleret. In eo carmine, praeter gravissima quaedam praecepta de officiis, Rex mundi laudatur, qui unus esse dicitur, & a nemine conditus, a quo nata omnia dicuntur, qui & in omnibus, & super omnia sit, & intentos habeat oculos in mortales omnes, nec tamen a mortalibus ipse videri possit (*b*). Si nihil contra Eusebii, & Clementis Alexandrini hac in re auctoritatem afferri posset, nihil esset, quod amplius in sublimi eorumdem ostendenda doctrina laborarem. Sed cum objici multa possint, difficilia videlicet, atque molesta; ut rationem aliam sequar, facile moveor.

Constat nimirum, illa mysteria maximo fuisse quondam apud sapientes homines in pretio habita. Nam quod in eis obscena quaedam, ac maxime turpia fierent, quae Patres, praesertim Clemens Alexandrinus (*c*), Ethnicis objecere, ad posteriores pertinet aetates, de quibus hoc loco non quaerimus. Itaque inter Ethnicos antiquiores, qui philosophiae studio flagrabant, eorum doctrinam cognoscere tentabant, si qua ratione possent: potuisse vero praecipue nobiliores, ac magna doctrinae, ingeniique laude florentes, credibile omnino est; neque tamen eos, postquam mysteria cognoverant, eadem contempsisse legimus. Ut alia praeteream, quod ait Cicero (*d*) de mysteriis = *a quibus initia vitae. atque virtus, legum, morum, consuetudinis, humanitatis exempla hominibus, & civitatibus data, & dispertita esse dicuntur* = famam satis indicat sapientium hominum, qui mysteria nossent,

(*a*) *L. cit. p.* 229.
(*b*) Vid Christ. Eschembach *p.* 136. *de poës. Orphica.*
(*c*) *Adhortat ad Gentes.*
(*d*) *Act. V. in Verrem.*

ſent, teſtimonio confirmatam. Doctrina igitur myſteriorum doctrinae ſapientum valde diſſimilis, atque diſcors eſſe non potuit. Etſi ergo ſapientes quid proprie didiciſſent in myſteriis, dicere non auderent, tamen ſi doctrinam ipſorum teneamus, ad myſteriorum inveſtigandam doctrinam veſtigia ſatis certa deprehendemus.

Quid autem Sapientes de Natura divina docebant? Triplicis generis invenio ipſorum fuiſſe doctrinam.

Nam primo quidem aliqua dicebant, ac ſpargebant in vulgus, quae κρατούσῃ ſuperſtitioni, ac fictis illis, & commentitiis Numinibus patrocinari viderentur; quod nimirum nollent, ut facete dixit fugiens Athenis, cum impietatis inſimularetur, Ariſtoteles, alteram injuriam irrogari Philoſophiae (Socrati vero Deorum contemptori mortem illatam Ariſtoteles innuebat); aut ſaltem, quod Socratis ipſius carcerem ſibi timerent, quem quidem non ſatis dignum homine ſapiente metum Ciceroni Lactantius exprobravit (*a*).

Jam hoc doctrinae genus, ſuis etiam auctoribus non valde probatum, in myſteriis non habuiſſe locum, vel ex eo, quod myſteria fuerint, multi conjiciunt: neque enim intelligi ab illis facile poteſt, quaenam alia futura fuiſſet ea ſacra tantopere celandi ratio, niſi quod patriis Numinibus inimica viderentur.

Praeterea, quod in iiſdem myſteriis multa contra fictos Deos haberentur, vel ex iis conjicere poſſumus turpibus, obſceniſquae caeremoniis, quae poſterioribus aetatibus, fere ubique, in iiſdem invaluerunt. Quis enim ſubacti Vir ingenii putet, Graecos, atque Romanos non vidiſſe in contemptum eas Deorum ipſorum, non autem in honorem cedere? Pudore prohibeor, ne clarius ea innuam, quibus & Jovis, & Bacchi, & Cereris, & Proſerpinae, ne Veneris, & Adonidis dicam, flagitia vel proletariis hominibus inuſitata exprimebant. Jam nulla mihi videtur hujuſmodi profanorum rituum ratio vero ſimilior aſſignari poſse, quam

 ſi di-

(*a*) *Lib. II. Inſt. Div. c. 3.*

si dicamus, primis quidem temporibus multa in mysteriis dicta, vel habita fuisse, quibus fictos illos Deos a poëtis, & a populo celebratos riderent, atque contemnerent, sed paulatim licentia progrediente, tandem initiatos ea peregisse, quae neque Pythagoras ille, neque Plato, neque Alcibiades, neque alii veteres mysteriorum laudatores probare potuissent.

Deinde multa de Natura divina, de figuris, inquam, Deorum, de locis, atque sedibus, totaque illorum vitae actione, philosophi docebant, aut suis, aut magistrorum suorum ingeniis excogitata; quo quidem in genere tam variae fuerunt doctissimorum hominum, tamque discrepantes sententiae, ut hinc intulerit Cicero, prudenter Academicos a rebus incertis, ac dubiis assensionem cohibuisse. Alia nimirum Eleates, alia Platonici, alia Stoici, alia Peripatetici, alia alii afferebant, de quibus, haud mediocri doctorum hominum dissensione, certaretur.

Jam philosophorum hujusmodi doctrinas, adeo inter se diversas, in mysteriis auditas minime fuisse, acris ingenii homines, & emunctae naris facile sentient; tum quia singulae doctrinae suis ab auctoribus, nemine reclamante, tamquam propriae venditabantur, tum quia tanta ipsa diversitas, atque varietas, & plerumque recentiorem, graecamque referens originem ipsa cogitandi ratio, in mysteriis antiquissimis, & ad unguem inter se, quantum conjicere possumus, omnino similibus, inveniri non poterat.

Restat igitur tertium doctrinae genus, quod sapientibus, atque philosophis maxime placuisse videmus. Hoc autem praeclaras illas amplectitur de Divinitate sententias, quas ab hominibus Ethnicis efferri potuisse, non mediocriter mirari consuevimus. Nam & Deum laudant, cum quo vulgaris ille Jupiter conferri nullo modo possit, bonitate, sapientia, virtute omni praestantissimum, ac vere optimum, vere maximum, eumdemque unum esse summo dignum honore praedicant, cui tota rerum haec universitas pareat, &

ipsae

ipſae dicto audiant intelligentiae, quas, ut vulgarem loquendi rationem ſequantur, Deorum nomine appellare non dubitant (*a*). Sane quid magnificentius, aut gravius de praeſtantiſſima Dei Natura dicere poſſumus, quam quae variis locis ſcripta reliquit Princeps ille Philoſophorum Plato? Quid Pythagorae ſententiis aliquibus illuſtrius? Quid carmine Cleanthis, nobiliſſimi Stoici, quid verſibus Sophoclis, aut Euripidis, aut Menandri ſplendidius, atque Deo dignius? Quid tot inſignium philoſophorum oratione ſublimius, aut verius, Scriptores etiam Chriſtiani, cum Dei laudes proſequuntur, afferre conſueverunt?

Itaque ſi non diſſimiles hiſce ſententias, in myſteriis illis tantopere celebratis, pronunciatas fuiſſe contendimus, non id profecto dicimus, quod nulla ſumi ratione videatur.

Rogo etiam adverſarios, ſi qui jam exiſtant, quis eſſet *Ignotus* ille *Deus*, cui poſitam ab Athenienſibus aram novimus? (*b*) quis Deus ille, qui ſolus eſſet aeternus, veteribus Graecis, Cl. Boevino comprobante (*c*), cognitus, a quo caeteri Dii producti fuerint, & cujus uſurpare nomen, nulla morta'ibus ratione concederetur? Ille, inquam, Deus, cui Coelum omne, cui Tellus, & ipſa Tartara ſubderentur, verſibus illis a Statio adumbratus (*d*)

R 2 „ *Et*

(*a*) P. Maurus in Ariſtotelis *Paraphraſi*, valde digna, quae Philoſophis etiam recentioribus probetur, cum θεὺς nominat Ariſtoteles, *Subſtantias ſeparatas*, aut *Intelligentias* vertere ſolet. Equidem aſſentior hac in re Auguſtino Steuco Eugubino *de Perenn. Philos. L. III. C. XIII. p. m* 54. ſcribenti de Ethnicis Sapientioribus = *Unum ſingularem Deum eos confiteri; caeteros autem, quos Deos dicerent, ita dixiſſe, ſicut in noſtra religione dicuntur Angeli Dii, quaſi Dii minores, Dii facti, creati, veram, omnipotentemque Divinitatem non habentes* = Reliqua apud ipſum.

(*b*) *To. IV. de l'Acad. des Inſeript. p.* 560. *M.* valde digna eſt, quae legatur, Diſſertatio = *Sur le Dieu inconnu des Athéniens*, = *par M. l'Ab. Anſelme*. Probat enim verum, atque unicum Deum a Sapientibus Athenienſibus fuiſſe cognitum, quamvis & Diis litarent, quos commentitios eſſe noverant, ut populo morem gererent, & omni periculo liberarentur. Vide etiam in idem argumentum Diſſertationem Hellerii, & Heinſium *in Exerc.* 8. *ad Apoſtoli* locum indicatum.

(*c*) *To. III. de l' Hiſt. de l'Acad. R. des Inſeript. p.* 1.

(*d*) *Thebaid. L. IV. v.* 316.

„ *Et triplicis mundi ſummum, quem ſcire nefaſtum eſt,*
„ *Illum ſed taceo &c.* (*a*)

An a vero aberrare videbitur, qui ſummum illum Deum fuiſſe dixerit, de quo ſapientes quidem homines inter ſe multa ſolerent graviſſime loqui, licet, ne de ſermonibus illis quidquam efferrent in vulgus, aliqua interpoſita religione prohiberentur? Cum vero myſteria, de quibus loquimur, & a Sapientibus fuiſſe celebrata, memoriae proditum fuerit, & in ipſis de Natura divina ſermones habitos, quos profanis aperire hominibus religioni ſibi ducerent; nonne ſatis hinc apparet, aut certe vero ſimillimum videri debet, in iiſdem myſteriis Numen illud *Ignotum* paucorum hominum admirationi fuiſſe, ac venerationi propoſitum?

Non enim hinc ſequitur, ut *ſicut Deum glorificaverint, aut gratias egerint*. Etenim, ut alia ſileam, iidem pauci homines *veritatem Dei in injuſtitia detinebant* vel maxime, cum populi timore correpti, Numinibus illis argenteis, aut lapideis, quae tantopere ſpernebant, adolere thura, victimaſque mactare non recuſabant. Neque vero dignus ille ſupremo rerum Domino cultus ulla ratione videri debuit, quem nocturno aditu ſilveſtres intra ſepes abdebant, cum ſeſe potius Cereri, vel Proſerpinae, aut Baccho, aut Veneri, aut Adonidi ſacra facere mentirentur.

CA-

(*a*) Idem Cl. Boevinus (*Boivin*) ib. = *Lactance, Scholiaſte de Stace, dit que ce Dieu s' appelle Daimogorgon, & c' eſt en effet le nom, que luy donnoit Pronapides précepteur d' Homére, comme on peut le voir dans un fragment de Théodontius, que Bocace nous a conſervé dans ſa généalogie des Dieux* =.

CAPUT XXI.

Difficultati occurritur, quae contra nostram de Mysteriis opinionem ex laudato Cottae apud Ciceronem de Nat. Deor. testimonio repeti posset.

NEminem ab hac nostra opinione probanda deterrere debet, quod in Eleusinae Cereris, ac Samothraciae mysteriis rerum magis naturam, quam Deorum fuisse cognitam, & hinc Religionem omnem funditus eversam, apud Ciceronem Cotta testetur; cujus quidem verba nostram potius infirmare, quam juvare sententiam, ultro confessi sumus. Sed priusquam de mysteriis alia dicamus, pauca de ipso.

Quod enim Eleusina mysteria Cottae omnino patuerint, quis rem satis certam, & exploratam arbitrabitur? Neronem illum Caesarem initiatum non fuisse mysteriis, & ipsorum veneratione tactum in eadem irrumpere non ausum fuisse, Veteres tradunt. Multo magis eadem Cottae mysteria, quamvis & Romano, & Nobili Viro, a Sacerdotibus, ipsius omnia carpendi libidinem aversantibus, occultari poterant.

At idem Cotta, inquis, quid in mysteriis fieret, sibi notum esse indicat. Equidem concedo. Verum ea res, nisi fallor, potius id confirmat, quod ego suspicor. Etenim verbis multo clarioribus utitur Cotta, quam initiati mysteriis consueverint. Iis, ait, quae fiunt in mysteriis iisdem explicatis, rerum potius natura cognoscitur, quam Deorum. Quis inde non colligat, praesertim si continuationem, & quasi contextum sermonis attendat, in iis. quae nocturno aditu occulta coluntur, silvestribus sepibus densa, doceri multa Romanae Religioni contraria? Quis non videat, ea verba satis innuere, neque mundi auctores agnosci Deos, neque nostrarum rerum ipsis providentiam tribui, neque demum eos induci, a quibus ad infinitum tempus omnia regantur,

atque

atque moveantur? Jam si Cotta juramentis illis initiatorum, quae violare nefas erat apud omnes, obstrictus ea protulisset, praesertim ubi tam levis occurrebat proferendi causa, nonne perjurus, & omnis religionis expers, &, quam notam etiam impii fugiunt, perfidus, atque proditor habendus fuisset? Dicamus igitur, ut Cottam ab hac infamia, nec non Ciceronem, qui Cottam disputare facit, ab imprudentiae maximae nota liberemus, Cottam ipsum non ex certa scientia, quam initiati tantum de mysteriis habere poterant, loqui; sed id afferre, quod ab aliis narratum audiverat, aut conjecturis quibusdam, atque rationibus, ipse sibi assecutus esse videbatur.

Nimirum Ciceroni non aliud eo loco propositum fuit, quam Academicos facere objicientes, quod argumentis ipsi colligere tentabant; idest funditus omnem per multas philosophorum sententias, & per ipsa Eleusina mysteria religionem everti. Porro, ut ingenue fatear, quod sentio, quamvis aliquorum ex eo genere hominum ingenia plurimi faciam, tamen eorum argumentis, &, sit verbo venia, eorum judiciis non plurimum tribuo.

Etenim in omni disputatione non tam promebant, quid ipsi sentirent, quam quod adversariorum convellere sententias, quacumque tandem ratione, posset. Hinc quod uno in loco satis certum, atque perspectum habere videntur, in alio multis argumentis exaggeratis oppugnant, ut non erubuerit idem Cotta (a) humanam rationem, qua nihil praestabilius homini datum, non inter bona hominis, at potius inter mala esse numerandam, magno verborum, ac sententiarum apparatu contendere. Itaque cum is Cotta fuerit; quis jam praestabit, ipsum, dum curiosius mysteriorum sensus investigaret, de quibus adeo studiose profanos initiati celabant, omnes artis criticae regulas tam bene tenuisse, ut nihil a veritate, quam assequi cupiebat, aberraret?

Neque est cur Ciceronis potius, quam Cottae auctoritatem

(a) *L. III. de Nat. Deor.*

tatem hac in re ſpectandam eſſe quiſquam opponat. Nam primo quidem, cum in ſecundo libro *de Natura Deorum* a Lucilio defenſa religio eſſet, ejus, non autem Cottae, diſputatio Ciceroni, ut in extremo tertio ſcribit, ad veritatem eſt viſa propenſior. Non igitur ea, quae Cotta dicit, omnia, vel pleraque a Cicerone probantur. Deinde audacter affirmo, quod graviſſimi homines jamdiu litteris mandare non dubitarunt: Ciceronis ingenio dividentis orationem, & expolientis, & verborum, ac figurarum velut inſignibus illuſtrantis, nihil eſſe praeſtantius: at Ciceronis ejuſdem rationes, & argumenta concludentis judicio non multum eſſe tribuendum.

Itaque illum inter *philoſophaſtros*, ſic enim ait, potius quam inter genuinos philoſophiae alumnos habendum eſſe, cenſuit Auguſtinus (*a*), & multa Ciceronis judicia reprehendit Richardus Simon (*b*); in multis eum turpiter errare demonſtrat Heumannus (*c*); & quam parum in philoſophiae ſtudio poſſet, Bruckerus oſtendit, cujus aliqua verba proferimus (*d*) = *Cauſam*, inquit, *cur hanc potiſſimum philoſophandi viam* (quam nempe Academia tenebat) *Cicero ingreſſus ſit, praeter ſcopum ſe foro parandi, recte in ingenii ejus charactere quaeſiveris; quod ut imaginationis magis foecunditate, quam judicii acie valuiſſe ſupra obſervatum eſt, ita mirum non eſt Ciceronem ad inveniendas magis probabiles rationes, & diſputandum in utramque partem, quam ad dijudicandum ſyſtematum nexum, natura & proclivem, & aptum, Academicae philoſophiae nomen dediſſe. Ubique etiam in ſcriptis ejus philoſophicis haec ingenii Ciceroniani indoles ſe prodit. Videas enim vivis quidem coloribus, & verborum eximio quodam delectu depingi philoſophorum opiniones, afferri rationes in contrarium, cauſſamque, ut ſolent oratores, etiam in Accademia, in Tuſculo, aliiſque eruditorum congreſſibus ornari, rationum vero pondera nec ad*

(*a*) De Civ. Dei lib. II. c. 27.
(*b*) Ap. Stollium H. Litt. P. II. c. 1. §. 55. p. 370.
(*c*) Act. philoſ. Vol. II p. 441 ſeqq.
(*d*) Hiſt. Cr. Philoſ. To II Per. II. P. I. L. I. C. I. §. 18. p. 49.

ad trutinam examinari, nec ex certis principiis deduci conclusiones, nec systematis nexum, & quasi vincula exhiberi, sicque male multa cohaerere, dicique, quae examen non sustinent =. Hactenus Bruckerus, quae nos attulimus, ut pateat ipsius Ciceronis judicium a nobis, sine temeritatis aliqua nota, negligi posse, siquidem ille judicium Cottae de mysteriis magni facere videatur.

Sed quoniam responsionem hanc nostram non omnibus, imo neque plerisque placituram esse confidimus, validiorem alteram jam subdimus, cujus jamdudum fundamenta posuimus: scilicet Cottae temporibus illa mysteria, tantopere olim Pythagorae, Platoni, Eudoxo, aliisque philosophiae luminibus probata, corrumpi jam incepisse, ac misere depravari.

Sane cum Christiana Religio, in Romanum Imperium invecta, profundas ubique radices ageret, saepissime Sancti Patres Ethnicis mysteriorum objecere flagitia, quae, credibile omnino est, jam a saeculis aliquibus sensim invaluisse. Neque enim repente tanta rerum conversio facta esset, ut quae mysteria, jure quodam, ac merito sui, principum philosophiae virorum admirationem habuerint, jam adeo turpia, atque obscena (*a*) exhiberent, ut ea laudare ne vilissimi quidem potuerint, dummodo noverint,

„ *Lenonum pueri, quocumque in fornice nati*.

Credibile est etiam, Athenis, cum rerum summam homines philosophiae studiis dediti obtinerent, mysteriis aliquando praefuisse homines vel Democriti, vel Epicuri, balbutientis, ut ait Cicero (*b*), de natura Deorum, vel alterius ejusdem farinae philosophi, pravis opinionibus mancipatos. An vero nulla ratione poterant hujusmodi homines in ipsa mysteria tandem suas opiniones intrudere, saltem si facile sibi consentientes paucos illos initiatos haberent? An, in-

(*a*) *V. Clem. Alex. in Protrept.* (*b*) *L. I. de Divin.*

inquam, nulla ratione poterant caeremonias eas ita interpretari, ſacraſque immutare, ac detorquere ſententias, ut omnibus, quae fierent in myſteriis, aut dicerentur, explicatis, & ad rationem revocatis, rerum potius, quam Deorum natura cognoſceretur?

Quod autem addebat Cotta, per eadem Eleuſina myſteria tolli funditus religionem, facilius explicatur. Non enim ille vult, ſi verba ipſius diligenter attendas, Eleuſina myſteria, religionem eſſe omnem abjiciendam, docuiſſe, quod ne Democritus quidem unquam, aut Epicurus docuit, ſed tantum argumentando colligit, id ex myſteriis iiſdem, qualia nempe Athenis ipſe cognoverat, obvia quadam, ac ruta conſecutione deſcendere. Itaque ſuſpicor, non quidem 'Αθεότητα proprie dictam, ſed quamdam Epicureae ſimilem origines rerum explicandi rationem in myſteriis iiſdem a Cotta, ſi quidem iis interfuit, fuiſſe deprehenſam.

Nihil tale de myſteriis antiquiſſimis a tot inſignium Philoſophorum ſapientia celebratis, ſuſpicari poſſumus, ſi, quae ſunt hactenus dicta, perpendamus. Jam cum ea doctrinam non continuerint a Sacerdotum Ægyptiorum arcana diſciplina abhorrentem, neque prorſus atheam hanc diſciplinam fuiſſe, neque Numinis unius, rerum omnium conditoris, atque moderatoris cognitione vacuam, ſatis apta, niſi fallor, ratione colligimus.

CAPUT XXII.

De Veteribus Arabibus, atque Sabaeis.

ÆGypto tandem relicta in Arabiam transfretemus, oportet, ut veteres illos populos ab omni 'Αθεότητος crimine vindicemus. Eos enim Vir graviſſimus, & Chriſtianae ſanctitatis gloria celeberrimus arguit Nilus (*a*) quod omnem penitus Religionem abjeciſſent; ex quo factum, ut aliqui (*b*) eoſdem Atheis tamquam ſocios addici juberent.

Tom. II. S ali-

(*a*) *Narrat. Tert.* (*b*) Ap. Hooke *Rel. Nat. To. I. P. I. &c. p.* 12.

Sed advertere debuerant, quid, paucis interjectis, in eadem oratione Nili subjiciatur. Arabes enim illos religione carentes graviter reprehendit, quod = *stellam matutinam adorare, & sacra illi facere* = assueverint. Quid ergo sibi vult aliud, cum a Religione alienos Arabas exhibet, quam illos voluisse crassissimis profanae superstitionis tenebris adhuc obvolvi, cum Oriens jam fere totus germanae, Deoque placitae Religionis luce frueretur?

Caeterum quid certi Arabum antiquissimi de philosophia (*a*), quid de Theologia naturali, ac de tota religione senserint, definiri non potest, nisi leves conjecturas, fallacesque rationes, quam gravium scriptorum testimonia, sequi malimus.

Aliqui Zabios, Arabum genus, antiquissimos faciunt, quorum historiam ad leges a Moyse latas illustrandas Vir eruditissimus Joannes Spencerus adhibuit (*b*). Et ii quidem non modo non Atheis adstipulantur, sed a crassioribus quibusdam Ethnicorum erroribus abhorruisse videntur (*c*). At immortalis memoriae Vir Jacobus Bruckerus satis ostendit (*d*), eosdem non ad vetustiores, de quibus quaerendum esset, Arabum aetates, sed ad tempora ipso Muhammede non antiquiora pertinere.

Itaque Agatopisto assentior, Zabios eosdem a Sabaeis antiquissimis omnino distinguenti (*e*). Etenim Zabiorum quidem in Alcorano mentionem primum esse factam accepimus. Sabaeos autem a Scriptoribus Latinis non raro nominatos invenimus. Erant enim florentissimi Arabiae Felicis populi, quos Pomponius Mela Persici sinus oras tenere, Plinius autem, & Arabicum simul, & Persicum litus attingere scribit (*f*). At

(*a*) Vid. Henric. Ursinum *de Zoroastre Sect. VI.*, Pocockium *Spec. Hist. Arab. P. II.* Agatop. *Vol. I. C. X.* praeter Bruck. *To. I. aliosque*.

(*b*) *De Leg. Hebr. Ritual. L. II. c. 1. p.* 178. *ed. rec.*

(*c*) Vid. Agatop. *l. c.*

(*d*) *To. I. L. II. C.* 5. *p.* 210. *seq.*

(*e*) *l. c.*

(*f*) Plin. *L. VI. c.* 28. Vid. *eumd. L.* 30. *C.* 1. *de Sabaeis* Magis agentem, & Ptolemaeum ap. Thomam Stanlejum *de Sabaeor. Philos. C. II.* & Agatop. *l. c.*

At Sabaeos non modo cum Zabiis, ſed & cum Sabaitis confundere videtur Buddeus (*a*). Ait enim Sabaeos, ſi quibuſdam ſit auctoribus fides, per Orientem totum diſſeminaſſe ſuperſtitionem. Qui fecerint Arabes antiquiores, atque Sabaeos, ſerpentis per Orientem ſuperſtitionis auctores, aut propagatores; omnino me latet. Hoc tantum ſcio; probatis a Scriptoribus aſtrorum, & elementorum cultores induci Sabaitas, qui ſuperſtitionem eamdem per multas Orientis provincias, ac regna dilataverint. Cum ergo quod Sabaitis tribuitur ab optimis auctoribus, Sabaeis Buddeus tribuerit, prona ſuſpicio eſt, Buddeum, aut aliquem certe, quem Buddeus deſcripſerit, Sabaeos cum Sabaitis, quos diximus, confudiſſe.

Atqui Sabaitas non a Saba, Arabiae Felicis urbe, ſed ab Hebraica voce *Tſaba*, quae legionem, aut exercitum, ſignificat, nomen habuiſſe, neque alios, quam homines illius celeberrimae Sectae fuiſſe, quae, mortuorum, atque ſimulacrorum cultum deteſtata, & elementa, & coeleſtem illum venerabatur exercitum, quem videntur aſtra componere, neque in alia regione, quam in ipſa Perſide quaerendos eſſe, demonſtrat Cl. Fucherius (*b*), quo nemo, niſi fallor, aut elegantius, aut nitidius, aut clarius quaeſtiones explicavit & ſpinoſas, & obſcuras, ad Criticam philoſophiae, ac religionis Hiſtoriam pertinentes.

Quod autem dixi, Zabios cum Sabaeis a Buddeo perperam confundi, ſimili ratione colligo. Nam de Sabaeis a Moſe Maimonide dictum accipit, quod is de Zabiis tantummodo dixit.

At Buddeo jam geramus morem, & Sabaitis, & Zabiis, cum Sabaeorum gente confuſis, quoniam ille confundi jubet, quod magis ad rem noſtram pertinet perſequamur. Quos accuſat, ut diximus, Maimonides, non quidem ſicuti

S 2 cer-

(*a*) *Trait. de l'Athéiſm. Ch. I. §. 7. p. m. 7.*

(*b*) *To. XXV. de l'Acad. R. des Inſcript. Traité Hiſtoriq. de la Relig. des Perſes, par M. l'Ab.* Foucher. *Vid. I. Mémoir. p.* 110. *M. &c.*

certum affirmat, sed vehementer suspicatur Buddeus Atheos, ac Spinosistas ante Spinosam fuisse (*a*). Equidem ab eo valde dissentio, qui nullam prorsus aut gentem, aut sectam, aut etiam philosophum, in eadem fuisse puto, quam postea Spinosa propugnaverit, nefaria, & absurda sententia, etsi aliquos ad eamdem remotius, aut proximius, impietatem accessisse concedo.

Sed quid tandem de Zabiis habet Maimonides? Ipse scilicet, & Sharistanus, & Abulfeda, Zabios posuisse dicunt Deum quidem unum in Essentia, sed qui se in sidera etiam, & ipsos homines diffunderet: Deum supremum esse Dominum Dominorum, quem nobis propitium sidera, bonique daemones facere possint; ideoque & illos a nobis colendos, & observandos. Cum eadem sidera Divinitate plena statuerent, multa ad Astrologiam *Iudiciariam* pertinentia levissimi homines inde colligebant, ac magnam in eo studio curam, operamque ponere consueverant. Haec, & alia hujusmodi, Zabii tradebant, si fides auctoribus habeatur, quos diximus.

Quid in mentem venerit Auctori nobilissimo, cui poëticus in ipsa philosophia furor, & in historia tractanda fabulae placuerunt (*b*), dum Arabicis istis erroribus magis naturalem, ac simplicem, ut ait, religionem, quam reliquae sint omnes, contineri scripsit, divinari non audeo. Hoc tantum video, planeque sentio: non aliud Voltaerio, cum librum, in quo illa sunt, exararet, fuisse propositum, nisi ut doctrinas divinae Scripturae contrarias laudibus eveheret, & ipsius auctoritatem Scripturae, si fieri posset, labefactaret, atque prosterneret (*c*).

Cae-

(*a*) Idem senserat *in Differt. de Spinosismo aute Spinosam*.

(*b*) *Philosophie de l'Histoire* C. *XV*. Auctor ejus libri est Voltaerius, ut omnes jam exploratum habent, qui curiosius haec inquirunt.

(*c*) Auctor egregius libri, cui titulus = *Défense des Livres de l'Ancien Testament, contre l'Ecrit intitulé: la Philos. de l'Hist. Amsterd.* 1767. = haec habet C. I. *p.* 1. = *Des Incredules, avant l'Auteur de la Philosophie de l'Histoire, ont attaqué les Livres de l'Ancien Testament avec un sçavoir supérieur au sien, mais peu l'ont fait d'une manier aussi insidieuse.* =

Caeterum, quamvis ii ſint errores, non modo a vera fide, ſed & a recta ratione prorſus alieni, non tamen Spinoſianam doctrinam, ſed potius Orientalem inferioris aetatis, aut Cabbaliſticam ſapiunt.

Certe Divinitatis & intelligentis, & providae, & immortalis, & perfectae, atque beatae notionem aliquam relinquunt. Neque *unicam* in ea doctrina *ſubſtantiam* deprehendo, cum potius, praeter *ſubſtantiam* Divinitatis, tot reliquae *ſubſtantiae* in ea poſſint agnoſci, quot ſunt inertis brutaeque materiae particulae; neque mundum ipſum fieri Deum, cum potius a Deo ſupremo vel per virtutem ſuam, ac poteſtatem, vel per inferiores Deos gubernari dicatur; neque alia, quae ſunt innumera, cerebri Spinoſiani deliramenta. Igitur illa Buddei ſuſpicio levi prorſus innititur fundamento.

Illa etiam ratio dubitandi rejicienda eſt, quam Buddeus idem inſinuat, ex eo petita; quod plures Philoſophi Simulacris illis, quae venerabantur Ethnici, (ſuperſtitione videlicet a Sabaeis, ut ipſe putat, dimanante) varias mundi partes, Divini ſcilicet, atque Dei, adumbrari contendebant. Sumit hic Buddeus, omnes, qui Mundum haberent Deum, fuiſſe Spinoſiſtas ante Spinoſam. At rem longe aliter ſe habere, quidquid Graeculi nonnulli, etiam librorum, ſi ſuperis placet, auctores, aut potius auctorum deſcriptores, hac aetate ſenſerint, ex iis, quae primo libro diximus, conſtare arbitramur.

Jam quod Sabaei non ſint inter Atheos numerandi, ſatis ex eo conſtat, quod nullam eſſe gentem omni deſtitutam cognitione Divinitatis ii ſcripſerint, qui Sabaeos in Arabia florere non ignorabant. Porro doctrinas eorumdem a Chaldaeorum, ac Perſarum placitis non abhorruiſſe, conjicit Agatopiſtus, quod non modo Magi fuerint inter Sabaeos, Plinio, ac Ptolemaeo teſtibus, ſed & Magorum Sinus in eorum regionibus quaerendus eſſe videatur.

CA-

CAPUT XXIII.

De Phoenicibus.

PHoenices, non Mercatura tantum, ſed & Aſtronomia, ut quidam ſentiunt, & Arithmetica inventis (*a*), atque coloniis in multas ac longe diſſitas terrarum plagas deductis (*b*), nobiliſſimam gentem, ii demum videntur in Athearum numero ponere, qui Sanchuniathonis *Coſmogoniam* genuinum opus putant, ac per eamdem arbitrantur omnem Divinitatem exterminari. Etenim ab eadem *Coſmogonia* non propriam hominis doctrinam, ſed ipſius gentis exprimi, eruditi conſentiunt.

Nos, qui certa nolumus ab incertis, cum non levi Criticae Artis regularum inverſione, pendere, ſtatim poſtulamus, ut, ſi monumenta, numquam in medium vocata, non deſint, quibus, quid Phoenices in religione ſenſerint, cognoſcere poſſimus, ea conſulantur: quod ſi forte cum illis Sanchuniathonis *Coſmogonia* nullo modo concinat, non haec illis fidem detrahere debeat, ſed potius haec magis negligi, cum ejus auctoritas aliis etiam rationibus minime contemnendis nutare videatur.

Ac tacitus quidem, ut brevitati ſerviam, argumenta praetermittam, quae poſſent a coloniis Phoeniciis deduci, quas cum & auſpicato poſitas, & eadem fere omnes, & in eoſdem Deos, religione detentas, & ipſis Phoeniciam originem referentibus Deorum nominibus delectatas fuiſſe conſtet, quid majores illi ſui docuiſſent, non obſcure ſignificabant (*c*).

Sane

(*a*) Vid. Strab. *L. XVI. Geogr. p. m.* 570.

(*b*) Diodor. *L. VI. c.* 9. = *Hoc lucro Phoenices admodum opulenti facti plures colonias, tum in Siciliam, propinquaſque inſulas, tum in Libyam, Sardiniamque, ac Iberiam deſtinarunt* =.

(*c*) Praeſertim Carthaginienſes, de quorum ſuperſtitione Rollinum, (*Rollin*) praeter alios, legere potes.

Sane quod ipsi Phoenices venerarentur Deos, gravissimi testantur Auctores, de quorum vel diligentia vel fide nihil sinistrum suspicari possimus.

Diodorus ille Siculus, qui triginta annos in adornanda historia sua sese insumpsisse testatur, & majorem Europae, Asiaeque partem peragravit, quo, locis in eadem historia describendis plerisque conspectis, certiora mandaret litteris (*a*), non semel, quod nos quaerimus, aperte declarat. Ut alia sileam Libro Sexto (*b*) narrat Phoenices, cum Gadiram condidissent = *in ea, inter caetera aedificata, templum Herculi, quod ad nostram usque aetatem summa in veneratione, honoreque est habitum, statutis de more Phoeniciorum sacris, sumptuoso opere construxisse* =.

Herculis quidem cultui Tyrios fuisse maxime addictos etiam Scriptores alii tradunt, ex quibus hoc loco Strabonem laudare sufficiat. Ait enim (*c*), de Tyriis verba faciens = *Colitur apud eos Hercules mirum in modum* = Idem Strabo Barutum inter, & Sidonem in Phoenicia collocat (*d*) Æsculapii lucum, quem summo honore ab illarum regionum incolis observatum fuisse constat.

Nihil necesse est ad Phoenicum superstitionem probandam afferre, quae Porphyrius narrat (*e*), dum ait = *Plena autem est historia Phoenicia eorum, qui ejusmodi sacrificia* (mactatorum hominum) *obtulerunt, quam Sanchuniathon lingua Phoenicum scripsit* =.

Graviores Porphyrio, & illo Sanchuniathone, cujus libri, ut leviter dicam, valde ignotus pater est, atque incerta natalia, Scriptores eadem de cruentis Phoenicum sacrificiis tradunt, ex quibus barbarus ille mos ad Carthaginienses fortasse profluxit Saturno teneros infantes immolandi (*f*).

Eu-

(*a*) *Lib. I. C I. Bibl. suae.*
(*b*) *C. VII.*
(*c*) *L. XVI. p. m.* 570.
(*d*) *Id. ibid. p. m* 568.
(*e*) Porphyr. *de Abstin L. II.* apud P. Alphonsum Niccolai *Diss. e Lez. di S. Scritt. Tom. I. p.* 95.
(*f*) Vid Rollin. *Hist des Carthag.* & AA. Anglos *H. Univ.*

Eusebius etiam Caesariensis, qui maxime omnium inter veteres Sanchuniathonis *Cosmogoniam* premit, de Diis Phoenicum (*a*) habet plurima, quae probant quidem, quod ille vult, pessime Phoenices de Divinitate sensisse, at sensisse tamen aliquam esse Divinitatem, eadem opera statuunt. Nam Philonis Biblii testimonium recipit, qui de Phoenicibus ita loquitur = *Solem, Lunam, reliquasque stellas cum elementis, ac caeteris cum iisdem affinitate conjunctis, solos ex omnibus agnoscebant, ut mortales quidem alios, alios autem immortales Deos haberent* = Praeterea Serpentem illum ab Ægyptiis Κνὴφ appellatum, quem fuisse mundi Conditoris imaginem diximus; etiam a Phoenicibus habitum Deum, & eo nomine insignitum, quod ἄγαθον δαίμονα Graece significet, idem Eusebius tradit (*b*).

Et Cl. quidem Mignotius, Ægyptios illos, Thebaidis incolas, de quibus alio loco diximus, putat ab ipsis Phoenicibus illum suum Κνὴφ accepisse, quin & apud Phoenices ipsos per eam imaginem Mundi universi Architectum, seu causam intelligentia praeditam, ac producendi virtute, fuisse adumbratam (*c*).

Furmontius etiam, Vir eruditissimus, eosdem Phoenicibus, & Ægyptiis fuisse Deos ostendit, & hinc totam Graecorum *Mythologiam* ab Ægyptiis, Phoenicibusque manasse, cum Eusebio, Porphyrioque, pronunciat (*d*). Bruckero quidem fabulas Graecorum, saltem fere omnes, a Phoenicibus esse repetendas probari non potuit. Sed Furmontii sententiae non pauca, neque spernenda monumenta favent, quae *libro X. Praeparationis Evangelicae* idem collegit Eusebius.

At, si minus ea monumenta id efficiunt, quod Furmontius voluit, Atheos quidem certe non habendos esse Phoenices potius, quam Graecos, aut alios quoscumque populos Ethnicos, facile persuadent. Jam

(*a*) *L. I. Praep. Evang.*

(*b*) Vid. *Praep. Ev. L. I. c.* 10.

(*c*) *Tom. XXXI. de l'Ac. R. des Inscript. IV. Mém. sur les Anciens Philos. de l'Inde, par M. l'Abbé* Mignot *n.* 20. *p.* 228. *M.*

(*d*) *Reflex. sur l'Hist. des anc. peup.*

Jam omnia, quae diximus, ad popularem Phoenicum religionem pertinere monemus. Nam doctrinam aliam apud ipsos fuisse, tantum Sapientibus cognitam, Cl. Agatopistus conjicit (*a*), cui prorsus assentior; & illa quidem doctrina multo meliores fuisse traditas de Natura divina sententias, non sine ratione suspicatur.

Nolim tamen illud argumentum adhibere, quod Vir doctissimus habet, ex eo desumptum, quod Phoenix ille Cadmus in Graeciam mysteria transtulerit. Nam reponi facile posset, ab uno Cadmo, vel, si vis, etiam a sociis illius, de Phoenicibus reliquis conjecturam non esse capiendam. Certe quidem incolae Samothraciae, Diodoro teste (*b*), narrabant, in ea regione Cadmum caeremonias, ac mysteria percepisse, antequam Thebas in Boeotia conderet. Quare dici posset, quod Cadmus in Graeciam easdem caeremonias invexerit, argumento non esse, quod apud Phoenices antea floruerint.

Sed, hac ratione praetermissa, Veneris, & Adonidis mysteria fuisse a Phoenicibus celebrata, satis ex antiqua constat historia. Cum ergo mysteria, saltem antiquioribus aetatibus, eadem ubique terrarum fuisse viderimus, cumque, tametsi commentitiorum Deorum, ut fortasse profanis adhuc magis occultarentur, nomina praeseferrent, tamen non adeo absurdas de Natura divina sententias continuisse probaverimus, sententias easdem sapientioribus Phoenicibus placuisse colligimus.

CAPUT XXIV.

An doctrina, quae Sanchuniathonis Cosmogonia traditur, ullum relinquere videatur Divinitati locum?

PRoposita quaestio tum ad id, quod agimus, valde utilis, tum ad agnitionem animi satis jucunda, & ad impios quosdam refutandos de Divina Scriptura obloquentes,

(*a*) *C. X.* quod confer cum *XII.* & *XIII.* (*b*) *L. VI. c.* 11.

hac praesertim aetate, fere necessaria, resolvi non potest, nisi ejus *Cosmogoniae*, de qua loquimur, doctrinam totam optime teneamus. Eam verbis exhibemus, quibus ipsam in pauciora contraxit Bruckerus, & faciliorem effecit, atque clariorem (*a*) = *I. Principium*, inquit, *hujus Universi fuit aër tenebricosus, & spiritalis, sive spiritus aëris tenebrosi, & chaos turbidum, atque caligine involutum. II. Haec infinita fuere, multoque tempore ignara termini. III. Ubi vero Spiritus propriorum principiorum* (τῶν ἰδίων ἀρχῶν) *amore exarsit, factaque est inde commixtio, huic nexui nomen factum desiderii, sive cupidinis: hocque principium creationis rerum omnium fuit. IV. Spiritus hic non cognovit suam generationem* (τὴν αὐτοῦ κτίσιν). *V. Ex connexione autem ejus Spiritus prodiit Mot. VI. Mot autem limum nonnulli, alii aquosae mixtionis putredinem esse volunt. VII. Hinc factum est seminium omnis creaturae, & omnium rerum creatio. VIII. Inde orta certa animalia, sensu carentia, ex quibus facta sunt animalia intelligentia praedita, quae vocata sunt Zophasemin, idest coeli contemplatores, in figuram ovi conformata. IX. Post Mot autem Sol, Luna, Stellae, & reliqua sidera illuxere. X. Aëre vehementer illuminato per igneum, & vehementissimum calorem terrae, marisque, enati sunt venti, & nubes, unde magnae effusae pluviae. XI. Aquae hae segregatae, & calore Solis suo loco depulsae, in aëre denuo concurrentes, suo conflictu tonitrua, & fulgura effecerunt. XII. Hoc sonitu animantia excitata, & territa ex limo, quasi ex somno prosilierunt, & eruperunt, tam ex terra, quam ex mari, mas, & foemina. Hactenus generalia Cosmogoniae principia, quibus postea additur, quomodo ex vento Colpia nominato, & muliere Baau, idest nocte, primogeniti homines nati sint, ex quorum generatione Phoenices tandem descenderint* =.

Jam ad hujus doctrinae summam interpretandam variae sunt excogitatae sententiae, quas breviter explicamus. Nam primo quidem aliqui tum Veteres, tum etiam Recentio-

(*a*) Bruck. *T. I. &c. p.* 240. 241.

tiores (*a*) = ***magnam***, inquit Bruckerus, (*b*) = ***cum Systemate Mosaico convenientiam se invenisse rati, non dubitarunt Sanchuniatonem, non ex Ægyptiis, sed Hebraeis potius annalibus ea surripuisse, & ita Mosaicam geniti mundi historiam fabulis Phoenicum, more gentis intertextam exhibuisse*** (*c*) =.

Prima pars hujus sententiae, quod scilicet sit inter eam doctrinam, atque Mosaicam similitudo non levis, placuit auctori ejus libri, qui Philosophia Historiae inscribitur, cum potius Philosophiae perversio, & Historiae corruptio inscribi debuisset (*d*). Sed partem alteram homo acutus, cum impietati suae non satis commodam esse videret, invertere maluit, ac Mosem a Sanchuniathone, non Sanchuniathonem a Mose suam accepisse doctrinam, ea scripsit impudentia, cui vix ulla saecula tulere parem.

(*a*) Ex. gr. Grotius *L. I. de Ver. Relig. Christ.* Cudworth. *System. Intell* C. I. §. 22. quibus favet Anton. Genuensis *in dissert. de rerum corpor. orig.*

(*b*) *Ibid. p.* 241.

(*c*) Quotquot inter Mosis, & Sanchuniathonis doctrinam agnoscunt similitudinem, de qua loquimur, ultro fatentur, a Sanchuniathone agnitam fuisse Divinitatem. Etenim Spiritum, de quo Sanchuniathon, eumdem esse volunt, ac *Spiritum Domini, qui ferebatur super aquas*, de quo Moyses. Similia de aliis illius doctrinae capitibus pronunciant. Quare non possunt illa satis inter se cohaerere, quae scripsit Baylius (*Répons. aux questions &c.* C.CXI p. 726.) = *Sanchoniathon même, qui avoit lû, à ce qu'on prétend, les écrits de Moyse* (hoc de Sanchuniathone ii dicunt, qui magnam, quam diximus, inter utriusque Scriptoris doctrinam, affirmant similitudinem intercedere) *expliqua la primiere formation des choses, sans y faire intervenir aucune Divinité. On dit qu'il vivoit avant le siege de Troje: & puis qu'il avoit fait une collection de plus anciens monumens des Phéniciens, il faudroit conclure que la vraie tradition se perdit bientôt, de sorte qu'il ne considera que comme une fable les premiers chapitres de la Genese &c.* =. Caeterum haec omnia tam confidenter a Baylio pronunciata ex aliis etiam corruunt, quae de Phoenicibus hic disputamus.

(*d*) Optime de hoc auctore, idest Voltaerio, pronunciat auctor operis, quod ex gallico sermone versum in italicum habeo, = *Il Filosofo moderno, o sia l'Incredulo condannato al Tribunale della sua ragione. Lucca* 1769 = Scribit enim = *Non è uscita opera alcuna dalla penna di quest' Autore, che l'empieta non abbia condita.... L'esca, con cui si acquista lettori, e partitanti, è la decisione, e lo scherzo. Raziocinio, e Filosofia sono cose bandite presso di lui* =.

Equidem cum ſententias ejus auctoris, quas nihil, praeter impietatem, commendare ſoleat, aut poſſit, deſcribere cogor, vix orationem continere queo, ne ſatis importune in amaras de miſera noſtrae hujus aetatis conditione querelas excurrat. Quid enim bonis artibus, atque adeo religioni triſtius accidere poterat, quam auctores incautae praeſertim juventuti in deliciis eſſe, qui non quaeſitam meritis, at vana opinione partam, & aliena fotam inſcitia, ſuperbiam eo uſque perducunt, ut non argumentorum robore, ſed laſcivientis orationis calamiſtris, atque lenociniis, & veritatem, & religionem perdere, & quoſcumque velint errores obtrudere ſe poſſe confidant? Quid Saeculo, quod *Illuminatum*, ſi ſuperis placet, appellant, majori potuit eſſe dedecori, quam in eo tam multis Scriptores tam malos fuiſſe probatos, ut aliquando vel in adoleſcentibus culpandam ignorantiam, negligentiamque praeſeferant? (*a*)

Sed haec omittamus, & Viros illos longe graviores refutemus, qui Moſis doctrinam a Sanchuniathonis *Coſmogonia* referri, ſuſpicati ſunt. Nam ſi res attentius inſpiciatur non alia

(*a*) Exemplum habes in ipſo nomine Sanchuniathonis. Lege auctorem optimi libri, cui titulus = *Défenſe des Livres de l' Ancien Teſtament, contre l' Ecrit intitulé: La Phyloſ. de l' Hiſt. Amſt.* 1767. = Ad Caput illius 13. haec notat = *Il eſt dit dans ce Chapitre, que ſelon Euſebe Sanchoniathon ſignifie en ancien Phénicien, Amateur de la vérité. Or je trouve dans le texte de Porphire produit par Euſebe* (*L. I. Pr. Ev.*) *non pas que le nom de Sanchoniathon ſignifie l' Amateur de la vérité; mais que Sanchoniathon a écrit en Phénicien avec beaucoup d' exactitude* ... φιλαλήθως *Et ſi l' on excuſe le Philoſophe, qui n' entend pas le Grec ſur quelque traduction, qu' il aura ſuivie; j' obſerve que celle du P. Viger* ...... *porte ſingulari veritatis ſtudio: Georges de Trabiſonde traduit exquiſitiſſime* =. Vide alium de libro Sadder, quem hominem eſſe putat, ejuſdem auctoris non minus pudendum errorem, ab elegantiſſimo Fucherio notatum, *Tom. XXVII. de l' Acad. R. des Inſcrip. Sécond. Mémoir. Les Ecrits de Zoroaſtre p.* 331. Vide puerile argumentum, quo neque Belum, neque Nilum in Aſia fuiſſe probat, quod nempe Aſianorum Regum nomina non exirent in US. (*Phil. de l' Hiſt C. X.*) Vide etiam inſigne opus, *Les Erreurs de Voltaire*, in quo plurima ejuſdem Voltaerii errata, tam ſapienter notata ſunt a Cl. Nonnottio, ut nihil, niſi novos errores, ille, dum reſpondere vellet, proferre potuerit.

alia ſimilitudo videtur, quam quod & ſpiritus, & tenebrae, & chaos, & aquae tum apud Moyſem, tum apud Sanchuniathonem, dum rerum ortus exponunt, memoratae inveniantur. At ſi ea ratio valeret, ait Agatopiſtus (*a*), *Coſmogoniae* fere omnes inter ſe dicendae ſimiles eſſent. Mihi quidem, ſi quibuſdam in verbis eae doctrinae conveniunt, multo major apparet in rebus ipſis diſcrepantia, ut etiam ob hanc rationem nihil neceſſe ſit, alteram ab altera derivari.

Alia ſententia *ſyſtema*, ſic enim ait, *athomiſticum* per eamdem *Coſmogoniam* proponi putat. Placuit id Oleario (*b*), non autem Bruckero, ingenioſam eam opinionem, ſed nullo modo probabilem omnium exiſtimanti.

Equidem, quamvis Moſchum illum Sidonium (*c*), de quo tot inter eruditos Viros controverſiae, atque tam graves, primum Atomos excogitaſſe Poſſidonio crederem, non poſſem tamen eamdem in Sanchuniathonis *Coſmogonia* doctrinam, niſi forte divinando, deprehendere.

Tertia ſententia ea eſt, quam ſecuti ſunt ex antiquis Euſebius, ex recentioribus Richardus Cumberlandus, Moſhemius, Auctores Angli Hiſtoriae Univerſalis, Bruckerus, Agatopiſtus (*d*). Ea fert, Divinitatem a mundi fabrica per illam Coſmogoniam excludi, & impietatem omnino foveri. In eo ſpiritu, qui deſcribitur, animam potius illam videt mundi *mechanicam*, caeco quodam impetu agitatam, ac neceſſitate naturae. Multa Bruckerus in hanc rem notat, quae perſequi fuſius omnia, nihil neceſſe eſt.

Genuenſis quidem, ut hanc ſententiam impugnet, obſervat (*e*) in ea *Coſmogonia* = *Principium poni naturam non geni-*

(*a*) *Vol. I. della Iſtoria &c. C. X.*

(*b*) Apud Stanlejum *P. IX. C. XV. p. m.* 658.

(*c*) Vide de Moſcho inter antiquos Strabonem *XVI. Geog.* & Sext. Empyr. *L. I. adv. Phyſ* inter recentiores Iſaac. Caſaubon. *in Athen.* Voſſium *de Hiſt. Graec.* Burnet. *in Archeol. p.* 360. alioſque; praet. Bruc. Agat. Batteux.

(*d*) Euſ. *L. I. Pr. Ev.*, Cumberl. *in lib. angl. de Sanchuniath*; Mosh. *in diſſ. de Creat. ex nih. p.* 992. Cudw., AA. Hiſt. Un. *Introd. p.* 49. *ſeqq* Bruck. *To. I. &c. p.* 242. 243. Agat. *V. I. &c. C. X. p.* 259.

(*e*) *Differt. de rer. corp. orig. C. I. §. V. p. m.* 12.

genitalem solum, sed & intelligentem, uti ex vocabulis ἰδιῶν ἀρχῶν liquidum est = Hinc infert = *Non recte igitur Eusebius hanc Phoenicum Cosmogoniam Atheismi insimulat* =.

Ingenue fateor, me Genuensis argumentum, quin & ipsa ejus verba non satis percipere. Quomodo voces τῶν ἰδιῶν ἀρχῶν causam intelligentem designant? Nam *propriorum principiorum*, non autem *principiorum intelligentium* esse vertendas, illi etiam norunt, qui leviter Graecas litteras attigerunt. Sed aliquid humani forsitan Genuensis hoc loco passus est, & vocem illam τῶν ἰδιῶν a verbo ἰδεῖν ita deduxit, ut *videntium* significaret.

Si jam quaeratur, quid ego de hac tota re sentiam, primo quidem illa *Cosmogonia* stultius aliquid, & ineptius ad rerum origines explicandas, afferri posse nego. Maximam quoque video, ab iis, qui fuerint eadem delectati, Deo Optimo Maximo injuriam irrogatam fuisse. Non hinc tamen sequitur, si Criticos potius, quam Oratores agere volumus, ut homines eosdem prorsus Atheos existimare debeamus.

Nam aut sapientes erant mysteriis initiati, aut rudes, atque profani, cultores Herculis, atque Siderum. Si de primis quaeramus, facile mihi persuadeo, totam eos hanc doctrinam ita intellexisse, ut nihil haberet cum Atheorum impietate commune. Etenim iis, quae probavimus alio loco, satis est consentaneum, a sapientibus mysteria celebrantibus, & Herculem illum, & *Zophasemin*, sive stellas a *Mot* spiritus, ac materiae filio productas, divinis & nominibus, & honoribus indignas existimatas, & unum potius maxime praesentem, ac praepotentem habitum fuisse Deum, profanis incognitum. Quis jam praestare ausit, hunc eumdem ab illis Deum toti rerum Universitati formandae non fuisse praepositum? (*a*) Nam *Cosmogonia*, quam explicamus, hoc pati

(*a*) Si vis certior etiam hac de re fieri, lege eruditissimam Mignotii Dissertationem, cui titulus = *Septieme Mém. sur les Phénic &c.* = *Tom. XXXIV. de l' Ac. R. des Inscrip. a p. 352. M.*

pati poteſt, ut Deus eſſe dicatur, a quo ille ſpiritus, (aut anima quaedam bruta, aut aër tenebroſus appelletur) neceſſario pendeat, & impetum illum acceperit, quo materiam invaderet, atque tam varias ex ea rerum formas exprimeret. Iidem dicere poterant, certos illos divina ſapientia motus fuiſſe gubernatos, quos idem ſpiritus in materia produxerit, ut in has rerum omnium pulcherrimas aliquando ſpecies ejuſdem materiae informes, & indigeſtae particulae converterentur. Ut paucis omnia complectar, non minus in *Coſmogonia* Sanchuniathonis, quam in alia Carteſii, aut Malebranchii, aut alterius cujuslibet per *mechanicas*, ut ajunt, leges rerum corporearum origines explicantis, Supremae Intelligentiae locus inveniri poteſt, quae cuncta numine ſuo diſponat, ac per cauſas, ut vocant, ſecundas infinita ſapientia moderetur.

Atqui mentio, inquis, ulla de Deo a Sanchuniathone non fit. Aſſentior. At primo quidem, quae dicebantur in myſteriis, non efferebantur in publicum. Deinde morem dici poteſt aliorum ille ſecutus, rerum omnium ſecundas, cum primam ſatis notam haberent, cauſas inveſtigandi.

Jam rudes alios Phoenices non Philoſophiae, ſed quaeſtui potius operam dantes facilius excuſamus. *Zophaſemin* enim illa, Euſebio teſte, putabant eſſe Deos, qui tum calore, ac virtute ſua produxerint homines, vento *Colpia* immiſſo, tum hominibus iiſdem quamplurima bona quotidie conferrent.

Neque dicas, intelligi non poſſe, quomodo Divinitatis notionem illi ſervaverint, qui tam ridiculos fovebant errores. Eadem enim eos Ἀθεότητος ſuſpicione ſtultitiae nota liberare poteſt, quae, doctis fere omnibus aſſentientibus, Ægyptios, quae Chaldaeos, quae Graecos, atque Romanos. Naturae quidem Divinae omnia ſumma tribuenda eſſe videbant. At leviſſimi homines ea quandoque laudi dabant, aut certe non ponebant in vitio, quibus creatae cujuſque naturae infirmitatem patefieri, mulieres etiam, puerique Chriſtiani non ignorant. CA-

CAPUT XXV.

An ea Cosmogonia Sanchuniathonis genuinum opus haberi debeat?

HActenus ita disputavimus, ut Sanchuniathonis, quae dicitur, *Cosmogoniam*, & esse genuinum opus, & placita Phoeniciae antiquissimae gentis exhibere concederemus. Sed jam ad examen eam quaestionem revocemus oportet, ut aliquid certi, si fieri possit, in tanta rerum obscuritate statuamus.

Nam inter veteres quidem Eusebius, quem saepe memoravimus, ac Theodoretus, inter recentiores Grotius, Huetius, Gundlingius, Goguetus, Furmontius, Nicolajus, Mignotius, &, quem gravibus, doctisque viris jungere pene me pudet, Voltaerius. genuinum illud opus arbitrantur (*a*).

At adversarios habent Ursinum, Montfoconium, Calmetum, Dodwellum, Stillingflitum, Vandalium, Richardum Simonium, Joannem Albertum Fabricium, Witsium, Bruckerum, Ephemeridum Trevoltiensium Scriptores, Agatopistum Cromatianum, aliosque non paucos (*b*). Equidem ut certa separem ab incertis, primo quidem Richardum Simonium, & Joannem Henricum Ursinum censeo refutandos, quorum alter aut a Porphyrio, aut circa Porphyrii tem-

(*a*) Eus. *in Prooem. ad lib.* 1. *Praep. Ev.* Theod. *de curand. Graec. affect. Serm. II.* Grot. *L. I. de Ver. Rel. Chr.*, Huet *Dem. Ev. Pr. IV.* Gundling ap. Bruck., Fourm. *Reflex. sur l'Hist. des anc. Peup.* Gog. *Diss. sur Sancon.* Niccol. *Dissert. e Lez. &c. Diss proem. III. a p.* 85. Mignot. *VII. M sur les Phén. To. XXXIV. de l'Ac. R. des Inscr.* Volt. *Phil. de l'Hist. Ch. XIII*

(*b*) Ursin. *de Zoroas. &c. Exerc. III.* Montf. *Antiq. expl. L. IV. n.* 6. Calm. *Diss. sur la Circoncis & Dict. Bibl.*, Dodw. *in* 2. *ep. de Sancon.* Stilling. *Orig. S. L. I. c.* 2. Vand. *Diss. sur Sancon.* Fabr. *Bibl. Gr. L. I. c.* 28. Sim. *Bibl Crit. Tom. I. c.* 9. Bruck. *l. c.* Wits. *Ægyp. L. III. c.* 1., Trev. *M.* 1714. *Fevr. p.* 323. Agat. *V. I. c.* 10. His adde Auctorem *de l'Incert. de les Scienc. c.* 10 & Antonium Genuensem *Dissert. de Rer. Corpor. Orig.* qui rem in medio relinquit.

tempora, alter ab ipso certe Porphyrio scripsit opus illud fuisse confictum. Nam Sanchuniathonem inter Phoenices Auctores fuisse relatum, & ejusdem opus aliquod, seu potius operis fragmenta quaedam extitisse, significat Athenaeus (*a*), qui sub Marco Antonino claruit, & uno ferme saeculo Porphyrii praecessit aetatem.

Ille quidem non Sanchuniathonis nomen habet, at Souniethonis, quem simul cum Moscho laudat. At recte scribit apud Genuensem Casaubonus = *peregrinus sit oportet in republica litteraria, qui negat pro* Σωνιαΐθωνι *scribendum esse* Σαγχουνιαθώνι = Melius tamen hoc idem Casaubonus, quam Sanchuniathonem & a Josepho, & a Philone, scriptoribus Hebraeis, fuisse memoratum = *in quo*, inquit Fabricius, *procul dubio memoria excidit* =.

Verum alia quaestio, an ea *Cosmogonia* fuerit ab alio aliquo Sanchuniathoni supposita multo difficilius resolvi potest. Hoc tamen constat, Philonem quemdam Bibliensem Hadriano *σύχρονον* librum edidisse, quo cum Sanchuniathonem ipsum impense laudavit, tum se *Cosmogoniam* ab illo conscriptam e Phoenicio sermone in Graecum vertere professus est. Porphyrius autem, juratus ille Christianorum hostis, & Philonem, & Philonis opus innumeris ad coelum laudibus extulit, & quaedam excerpsit ab eodem auctore, suisque libris inseruit, quibus divinam illam antiquissimi e Phoenicia Scriptoris doctrinam cognoscere possemus. Porphyrio autem praebuit Eusebius Caesariensis, ac suo *Praeparationis Evangelicae* libro (*b*) non exiguam Philonianae interpretationis partem, qualem Porphyrius dederat, assuere non dubitavit.

Multis jam eruditi plures argumentis ostendere nituntur, commentitium a Philone opus in lucem editum fuisse, quo labanti superstitioni opem ferre posset, & aliquid haberent Ethnici, quod Christianorum libris opponerent.

Tom. II. V Ra-

(*a*) *L. III. c. 36. Dipnosophistarum.*

(*b*) *V. Lib. I. c. 9.*

Ratio autem illa palmaris mihi videri solet, quam Scholastici aliqui, certas quasdam, atque minutas Dialecticae regulas dumtaxat tenere soliti, facile contemnerent. Nempe de Sanchuniathonis tota *Cosmogonia* veteres apud Scriptores, qui Philonem praecesserunt, altum omnino silentium est. Videtur igitur tota res circa Philonis tempora, vel ab ipso Philone fuisse conficta. Clamarent statim rigidioris illius, non satis ab Arte Critica temperatae Dialecticae Magistri, argumentum hoc esse *negativum*, quo nihil confici possit: quibus equidem reponerem, argumentum esse *negativum*, sed *positivo*, ut cum illis barbare loquar, immixtum. Nam ii siluerunt, qui, si *Cosmogoniam* Sanchuniathonis vetustissimi scriptoris, ac nobilissimae gentis doctrinam explicantis, didicissent, nullo modo, cum similia colligerent, ac suis in libris exponerent, silere debuissent. Siluerunt autem ad unum omnes. Non igitur doctrinam eamdem habuerunt notam. Jam si notam illi non habuerunt, quorum in monumentis ejus generis conquirendis assidua versabatur industria, quis jam credat, Philonem quemdam Biblensem, post plurima saecula, notam habuisse? Equidem tamdiu non credam, dum hic idem clara quaedam documenta non proferet, quibus rationem, qua rem veteribus omnibus incognitam ipse adeo feliciter detexerit, assequamur.

Hinc igitur praecipue moveor, ut, a Philone vel Sanchuniathonem, vel Sanchuniathonis libros non levi fuisse mendacio compositos, doctissimis Viris assentiar. Sed, quandoquidem, ut vidimus, ea sententia Viris aliis eruditione, doctrinaque magnis displicet, eam temperare non recuso. Dico igitur, hoc saltem omnino certum esse debere: contemnendam scilicet esse Philonis auctoritatem, & ex ea, quam adornavit, interpretatione de mente Sanchuniathonis, vel Phoenicum, circa origines rerum, nihil fere a nobis posse definiri.

Nempe, quamvis ille rem totam fortasse non effinxerit, tamen jure verendum est, ne ita depravaverit, atque corruperit, ut in aliam omnino faciem ea tota doctrina con-

converteretur. Id enim paucis verbis immutatis, aut additis, aut sublatis, fieri potuisse, Viri docti non ignorant. Quis autem eam suspicionem omnino probabilem esse non sentiat, modo quis fuerit levissimo scriptori, dum interpretationem illam emitteret, propositus finis, teneat? Sane, quod Richardus Simonius opportune monet, ille scripsit, ut Christianos argueret. Id si verum est, non injuria fidem ipsi adjungere recusabimus, quandoquidem, alios ex eadem farina per ea tempora Scriptores effinxisse non pauca, constat, quibus patrocinium causae a bonis omnibus desertae susciperent.

Simonium ea notantem aliqui reprehendunt, ac Philonem potius eum sibi finem in scribendo proposuisse ajunt, ut Graecos coërceret, quos allegoriis in interpretandae religionis negotio nimium indulgere judicabat. Afferunt ipsa Philonis apud Eusebium verba, ut hoc doceant, afferunt ipsius Eusebii auctoritatem. Eam totam litem facile componi posse quispiam arbitrabitur, si dicat, aut Philonem, ut saepe fit, duplicem spectasse finem, aut unum quidem animo, alterum verbis, fuisse prosecutum. Nam certe Philonem tum incredibili Christianorum odio flagrasse ex Porphyrio discimus, tum ex ipso, quod servavit Eusebius, ejusdem operis fragmento, suppetias Numinibus suis, quae magis Christiani, quam Graeci, premebant, ac solo cedere cogebant, ferre voluisse, constat.

At, quocumque modo sese res habeat, levissimum hominem Philonem fuisse patet. Quid enim potest stultitiam, ac levitatem, homine docto prorsus indignam, clarius indicare, quam libros ad fabulas Ethnicorum defendendas, praesertim eo tempore, conscribere, quo Christianorum rationibus paulo sapientiores inter Ethnicos implexi, atque turbati, non aliter ab iis aliquo modo evadere se posse videbant, quam si allegoriarum integumentis se, Deosque suos, religionemque contegerent? Si novi aliquid ipse attulisset,

aut antiquas rationes illustrasset, quibus retundi posse Christiani viderentur, scirem equidem, quantum praejudicatis opinionibus concedi posset. Nunc autem, cum superstitionis causam tam aperte prodat, ac suos contemptui Deos exponat, quos coli, quos observari velit, nonne homo tum levis, tum impius, atque hinc nullius auctoritatis apparet? Quid igitur ei credam Sanchuniathonis cujusdam, ignoti Scriptoris, non minus ignotam quamdam *Cosmogoniam* obtrudenti?

Sed opus non est argumenta conquirere, cum ipse Philo satis in ea ipsa interpretatione, de qua loquimur, sese prodiderit. Quid enim? Et Hesiodum nominat, eo tempore, quo Sanchuniathon floruisse dicitur, posteriorem, & quosdam Graecorum carpit errores, qui multo etiam serius invecti sunt. Quamobrem evidens est praeclarum Interpretem ea libro eidem inseruisse, quae cum non dicerentur in libro, ipse tamen dici omnino volebat. Quis jam ergo praestare possit, non aliqua eumdem detraxisse libro, quae non valde ipsi placebant; ea maxime quae Judaeis, atque Christianis, hostibus suis, favere poterant? quis non aliqua immutasse? quis non aliqua detorsisse? quis denique non id egisse, ut potius Auctor sensibus Interpretis, quam sensibus Auctoris Interpres ipse serviret?

Quae cum ita sint, Phoenicum sententias ex hoc libro velle cognoscere, non aliud erit, nisi certo errandi periculo sese committere. Putare autem Phoenices Atheos fuisse, quod ejus libri fortasse doctrina tibi prorsus athea videatur, non aliud erit nisi prudentem, atque volentem in Spinosae laqueos incidere, ut minus ipsum deliravisse censeas, quod cum integro populo, eodemque celeberrimo, deliraverit.

CA-

C P U T XXVI.

De Caldaeis.

MAgnum aliquid Spinosistae conficerent, si Chaldaeorum sententias Magistri sui placitis fuisse consentaneas ostenderent. Etenim illi, cum propter planitiem, magnitudinemque regionum, quas incolebant, coelum ex omni parte patens, atque apertum intuerentur, trajectiones, motusque stellarum ita observaverunt, ut Astronomiae scientiam ab aliquibus effecisse, ab aliis autem perfecisse perhibeantur. Quapropter si tales, ac tantos homines Atheos fuisse, probarent adversarii nostri, tum de generis humani consensu in agnoscenda Divinitate, tum etiam fortasse de ratione illa tantopere celebrata, qua negare solemus, ab homine non prorsus demente, qui Coeli miracula contempletur, posse Deum non agnosci, actum esse videretur. Itaque mirum non esse debet, a Spinosistis omnem lapidem fuisse motum, ut, non minus quam ipse Spinosa, Pantheistae fuisse Chaldaei dicerentur. Sed & imprudentes hac in re Spinosistis faverunt alii Scriptores, Pantheistis, atque adeo Atheis Chaldaeos adjungentes, ut apud Wolfium, Reimmannum, (*a*) aliosque videre potes.

At sapientissimi quique Critici Chaldaeos omni ope defendunt; quin & ipse Buddeus (*b*), quo nemo fortasse magis Atheorum numerum amplificavit, Atheis Chaldaeos concedere non audet (*c*), licet Pantheistas fuisse putet: qua quidem in re sensuum constantiam, a summis Viris in operibus etiam aliis Buddei frustra requisitam, desidero. Nam qui sexcentis in locis Pantheistas & habere Atheos, & vocare non dubitat, ipse sibi repugnat, si, Pantheistas quosdam

(*a*) Jo. Chr. Wolfius *de Atheism. falso suspect. S. II. §* 5. Reimm. *Hist. Atheism. C. VI.*

(*b*) *Trait. &c. C. I. §. VIII. p.* 8.

(*c*) Alia scripserat *in Dissert. de Spinos. ante Spinos. §.* 20.

dam homines, non autem eosdem Atheos fuisse, scribat. Sed, ut verum fatear, Buddeus Wolfii, cui omnia summa tribuebat, veritus auctoritatem, noluit Atheos vocare, quos ille ab Atheismi nota purgandos assumpserat (*a*).

Me quidem (quoniam quae vera esse mihi videntur, non, quae vera esse vellem, scribere soleo) nihil illa ratio movet, quam Cl. idem Wolfius non parum urget: quod videlicet in Oraculis Chaldaicis, Zoroastro tributis, ea natio satis pie de Deo sensisse videatur. Nam Oracula illa, vel omnia, vel saltem maximam partem fuisse conficta, Critici fere omnes tradunt; licet ea Gemistus Pletho, Michaël Psellus, Franciscus Patricius, Joannes Barbeyracius, Thomas Stanleyus, alique sane pauci, genuina esse duxerint (*b*).

Aliquanto validius argumentum ab Oraculo illo vetere desumi posset, quod Iustinus, & Eusebius (*c*) suis libris inseruerunt: haec autem habebat, si verbum verbo curemus reddere = *soli Chaldaei sapientiam* (*d*) *sortiti sunt*, & *He-*

(*a*) *In Dissert. de Atheism. falso susp.*

(*b*) Cl. Fucherius (*To. XXVII. de l' Acad. R. des Inscr. Suit. du Traité hist. de la Rel. des Perses &c. III. Mém. p. 343. & 376. M.*) putat Oracula Caldaica non tam veteris illius Zoroastri, atque Magorum, quam Alexandrinae scholae doctrinam exprimere, atque hinc saepe referre sensus, quos Platonici recentiores antiquis illis, Pythagorae, Platoni, aliisque tribuebant. Ipse tamen non omnino videtur Oraculis iisdem diffidere, cum aliquo saltem modo germanam Zoroastris doctrinam in iis adumbrari putet.

(*c*) Iust. *Par. ad Gentes p. 12. ed. Paris*. Eus. *Dem. Evang. Lib. III.*

(*d*) Sapientiae laude Chaldaeos floruisse certum omnino est. Cl. Batteuxius (*Tom. XXVII. de l' Ac. R. des Inscr. I. Mém. sur le Princ. actif &c. p. 171. M.*) ut Chaldaeos laudet, affert etiam Ciceronis testimonium, qui vocat Chaldaeos = *doctorum genus antiquissimum* =, nec non Strabonem qui *lib. XV.* ait = *separatim attributa est in Babylonia habitatio Philosophis indigenis, qui Chaldaei vocantur* = & Hesychium, qui de Chaldaeis haec habet = Χαλδαῖοι γένος Μάγων πάντα γινωσκόντων = Hinc mirum esse non debet, quod inclytus idem auctor (*l. c. p. 172.*) scribit = *on convient assez unanimemente qu' ils reconnoissoient un Etre suprême, père, & maitre de tout* = Imo, si caetera deessent argumenta, quibus Atheos non fuisse probaremus, ratio non prorsus infirma ex eadem duci Sapientia posset; quae videlicet cum Atheismi componi stultitia nequiverit.

Hebraei, Per se genitum Regem Deum pure venerantes = (*a*).

Certius tamen argumentum, ut Chaldaeos ab omni Atheismi suspicione liberemus, ex Berosi Babylonicis, quae conservavit Syncellus *in Chronico*, desumi potest. In iis enim *Cosmogoniam* ex mente Chaldaeorum exhibet homo Chaldaeus, & Chaldaeos inter ipsos doctrinae gloria nobilis (*b*). Dubium autem esse non potest, quin tota ea doctrina Mundi Deum auctorem agnoscat (*c*). Ipse Bruckerus (*d*), cum illam exposuisset, quam dicit ἀλληγορικῶς φισιολογεισθεν-

(*a*) Graecum habet

Μοῦνοι Χαλδαῖοι σοφίην λάχον, ἠδ' ἄρ Ἑβραῖοι

Αὐτογένητον ἄνακτα σεβαζόμενοι θεὸν ἁγνῶς.

(*b*) Floruit is circa tempora Alexandri Magni. Babylonius erat, ac Templi Beli Sacerdos. In Graeciam profectus, cum Philosophiam, atque Astronomiam Chaldaicam explicasset, ac de rebus Babylonicis, atque Medis praeclare scripsisset, magnis est, praesertim apud Athenienses, honoribus cumulatus, ut etiam, teste Plinio *lib. VII. c.* 37. statua in Gymnasio donaretur. De illo saepe mentio fit apud antiquos, praesertim Vitruvium *Lib. IX. c.* 6. 7. Josephum *L. I. contra Apionem*, *& Antiquitatum Libro V.*, Clementem Alexandrinum *in Stromatibus*, Tatianum *Admonit. ad Gentes*. Ex recentioribus, qui de illo agunt, praecipue legendi, Josephus Scaliger *Emendat. Temp. ad calcem*, Joannes Perizonius *Orig. Babyl. Cap. I.*, Jo. Albertus Fabricius *Biblioth. Graec. Vol. XIV. p.* 175. & qui Criticam explicant Historiam Philosophiae.

(*c*) Vide illam doctrinam a Cl. Jo. Alberto Fabricio relatam ex eodem Syncelli Chronico, *Bibl. Gr. L. VI. Vol. XIV.* Ut plura omittamus, in ea *Cosmogonia* de Diis, atque ipso Belo Deorum apud Chaldaeos maximo fit mentio, de quo Belo inter alia dicitur = Τὸν δὲ βῆλον, ὃν Δία μεθερμηνεύουσι, μέσον τεμόντα τὸ σκότος χωρίσαι γῆν, καὶ οὐρανὸν ἀπ' ἀλλήλων, καὶ διατάξαι τὸν κόσμον. Τὰ δὲ ζῶα οὐκ ἐνεγκόντα τὴν τοῦ φωτὸς δύναμιν φθαρῆναι. Ἰδόντα δὲ τὸν βῆλον χώραν ἔρημον καὶ καρποφόρον, κελεῦσαι ἑνὶ τῶν θεῶν τὴν κεφαλὴν ἀφελόντι ἑαυτοῦ τῷ ἀποῤῥυέντι αἵματι φυρᾶσαι τὴν γῆν, καὶ διαπλάσαι ἀνθρώπους, καὶ θηρία τὰ δυνάμενα τὸν ἀέρα φέρειν. ἀποτελέσαι δὲ τὸν βῆλον καὶ ἄστρα καὶ ἥλιον. καὶ σελήνην, καὶ τοὺς πέντε πλανήτας = scilicet, si Latine versa cupias = *Belus insuper, quem Iovem interpretantur, mediis tenebris dissectis, terram & coelum ab invicem divisit, & mundum ordine composuit, animantibus lucis vim non ferentibus extinctis. Belus vero desertam quidem regionem, & feracem conspicatus, Deorum cuipiam proprium sibi caput amputare praecepit, & stillanti ex se sanguini terram admiscere, ac homines, & animantia, quae aërem sustinerent, efformare. Ipse tandem astra Solem, Lunam, & alios 5. Planetas perfecit* =

(*d*) *Tom. I. H. C. &c. pag. m.* 142.

θεῖτα, ita pronunciat = *Quae Cosmogonia propter allegoriam, ut sunt omnes veterum de ortu mundi doctrinae obscurissimae, & densissimo allegoriae velo obductae, subobscura est, satis tamen vestigia primaevae traditionis de ortu mundi, ex Chao a Deo producti, & semina rerum continentis prodit, & aperte animum humanum a Deo emanasse innuit, & alium Deum ad formandum mundum adhibitum docet; quae opinio, usum summum Deum, in condendo mundo, alio Deo, Creationis auctore, sive Demiurgo, per omnes fere gentes orientales, etiam Indos percrebuit* =

Porro quod per allegorias Berosus innuit, clarioribus verbis Diodorus ille Siculus explicat, cujus auctoritatem non semel plurimi a nobis fieri significavimus. Etenim Chaldaeos arbitrari docet, Mundi totius pulcherrimum ordinem divinae cuidam Providentiae acceptum esse referendum, & quaecumque in coelis fiant, non caeca quadam sorte, vel sua quasi sponte, ac natura fieri, sed certo Deorum, constantique consilio, atque potentia perfici (*a*): quo quidem Diodori testimonio satis Damascius ille refutatur, qui scripsit (*b*): ingenitum esse Chaldaeorum sententia mundum, & a nullo auctore pendentem agnosci oportere.

Sed fortasse Damascius inde fuit in errorem inductus, quod iidem Chaldaei, more veterum philosophorum, materiae ipsius γένεσιν, atque adeo creationem, quam recentiores tum Scriptura Θεόπνευστος, tum ipsa ratio docuit, ignorarent, aut inter ea, quae non possint ullo modo fieri, recenserent.

Hoc tantum indicant illa Diodori verba, quae relatis antecedunt: nempe Chaldaeos ipsam Mundi naturam aeternam

(*a*) Haec eius verba sunt *Lib. II.* = Οἱ δ᾽ ἐν Χαλδαῖοι τὴν τῶν ὅλων τάξιν τε καὶ διακόσμησιν θείᾳ τινὶ προνοίᾳ γεγενῆσθαι, καὶ νῦν ἕκαστα τῶν ἐν οὐρανῷ γινομένων, οὐχ ὡς ἔτυχεν, οὐδ᾽ αὐτομάτως, ἀλλ᾽ ὡρισμένῃ τινὶ, καὶ βεβαίως κεκυρωμένῃ θεῶν κρίσει συντελεῖσθαι =

(*b*) *In Mss. ap. Cumberland. de Cosmogon. Sanconiath. p.* 280.

nam ponere, & nullam ab aliquo principio ipſius generationem repetere (*a*).

Quod vero Diodorus ait, Deos a gente illa moderatores rerum induci, non pugnat cum eo, quod Bruckerus ex Beroſo collegit, unum ſummum a Chaldaeis fuiſſe poſitum = *Deum*, (verba ſunt Bruckeri) (*b*) *omnium Regem Parentemque, cujus providentia univerſorum ordo, atque ornatus factus eſt* = Quod quidem inter antiquos etiam Euſebius habet (*c*). Etenim, quod Batteuxius optime monet, ſub uno ſupremo Numine plures ponebant ſecundi ordinis Deos, qui nempe illius eſſent Ὑπηρέται, ſeu Miniſtri, Ἑρμηνεῖς, aut Interpretes, Βουλευταὶ, vel Conſiliarii; Δαίμονες praeterea, ſeu *Spiritus* bonos, atque malos, & Heroas; de quibus omnibus Platonicos Iamblichum, atque Porphyrium videre potes (*d*).

Inferioris eius Ordinis, vel, ut Latino more loquamur, minorum gentium Numina illae ſunt mundanae potentiae, quas in doctrina Chaldaeorum Pſellus (*e*) locum habere tradit.

Ad hunc autem Ordinem etiam Sidera pertinent, quae fuiſſe a Chaldaeis Aſtrologiae *Iudiciariae* vel maxime deditis culta ſicuti Numina veteres tradunt. Praecipue vero Solem colebant, ac Lunam, Planetaſque reliquos, & Zodiaci Stellas, a quibus in hominum vitam multa dimanare vel commoda, vel imcommoda ſibi perſuaſerant. Plutarchus quidem (*f*) de Planetis meminit in Chaldaea non mediocri religione cultis, duos tamen docens ab iiſdem bonos, duos creditos fuiſſe malos, tres autem boni, malique participes.

Ut quod Plutarchus, & alii veteres habent, melius intelligas, tibi tenendum eſt, duo, ſicut ex Syncello in-

(*a*) Ib = Χαλδαῖοι μὲν τοῦ κόσμου φύσιν ἀΐδιον φάσιν εἶναι, καὶ μήτε ἐξ ἀρχῆς γένεσιν ἐσχηκέναι =

(*b*) *Tom. I. H. C. &c. p.* 152.

(*c*) *Praepar. Evang. Lib. IV. C. V.*

(*d*) Jambich. *De Myſteriis Sect. III Cap.* 31. Porphyr. *de Abſtinentia Sect. XLV.*

(*e*) Pſellus *de Daemoniis.*

(*f*) *De Iſ. & Oſir.*

Chronico (*a*) discimus, principia rerum a Chaldaeis fuisse credita; Optimum alterum, sive Deum, quem Ignis (*b*) imagine initio designarunt, sed postea exemplari turpiter cum imagine confuso, sin minus homines doctrina praestantes, at certe rudiores, igneae cujusdam, quamvis purissimae, naturae esse crediderunt: Pessimum alterum, omnisque originem mali, quod *Tenebras* appellarunt & Μισοφαῆ esse dixerunt. Iam vero utrumque Principium suos habebat Ministros, aut Inferiores Deos, licet primum alteri, non modo sanctitate, ac bonitate omni, sed etiam robore, potentiaque praestaret (*c*).

Quaerendi locus hic esse potest, quis ille sit Deus, quem sub Iovis Beli nomine Graeci Scriptores, & sub nomine *Baalis*, quod significat Dominum (*d*), sacrae litterae cultum a Chaldaeis fuisse docent. Equidem opinor cum Bruckero, Belum Assyriae Regem ob ingentia benefacta cultum a populo Chaldaeo foeda superstitione fuisse: at procedentibus aetatibus sapientiores homines, cum non parum eos puderet insani cultus, neque tamen auderent populi animos laedere, ad summum totius mundi dominum, atque conditorem Deum eam religionem transferre voluisse, ita scilicet, ut *Baal*, sive Belum ab Assyriis cultum summum Deum esse dicerent, cui caeteri parere deberent,

Iidem sapientes si cum populo inferiores Deos, & Solem, & Lunam, & Astra reliqua, non simulato cultu (quemadmodum doctiores, cum Deorum simulacris litarent, Graeci, atque Romani) sed ex animi, superstitionis foedissimae tenebris occupati, sententia venerabantur, probabilis etiam alia dicenda est Bruckeri sententia, quod iis fue-

rit =

(*a*) *p.* 28.

(*b*) Graeci dicunt ab iis vocatum Ζωόγονον Πῦρ, aut Φῶς νοερόν. aut Ὕπατον Πῦρ.

(*c*) Notandum hic est, quod scribit Bruck. *b. p.* 134 = *neque tamen temere negandum est, praeter spiritus bonos, vetustissimas gentes, & in bis quoque Chaldaeos... malos spiritus materiae crassioris vehiculo malos factos admisisse* =

(*d*) Vid. Seldenus *de Diis Syris Syntag. II. C. I.*

rit = *fons omnium spirituum Deus supremus, cuius essentiam per universum mundum, tamquam animam, diffusam esse* (crediderint) *sicque omnes mundi partes spiritus continere magnos, & quo nobiliores illae partes sunt, spiritus quoque habere praesides nobiliores, & maiores, ex ista anima mundi decerptos.* =

Ratio autem huius opinionis ea est profecto non contemnenda, quod aliter explicari non possit, quid sibi vellent, cum supremum Deum esse dicerent, a quo caetera, quae videmus, omnia non quidem creationis, sed *emanationis* cuiusdam, ut ajunt, lege profluxerint, simulque Solem, & Astra, & alios Deos esse colendos, a quibus multa in nos, atque nostros bona proveniant.

Postulat hic locus, ut quae de Chaldaeorum doctrina Philo mandavit litteris (*a*) jam accurate perpendamus = *Chaldaei*, inquit, *prae caeteris nationibus elaborasse videntur artem astronomicam, & genethliacam, terrena sublimibus, & coelestia coaptando terrestribus......... Hi suspicati sunt mundum, quem videmus, aut ipsum esse Deum solum, aut eam, quae insit, universalem animam, quam ubi sub nomine fati, & necessitatis consecrarunt, summa impietate repleverunt vitam humanam, persuasam quod praeter haec, quae videntur, nulla sit rerum causa alia, sed Solis, Lunae, Stellarumque cursus tam bona, quam mala dispenset singulis.* =

Philonis hisce verbis persuasus Iustus Lipsius eadem fere Chaldaeos de Natura divina, quae Stoicos, docuisse arbitratus est. (*b*) Buddeus *in Dissertatione de Spinosismo ante Spinosam* (*c*) fontes hic etiam detegere sibi videtur, unde totam suam Atheus ille celeberrimus hauserit impietatem. Bruckerus a Philone Chaldaeis recte tribui putat (*d*) par-

(*a*) *De Migr. Abrab. p. m.* 415. Ea praesertim verba notanda in Graeco = Οὗτοι τὸν φαινόμενον τοῦτον κόσμον ἐν τοῖς οὖσιν ὑπετόπησαν εἶναι μόνον, ἢ θεὸν ὄντα αὐτὸν, ἢ ἐν αὐτῷ θεὸν περιέχοντα τὴν τῶν ὅλων ψυχήν =

(*b*) *Phisiol. Stoic. L. II. diss.* 10. *p. m.* 182.

(*c*) §. 20.

(*d*) *Tom. I. &c. p.* 132.

quod Deum esse Mundi Animam senserit per omnes illius partes diffusam, & commeantem; sed = *male tamen*, inquit, *id ad ipsas mundi partes retulit, mundum, & astra in primis Deum habita fuisse putans, cum potius spiritus illi coelestes, quos his mundi partibus praesidere putabant, & ex quorum providentia & influxu sidera regi, & mirabilem illum superiorum, & inferiorum concentum, necessitatemque fatalem oriri credebant, a Deo summo emanatione quadam, vel, si mavis, modificatione animae mundanae (quo sensu enim acceperint, incertum) derivandi sint, eumque supponant* =

Sed jam, auditis aliorum sententiis, judicium qualecumque nostrum interponamus. Primo quidem, etiamsi verba Philonis Chaldaeorum, nec modo vulgarium, sed & sapientiorum sententias nullo modo depravatas exponere dicantur, non tamen Chaldaeos in teterrimo illius, quae postea Spinosae placuit, impietatis coeno volutatos fuisse ostenderent. Ubi enim *unica* illa *substantia*, cuius cogitatio, atque adeo mentes omnes, quae cogitant, & extensio, atque adeo res extensae omnes, non aliud nisi totidem *modi* putandi sint? Ubi natura illa, quae nihil arte, ac ratione molita fuerit, & ex cuius omnia necessitate ita dimanent, ut nullus in natura *caussis finalibus* relinquatur locus?

Quod si Mundus, ac Mundi Anima dicitur Deus, impium est id quidem, & a recta ratione non parum alienum. At non idcirco negant illi, qui hoc dicunt, supremam esse Intelligentiam, quae cuiusvis generis bona, quibus copiosissime affluit, in alias ab ea trahentes originem Intelligentias, ut ita dicam, redundare velit, & omnia, quae ante nostros obversantur oculos, & summa sapientia condiderit, & non absimili vigilantia moderetur.

Deinde puto, verba Philonis non ita esse explicanda, ut Chaldaei, de quibus loquitur, ipsi dixerint, praeter haec quae videmus, non alias esse rerum caussas, ac Solis tantummodo, Lunaeque cursus, atque Siderum tam bona singulis dispensare, quam mala. Si Philonis hic sensus esset, nimis

nimis aperte ſibi, paucis omnino verbis interiectis, ipſe contradiceret. Quomodo enim verum eſſe poteſt, non alias rerum cauſas, quam noſtris oculis objectas, ex ſententia Chaldaeorum eſſe agnoſcendas, ſi magnam illam ipſius Mundi Animam, quae certe oculis exhiberi non poteſt, cauſarum omnium eſſe cauſam volebant, quae fatum rebus omnibus, ac neceſſitatem induxerit?

Itaque ſenſum Philone dignum hunc eſſe puto: Chaldaeos, cum ea de Mundo, ac Mundi Anima dicerent, occaſionem hominibus praebuiſſe in Solem, ac Stellas, eventuum omnium cauſas referendi, atque adeo putandi, Siderum tantummodo curſus tam bona, quam mala hominibus impertiri. Cum enim ea Mundi Anima in Sole praeſertim, ac Sideribus reſidens per ea maxima corpora operaretur, hinc facile homines, praecipue non adeo ſubtiles, non alias rerum cauſas, quam eadem Aſtra, eſſe iactabant, quae tamen, ut ex aliis Auctoribus diſcimus, Deos eſſe opinabantur, diviniſque proſequebantur honoribus.

Non itaque tota illa cenſura, quam in Philonem Bruckerus exercuit, valde juſta mihi videri ſolet. Melius ex verbis iiſdem Philonis colligere Bruckerus potuit, ſententiam illam Chaldaeis placuiſſe de magna Mundi Anima, ſive Mente, quae ſingulas Mundi partes pervadat, de qua Virgilius cecinit.

„ *Principio Coelum, & Terram, campoſque liquentes*
„ *Lucentemque globum Lunae, Titaniaque aſtra*
„ *Spiritus intus alit, magnoſque infuſa per artus*
„ *Mens agitat molem, & magno ſe corpore miſcet &c.*

Hinc, inquam Bruckerus opinionem illam ſuam confirmare potuit, quod nempe Divinitatem eſſe Chaldaei voluerint Spiritum per omnia commeantem, qui tamen varias divideretur in partes, nobiliores alias, alias vero mi-

nus

Natura divina sentireat; quod sapientes etiam illi Chaldaei, aut eadem, aut certe similia senserint, non a vero nobis videtur abludere.

CAPUT XXVII.

De Indis.

MErito Agatopistus Cromatianus de Scriptoribus quibusdam, ac praecipue de Baylio conqueritur (*a*), quod propter aliquas Gymnosophistarum, atque Brachmanum doctrinas Atheismum sapientes, inconsiderate veteres non minus quam recentiores Indos ejusdem postulaverint impietatis. Etenim Auctores illi, nisi potius irretire mendaciis homines non satis eruditos, quam verum quaerere voluissent, profecto concessissent, nihil apud Indicarum rerum Scriptores magis certum occurrere, quam gentes illas per omnes aetates religioni, vel potius superstitioni servivisse, cum aliqua Divinitatis cognitione conjunctae.

Ac si de remotioribus quidem ab aetate nostra temporibus quaerere velimus, & Diodorus Siculus, & Strabo, & Ælianus, & Lucianus, & Clemens Alexandrinus, & Philostratus (*b*), & Stephanus Byzantinus, & innumeri alii de hac ve-

(*a*) *Vol. I. della Istoria, e della Indole d' ogni Filos. C. 8. p. m. 194. & 195.*

(*b*) Diod Sic. *Lib. III. C.* 10. de Indorum Philosophis haec habet = *recipiunt a privatis & ea quibus sacra Diis faciant, & curam habent defunctorum, tamquam chari Diis, & quae fiant apud inferos praecipue norint: propterea dona plurima, honoresque eis impenduntur* = Strabo *Lib. XV. Geogr.* de Indorum Sacrificiis aliqua narrat, ut cum ait *p. m.* 484. = *Victimam non jugulant, sed praecluso spiritu necant, ne quid mancum Deo offeratur, sed integrum* = Ib. *p.* 499. = *Atque haec etiam a rerum scriptoribus dicuntur, quod Indi Jovem pluvialem, & Gangem fluvium, & indigetes Genios colunt* = Ælianus *L. II Var. Histor.* 31., ut praeclaram illam sententiam probet, inter barbaros nempe Atheos non inveniri, haec habet = Ἰνδοὶ .... Κελτοὶ . Αἰγύπτιοι λέγουσι . καὶ θεοὺς εἶναι, καὶ προνοεῖν ἡμῶν = Lucianus *de Saltat.* dicit, Indiae populos adorare Solem ad Orientem versos, & choreas cum magno silentio ducentes, ut

veritate nos dubitare non ſinunt; &, ſi de temporibus noſtris agamus (agendum autem hic jam eſſe cenſemus, cum antiquiora illa poſſint a recentioribus hiſce lucem accipere) vix aliquis de moribus Indorum ſcribens hiſtoricus produci poterit, qui de ſuperſtitione ipſorum, quam diximus, verba non faciat (*a*).

Ne ipſos quidem excipio, qui de Siamenſibus ſcribunt, quos Lockius Atheiſmi cum aliis accuſare videtur (*b*). Nam Berytenſis Epiſcopus, quem citat ipſe Lockius, plures ab illis Deos agnoſci docet (*c*); & ipſis Theologiam tribuit Choëſyus (*d*), licet eam eſſe velit, quae nullum revera Divinitati relinquat locum; quod ego veriſſimum eſſe fateor, dummodo ita intelligatur, ut nullum Deum jam agnoſcere poſſint ſtultiſſimi homines, ſi tam abſurda placita conſtanter tueri velint, & quid ex iis conſequatur videant; non tamen, ſi forte Scriptor ipſe ne levem quidem a Siamenſibus notionem Divinitatis cuſtoditam fuiſſe cenſeat. Id enim vel ea, quae narrat ipſe de Siamenſium Theologia, dici nullo modo patiuntur.

Similiter explicandi Croſaeus, atque Luberius (*e*), qui tribuunt iiſdem Siamenſibus ignorantiam ſupremi Numinis. Nam

ut placidum illius motum imitari viderentur; Clemens Alex. *in Protreptico*, ubi teſtatur Indos Aſtra, Solemque colere, Philoſtratus *V. Apollon. III.* 4. Stephanus Byzant. *V.* βραχμ, qui fere idem dicunt.

(*a*) Vid. S. Franciſci Xaverii epiſtolas, & Scriptores omnes memoria dignos, qui res tanti Viri praeclare geſtas litteris conſignarunt, Vid. *Lett. édifiantes &c.* pluribus locis, Maturinum Croſaeum (*La Croze*) *Hiſt. Chriſtian. Ind.* &, ſi hoc lectionis genere delectaris, Viatores (*les Voyageurs*) fere omnes, qui de rebus Indiae ſcripſerint; quas ipſi vidiſſe dicuntur.

(*b*) Lock. *de l' Entend. &c. L. I. c* 3. §. 15. *p. m.* 78.

(*c*) *Voyag. Ch.* 13.

(*d*) *L' Abbé* de Choiſy *dans ſon Journal du Voïage de Siam. p.* 107. 177.

(*e*) Croſ. *Hiſt. Chiſt. Ind. L. VI. p. m.* 645; de la Loubere *Deſcript. de Siam. To. I. p.* 395 Ita de hoc Auctore *in Adn. ad Hiſt. General. Itiner. Tom. XXXIV. p.* 329. 330. = *La-Loubere paroit avoir ignoré le fond de la Religion Siamoiſe, puiſqu' il dit, que dans toute leur doctrine il ne trouve nulle idée de Divinité p.* 394. *à moins qu' il n' entend nulle idée, qui raſſemble à la nôtre* =.

Nam & ipsi concedunt apud eos Sommonacodomum, publica superstitione, simul cum aliis Numinibus, coli, ac maxime potentem, atque praesentem haberi Deum; & Baylius ipse, qui populum hunc eumdem in religione non sibi constare notavit (*a*) hoc ipsò religionem aliquam, sine Divinitatis, saltem imperfecta, notione non inveniendam, ab eodem populo susceptam fuisse docuit.

Quod vero de Mundi totius summo Creatore taceant, si qua nonnullis Auctoribus fides, dum sua illa tam ridicula sacra peragunt, esse inde potest, quod, ut Bruckerus conjicit, (*b*) in colendis occupati Numinibus inferioribus cultus, qui supremo rerum omnium Conditori debetur, fuerint obliti, aut quod eadem, qua Tartari Mahummedis doctrinam non recipientes, stultitia teneantur, cum *Idola* illi quidem innumera tamquam supremi Dei Legatos adorant, ipsum tamen supremum Deum admirationi potius, quam venerationi generis humani proponendum esse arbitrantur.

Et id quidem eo magis est vero simile, quod haec eadem dementia non longe disjunctas a Siamensi regno Malabaricas gentes fere totas invaserit. Ajunt enim summum esse Deum infinita sapientia, potentiaque praeditum, atque virtute, qui tamen satis intelligi a nobis, cognoscique non possit; ac proinde satius esse minores Deos, ac nostra curantes, precibus, & honoribus cujuscumque generis prosequi (*c*).

Caeterum quod Siamenses Numen esse supremum & dicant, & sentiant, a quo caetera profluxerint omnia, facile probatur. Nam, ut Bruckeri ejusdem verbis utar (*d*) = *patet ex earum gentium, quae Malabaricae dicuntur, religione*

(*a*) *Diction. Art. Ruggeri not. D.*

(*b*) *Tom. IV. P. II. L. III. C.* 1. §. 5. *p.* 813.

(*c*) Advertendum quoque est, esse in India gentes, quae bonorum Auctorem Deum agnoscant, & colendum existiment, sed propter impietatem *Diabolum*, seu *Principium Malorum* sibi majoribus obsequiis conciliare curent. Id in populis Peguensibus locum habet. Vid. *Hist. Génér. des Voiag. T. XXXVI. p. m.* 201. *&c.*

(*d*) *Ibidem*.

ſyſtema emanativum, quo, innumerae Deitatis perſonae ex uno Numinis fonte progreſſae, & mundi partibus regendis praefectae ſtatuuntur, Indiam quoque totam occupaviſſe, & omni, quae in regionibus Siam, Arekan, Laos, Cambojae, Cochinchinae, aliiſque obtinet, & foediſſima ſuperſtitione colitur, idololatriae originem dediſſe = Quod Bruckerus docet, docuerant ante ipſum alii, ut Burnetius, ac, de Siamenſibus nominatim agentes, Auctores Britanni magnae illius hiſtoriae, quae *Univerſalis* dici conſuevit (*a*).

Idem Tachardus qui Siamenſium impietatem ſuis coloribus pingit, tamen ex Talapoinorum, qui ſunt inter illos Doctoribus noſtris, Theologiſque ſimiles, arcanis libris eam doctrinam exhibet, quae ſtulta quidem, atque ridicula, non tamen Spinoſiſtica dici, vel Athea poteſt (*b*).

Notarunt etiam & ii, quos diximus, Britanni Auctores, & poſt eos idem Bruckerus, in illa doctrina *Emanationem*, ut in *Syſtemate*, ſic enim dicitur, *Cabbaliſtico*, mundorum, ac rerum omnium a prima Cauſa efficiente poni, & omnia dici in eamdem Cauſam, quaſi flumina in pelagus, unde ſuam duxerint originem, eſſe reverſura (*c*).

Jam quae de Siamenſibus diximus, qui magis, quam reliquae Indiae gentes, premuntur ab adverſariis, de genti-

(*a*) Burnet. *Archaeol. phil.* p. 542. *AA. Hiſt. Univ.* P. I. p. m. 111.

(*b*) P. Tachard. *Prem. Voyag. à Siam. a p.* 282. Hic Auctor maxime inter omnes, qui de Siamenſi Religione ſcripſerunt, audiri meretur. Vide Praefationem ad Volumen XXXIV. Hiſtoriae Generalis Itinerum (*Hiſt. Génér. des Voyages &c.*) in qua etiam dicitur (*Liv. II. &c. p.* 329.) = *Tachard, que ſes lumieres naturelles, & la qualité de Théologien relevent beaucoup au-deſſus du commun des Voyageurs, mérite ſans contredit la préférence, que je veux donner à ſes obſervations &c.* = In eadem Hiſtoria *ib. a p.* 330. quid Siamenſes de Deo, ejuſque perfectione ſentiant, fuſe exponitur.

(*c*) Multo meliorem de Divinitate opinionem tribuerat Siamenſibus Odoricus Raynaldus *ad an. Chriſti* 1518. = *Tenent Siamenſes*, inquit, *Deum Coeli, & Terrae Conditorem eſſe, ac piorum animas aeterna gloria, impiorum infernalibus ſuppliciis affici..... ampliſſima Deo templa ponunt, in quibus plura ſimulacra hominum, quos ob virtutes in*

tibus iisdem reliquis scribere, non sine magna ratione possumus. Nempe quocumque te in India vertas, omnia potius nefanda superstitione, quae Divinitatis notionem enormiter depravaverit, quam Atheismo, qui notionem eamdem penitus exterminatam voluerit, plena esse videbis; ac plena item antiquioribus aetatibus fuisse, quae superant adhuc monumenta consulens, facillime deprehendes.

Porro, quod aliqui fuerint inter Indos Athei, quamvis Æliani aetate negari potuerit, non tamen ego negare ausim. Hoc tantum dico; non magis inde veteres, ac recentiores Indos fuisse, vel esse Atheos appellandos, quam Itali, vel Galli dicantur Epicurei, vel Spinosistae, vel Religionis hostes, quod etiam aliqua eorum generum monstra felices hae regiones aliquando, vel invitae, ut ita dicam, ingementesque protulerint.

Nam, cum pessimos illos homines tum Gallia, tum Italia execrata sit, dirisque devoverit, fecit id etiam aliquando India, si probatae fidei testibus aures adhibeamus. Profecto Sammanaeorum secta, quae Buddam, de quo alio loco non pauca dicemus, jactabat auctorem, sed malas ejusdem philosophi sententias pejori, ut ego arbitror, ratione interpretata, religionem omnem, atque Divinitatis cultum ejuraverat, Malabaricis omnibus, & Coromandelicis ejecta littoribus, in interiores Indiae partes sese, virusque suum abdere coacta est; neque tamen, quod obiter notare liceat, Zimermannus, aut Russojus aliquis, aut Voltaerius inventus fuit, *Tolerantismi* patronus, qui laedi hac ratione societatis humanae jura, & non ferendum ingeniis hominum, ac voluntatibus jugum imponi clamitaret.

 Dein-

in Coelum receptos ajunt, venerantur..... mundum habuisse principium ajunt, ac diluvio generali obrutum fuisse, atque octo annorum millibus completis periturum incendio; jamque ex eo annorum numero sex millia praeteriisse &c. =.

At Raynaldo Recentiores aliqui praeferendi videntur, cum de Siamensium Religione agitur; praesertim vero Tachardus, cujus librum consule, si plenius de rebus ad eam pertinentibus edoceri cupias.

Deinde ſpretos eoſdem Atheos, aut Atheis valde faventes homines in India vulgo fuiſſe, hoc etiam argumento efficere licet, quod libri, quos ii populi ſummo in honore ſemper habuerunt, quos eruditi homines nocturna verſant, atque diurna manu, quos vulgares, & indocti refutari maximo piaculo ducerent, multa de Numine ſupremo tradunt, ejuſdemque colendi ratione, quorum aliqua non inter abſurda profecto, vel impia numerare poſſis.

Nam, ut quaedam omittam, quae loco magis opportuno viſuri ſumus, in libro, qui *Panjangam* dicitur, ac ſumma eſt apud Indos auctoritate (*a*), Deus eſſe dicitur, = *quod omnia ſuſtineat* = perinde ac ſi docere voluiſſet auctor, id eſſe Deum, quod *portet omnia verbo virtutis ſuae*: in *Gnana Vampa*, libro item & antiquo, & celebri apud eam gentem (*b*), = *Deus & eſſe ubique, & rebus omnibus adeſſe* = traditur, & alia Divinis Attributis explicandis non parum idonea indicantur.

Liber autem alius *Ezour Vedam*, qui liber, antequam Alexander in Indias proficiſceretur, conſcriptus fuiſſe dicitur, Deum invocat, qui = *praeſtantiſſima ratione dici Anima debeat* = ſeu Spiritus omnia regens, = *propterea quod vitam omnibus donet, atque conſervet* = (*c*). Alio ejuſdem libri loco (*d*) = *Deus*

(*a*) Vid. *Lettres édifiant. Rec.* 10. p. 4.

(*b*) Vid. La Croze *p.* 456.

(*c*) *De Ezour Vedam* pronunciaverat Agatopiſtus *Vol. I. della Iſtoria &c. C. VIII. p.* 189. = *convien dire che ſia di poco uſo, perchè ſebbene ſtia nella Bibliotheca di Parigi, non vedo che ne uſi niuno* = ſed uſus eo eſt paucis ab hinc annis Cl. Mignotius (*To. XXXI. de l' Ac. R. des Inſcrip. IV. Mém. ſur les Anciens Philoſ. de l' Inde &c. p.* 247. *M.*), qui ex eo libro refert = *Vous êtes l' ame par excellence, eſt-il dit dans l' Ezour Vedam, qui eſt un Commentaire de Vedam en langue Samſcretane, dont M. Caperonnier a bien voulu me communiquer la nouvelle traduction françoiſe, parce que vous donnez la vie à tout, & que vous la conſervez* =.

(*d*) Idem Mignotius eodem *Tom. p.* 263. *M. V. Mém. ſur les Anciens Philoſ. de l' Inde &c.* haec alia refert ex libro *Ezour Vedam* = *Vous êtes, diſent les Indiens s' adreſſant à Dieu dans l' Ezour Vedam* (*Ezour Ved. L. VI. C. I.*) *le ſauveur, le*

= *Deus esse mundi* dicitur *& pater*, *& dominus*, *& servator qui omnia videat*, *omnia cognoscat*, *omnia gubernet* =.

Est autem hic liber *Ezour Vedam* libri alius, qui *Vedam* inscribitur, quasi declaratio quaedam, & explanatio. *Vedam* vero tum doctrina, tum antiquitate potissimus habetur, in quo multa de Divinitate, ac de Religione, officiisque omnibus explicata leguntur.

Ineptum autem esset, seu potius injustum, quae retulimus, & alia similia verba, quae referre possemus, Spinosianos ad sensus detorquere. Verba enim illa, praesertim ab hominibus prolata, qui, ut de Persis (*a*) Genuensis in re non multum absimili scripsit, *simplicius*, quam nos, *ut vivebant*, *cogitabant*, Spiritum inducunt, summa intelligentia praeditum, atque virtute, qui nulla profecto *virtute* vel bono careat, quod rebus a se conditis inesse voluerit.

Deinde si Deus ille non aliud esset, nisi Spinosiana *Substantia*, cur de illo pie, sancteque colendo tam multa praeciperentur? Etenim Spinosiana *Substantia* non magis est, atque apparet religioso cultu digna, quam totum genus humanum, quam tota collectio corporum, quam tota denique tellus haec nostra, tot animantibus referta, donisque naturae, precibus, & votis, & aris digna videatur.

Praeterea rerum omnium originem Indi veteres, ac recentiores ad primam intelligentem Causam ita referre consueverunt, ut Spinosianae doctrinae jam nullus apud eos possit inveniri locus. Nam, ut illa omissa faciamus, quae possemus ex Tachardo de Talapoinorum Siamensium doctrina referre, ad plebejam ipsam videtur Indorum pertinuis-

le père, *& le maître du monde; vous voyez tout*, *vous connoissez tout*, *vous gouvernez tout* =.

(*a*) Persas, & Indos eadem de Principio activo Mundi sensisse verisimile putat egregius auctor Batteuxius (*To. XXVII. de l' Ac. R. des Inscr. I. Mém. sur le Principe actif de l' Univers &c. Art. II. p. 186. M.*) Jam de Persis Cl. Fucherius (*To. XXV. de l' Ac. R. des Ins. Traité histor. de la Relig. des Perses &c. p. 100. M.*) pronunciavit = *Tout le monde convient*, *que les Perses se sont moin écartés de la Religion primitive du genre humain*, *que la pluspart des autres peuples &c.* =

nuisse doctrinam, quod Bardesani, si qua Porphyrio fides (*a*), in Indiam progresso ab hospitibus narratum est.

Illi scilicet simulacrum ostenderunt, quod exemplar fuisse dicebant a Supremo Numine propositum Filio, cum illi, ut res ex materia produceret, quae mundi machinam modo constituunt, auctor fuit. Porro simulacrum idem Bardesanes retulit maris, ac foeminae, caeterarumque creandarum rerum, mira quadam, ac plane divina ratione, formas exhibuisse. Fabulam hanc esse, quam apud nos

„ *Nec pueri credant, nisi qui nondum aere lavantur* (*b*) „

quis non videt? Sed fabula haec intelligentiam, summo consilio, atque arte instructam, ab iis, qui fabula eadem delectabantur, fuisse tot rerum, atque tantarum molitioni praepositam, satis manifeste declarat.

Simile illud est, quod ex Bucherio (*c*) Cl. Mignotius de recentionibus Indis memoriae prodit: illos opinari, supremum Deum, qui per totam fuerat aeternitatem, cum coeli nondum, aut terra esset, Brumam omnipotenti virtute sua produxisse, ac per Brumam deinde rebus omnibus, ut existerent, causam fuisse.

Iidem tradunt, narrante Mignotio, Deum, quem barbarico vocabulo *Vischnoum* (*d*) appellant, rebus omnibus conservandis adesse, & quae Veteres Animae illi mundanae, ipsi huic eidem Numini tribuunt. Sed & idem narrare solent, maximo humani generis amore teneri, ob eamque caussam varias induisse formas, ut suis hominibus appareret.

Haec, inquam, aliaque similia non modo Spinosae doctrinam non sapiunt, sed cum eadem componi nulla ratione possunt. Multo minus cum Spinosiana stultitia commune quidquam habent quaedam Christianis etiam hominibus dignae

(*a*) *De Styg. p.* 283.
(*b*) Juvenalis.
(*c*) *Ib. p.* 240. & 241. citans *le P. Boucher* 2. *lettre à M. l' Ev. d' Avranche*.
(*d*) *Vischnou*.

gnae ſententiae, quas veteribus illis Indis Strabo, graviſſimus & Hiſtoricus, & Criticus, attribuit (*a*): mundum videlicet fuiſſe genitum, eumdemque natura ſua poſſe corrumpi, ejus autem auctorem, omniumque rerum moderatorem eſſe Deum agnoſcendum. Reſpondent autem his aliae ſententiae, quas recentiorum temporum; atque adeo noſtrorum Indis placere, tradit Scriptor antiquo illo Strabone, vel acumen ingenii ſpectes, vel orationis elegantiam, vel doctrinae varietatem, & copiam; profecto non minor, Cl. nempe Mignotius, quem saepe laudavimus; saepe item laudaturi ſumus (*b*).

Mentiuntur ergo; niſi forte a mentientibus ipſi decepti fuerint, qui dicunt Phariſaeo illi Philoſopho, ſeu potius, nec diu Phariſaeo, nec unquam Philoſopho, ſemper tamen impio Divinitatis hoſti, Spinoſae veteres, ac recentiores Indos adſtipulari (*c*). Quod ſi forte ſeſe reponant; Indorum, quos tam acerbe carpunt, nomine Philoſophos ejus gentis deſignatos velle, primo quidem aliis omnino vocibus eos uti praeſtitiſſet, ut non integram Atheis nationem, eamdemque

(*a*) *L. XV. Geog. p.* 490. = Ὅτι γὰρ γένητος ὁ κόσμος, καὶ φθαρτὸς λέγειν κ' ἐκείνους, καὶ ὅτι σφαιροειδής; ὅτι διοικῶν αὐτὸν, καὶ ποιῶν θεὸς δι' ὅλου διαπεφοίτηκεν αὐτοῦ =.

(*b*) *Eod. To. XXXI. V. Mém. &c. p.* 271. *M.* = *Ils ſubordonnent au premier Etre un grand nombre d'intelligences ſpirituelles, comme lui, mais ſoumiſes à ſon pouvoir, & tenant de lui leur exiſtence* = *Ib.* = *Les Chingulais, ou habitans de l'Ile de Ceylan, qui reconnoiſſent un Dieu ſuprême, formateur du Ciel, & de la terre, qui gouverne l'un, & l'autre, penſent auſſi que ce ſouverain Dieu envoie d'autres Dieux ſur la terre, pour exécuter ſes ordres* =. Si Deorum nomine, uni ſummo Numini parentium, Angelos intelligerent; quos Deo debitis non proſequerentur honoribus, nihil eſſet; quod etiam in hac poſtrema ſententia, jure laudari non poſſet. Caeterum facile concedo barbaras illas gentes etiam illa, quae praeclare dicta videntur, tam male interpretari, ut ad ingentes, ac maxime abſurdos delabantur errores. Sed errores illi, quod mihi probandum eſt, a Spinoſianis erroribus longiſſime diſtant.

(*c*) De quibuſdam Inſulis, quae Indiae adjacent, ac terris auſtralibus, quemadmodum & de regionibus illis, quae Occidentalium Indiarum nomine veniunt, in altera hujus libri parte agendum ſeparatim eſſe duximus.

que florentiſſimam, citius quam paucos quoſdam homines, inſanientis ſapientiae conſultos, concedere viderentur: deinde hoc ipſum, quod de Philoſophis Indis jactant, diligentiori examine perpendere debuiſſent. Nam philoſophos eoſdem, ipſumque Buddam, ac maximam illius diſcipulorum, ac nobiliſſimam partem ab Atheorum impietate abſuiſſe cenſendum eſt, niſi potius Divinationis artem exercendi maleſana cupido nos teneat, quam artis Criticae ope verum inveſtigandi.

CAPUT XXVIII.

De Veteribus Indorum Gymnoſophiſtis; ubi aliqua etiam de Brachmanibus recentioribus.

VEteres Indorum philoſophos, a Graecis, Latiniſque ſcriptoribus Gymnoſophiſtas appellatos (*a*), ab Atheiſmi nota vindicare facillimum nobis eſt. Quamquam enim ſatis certae nobis, exploratae que fidei monumenta deſunt (*b*), quibus peculiarem poſſimus ipſorum tenere doctrinam, ea tamen, quae ſuppetunt, doctrinam ſaltem exhibent ab Atheorum impietate, atque ſtultitia illa ſumma non parum alienam. Aut igitur nihil de ſententiis ipſorum definire poſſumus, aut Ἀθεότητος abſolvere debemus, cujus levium quorumdam Scriptorum temeritas eoſdem inſimulavit. Sed etſi ni-

(*a*) Tanta fuit inter Graecos ſapientiae Gymnoſophiſtarum opinio, ut plures ad eos iter arriperent. Id factum etiam eſt aetatibus non adeo antiquis, cum Graeci ſuos philoſophos tantopere celebratos audiviſſent. Hinc Plotinus ipſe, quamvis Platonis amore deperiret, ad Indos voluit accedere, ut commodius poſſet illorum ſapientia frui. Vide Stanlejum *Hiſt. Phil. p.* 1211. *col.* 1.

(*b*) Vide Strabonem *L. XV. Geog. p.* 480. ubi difficultatem probat res Indicas bene cognoſcendi, ac de Scriptorum plurium infidelitate, ac levitate conqueritur. Fatetur tamen eſſe Scriptores aliquos, qui res afferant & probabiles, & memoria dignas, & quae ab iis etiam conſiderari debeant, qui nolint eaſdem omnino credere. ⸗ λέγει δ' ἔν τινα ϗ πιθανὰ ϗ μνήμης ἄξια, ὥς τε ϗ ἀπιστοῦντα μὴ παρελθεῖν αὐτὰ ⸗.

nihil de ſententiis ipſorum definire, nihil, inquam, certi afferre poſſemus, non aliud de ipſis, quam de ſapientibus aliis, qui nobis ignoti omnino ſunt, ferendum eſſe judicium ratio ipſa convinceret.

His animadverſis aliquid certe Bardeſanis apud Euſebium teſtimonio tribuere debemus, qui Gymnoſophiſtas ipſos adiiſſe fertur, & verbis pluribus ultro, citroque habitis graviſſima ſapientiae praecepta retuliſſe. Ille quidem & a cultu ſimulacrorum abhorrere narravit, & ſupremo Numini preces fundere (*a*) ſeveros illos homines, calore Solis exuſtos, ac gelu ſimul duratos, & undis, qui vitam in ſylvis, leonum more, tolerarent, & praeclarum ſibi ducerent neque veſtium, neque victus ratione, neque ulla re alia profanos, hoc eſt mortales reliquos fere omnes, imitari.

Faciunt etiam ad Gymnoſophiſtas ab impuro Atheorum grege eximendos, quae dudum laudatus a nobis Auctor Strabo memoriae prodidit (*b*): ſcilicet eos opinari, Deum eſſe, qui mundum a ſe conditum & conſervet, & regat, omniaque in illo alat.

Miror equidem hanc Gymnoſophiſtarum doctrinam a Bruckero (*c*) fuiſſe ita explicatam, ut Animam tantummodo Mundi proponeret, non libera quidem providentia, ſed naturae neceſſitate, rebus omnibus arctiſſime conjunctam, ac ſingulas mundi partes ea ferme ratione, qua noſtrum Anima corpus, commoventem, atque agitantem. Sed magis etiam miror, quod Bruckerus idem, ut Philoſophis Indis Deum non aliud, niſi Animam Mundi, viſum fuiſſe defenderet, libertate, ac veri nominis providentia carentem, Scriptores Chriſtianos arguat, quamvis antiquos, qui meliora de Indis retulerunt.

Inter eos eſt Palladius, cujus fertur libellus *de gentibus*

(*a*) *Praepar. Evang. VI.* 10. = Οὔτε ξόανα σέβονται .... προσέχοντες τῷ Θεῷ =.

(*b*) *Lib. XV. Geog.*

(*c*) *To. I. H. C. p.* 206.

bus Indiae, *&* *Brachmanibus* (*a*). Etenim apud hunc Dandamis Gymnosophista multa respondisse Alexandro Magno perhibetur, tum de Natura rerum, tum de Naturae Domino, ac Moderatore Deo, quae & Atheorum, & Epicureorum erroribus adversentur; ut = *Deum numquam injuriam genuisse, sed lucem, pacem, vitam, aquam, corpus humanum, & animas, hunc dominum esse, & Deum solum* = Clariora illa sunt, quae Dandamis idem protulit=. *Deum qui omnia creavit, & immortalem, & munificum esse, qui omnibus de victu prospicit; illum cernere omnia &c.* = Haec, inquam, & alia similia veterum testimonia Divinae Perfectionis non ita contemnendam, ut vult Bruckerus, notionem barbaricas Gymnosophistarum mentes occupavisse probant.

Atqui testimonia illa, Bruckerus ait, non aliud, nisi pias olent Christianorum fraudes, Gymnosophisticam doctrinam extollentium, ut vel ex ea Christianae doctrinae praesidium comparent. Quisnam isthuc effutit? Bruckerus ne, an Baylius, an Russojus aliquis, an Voltaerius? Nam tantus Patrum contemptus non ejus videtur esse, qui se, non dicam Catholicum, sed Christianum esse meminerit.

Equidem Patres bene multos in referendis Ethnicorum sententiis aliquando fuisse deceptos, haud gravate concedo, sed tum demum concedo, cum alias fuisse hominum, de quibus agitur, opiniones illi testantur, qui fuerint & industria majore in his colligendis, & melioribus praesidiis instructi. At Patres, qui de Gymnosophistis locuti sunt, erravisse quid affirmem, cum nullo possim ad id affirmandum auctore satis certo, aut satis explorata ratione uti? Nimium conjecturae dat Bruckerus, dum quod Indis fortasse placere potuit, placuisse, tam audacter, ne temere dicam, & inconsiderate pronunciat, ut qui contrarium asseruerunt, quamvis

(*a*) Addi solet Historiae Lausiacae ipsius Palladii. Genuinum esse Palladii opus plurimi sentiunt, quamvis neget id Casimirus Oudinus *de Scriptor. Eccles. To. I. p.* 911.

vis probatissimis moribus, atque doctrina, pia fraude fuisse mentitos non obscure significet.

Nimirum verum illud est, quod apud sapientem auctorem Italum nuper legi; Protestantes, cum viderent frustra Patres ad immanes, quibus ipsi delectantur, errores confirmandos fuisse vocatos, in eam tandem temeritatis consuetudinem fuisse delapsos, ut eosdem superbe contemnerent, atque a caeteris contemni curarent: quam quidem sapientis hominis accusationem non injustam fuisse, multis exemplis a quovis fere Bruckeri volumine petitis ostendi posset (*a*). Sed haec non hujus loci. Nunc ergo quod instat.

Optimos inter auctores, qui de Gymnosophistarum doctrina litteris aliquid consignaverint, ille profecto est, qui diu sub Origenis nomine circumvolitans non parvam nactus erat apud eruditos auctoritatem. At sive Origenes ejus libelli, qui est de sententiis veterum philosophorum (*b*), sive alius quisquam sit dicendus auctor, & antiquus nimirum est, & eruditus, & saltem quod certiora monumenta desint, in hac nostra causa non oscitanter audiendus. Is ergo Gymnosophistas docet (*c*) statuisse = *Deum esse lumen, non quale quis aspicit, aut qualis Sol, vel ignis, sed esse Deum λόγον, non articulatum sermonem, sed illum cognitionis, cujus ope occulta naturae mysteria cernantur a sapientibus.* = (*d*) Idem auctor

 nar-

(*a*) Difficile est inter Protestantium libros invenire volumina, quae magis, quam Bruckeriana, sanctorum Patrum contemptum inspirent. Itaque merito vel ob hanc rationem (sed & aliae non paucae sunt) a Benedicto XIV. fuit ingens illud opus in Indicem librorum, ut vocant, *expurgatorium* relatum. Quamobrem injuria Bruckerus idem (*in not. ad App. ad H. Cr.*) P. Danielem Concinam, quod id fieri curasset, ut ipse quidem Bruckerus narrat, non modo vocat *insulsum, & agrestem monachum*, sed & aliis contumeliis proscindit.

(*b*) Citari solet *Origenis, aut Pseudorigenis Philosophumena*.

(*c*) C. *XXIV. p. m.* 164. *in Lat. at* 59. *in Graec.*

(*d*) Graecum habet = Αὐτὸν τὸν Θεὸν φῶς εἶναι λέγουσιν, οὐχ ὁποῖον τις ὁρᾷ, οὐδ' οἷον ἥλιος, καὶ πῦρ, ἀλλά ἐστιν αὐτοῖς ὁ Θεὸς λόγος, οὐχ ὁ λόγος ἔναρθρος, ἀλλὰ ὁ τῆς γνώσεως, δι' οὗ τὰ κρυπτὰ τῆς γνώσεως μυστήρια ὁρᾶται τοῖς σοφοῖς = *Ibid.* = τοῦτον δὲ τὸν λόγον, ὃν Θεὸν ὀνομάζουσι, σωματικὸν εἶναι, περικείμενον τὸ σῶμα ἔξωθεν ἑαυτοῦ καθάπερ εἴ τις

narrat Gymnosophistas multa de supremo Numine sapienter disserere; addit tamen eos docere = *esse λόγον Deum corporeum, & vestitum extrinsecus corpore suo, eodem modo, quo quis gestat indumentum ex pellibus ovinis, sed exuto, quo indutus est, corpore visibilem oculis fieri* =.

Jam porro, cum sit ea doctrina, ut vides, non parum obscura, varii Scriptores varia ad eam illustrandam attulerunt. Nam aliqui barbaricam ita accepere sententiam, ut duplex tribui Deo corpus intelligerent; aliud enimvero, quod pertineret ad Essentiam ipsius, aliud quod pro voluntate, sicuti pallium, assumeretur; de qua re Wolfium ad Origenis eum locum consulere licet. At vero Bruckerus noster mira quadam, ac nova ratione locum illum interpretatur. Quid enim? Quod essentia corporeus ab Indis creditus fuerit Deus, omnino negat; at idem vult animam mundi per ea verba fuisse descriptam.

Divinari isthuc quidem est, non argumentari. Nam quae tandem est inter Origenis ea verba tam obscura vox, atque tam dubia, ut non potius oppositam sententiam tegere videatur? Neque enim de ipsa hominis anima recte diceretur, ipsam corpore, tamquam pallio, uti, quod prout ipsa vult assumat, aut ponat.

Melius itaque testimonium Origenis interpretatur Mignotius, qui pro philosophis Indis tam multa studiose colligit. Nam, ut omittam Origenis locum doctissimo Viro fortasse corruptum videri, Deum ex Indorum sententia uti mundo, tamquam

οἷ τις τὸ ἐκ τῶν προβάτων ἔνδυμα φορεῖ. ἀπεκδυσάμενον δὲ τὸ σῶμα περίκειται, ὀφθαλμοφανῶς φαίνεσθαι =. Suspicatur Mignotius loco verborum = τοῦτον τὸν λόγον σωματικὸν εἶναι = legendum esse = τοῦτον τὸν λόγον σῶμά τι οὐκ εἶναι = *hujusmodi vero sermonem non esse aliquod corpus &c.* Rationem hanc addit quod sensus esset = *naturel, & suivi; il seroit en même temps mieux assorti à la maniere de penser des anciens Indiens, qui, selon que nous l'apprenons de l'auteur du même traité (Orig. Philos. p. 158.) ne donnoient point à Dieu d'autre corps, ni d'autre vêtement, que ce monde, corps, vêtements accidentels à Dieu &c.* = V. Mign. *IV. Mém. sur les anciens Philos. de l'Inde T. XXXI. de l'Ac. R. des Inscr.*

quam pallio, putat, quod illi ſit intime praeſens, & Scientia, & Omnipotentia, & Providentia, & Immenſitate ſua.

Non aliud Megaſthenem ſignificare voluiſſe putat idem Mignotius, cum Deum totius mundi conditorem penitus ipſum mundum pervadere dixit, ubi Gymnoſophiſtarum univerſorum opiniones expoſuit.

Confirmat autem id Mignotius illius auctoris teſtimonio, qui libros *Recognitionum* Clementi Romano falſo tributos adornavit. Teſtatur enim auctor ille, Indos de Scientia, Potentia, Providentia, nec non Immenſitate Dei praeclara ſenſiſſe.

Caeterum non negat idem Mignotius Gymnoſophiſtas illos antiquos Deum Mundi Spiritum, aut Animam vocare conſueſſe. Verum id etiam ἀλληγορικῶς ab iiſdem dictum accipit, qua ratione ſcripſit Origenes (*a*) = *Sicut corpus noſtrum unum ex multis membris aptum eſt, & ab una anima continetur, ita & univerſum mundum, velut animal quoddam immane, opinandum puto, quod quaſi ab una anima virtute Dei, ac ratione teneatur* =. Haec, inquam, Mignotii, aliaque plurima, ſin minus veriora, quam illa Bruckeri, certe probabiliora.

At ſive illa Bruckeri, ſive haec Mignotii amplectaris, Atheos Gymnoſophiſtas niſi injuria profecto non dices. Poſſunt enim iidem celeberrimi homines etiam librorum, qui tanto ſtudio leguntur apud Indos, auctoritate defendi. Nam illi aut a Gymnoſophiſtis exarati ſunt, ut fama fert inter eoſdem Indos, aut ab antiquis certe hominibus, qui Gymnoſophiſtarum ſapientiam litteris conſignare voluerant. Nos e libris iiſdem jam nonnulla protulimus, quibus quaedam addemus, quae Spinoſae poſſint, ac Mirabodii, caeterarumque hujuſmodi peſtium veſanum furorem redarguere.

Profecto qui librum Valuverii legerunt, quem philoſophum doctiores Indi, teſte Mignotio, circa S. Thomae Apo-

(*a*) *Periarchon* II. 1.

Apoſtoli tempora floruiſſe perhibent, mira quaedam, atque praeclara de illo retulerunt (*a*). Etenim teſtati ſunt eum in finem ſcripſiſſe pium, ac doctum hominem, ut palam faceret Unitatem, ac reliqua Supremi Numinis Attributa, Indoſque ad cultum caſtae, ſanctaeque Religionis adduceret,

Jam in libro, cui titulus *Panjangam*, praeter ea, quae ſuperiore capite attulimus, haec legitur a Sapientibus Indis habita oratio = *Ego ſupremum adoro Numen, cujus natura eſt diviſionis expers, cujuſque ſimplicitas qualitatum concretionem nullam admittit* (*b*) =.

Praeterea liber neſcio qui Malabaricis in ſcholis celeberrimus, & a barbaris illis Sapientiae amatoribus magno in pretio habitus, Deum & purum tradit eſſe Spiritum, & intelligentia infinita vigere, & ſolutum, & liberum, ac ſegregatum ab omni concretione mortali (*c*).

Caeterum, ſi quis ex adverſariis libros eos omnes putet multo recentiores eſſe, quam Brachmanes tradant, non magnopere cum illo contendam. Tunc enim iiſdem libris uti ſaltem licebit, ut recentiores Indiae philoſophos, ſi tamen philoſophos, cognitione Divinitatis neque ita levi, neque ita obſcura inſtructos vel fuiſſe, vel eſſe demonſtremus. Æquum enim eſt, ut de recentioribus etiam aliqua dicamus, propterea quod & ipſi cum Atheis a quibuſdam Scriptoribus confundi videantur.

Ac primo quidem graviſſimo utemur auctore S. Franciſco Xaverio, Indiarum Apoſtolo, qui ſibi Brachmanem unum faſſum eſſe narravit (*d*), arcana gentis Malabaricae phi-

(*a*) Vid. Couto *Contin. de Barros Decad. V. L. VI. c.* 4. Mignot *l. c. p.* 219. ait = *L'objet de cet ouvrage, qui contient treize cents trente vers, eſt d'établir l'unité d'un Dieu Créateur, & la vénération, qui lui eſt dûe* =.

(*b*) Ita exhibetur ea oratio *Lettr. édif. & cur. X. Rec. p.* 14. = *l'adore cet Etre, dont la nature eſt indiviſible, & dont la ſimplicité n'admet aucune compoſition de qualités* =.

(*c*) Vide ſummam ejus libri, quam exhibet Couto apud Barros *decad. V. Lib. VI. Cap.* 3.

(*d*) *Lib. I. Epiſtolar. ep.* 5.

philoſophia non obſcure doceri, quod ſubdimus: nimirum & unicum eſſe Deum, qui Coelum, Terramque condiderit, & ipſum tantummodo, commentitiis Numinibus exploſis, religioſo cultu dignum exiſtimari oportere.

Non aeque fide ſunt digna, ſed tamen & ipſa commemoranda, quae Bernierius retulit (*a*), ſcilicet auctor, cui ſaltem ea laus tribui debet, quod ut multa cognoſceret

„ *Mores hominum multorum vidit, & urbes*,

ac vaſtiſſimas Orientis regiones nullo deterritus incommodo, vel periculo peragravit. Narrat autem a Brachmanibus Benarenſibus, quae celeberrima eſt in India philoſophorum haereſis, ſe didiciſſe, Unicum a Sapientibus Indis Numen ex ſententia coli; Idola vero tantum, ut Populo, vel alicui cupiditati ſerviant.

Pulchriora ſunt, utinam tamen non verbis exaggerata, quae de Sapientibus Indis Croſaeus narrat (*b*): ea ſcilicet, quibus Chriſtianus etiam philoſophus vix aliquid acutius excogitare, vel ſublimius dicere poſſit, ſiquidem rationis tantummodo lumen ſequi voluerit. Facilius equidem animum induco, vera eſſe, quae Croſaeus idem narrat, teſtibus allatis, aliiſque conſentiens, & ex Croſaeo confirmat Mignotius (*c*), barbaros illos reconditae ſapientiae conſul-

tos

(*a*) *Voy. To. II. p.* 158.

(*b*) La Croze *hiſt. du Chriſtian. des Ind. p.* 452. ita doctrinam Sapientum Indorum deſcribit = *L' être ſouverain eſt inviſible, incompréhenſible, ſans figure, ou ſans forme extérieure; perſonne ne l' a jamais vu, le temps ne l' a point compris, ſon eſſence remplit toutes choſes, & toutes choſes tirent de lui leur origine; toute puiſſance, toute ſageſſe, toute ſcience, toute ſainteté, & toute verité ſont en lui; il eſt infiniment bon, juſte, & miſericordieux* = *Pag. vero* 457. = *L' être des êtres eſt le ſeul Dieu éternel, immenſe, préſent en tous lieux, qui n' a ni commencement, ni fin, & qui contient toutes choſes: il n' y a point d' autre Dieu, que lui; il eſt le ſeul Seigneur de toutes choſes, & il ſera tel pendant toute l' éternité* =. Haec autem Croſaei ex Mignotii Opere deſcribimus, quod in manibus habemus.

(*c*) Haec ſunt verba ejuſdem Mignotii. = *La ſecte des Jogbigueuls, ou contemplatifs fait peu de cas de la multitude des cérémonies pratiquées par le peuple; celle des Guani-*

tos facile concedere, Unicum esse Numen, quod & sapienter humana omnia moderetur, ac summa religione debeat a mortalibus coli.

Quale hoc Numen sit, apud illos varium esse puto: esse tamen nemo fere negat; nisi quod aliqui stultitia Xenophanaeae simili teneri videntur, cum res omnes in Deum ita refundunt, ut ad Essentiam ipsius, Naturamque pertineant; qua quidem de re mox erit aptior fusius differendi locus.

CAPUT XXIX.

De doctrina, quam Budda, celeberrimus inter Indos philosophus, moriens tradidisse fertur.

CAusa praecipua, quamobrem inter Indos tot, tantique philosophi Ἀθεότητος in suspicionem venerunt, ea est de qua tandem aliquando nostram debemus aperire sententiam. Nempe maximo apud multos jam multis a saeculis in honore est Buddae doctrina, qui Herois alicujus, aut etiam Numinis instar iisdem est, cum prae reliquis hunc unum vidisse, quae vera sunt, in animum induxerint (*a*), Por-

migueuls, qui passent pour les Sages, & pour les Saints de l' Inde rejette ouvertement le culte des Idoles, & toutes les pratiques superstitieuses de la Nation, pour n' adorer que Dieu, qu' ils appellent l' être des êtres =. Si plura cupias, Mignotium ipsum consule.

(*a*) De Budda vide Scriptores rerum Indicarum, & eos qui historiam Criticam Philosophiae exequuntur. De illo scribit Agatopist. (*Vol. I. &c. p.* 172.) = *Il primo tra i chiari Gimnosofisti è nominato Budda, Nume insieme, e Filosofo, che alcuni indotti dall' usato argomento delle similitudini pensano esser il medesimo, che il Xaka de' Cinesi, e de' Giapponesi, il Sammona-Kodum de' Siamesi. o il Samana-Kutama de' Peguani, o il Tic-ca de' Ton-chinesi, di che Uomini per altro diligentissimi disputando profusamente, si videro avvolti in tanta confusione di tempi, in tante millanterie di Popoli, e in tante favole di Viaggiatori superfiziali, ed arditi, che alla fine fu grave la fatica, e leggiere il guadagno* =. Hunc eumdem Buddam plurimi volunt esse, qui Foë a Sinensibus appellatur; & a quo Foëna Secta, legi-

Porro autem ille moriens suae disciplinae alumnis nova scilicet praecepta sapientiae, arcanamque doctrinam quasi supremis tabulis dono reliquisse, atque, ut ea contenti caetera repudiarent, auctor fuisse dicitur. Primo illos certiores fecit, se doctrinam suam, cum viveret, apertius proponere noluisse, sed figurarum involucris ita texisse, ut numquam hominibus innotesceret, qui eam ferre non possent: nunc autem discipulis suis eam detracto cortice putissimam exhibere: Unicum videlicet existimandum esse Principium, a quo caetera derivari oporteat, & in quod omnia recurrant: hoc autem esse *Nihilum*, aut *Vacuum*, praeter quod nihil omnino sperare homini liceat. Haec postrema nebulonis verba, nescio utrum gravius, cum morbo aegrotaret extremo, an cum firma uteretur valetudine, delirantis.

Vix ille oculos clauserat, cum de Nihilo, cujus ac Dei par, atque una ratio esse videretur, inter discipulos acriter disputari caeptum est. Variae hinc philosophorum extitere sectae, varia inter philosophos, eademque perpetua dissidia.

Quin & Critici nostri cerrant, licet humanius, an doctrina illa sit Spinosiana prorsus existimanda. Multi affirmant, quos inter non modo Baylius, sed & Agatopistus ille noster, qui sese non difficilem, neque morosum in philosophis aliis absolvendis praebere solet. At multi etiam, praecipue Historiae, que dicitur *Universalis*, auctores, Bruckerus, atque Mignotius, doctrinam iis verbis tegi pronunciant, quae *Systema* dicitur *Emanativum*, quaeque a Spinosiana impietate non parum abhorreat.

Equidem puto doctrinam ipsius Buddae, quamvis ar-

gibus ipsis in Imperio Sinico recepta, ducitur. Ea vero Secta non Atheorum est, ut quidam e Sina scripserunt, vocem illam non satis proprie usurpantes, sed fanaticorum, & superstitiosorum. Nam posteaquam = *in Chinam translata est*, (ait Bruckerus *Tom. IV. p.* 871.) *tum Idololatria, tum Deismo totum imperium replevit, maximam in hac gente auctoritatem nacta* = Plurimi ex illis Fcë cum Lao-kiun, atque Consucio divinis honoribus prosequuntur.

canam, a doctrina, quae Buddae tributa est, atque hoc nomine apud Indos commendata, diligenter esse distinguendam. Etenim de ipsa Buddae doctrina, atque mente nihil pronunciare posse mihi videor, nisi si certissimo errandi, ac decipiendi periculo me committam. Quis enim divinari ausit, quid vafer ille deceptor *Nihili* nomine intellexerit? Deumne aliquem? an spatium, ut Auctores illi nobiles e Britannia volunt? an rem omnino nullam, verumque nihilum? Hoc verba ipsa ferre videntur, cum & plane jam, aperteque loqui sese profiteatur, & non dubitet *Nihilum* rerum omnium originem ponere, praeter quod nihil sperare fas homini sit. At fugere intelligentiae nostrae vim, & considerationem videtur, quomodo philosophus, etsi, quod significavimus, germana sapientia omnino carens, peracri tamen ingenio praeditus, non statim viderit,

E nihilo nihil, in nihilum nil posse reverti.

Potius ergo doctrinam hoc loco scrutemur, quae praestantioribus Buddae discipulis placuit. Fert autem ea doctrina, ut eam Bruckerus exponit (a) = *I Vacuum, sive inane esse principium rerum omnium. II. Ex hoc protoplastos originem duxisse, inque hoc reversuros esse, quotquot vita decedant. III. Quidquid unquam rerum est ex eo principio produci, & in idem per interitum suum reduci, ac resolvi, idque & nostram animam, & elementa constituere, nec omnia inter se realiter ideo differre: adeoque omnia, quae vita, sensu, mente praedita, quamvis inter se usu & figura differant, intrinsece tamen unum, idemque, & a suo principio indistinctum esse. IV. Esse hoc principium Universale admirandum, purum, limpidum, subtile, infinitum, quodque nec generari, nec mori, nec resolvi possit. V. Habere autem neque virtutem, neque intellectum, neque potentiam, vel attributum simile. VI. Proprium* ei

(a) *Tom. IV. P. II. Hist. Cr. p. m.* 820. Videre etiam potes Auctores, quos ille citat.

ei esse, ut nihil agitet, nihil intelligat, nihil appetat. VII. Eum, qui bene, beateque vivendi sit cupidus, huc assidua meditatione, suique victoria, eniti oportere, ut principio suo quam simillimus affectiones humanas omnes domet, ac prorsus extinguat, neque jam turbetur, vel angatur re ulla. VIII. Hoc fine qui potiatur, eum estatici instar absorptum altissima contemplatione sine ullo prorsus usu, & ratiocinio intellectus, divina illa quiete, qua nihil sit beatius, perfrui. IX. Ad hanc philosophiam perductum, relicta reliquis doctrina exoterica, externe tantum, & specie tenus illi se attemperaturum, interne hanc mysticam, & beatam philosophiam sequuturum esse, sibique vacaturum =.

Jam haec tota ridicula doctrina videtur eadem esse, atque illa, quae gentibus etiam aliis, aut potius philosophis, praesertim in Oriente placuit, quamque saepius *Emanativum Systema* diximus appellari. Porro autem ea doctrina fert, ab optima Dei Natura res universas, ipsaque corpora, ita profluere, ut e fontibus rivi, ut a Sole radii, ut arbores e gremio telluris emittuntur. Quamobrem Deum aliquo modo relinquit & intelligentem, & providum, & omnia gubernantem, quin, ut ipsa quidem pollicetur, a mundo, aut omnino, aut magna ex parte, distinctum: neque religionem omnem exterminare cum Spinosa conatur: nam potius animos, qui a Deo decerpantur, continuo Deum spectare, Deum colere, Deum invocare, atque ad ipsum sibi conciliandum omnibus conniti viribus cupit. Haec, inquam, videtur esse discipulorum Buddae doctrina, cum e *Nihilo* omnia repetunt, & in ipsum *Nihilum* omnia refundunt, quod proinde non modo rem, atque naturam, sed & rem, naturamque omnium maximam constituere videntur. Itaque *Nihilum* ideo vocant, quod nullam de re tam eximia notionem satis aptam, & claram exprimere mens nostra possit (*a*).

(*a*) Cl. Mignotius *IV. Mém. &c. p.* 225. de ipso Budda pronunciat, quod nos de Buddae potius discipulis dici vellemus = *En l'appellant, vide, ou néant, il se conformoit à l'usage du vulgaire grossier, qui nomme rien tout ce qui n'a point de parties grossières, qui ne tombe point, ou qui ne peut point tomber sous les sens* =.

Nempe tenentur eadem ſuperſtitione, qua Cabbaliſtae, qui fere *Syſtematis Emanativi* ſtultiſſimis delectantur erroribus. Illi enim de ſuprema *Sephira*, qui Deus iiſdem eſt, ita loquuntur in *Cabbala denudata* (*a*) = *ob inſcrutabilem Sephirae ſupremae celſitudinem, & quod illa abſcondita ſit omni creaturae, nemoque eam poſſit intelligere, illa vocatur* אין, *ſeu nihilum, & non Ens* =. At de hoc eodem *Nihilo*, ſive, ut Cabbaliſtae loquuntur, *En Soph*, iidem ita pronunciant (*b*) = *Infinitum, cauſa cauſarum, Ehjeh, miſericordiarum pater, lux inacceſſibilis, dies aeternitatis* = (*c*).

Ne-

(*a*) Operis ejus integra Epigraphes eſt = *Kabbala denudata, ſeu doctrina Hebraeorum transcendentalis, & metaphyſica, atque theologica, opus antiquiſſimae philoſophiae barbaricae variis ſpeciminibus refertiſſimum* = Auctor eſt Chriſtianus Knorrius a Roſenroth. Eum librum legere debet, quicumque delirantium *Rabbinorum* ſententias cognoſcere velit. Verum antequam hiſce ſtudiis ſeſe committat, quae Joannes Picus Mirandulanus inter Chriſtianos primus induxiſſe dicitur, quaeſtionem ſolvat, oportet, de qua docti homines olim tanto animorum motu tam multa diſputarunt, ſcilicet, an ea ſtudia utilia ſint, & gravi homine digna. Equidem nihil ſapientius in hac quidem cauſa pronunciatum novi, quam quod de ipſa Cabbala Bruckerius his verbis docuit (*Tom. II. H. Cr p.* 1069.) = *Eleganti exemplo humani ingenii deliria, relicto ſemel rationis, & revelationis ductu, ob oculos ponit, & enthuſiaſmum philoſophicum, quae deteſtanda animorum peſtis eſſe ſolet, vivis depingit coloribus* =. Fatendum tamen eſt, aliquid eorum librorum lectionem poſſe conferre ad hiſtoriam melius cognoſcendam Philoſophiae Orientalis, & Alexandrinae, de quibus docti homines multa ſcripſerunt.

(*b*) Ita in *Kabbala denud. T. II. p.* 7.

(*c*) Hinc aliquid habes, unde quaeſtionem ſolvas, an *Rabbini*, ſic enim vocantur, *Cabbaliſtae* Athei dicendi ſint. Hoc enim crimine illos Henricus Morus, (*In fundamentis Philoſoph. Aëtopaed.*) Wachterus, (*In Spinoſiſm. Iudaic.*) Reimmannus, (*Hiſt. Theolog. Iudaic. L. I. c.* 18. §. 23. & §. 34.) inſimularunt. Sed ab hac quidem nota eos alii vindicant, ut R. Moſes Germanus, qui pro iis Apologiam adornavit, ut Jo. Jacobus Syrbius (*In Diſſert. de Orig. Atheiſm. p.* 22.) ut ipſe aliquando Buddeus (*in diſſert. de Spinoſiſm. ant. Spinoſ*); quamvis in *Tractatu de Atheiſmo, & Superſt.* alia ratione diſſerat, ut plures demum, quos nominatim appellare non vacat. Ratio, quam accuſatores afferunt, non alia eſt, quam quod peſſimi *Rabbini*, de quibus loquimur, ab ipſa Dei Natura, ſive, ut, philoſophi dicunt, *Subſtantia*, omnia deriventur. Haec ratio ſaepe jam a

no-

Neque vero necesse est conjecturas quaerere, cum satis manifestas eorumdem philosophorum doctrinas, quamvis absurdas, & ineptas, de suprema illa Natura teneamus. Nam qui se Buddae discipulos in vastissimo Mogolis imperio profitentur, etiamnum docent, si Bernierio, atque Mignotio (*a*) fides, Deum a Natura sua producere omnia voluisse, quae denique sint, die mundi novissimo, in eamdem Naturam absumenda. Itaque Deum Optimum Maximum stul-

nobis explosa est. Ipsi profecto cavent, ut Deus & summus, & infinitus, & a creatis rebus distinctus agnoscatur. Sufficiat hanc in rem afferre verba R. Abrami *Coben* Irirae, cujus opus *Porta Coelorum* (habetur *in Kabbal. denud. P. III. & IV.*) maxime perspicuum, aut potius minus obscurum inter omnia censetur, quae Cabbalistarum fudit insania. Ille quidem explicare contendit = *quod causata, quae emanant a causa prima, non ascendant ad Copiam infinitam, quodque necesse sit esse Unum, quod sit summum, & perfectissimum inter omnia contingentia: quod Infinitas sit attributum solius causae primae: quod causa prima non agat ex absoluta necessitate, & natura, sed ex consilio intellectus sui, & arbitrio voluntatis, & electionis suae: quod magna sit differentia inter bonum perfectissimum infinitum, sive emanatorem, & inter emanationes, luminaque ensophica, & monadica, & differant ea, ut formans, & formatum; perficiens, & perfectum; causans, & causatum: quod causa prima omnibus causatis suis manifestaverit essentiam, & naturam suam, sed non ipsam quatenus talem, sed ita ut se ipsam restrinxerit, & quasi multiplicaverit, atque ita produxerit finita, & multiplicata: quod Deus sese explicaverit ad causata sua futura, non secundum essentiam suam, quae incomprehensibilis est, sed secundum illum conceptum determinatum, & definitum, quem de immensitate, & amplitudine ejus ista possint supportare, quique secundum exiguitatem intellectus nostri ab ipso admodum diversus, & distinctus est, licet semper maneat radix quasi aliqua causatorum finitorum, multiplicium, mobiliumque remanens in simplicitate infiniti, causaque eorum immobilis, quamvis conjungatur cum natura multiplici, & mutabili* =. Jam illa quaestio, an Cabbalistarum Spinosa doctrinam, & scrinia compilaverit, non admodum facit ad rem. Potuit enim pessimus Atheus impio, ac ridiculo doctrinae genere ita delectari, ut novis additamentis & magis impium, & magis ridiculum, & prorsus Atheum efficeret. Vide Basnag. *Hist. Iud. Lib. IV.* & Wachterum *in Elucidario Cabbalistico C. IV.*

(*a* Bernier *Mémoir sur l'Empire du Mogol. p.* 202. Mignot. *loc. cit. p.* 234.

ſtultiſſimi homines araneae comparant, quae fila e corpore ipſa elicit ſuo, quibus telam contexat muſcis irretiendis idoneam, partibus illius omnibus ſcite, ſollerterque deſcriptis: tum vero eadem telae medio inſidens, quae in ipſa fiunt, facile ſentit, & quo neceſſitas, aut utilitas vocat, ſtatim accurrit, magna ſedulitate ſibi, ſuiſque conſulens: denique ad extremum telam ipſam deſtruit, ut nuſquam amplius appareat. Hinc autem, quod conſequens erat, praeclari philoſophi colligunt, nihil eſſe praeter Deum ipſum Optimum Maximum, quod revera exiſtere dici poſſit: caetera praeter ipſum vanas eſſe rerum ſpecies, ac vana ſimulacra, quibus decepti homines in maximis erroribus ſoleant, atque in maximarum rerum ignoratione verſari (*a*).

Cave tamen, idcirco cum Graeculis noſtris hunc eumdem eſſe & Spinoſianum errorem arbitreris: perinde quaſi Spinoſianus ille ſit, qui tantummodo Deum eſſe fateatur. Nam Spinoſa Mundum tantummodo ſomniavit exiſtere, quem eumdem ſupremi cujuſque domini ſubtraxit imperio, ac Dei nomen reliquit, cum Divinitatis notionem omnem exterminare cuperet: non ſecus ac Rex ille Gothorum Alaricus Attalo neſcio cui nomen Imperatoris, & inſignia conceſſit, cum & Romanos perdere Imperatores, & Imperium ipſum funditus evertere geſtiret.

At

(*a*) Haec eadem a Perſarum *Sufyis*, & eruditis hominibus pleriſque doceri, Bernierius teſtatus eſt, (*l. c. p.* 202. *& ſeq.*) qui eoſdem addit, cum quaeritur, qua ratione poſſit ſimplex, ac perfecta natura Dei tot ſuſcipere formas, atque tam varias, non aliud afferre, niſi comparationes valde ſubtiliter excogitatas; Deum eſſe tamquam immenſum Oceanum, in quo phialae plures aqua plenae ferantur, quae tamen & ſemper, dum natant, in eodem Oceano ſint, & ſi frangantur, iterum in Oceanum aqua redeat, a quo ſumpta fuerat, ut in phialis includeretur. Iidem addunt, Deum eſſe quaſi lumen, quod pro diverſis rebus, quas illuſtrat, aut per quas tranſit, ſive *refrangitur*, diverſos colores exhibeat. Caeterum plures inter Perſas homines litteris deditos meliora de natura divina ſentire teſtantur, non modo Hydeus, (Hyde *de Relig. Perſar.*) qui Perſis ſumma quaeque tribuit, ſed & Chardinus, & Pocockius, & Fucherius, & alii.

At Buddae discipuli Divinitatis notionem ita retinere volunt, ut reliquas ad eam revocare studeant universas. Neque tamen ita res omnes cum Deo miscent, atque confundunt, ut non saltem ab ipso Deo, distinctione, quam *inadaequatam* vocamus in scholis, discretas esse fateantur. Dicunt autem omnia idem esse, quamvis discrepare vel maxime putemus, qua ratione aurea vasa, quae splendorem, atque colorem aureum, alia magis, alia minus, amisissent, omnia tamen ejusdem esse pretii, omnia ex eodem confecta metallo diceremus.

Sed alii sunt etiam Buddae discipuli, qui doctrinam eamdem *Emanativi Systematis* alia ratione proponunt; quam Crosaeus, & ex Crosaeo Mignotius referre non dubitant (*a*). Nam & marem faciunt, & foeminam, qui res tantas genuerit, atque tam varias, omnipotentem Deum, cujus virtutem, atque majestatem multo amplius miseri homunciones vereri debuissent.

Et Mignotius quidem existimat iis vocibus usos, ut rem adeo nobis obscuram veluti per figuras aliquas, aut similitudines adumbrarent. Sed vereor, ut, quod Mignotius attulit, id satis probet, quod ipse vult.

Ve-

(*a*) La Croz. *Hist. du Christ. des Indes p.* 462. apud Mignotium *IV. Mém. &c. p.* 235 = *L'être souverain, disent ils, ayant résolu de créer la matière fut obligé de se donner à lui-même une forme matérielle ..... Dieu, ajoutent ils, dont tous les êtres tirent leur origine, contenant tous les principes des créatures, renferme nécessairement en soi l'essence, la force, & la réalité des deux sexes. Lorsque il entreprit de créer la matière, il sépara en deux parties ces sexes, que jusqu'alors il avoit tenus réunis, & confondus au dedans de lui-même. Ce fut a l'aide de ces deux principes, qu'il entra dans les premières voies de la création; & c'est l'idée sous laquelle, disent ils, Dieu s'est proposé à l'adoration des peuples dans trois idoles différentes; la premiere placée dans le lieu le plus reculé des temples d'Isuren, est le Lingam, qui représente l'union des principes de la génération; la seconde est la vertu masculine, & l'origine de tous les Dieux à laquelle les Indiens donnent le nom de Tchiven, & la troisieme, qui représente l'autre sexe, de la quelle les Déesses ont pris naissance, & qu'ils appellent Tchaddi* =.

Verum, his omiſſis, illud nobis commode accidit, quod iidem ſtulti homines libera ſaltem voluntate Deum ad gignendam materiam, ipſumque mundum producendum acceſſiſſe non obſcure docent. Et id quidem, non minus quam caetera, quae attulimus, indicat, Philoſophos eoſdem, cum Deo videntur Intelligentiam adimere, non aliud velle, niſi Deo noſtrae ſimilem Intelligentiam non ineſſe, quae multa dividat, multa componat, atque alia ex aliis deducat, ut, quoad ejus fieri poteſt, ſimiles rerum formas in mente exprimat. At de Buddae diſcipulis plus etiam ſatis. Non enim ii nationem integram, aut nobiliſſimam alicujus nationis partem conſtituunt.

FINIS PRIMAE PARTIS LIBRI SECUNDI.



LI-

LIBER SECUNDUS

DE GENERIS HUMANI CONSENSU IN AGNOSCENDA DIVINITATE

PARS SECUNDA

In qua de Gentibus agitur Ἀθεότητος *inſimulatis, quae noviſſimis aetatibus innotuerunt; nec non de Atheis, qui tum in Sinarum Imperio, tum in Europa eſſe dicuntur.*

CAPUT I.

Noſtra de gentibus iiſdem explicata ſententia, ſingillatim de populis quibuſdam agitur, qui regiones tenent Polo Artico proximiores.



UM populos antiquarum rerum ſcriptoribus cognitos, nec modo immanitate barbaros, ſed & artium inventarum gloria nobiles, & belli, domique ſpectatae ſapientiae laude florentes, ab impacta ſummae impietatis calumnia vindicaverimus: neque rem lectoribus injucundam, neque cauſae, quam agimus inutilem, nos facturos eſſe confidimus; ſi jam de populis regionum, poſtremis tantum hiſce ſaeculis non ignotarum, ejuſdem culpae reis ſingillatim agamus; ut divinam etiam ab illis Naturam, aliqua ſaltem imperfecta ratione, cognoſci demonſtremus. Etenim quod alio loco ſignificavimus, hoc loco declarandum eſt, atque probandum diligentius a nobis: vix populis quibuſdam exceptis, de quorum opinionibus, ſi quid ſtatuere debeamus, non alia fere, quam Ἀναλογίας argumenta proferre poſſimus, po-

pulos reliquos indicia satis certa praebere, quibus ab injusta per leves plerumque Scriptores summi criminis illius macula liberentur.

Nam aut satis certo constat, eos auctorem rerum omnium vereri Deum, aut plures in Deos sub uno summo Principe constitutos mundi totius procurationem, imperiumque conferre, aut Deum, sive Deos, ponere, a quibus bona nobis omnia provenire queant, idcirco precibus humano generi, votisque conciliandos, aut alia demum quavis ratione suspicari, perfectam esse, beatamque Naturam, quae tum humano generi, tum caeteris rebus omnibus antecellat.

Neque vero nobis illa ratio magis digna Philosopho verum inquirente, quam Sophista dolos intentante, videtur esse, quae potest contra sententiam nostram ab immanibus quibusdam de Natura divina populorum erroribus facile derivari. Etenim, nisi nostrarum rerum nos fallit amor, huic rationi jam in primo nostro satis occurrimus, cum de vulgaribus Ethnicis, praecipue Graecis, atque Romanis ageremus. Scilicet aliud esse vidimus, absurdas fovere sententias, quae cum infinita Numinis perfectione recte componi non possint, aliud summam negare Deo virtutem, ac perfectionem inesse. Vidimus etiam aliud esse virtutis ejusdem, perfectionisque divinae satis explicatam, ac sapiente homine dignam habere notionem, aliud confusam quamdam, & erroribus implicitam, & ignorantiae squalore, & sordibus ita obsitam, ut vix ejusdem ex aliqua tenui parte aliquis jam splendor appareat.

Id enimvero diligentius nunc est tenendum a nobis, quam in aliis nostri hujusce operis partibus, cum errores adhuc magis ridiculos, aut miserandos potius, visuri simus. Sed errores inter illos, veluti per nebulam, lux aliqua nobis affulget, qua barbaras mentes, naturae quodam ipsius, ut ita loquar, instinctu persentiscere videmus, aliquid esse homine, humanisque omnibus melius, quod a malis

lis eripere, quod a periculis liberare, quod cumulare bonis, ac perfecta donare felicitate nos possit. Quamquam enim de Natura divina inter eos plurimi homines ita loquuntur, ac sentiunt, ut revera loqui pejus, aut sentire vix possint; tamen ea tandem afferunt, quibus nihil ipsi nobilius, nihil praestantius, nihil denique perfectius, aut melius excogitare potuisse videantur. Hoc autem nisi est mancam, & imperfectam, sed tamen aliquam, praestantissimae Naturae notionem, levi saltem ex parte, animo custodire, quid erit per eum ipsum, quem nos & multo melius, quam Barbari, cognoscimus, & multo etiam melius, quam sapientissimos in hac vita Philosophos, depositis tandem mortalitatis exuviis, cognituros esse confidimus?

Non est igitur, cur & Borussos (a) aliquis producat, olim serpentibus sacra facientes, & Tungulos (b) Numina sua, quando fieri propitia recusant, acerrime verberantes, & Mongales (c), apud quos Deus unus alterum e coeli solio dejicit, ac rerum omnium exuit imperio.

Errorum sunt haec portenta, nec impiorum modo, sed & in impietate insanientium Barbarorum deliria. Sed tamen, ut silentio praeteream, quod ex aliis alio loco dictis admodum verisimile videri potest, Barbaros eosdem, praeter ea Numina, quae colunt, suarum conscia rerum, ac levibus quibusdam tacta curis, summum aliud, confusa quadam ratione, suspicari, quod Coeli conversiones, annorum, ac temporum vices moderetur, frondibus, ac fructibus arbores, floribus humum, herbisque vestiat, & lapsus imbrium, & flu-

(a) Fere ad medium aevum illi pertinere videntur, de quibus apud Baylium (*Contin. des pens.* §. 77. p. 392.) Tobias Pfanner *in System. Theol Gentil p. ipsi* 36. ita loquitur = *Borussis aliquando nulla sacra fuisse ad serpentum cultum foediori ferme AtheismoReligione transgressis ex Erasmo Stella Iacobus Ouzelius in Minucium Felicem p.* 163. *affert* =. Aliae, quae possent ex hac narratione contra sententiam nostram rationes peti, ex iis, quae primo libro diximus, facile dissipantur.

(b) Populi sunt valde barbari, Russorum imperio subditi.

(c) Genus est Tartarorum eidem imperio in Asia parens.

& fluminum curſus, & ventorum celeritatem, tantos denique naturae totius motus, atque tam varios gubernet, ac regat; quamvis, inquam, efferata gentium illarum barbaries, haec omnia ſine divina quapiam, ac ſapientiſſima Mente conſiſtere nulla ratione poſſe, non viderit; tamen hoc certum eſſe debet; ad quaſcumque res Divinitatis turbatam, inquinatamque notionem illa tranſtulerit, maximi etiam, ac ſummi boni qualemcumque notionem tranſtuliſſe.

Id vel ex eo conſtat, quod & eoſdem Deos ab hominibus pie, ſanćteque colendos eſſe putent, & cum nihil eiſdem exiſtiment eſſe majus, aut melius, ab iiſdem bona, quibus egent, cujuslibet generis, magna religione, vel potius turpiſſima ſuperſtitione ſibi precari ſoleant, ac ſuis.

Itaque & miſeros illos Novae Zemblae populos ſuſpicione Ἀθεότητος putamus eſſe liberandos, qua Scriptor aliquis eoſdem ſine ulla, ut mihi quidem videtur, ratione preſſit. In eos quippe nihil produci poteſt, quod reliquos Ethnicos, *Idolorum* praecipue cultores, inſanire non probet. Nam & Solem habent, & Lunam Deos, ac divinis proſequuntur honoribus, & in arborum truncis miſeri homines alia Numina ſibi ſculpunt (*a*), cum illo ficulno ligno, quod

..... faber incertus ſcamnum, faceretne Priapum,
Maluit eſſe Deum,

neque pretio, neque pulchritudine comparanda.

Multo difficilius videri poteſt, Groënlandenſes, gentem aliam ab Artico Polo non longe diſſitam, ab Atheiſmi nota vindicare. Etenim Anderſonius, qui naturalem, ut vocant, illius, aliarumque regionum, ſcripſit hiſtoriam (*b*), hac etiam in re Groënlandenſes caeteris a Barbaris diſtingui ait, quod

(*a*) Ita Moreri, La-Martiniere, *in ſuis Diction.* aliique Geographi.

(*b*) Prodiit ea hiſtoria ex Germanica in Gallicam linguam converſa Pariſiis an. 1750.

quod unanimi eorum, qui cum iis egerant, testimonio, nullam Divinitatis cognitionem habere viderentur.

Vindicat tamen eos populos egregie P. Antoninus Valsechius, in aureo opere de fundamentis Religionis, ac de fontibus impietatis, non modo & orator, & philosophus, & theologus, sed etiam criticus sane nobilis. Ille quidem ex iis, quae Andersonius in ea historia tradit, ipsos non satis explicatam habere colligit notitiam Numinis, habere tamen aliquam, densissimis vel inconsiderantiae, vel ignorantiae tenebris obvolutam.

Ut enim alia silentio praetermittam, & aliqua in regionibus illis curiosi homines priscorum Groënlandensium Religionis vestigia detexerunt, &, quod consideratione dignius, etiam nostris temporibus iidem Barbari non modo humanos animos corporibus superesse, sed, cum ex iis excesserunt, in beatas abire, coelestesque sedes, sibi persuasum habent. Hanc autem doctrinam cum Divinitatis notione valde conjunctam esse, imo sine illa saltem in mentibus adeo rudibus vix posse subsistere, facile concedent homines non contentionis cupidiores, quam veritatis.

Nam si beatas in sedes abire animos tibi persuaseris, ut omnibus ibi fruantur voluptatibus, atque divitiis, nonne cogitatio illa statim videbitur occurrere; aliquem esse Spiritum, qui sedes in easdem vocare soleat, & in iisdem amantissime bonis hominibus innumera bona largiatur? Quae vero sophismata possent, ut ab hac agnoscenda veritate averterent, intorquere Graeculi quidam, non minus leves, quam impii homines, ut alio in loco significavimus, non videntur barbaras Groënlandensium mentes posse pervadere. Illae, si quid vident, non aliud profecto vident, quam quod sua quasi sponte incurrit in oculos; cum vero errant (errant autem, ut ego arbitror, in plerisque judiciis) id quavis ex alia causa contingit, quam quod, more Graecorum, aut aliorum similium, indulgentes ingenio quaedam absurda vel maxime, sed tamen subtilia, comminiscantur. Itaque illas

bar-

barbaries eadem, quae a plerisque veris, ab erroribus etiam quibusdam arcet.

Iidem Groënlandenses magica metuunt incantamenta. Vim igitur agnoscunt sensibus minime subjectam, quae possit hominibus dominari. Quare, si rationis non sint prorsus expertes, pronum est conjicere, bonam aliquam Naturam, intelligentia, potentiaque praeditam ab iisdem agnosci, unde plurima queant in homines commoda derivari.

Cum vero proponitur iisdem rudibus mentibus, Solem, ac, caetera corpora, quae videmus, non potuisse, nisi excellentissimi artificis opera fieri, quemadmodum neque ipsorum cymbulae absque artifice fiunt, etsi non tam affabre elaboratae, id quidem facile, libenterque accipiunt; ut aliquam artificis tanti notionem aut a natura jampridem accepisse, aut qualicumque sibi ratione comparasse videantur: addunt tamen quis ille sit artifex, aut ubi degat, se prorsus ignorare. Hinc fortasse factum est, ut post aliquot saecula, fere omnem ipsius cultum, & sanctitatem Religionis abjecerint.

Facilius est ab Atheismi eadem labe purgare incolas nemorum, quibus glacialia Sinus Hudsonis litora distinguuntur. Etenim an illi Divinitatis aliqua notione gaudeant, quamvis olim fortasse non injuria dubitari potuerit, nunc certe dubitari non potest. Sane, qui eosdem invisit, & aliquo tempore cum ipsis versatus est Gabriel Maretus, Vir Apostolicis laboribus deditus, nihil, quod pertinet ad notitiam Divinitatis, a silvestribus caeteris Americae populis eos differre vidit; quin & aliqua peragere sacrificia cognovit, quae non omnibus ejusdem Americae nationibus communia sunt (a).

At de infelicibus Novae Zemblae, Groënlandiae, & orarum pelagus Hudsonicum circumjacentium (b) populis, aliis-

(a) V. epist. P. Gabriel. Marest datam a 1695. *Rec. X. des Lettr. édifiantes &c.*

(b) De Incolis orarum freti Hudsonis vide historiam, quam scripsit Hen-

aliisque Polo Artico proximioribus, tum demum clariora proferre licebit, cum aut mercatorum avaritia, aut hominum apostolicorum charitas, vim immensi frigoris, atque gelu regiones easdem obstipantis, adhuc magis contemnere, atque adeo superare potuerit.

CAPUT II.

De Populis quibusdam Americae Septentrionalis.

Canadenses, Hurones, Esquimos, Attigovantanos, Souriquosios, Armouchicosios, aliosque finitimos, vim sentire Divinitatis, licet aliqui homines olim in Europa negaverint, facile jam recentiores assentiuntur. Nam aliqui populos inter illos votis, atque muneribus oblatis Divinitatem placare student, ac praecipue Solem verentur, & colunt; aliqui rerum Dominum cultu, quem vocare solemus internum, prosequi dicuntur; aliqui de supremo eodem Domino multa tradere, vel potius fabulari solent; etiamsi de ipso colendo nihil, aut certe parum solliciti esse videantur; quod quidem postremo loco positum non multum admirationis, ut in primo nostro monuimus, cum de populis adeo rudibus, & inhumanis loquamur, habere debet.

Porro non desunt, qui populos, de quibus loquimur, ac praesertim Hurones, auctoritate Galli Scriptoris La-hontani, non modo Deum colere, sed & meliores de illo sensus fovere, quam caeteros vulgo Barbaros, ostendant. Etenim ille Theologiam Huronum eam exhibet (*a*), ut, si nonnulla.

Henricus Ellis. Vide lib. cui titul. *Voyages au Nort To. V. Relation de Missisipi &c.* Vide etiam *T. XLI. de l' Histoir. Génér. des Voyag.* ubi, testimonio ipsius Drakii, incolis regionis, quae *Nouvelle Albion* dicitur, Religio tribuitur.

(*a*) Vide librum, cui titulus, *Dialogue de Monf. le Baron de la Hontan, & d' un Sauvage dans l' Amerique, contenant une description exacte des moeurs, & des coutumes de ces peuples Sauvages. Amsterd. 1704. in 12.*

nulla demas, vix aliquid ſubtilius, aut acutius in medium protuliſſe Graeci, ſive Romani videantur.

Eam ex La-hontano in pauciora colligens Jacobus Bruckerus articulis, quos jam ſubjicimus, univerſam concludit (*a*) = *I. Eſſe conditorem mundi, qui magnus ſpiritus, dominuſque vitae appelletur; eum in illis omnibus eſſe, quae limitibus carent. II. Dari immortalitatem animae. III. magnum illum ſpiritum dediſſe hominibus rationem, quae judicandi, diſcernendique inter bonum, & malum capax ſit, eo fine, ut veras juſtitiae, & ſapientiae regulas ſequantur. IV. tranquillitatem animi placere magno huic domino; averſari autem eum tumultus animi, eo quod homines illis mali fiant. V. Vitam eſſe ſomnium, mortem evigilationem, poſt quam anima demum intelligat ſtatum, & conditionem rerum viſibilium, & inviſibilium. VI. quia ſupra terrae ſuperficiem extendere, & attollere ſe ratio hominis nequeat, ingenium corrumpendum, tentandumque non eſſe, ut in rerum inviſibilium, & probabilitate carentium cognitionem penetret. VII. animas poſt mortem abire in certam quamdam regionem, neque tamen ſuſpicione attingi poſſe, utrum bonis bene, malis male tunc ſit, quia neſciamus, utrum mala ſint coram domino, quae mala videantur hominibus* =.

Ea ſi vere ſentiunt Hurones, ſane non eſt cur illos quiſquam Atheiſmi reprehendere non injuria poſſit. Sed non pauci ſunt homines Religionis amore, ac doctrinae laude praeſtantes, qui nullam La-hontano, ſcilicet acerrimo Chriſtianae doctrinae inimico, fidem adjungi velint (*b*). Aliqui etiam ulterius progrediuntur. Etenim La-hontanum fuiſſe volunt & irreligioſum, & Atheum, qui ſuas Huronibus impias, abſurdaſque ſententias ſupponeret, quò poſſet occultius, ac tutius in ipſam Divinitatem arma ferre: neque deſunt, qui nomen Adarionis cum La-hontauo diſputan-

(*a*) *To. IV. P. II. Per. III. Lib. III. C. 5. p.* 522.

(*b*) Vide quos citat Bruck. *ib. p.* 920. Vid. etiam Reimmannum *Hiſt. Atheſmi S. III. c. 5. p.* 427. 428.

tantis, quin & ipsam La-hontani personam, totamque narrationem fuisse compositam ab aliquo Religionis hoste suspicentur.

Si liceat hanc mihi disceptare controversiam, tria sunt, quae hac tota de re dici posse arbitrer. Primum est, inter Gallos virum extitisse nobilem, cui cognomen La-hontano fuit, quique redux ab America Septentrionali, Christianissimi Regis ditioni subjecta, multa de populorum illorum moribus, multa de naturali Theologia, multa de Religione narrare solebat, neque dubitare in omni ferme sermone ipsos prae nostris hominibus appellare sapientes. Constant haec praesertim auctoritate Leibnitii (*a*) gravissima, & maxima. Etenim & eum hominem sibi Leibnitius cognitum fuisse scribit, & multa de sermonibus refert, quos de suis ille Barbaris miscere consueverat. Idem Leibnitius de Dialogo scribit, de quo quaerimus = *etsi non in totum verum, non tamen in totum fictum esse* =. Similia Bruckerus habet (*b*).

Alterum quod affero ex iis, quae jam indicavi, quasi sponte fluit; idest La-hontanum in referendis Barbarorum placitis non fideliter fuisse versatum. Etenim Adarionem ille suum de praecipuis capitibus doctrinae Christianae, deque legibus, moribus, & institutis Christianorum, suaeque gentis, multo subtilius differentem inducit, quam nullis exculta litteris, aut disciplinis barbara simplicitas ferat. Fraus autem illa non sentitur a nemine, qua La-hontanus id satagit, ut a Barbaro proposita rationum momenta suis responsionibus & subtiliora, & meliora videantur (*c*).

Hinc

(*a*) *Vol. IV. Epistolar. p. 22. seqq.*

(*b*) *L. c. p.* 921. qui *in Append. ad H. Cr. &c. p.* 1006. cum Reimmanno etiam narrat, La-hontanum per tria lustra inter Canadenses fuisse versatum.

(*c*) Quis Bruckerum ferre possit (*in Append. ad H. Cr. &c. p. m.* 1007.) cum La-hontanum huoc eumdem laudat, quod non fuerit = *partium Studio deditus, nec religionis suae, i. e. pontificiae umbris ita occaecatus, ut hallucinationes suorum, & praecellentias barbarorum prae illis vel non viderit, vel in recitationibus suis dissimulaverit* =? Nimirum Bruckerus, qui scribit contra Catholicos, non idem esse videtur

Hinc tamen La-hontanum irreligiosum, quod aliis etiam indiciis constat, non vero prorsus ἄϑεον fuisse deducas, nisi Buddeum, aut Mersennum imitari velis, inter summam impietatem, & religionis sanctitatem, nihil fere medium relinquentes.

Tertium, quod hoc loco docere mihi posse videor, est, La-hontani auctoritatem non esse tantam, ut, si caetera monumenta neglexeris, ex ea Canadenses, aliosque Barbaros, agnovisse Deum, colligere possis. Quamquam enim non difficile adducor, ut credam, quod simile vero Bruckerus putat (*a*) = *eas doctrinae assertiones menti Huronum esse consentaneas, quas illis tribuit* =, id tamen aliis testibus credo, non huic, quem non semel, neque parvis in rebus mendacem deprehendi.

Itaque Barbaros omnes, de quibus loquimur, multo validius Lafitoji (*b*), quam La-hontani auctoritate defendi puto. Etenim Lafitojum hominem fuisse scimus, quem neque mentiri voluisse credibile sit, neque, si praesertim de Silvestribus Canadensibus instituatur sermo, fuisse deceptum. Illum

tur ac doctus ille. sapiensque Bruckerus, qui tantopere laudatam Philosophiae scribit Historiam. Vix autem ego auctorem ullum posse reperiri existimo, qui magis aperte, quam Bruckerus contra Catholicos arma ferens, partium studio servíverit. Et id quidem in Bruckero eo magis, an ridendum, an reprehendendum, quod tam saepe, ut partium studio Scriptores abstineant, gravissimis verbis hortatur.

(*a*) *L. c. p.* 922

(*b*) Lafit. *Moeurs des Sauvages &c. To. I. C. IV.* de Religione Barbarorum Americae fuse agit. Ibi de Barbaris praecipue Canadensibus verba faciens, haec habet *p.* 111., Inter caetera notatu digna = *Ils n'ont pas à la verité cette Metaphysique, que leur donne le Baron de la Hontan dans ses Dialogues ... où il fait parler un Sauvage sur la Religion, de maniere cependant qu'il en prétend conclure contre la Religion même ... ils n'ont pas aussi cette stupidité brute, que leur croyoient ceux, qui ont les premiers abordé sur leurs terres. Ne voyant parmi eux ni Temples, ni Autels, ni Idoles, ni culte reglé, ils ont crû mal à propos, que leur esprit n'alloit pas plus loin que leurs sens; & ils ont prononcé trop légerement, que vivant comme des bêtes sans nulle connoissance de l'autre vie, ils ne rendoient aucun bonneur divin à quoi que ce soit de visible, ou d'invisible* = Caetera vide apud ipsum ad quosvis Barbaros excusandos optime facientia.

Illum enim & Societatis Jesu monumenta testantur, & ipse scriptum reliquit (*a*), per quinque annos inter silvestres Canadae populos fuisse versatum, ut eos ad amplectenda sacra Christianae Religionis a foeda superstitione traduceret (*b*).

Praeterea Lafitojus Juliani Garnierii ex eadem Societate hominis religiosissimi familiaritate usus fuerat, qui plusquam annos sexaginta in America transegerat, apostolicis semper laboribus occupatus. Et hic quidem tantus Vir, cujus experientia, prudentiaque doctior Lafitojus fieri studuit, Algonquinum sermonem per Septentrionalem Americam latissime diffusum valde callebat; Huronicam etiam linguam ita tenebat, ut suam; nec minus quinque Irochensium διαλέκτυς, quos inter maximam vitae partem ipse consumpserat. Hoc tanto magistro usum Lafitojum barbarorum

 illo-

(*a*) Vid. *Tom. I. c.* 1.

(*b*) Lafitojum impense laudat Auctor Anglus operis valde utilis, quod in italicam linguam conversum non sine magna voluptate legi = *Storia degli Stabilimenti Europei in America* = Ibi *P. II. Cap. I. p.* 190. = *Il dotto Lafiteau ha lavorato intorno a questo punto* (nempe ut ostenderet Americanorum mores cum antiquissimis nostrarum convenire) *con molto esito in un' opera, che merita di essere più letta, che non lo suole essere* = Sed Lafitojum, ut nihil dissimulemus, valde spernere visus est Scriptor aliquis, quem cum non valde, hac quidem in re, laudare possim, nihil nominare necesse est. At cur ita spernit? Quia nempe ille, propter similitudinem nominum, & consuetudinem nescio quam foeminis utriusque populi communem, Caraibas a Cariis originem forte suam traxisse conjecerat. At ille quidem id omne non ut argumentum omnino firmum, sed ut conjecturam quamdam proponit. Praefatus autem jam fuerat, se a levibus quibusdam conjecturis non abstinere, quod, etsi parum singulae valent, plurimae tamen simul sumptae plurimum possunt. Putat igitur huiusmodi conjecturis assequi se posse, mores quosdam Barbarorum suorum eamdem habere originem, quam gentium aliarum consuetudines, quae sacros ritus, caeremoniasque respicerent. Inter conjecturas, quas affert, aliae magis, aliae minus validae sunt. An sententiam suam satis ille probet, non est hic inquirendi locus. Sed certe si non probat, non idcirco tantopere sperni debet, ac tamquam homo, quamvis eruditus non tamen judicandi sollertia pollens exhiberi. Caeterum, etiamsi in aliis facile erravisset, non inde tamen ejus auctoritas in re nostra sine injuria posset rejici, cum tot fuisset, ac tantis, ad Barbarorum sententias de Religione detegendas, praesidiis instructus.

illorum mores, & omnes de Religione ſententias optime didiciſſe, nemo negare poteſt, niſi quodam incredibili partium ſtudio teneatur.

Accedit, quod Lafitojus neque ſua, neque Garnierii experientia contentus, libros de Canadae rebus, aut *relationes*, quas dicunt, diverſorum auctorum, praecipue qui praedicandi Evangelii cauſa in eas oras profecti fuerant, & quos inter non pauci poſtea pro Chriſto ſanguinem fuderant, ſtudioſiſſime conquiſitas & legerat, & inter ſe diligenter contulerat. Itaque cum hic idem Auctor de moribus Americanorum Silveſtrium tam accurate diſputans, eoſdem a ſumma impietate abhorrere ſcribat, & ſicuti rem omnino certam, exploratamque ſcribat, neſcio quid cujusquam animum in hac cauſa dubium facere poſſit (*a*).

Hinc igitur corrigendus Huetius, qui rumoribus quibuſdam deceptus, non modo Cafros, & Hottentotos, & quoſdam Borni populos, ſed & pleroſque Canadenſium, & ferinos fere omnes Americanos, nullam Dei ſervare notionem, non tam probat, quam ſumit (*b*).

Quid jam ad Gabrielis Sagardi, & Leſcarbotii (*c*) reponemus auctoritatem, quam nobis adverſarii objiciunt? Repo-

(*a*) Conſentiunt Lafitoji teſtimonio de Barbaris Americae Scriptores innumeri, praecipue recentiores. Citat in hanc rem Genuenſis auctorem *Deſcriptionis Ludovicianae*, *Voyages au Nort to.* 5. Equidem legi opus, cui titulus *Hiſtoire de la Louiſiane par M. le Page du Pratz. To. II. p.* 326. eſt caput 23. *de la Religion des Naturels*. Ibi praecipue de populo verba facit, qui *Natchez* dicitur; eique Dei cognitionem & unius, & omnipotentis, & reliquorum Geniorum Domini tribuit. Auctor Anglus, de quo paulo ante diximus, *P. II. C.* 1. *p.* 195. de Religione barbarorum diſſerit, eoſque Dei cognitionem, quamvis valde mancam, habere tradit. Agit autem praecipue de Barbaris, qui Septentionalem Americam incolunt. Vide eumdem *C. IV.* ubi formulam ponit, qua in bellum profecturi *Areskoui*, ideſt ſuum Deum invocant. Vide Geographos, praecipue recentiores. Poſtremis autem hiſce annis, in Inſula prope Californiam detecta, Incolae quaedam ingentia Simulacra colere viſi ſunt.

(*b*) Huet *Lib.* 2. *Quaeſtion. Alnetan. cap.* 1.

(*c*) Sagard *Hiſtoire du Canadà l. II c.* 30. Leſcarbot. *Hiſtoir. de la Nouvel. France L. VI. c.* 5. *&* 6.

posuit jam Hookius (*a*), quod subjicimus = *Gabriel Sagard, & Lescarbot negant solummodo eos cognoscere verum Deum* =.

At Sagardus quidem (*b*) supremum totius mundi Dominum, atque Creatorem a Barbaris iisdem agnosci docet; etsi ea dicit eosdem impietate, stultitiaque teneri, ut summo illo Creatore neglecto Naturis quibusdam valde potentibus, qui certis praesint locis, atque regionibus, preces, & sacra faciant (*c*). Sed Lescarbotius de populis agens Americae Septentrionalis dicit, postremis his aetatibus quosdam ex illis fuisse detectos, quos nullus unquam Divinitatis sensus percellere videatur (*d*): itaque Ciceronis opinionem non amplius defendi posse, quod nulla sit adeo barbara, & inculta natio, ut, etiamsi ignoret, qualem Deum habere deceat, non tamen aliquem habendum sciat.

Melius igitur, quod pertinet ad Lescarbotium, respondebimus, ejus auctoritatem non injuria posse a nobis hac saltem in causa negligi, cum Scriptores, qui novissimis temporibus de ferinis Americanis egerunt, alia nobis unanimi ferme consensione tradant.

Nimirum, quod satis alibi declaravimus, novissimae narrationes de barbaris quibusdam populis habitae, cum eorum vel placita, vel mores magis, ac magis innotuerint, & certiores, & accuratiores esse solent, quam ab antiquioribus in eas oras advectis hominibus exaratae. Itaque & eleganter, & vere scripsit Genuensis (*e*) = *nemo hodie dubitat*

(*a*) *Relig. Natur. To. I. P. 1. &c. p. m.* 14.

(*b*) Loco cit. ita de Canadensibus, & Huronibus loquitur = *advoüent un prémier principe, & Créateur de toutes choses, & par conséquent une Divinité avec le reste des Nations* = Ridicula tamen, & impia multa narrat, quae de Creatore illo Barbari fabulantur.

(*c*) Hinc non miraberis in libro, cui titulus *Voyages de le Grand*, Hurones, & Souriquosios defendi ipsius Sagardi testimonio, ac de iisdem dici, quod Mundi Creatorem agnoscant.

(*d*) *Ib. L. VI. c.* 5. = *il s' est trouvé en ces derniers siecles des nations, qui n' en ont aucun ressentiment &c.* = nempe de Divinitate. Alia in eodem capite similia.

(*e*) *Elem. Metaph P. III. in Appen. ad Cap. I. P.* 127. Haec autem omnia contra Joannem Laetium prae-

tat, veteres mercatores aut ignorantia morum earum gentium, de quibus scribunt, aut ut pretium suis itinerariis captarent, portentosas hujusmodi fabellas evulgasse, quas avide, novitatis amore, ut fit, caeteri deinceps Scriptores arripuere =.

Quin

praecipue tenenda sunt, qui ad calcem libri sui contra Grotium conscripti *de Statu gentium Americanarum* ita omnia, quae dixerat, in pauciora contrahit = *Ex omnibus, quae diximus apparet gentes utriusque Americae, quasdam habere levem quamdam Dei cognitionem, easque omnes esse idololatras; plerasque omnino nullam, sed a maligno Spiritu regi, & misere torqueri: plurimasque adeo omnem humanitatem penitus exuisse* = Sapienter contra ista Laetii scribit Bruckerus (*in Append. H. Cr. &c. p. m.* 1005.) = *Fatemur,.. timere nos, ne ex incerta peregrinantium in istis terris narratione pluscula afferantur, quae vel incerta, vel plane falsa esse experientia, & recentiores narrationes ostendunt* =. Ipse autem Brucherus (*p.* 1006.) ea subdit, quae satis opportune possint a nobis hoc loco describi; = *Unum nos monemus, doctrinam plerarumque gentium revelationis lumine destitutarum, in Americae quoque provinciis, ad hoc unicum caput posse revocari, esse quidem ens absolutum, summum, creatorem rerum, quae in mundo existunt, omnium, gubernatorem supremum coeli, & terrae: hunc autem ex se ad formanda regna sua emisisse Spiritus magnos, & potentes, qui emanationis lege cuncta in mundo efficerent, & imprimis humanae societati praesiderent. Habere hos Spiritus suum caput, & praefectum, & hoc ipsum Numen se mirificis operationibus prodere. Huic materiae visio contrariari principium alterum totum a suo fonte desciscens, malae indolis, & ad felicisatem divinae civitatis destruendam omnes vires conjungens: inde tantam inter utrumque mundi principem litem, tantam eventuum dissensionem esse; hos placandos, illos cum caterva Spirituum coeli, & terrae colendos, & ad beneficentiam supplicationibus, sacrificiis, ritibusque sacris invitandos esse* =. Haec Bruckeri hactenus probari possunt, quoad tantummodo de quibusdam Americae provinciis, non autem de omnibus dicta intelligantur. Plures enim produci possent gentes, praecipue Silvestres, quae nihil tale unquam cogitare visae sint. Hujusmodi sunt Californiae populi, de quibus optime Bruzenus La - Martiniere (*in Diction. Geog.*) = *Les Missionaires n'ont trouvé parmi eux aucune forme de Gouvernement, ni presque de Religion, & de culte reglé Ils adorent la Lune: ils se coupent les cheveux, on ne sais si c'est pour honorer leurs Divinitez. Ils les donnent à leurs Prêtres, qui s'en servent à diverses sortes de superstitions* = Alii referunt *Idola* nescio quae ab infelicibus iisdem hominibus coli. Jam apud hujusmodi gentes nullum est ejus doctrinae vestigium, de qua Bruckerus; etsi non recte illis, ut diximus, praesertim ab antiquioribus quibusdam Scriptoribus, Atheismi propterea dicti crimen exprobratum est.

Quin & illud aliquando accidisse cognovimus, ut aliter unus, idemque homo de gentis alicujus Religione retulerit, cum diutius inter eam versatus ejusdem placita, vel opiniones & inquirere diligentius, & certius deprehendere potuerat, quam cum levem aliquam conjecturam secutus de moribus hominum loqui voluerat, quos vix de facie cognoverat, sermonem vero cum iis nondum conferre poterat, vel nondum audebat.

Sane Winslowus, unus ex primis Europaeis Angliae Novae Colonis, Barbaros illius regionis nihil de Deo cognoscere retulerat, inde sine dubio deceptus, quod apud eos nulla templa, nulla *idola*, nullas aras, nulla sacra conspexerat. Idem tamen Barbarorum postea familiaritate usus ab iisdem unum supremum Deum, ac plures inferiores agnosci, non sine admiratione didicit (*a*).

Porro locus hic postulare videretur, ut aliquid de Floridae populis, olim ἀθεότητος insimulatis adderemus: quam quidem accusationem injustam fuisse vel inde constare potest, quod ipse Lescarbotius, Americam Septentrionalem Atheis complens, Floridanos tamen *Idolorum* cultores esse dicendos, non invitus agnoscat. Sed ii populi melius defendi non possunt, quam Auctoris Angli (*b*), quem primo, si meministi, libro retulimus, tum rationibus, tum etiam auctoritate. Juvabit etiam legere, quae de Floridanis narrat Charlevoixius (*c*), nempe Solem ab iis ut unicum Deum vel haberi, vel coli, ac templa omnia, quibus ea regio distingui-

(*a*) Vid. Purchas *T VI. l.* 10. *c.* 5. Vide etiam Lederer. *Découv. pag.* 4. qui Virginiae Indigenas Deum agnoscere tradit Mundi Creatorem, quem appellare solent *Okae*. Quin & ipse Joannes Laëtius (*de Laet*) qui non facile Gentibus Americae Divinitatis cognitionem concessit, in libro *de statu Gentium Americanuarum*, narrat *p.* 189. ex Thomae Harioti relatione Virginiae incolas credere Deos plures existere *Mantoni* appellatos: Horum tamen, ut & mundi totius, patrem, & conditorem esse maximum quoddam Numen, aeternum, & a nemine genitum.

(*b*) *Speciminis de Provid. & de Possibilitate Physica Resurrectionis.*

(*c*) *Histoir. de la Nouv. France To. I. Lib. I. a p.* 42.

guitur, in ipsius honorem extructa esse. Alia narrat, quae licet Auctorem Anglum, in iis populis laudandis, aliquantulum, ut fieri solet, limites veritatis excessisse, aperte significant, id tamen confirmant, quod ille tradidit; non esse Floridanos omnis in Divinitatem, etsi male cognitam, religionis, ac fictae cujusdam pietatis expertes (*a*). Sed jam ad populos alios Americae vindicandos nostra properabit oratio.

CAPUT III.

De Incolis Antillarum, Cubae, & Hispanicae.

INsularum Antillarum incolae, qui Caraïbae, vel etiam Cannibales appellari solent, acerrima quondam inter nostros homines Atheismi suspicione laborarunt. Ea tamen non alio videtur ex capite nasci potuisse, quam ex paucorum quorumdam hominum, qui de miserrimis illis gentibus in Europam scripserunt, sive imperitia, sive temeritate, sive etiam crudelitate, atque avaritia.

Iis narrationibus, praeter alios, Arnaldus, atque Baylius (*b*) aures praebuerunt, aut sese potius praebuisse simularunt. Etenim utriusque, licet diversis ex causis, ut ejusmodi narrationibus crederetur, non mediocriter intererat. Lockius his adstipulatur, qui ut Ideam Dei non esse innatam

(*a*) Consuli meretur egregium illud opus P. Charlevoixii (*Charlevoix*) sex voluminibus comprehensum. Prodiit autem an. 1744. Non pauca narrat hic etiam auctor, cui barbarorum mores erant optime cogniti, ex quibus plurimarum gentium Americae Septentrionalis, ac praecipue regionum, quae Novae Franciae nominae donatae sunt, religio, vel superstitio cum quadam Divinitatis notitia conjuncta, satis innotescit. Aliae autem nationes etiam facilius defenderentur, si quidem eas adversarii accusarent: e. g. Jucatanae incolae, de quorum Diis nefaria, crudelique superstitione cultis, cum primum ad eas oras Hispani appulerunt, legendus Petrus Martyr Anglerius *Dec.* 4. *c.* 4. At in his immorari nihil necesse est.

(*b*) Arnald. *Quatr. Denonc. du peché philos.* Bayl. *Contin. des Pens. &c.* & alibi.

tam ostendat, paucas quasdam profert nationes, (*a*) eadem, ut ipse putat, omnino vacuas. Sunt autem inter eas populi, qui Caribas insulas tenuerunt.

Mirum sane Lockium legenti mihi contigit, quam parum curaverit subtilis hic Metaphysicus, ut idoneis testibus id evinceret, quod affirmaverat. Ille quidem viatoribus aures praebuit omnino sublestae fidei, quorum auctoritas hac aetate recipi non solet, atque non debet.

Etenim Caraibas ab eo quidem crimine melioris notae Scriptorum suffragia liberant. Praecipue legendi Stillingflitus, Crosaeus, Rochefortius, Tertraeus, Bordaeus, Bruzenus La-Martiniere, Lafitojus (*b*).

Ne vero magis videar numero testium, quam ratione pugnare, quomodo prorsus Athei dici possunt, qui cum foedissimae dediti sint superstitioni, tamen & magnum quemdam Spiritum, cui nomen *Chemiin*, agnoscunt, & eumdem bonorum principium, & innumeris aliis, item bonis, Naturis homine melioribus dominantem, & verentur, & colunt?

Accedit quod *originalis* noxae, qua totum in Adamo deformatum fuisse genus hominum Christiani credimus, aliquam *traditionem*, licet ineptis fabulis jam depravatam, accepisse videntur, quod non obscuris indiciis Lafitojus ostendit.

Clariora sunt inter eos alterius *traditionis* vestigia, qua magnum illum *Chemiin* sceleribus Caraïbarum indignatum, maximis imbribus immissis, ipsos perdidisse docent; paucos autem ex illo diluvio scaphis quibusdam confisos, & earumdem ope supra ingentem montem, & ea quidem tempesta-

(*a*) *Essai sur l'Entend. &c. Livr. I. Ch. III. §. 8. p. 71.*

(*b*) Stillingfl. *Orig. Sacr.*, La Croze *Entretiens &c.* Rochefort *Hist. mor. des Antilles C. XIII. XIV.*; Du Tertre *Hist. Nat. des Antilles T. II. p. 365.* Le Sr. de la Borde *Relat. des Caraib. C. II. & III.* Bruzen La-Martiniere *Dict. Geog. T III. Art. Caraïbes*, Lafiteau *Moeurs des Sauvag. &c. Tom. I.*

te solum, evectos evadere potuisse (*a*). Quis in ea narratione Deum optimum maximum meritas ab humano genere poenas exigentem, quis generale diluvium, quis justum cum tota familia Noëmum, quis Noëmicam arcam, & Armeniae montes non adumbrari fateatur?

Illud tamen dissimulare non possumus, tam pulchram *traditionem* a foedissima natione ineptis, ridiculisque fabellis fuisse deformatam. Sed id ad rem parum profecto refert, de qua nos agimus; quemadmodum & illud a nobis priore libro notatum, quod nempe malam quamdam naturam, ac malorum principium, *Maboga*, vel *Maboya*, vel *Mapoya* vocatum, sub quo alios item malos δαίμονας inducunt, Sacerdotes ipsorum, sive *Boyez* (ita enim inter eos sacris praefecti ritibus appellantur) precibus, ac sacrificiis tantopere demereri student, ut plerumque illius boni Numinis *Clementiae* obliti videantur.

Quid jam de incolis Cubae dicemus, quos alicui difficile videtur Atheis non concedere, si magna sibi populum scilicet egregium contentione vindicent? Etenim illos nulla voluisse religione capi, Scriptores aliqui tradiderunt (*b*): neque vero supersunt ex ea gente nostris hisce temporibus homines, ex quibus clarius aliquid, ac certius hac de re possimus exsculpere. Videlicet fere ad unum miserrimi homines aut ab hostibus suis internecione deleti sunt, aut laqueo sibi vitam praecidere, quam servitutis, quo se vehementissime premi sentiebant, jugum ferre maluerunt.

Attamen aliquid habemus, quod cum rite expendant emunctae naris Critici, satis infidelitatem eorum, qui Barbaros illos ab omni religione alienos credi voluere, subodorantur. Etenim integri fidei homines, qui de populis illis omnium primi, cum penitus eosdem cognitos haberent, atque perspectos, in Europam scripsere, ab Ἀθεότητος illis inu-

(*a*) V. La Martin. *l. cit.*
(*b*) Vid. de Laët. *Descript. Indiar. Occid. L. I. c.* 10.

inurenda nota vel maxime abstinent; quin & religionem illis, & sacras caeremonias tribuunt (*a*). Tunc primum eae miserae gentes ultimae sunt impietatis accusatae, cum omni genere crudelitatis in easdem saeviri coeptum est.

Quis adeo sit iniquus judex, ac rerum ignarus, ut si primum genus testium cum altero conferat, non primum illud anteponendum putet? Nam cur ex secundo genere testes aliqui mentiri voluerint, ratio non improbabilis afferri potest: neque mirum debet accidere, si facile alios in fraudem, aut in errorem pertraxerint. Primi vero testes, de quibus Anglerius, quid sequi potuisse dicendi sunt, ut adeo turpe, nec non facile detegendum, mendacium admitterent?

(*a*) Stillingflitus *Orig. Sac. P. II. C. I.* ut vindicet incolas Cubae, & Hispanicae antestatur Columbum (*Cb. V. Navigat.*) eos & Solem, & Lunam, & Coelos adorare narrantem. Memoratu etiam dignum id mihi videtur, quod Columbus idem prodidit, & in Itinerum Historia, quae Generalis dicitur, fuse describitur (*Hist Génér. des Voyag. To. XLV. a p.* 138.) Etenim, ut reliqua sileam, unus ex Cubae Principibus (Cachiquos vocant) ita Columbum affatus est. = *Tu es venu dans ces Terres, que tu n'avois jamais vûes, avec des forces qui répandent l'effroi parmi nous. Apprens néanmoins que nous reconnoissons dans l'autre vie deux lieux où doivent aller les ames: l'un redoutable, & rempli de ténébres, qui est le partage des Méchans; l'autre, bon & delectable, ou reposent ceux, qui aiment la paix, & le bonheur des hommes. Si tu crois mourir, si tu crois que le bien ou le mal que tu auras fait te sera rendu, j'espere que tu ne feras point de mal à ceux qui ne t'en feront point. Tout ce que tu as fait jusqu'à présent est sans reproche, parce qu'il me semble, que tes desseins ne tendent qu'a rendre graces à Dieu* = Multa praeterea narrat Petrus Martyr Anglerius, a Stillingflito etiam laudatus, quae satis ostendunt, Hispanos, antiquioribus illis temporibus, ne leviter quidem dubitasse, quin & Cubani, & caeteri Americani aliqua essent cognitione Divinitatis imbuti. Ad extremum liceat nobis afferre gravissimum Alexandri VI. Romani Pontificis testimonium, quo Barbari omnes Americani ad ea tempora cogniti omni 'Αθεότητος suspicione liberantur. Etenim in celeberrimo Diplomate, seu Bulla, ut vocant, qua litem inter Castellanos, ac Lusitanos de Novi Orbis regionibus componit, haec etiam habet = *Certas insulas remotissimas, & etiam terras firmas, quae per alios hactenus repertae non fuerant, invenerunt* (Columbus, ac Socii) *in quibus quamplurimae gentes pacifice viventes... inhabitant, & ut praefati nuncii vestri possunt opinari, gentes ipsae in insulis, & terris praedictis habitantes credunt unum Deum Creatorem in coelis esse &c.* =

At neque deceptos illos primos fuiſſe, vero valde ſimile videri poteſt. Etenim non raro contingit, praeſertim in America, ut qui Deum agnoſcit, nulla ipſum religione proſequi videatur. At neſcio, an unquam fuerit genus hominum, quod & religionem, & ſacros ritus celebrare videretur, cum nullum vellet eſſe Deum; niſi forte egregie ſimulare noſſet. Hanc vero ſuſpicionem in infelices illos Cubanos non poſſe cadere, nemo eſt, qui non videat, planeque non ſentiat.

Eadem prorſus de incolis antiquioribus inſulae Hiſpanicae (*a*), ſive S. Dominici, quam *Hiſpaniolam* neque latina, neque jam hiſpana voce, ut acute Bruzenus, quidam appellant: cujus inſulae quoque indigenae jam nulli fere ſuperſunt. Si fides auctoribus habenda ſit, quorum vel diligentia, vel integritas in dubium vocari non poſſit, eae gentes, foediſſima quamvis implicitae ſuperſtitione (*b*), tamen potiori jure nequeunt, quam vulgus Ethnicorum Ἀθεότητος proprie dictae damnari.

Accedit & conjectura, ut ipſos non tam facile ſceleris ejus arguamus. Etenim tam de ipſis, quam de Cubanis, memo-

(*a*) Vulgo *l'Eſpagnols*. Ad eos populos damnandos affertur idem De Laet *ibid*.

(*b*) Deſcribit ſuperſtitionem illorum populorum La-Martiniere Art. *St. Domingue To. m. IX p.* 54. Vid. etiam hiſtoriam ejuſdem inſulae, quam ille laudat. Nobis ea deſcribere ſufficiat, quae ad annum Chriſti 1500. ex Petro Martyre Anglerio refert Raynaldus = *Nocturna inſularibus apparere phantaſmata, quae in fatuos errores eos inducant, ex Simulachris, quae palam colunt, aperte cognoſcitur. Ex goſſampio namque intexto ſtipato interius ſedentes imagines formant, quae nocturnos, quo pacto parietibus illos noſtri pictores inſigunt, aemulantur Lemures .... Haec ſimulacra Zemes appellant indigenae, quorum minora infantulos daemones referentia cum hoſtibus manus collaturi frontibus alligant, ... bis pluvias, ſi pluviae deſint, ſoles, ſi ſole indigeant, ſe impetrare arbitrantur: ejus enim, quem Unicum, ſine carentem, Omnipotentem, Inviſibilemque eſſe fatentur, internuntios eſſe Zemes putant. Quiſque regulus ſuum habet Zemem, quem colat. Coeleſti Numini aeterno duo haec nomina, Jocauna, Guamaonocon, majores eorum indiderunt. Numen ipſum habere Genitricem quinque bis nominibus appellatam ferunt &c.* =

moriae proditum accepimus, & ſtudia, & mores eorumdem, totamque vitae traducendae rationem. cum moribus circumfuſarum gentium non levem ſimilitudinem habuiſſe. Et Anglerius quidem, Hiſpanicae gentem a Martinica originem duxiſſe ſuam, arbitratus eſt: reliqui vero Scriptores & Cubam, & Hiſpanicam, propter eamdem ſimilitudinem, non raro confundunt, & Caraïbas, aut Cannibales ipſarum omnium priſcos colonos appellant. Hinc autem conſequens eſſe nemo non videt, ut cum ſemper turpiſſima Caraïbarum imbecillitatem occupaverit ſuperſtitio, non valde credibile ſit, cognatos populos oppoſitam impietatis extremitatem conſtantiſſime tenuiſſe. Saltem id in animum inducere non debemus, niſi certiores teſtes, aut fide digniora, quam adverſarii protulerint, monumenta proferantur.

CAPUT IV.

De Populis pluribus Americae Meridionalis.

EX inſulis in Continentem Americae magna confidentia noſtri regrediuntur adverſarii, ut inhoſpitos ejuſdem montes, & inacceſſa nemora ſcrutentur, non ita paucas tandem inventuri gentes, cujuſcumque ſine dubio Divinitatis ignaras.

Equidem, niſi vererer, ne moleſtus iiſdem in tam praeclaro opere interpellator accederem, illos amice rogare vellem, ut quoniam barbaricas in magno pretio videntur habere ſententias, quid in ipſa America gentes docuerint, inter barbaras non ſatis illae quidem humanitate, doctrinaque politae, ſed tamen doctrinae cujuſdam, & humanitatis amore illectae, non dedignentur advertere.

Id ſi facerent, profecto melius de Religione, ac de ipſa divina Scriptura ſentirent. Etenim non modo Mexicani, atque Peruani cultiores, Ingarum ſcilicet imperio ſubjecti, divinam aliquam agnoſcebant, verebanturque Naturam, aris in

in ejusdem honorem, templisque positis, de quibus legendi sunt Acosta, Forquemada, Garcilassus, De Solis, Lafitojus, & qui magnam in libro paucis ab hinc annis edito doctrinam praesetulit, & ingenii acumen Anselmus Desingius (*a*), ex inclyta S. Benedicti familia: sed & aliqua de animorum immortalitate, aliqua de divina Justitia, de Mundi creatione, de magno illo diluvio tradebant, quae satis indicarent, ex quo fonte illae gentes, illarumque gentium opiniones multae profluxerint.

Ut reliqua tacitus praetermittam, Peruani, quos indicavi, a Cono illo suo (*b*) coelum, & terram, & homines ipsos fuisse creatos, si Garcilasso credimus (*c*) & gentili, & erudito Scriptori, constantissime perhibebant: homines autem eosdem narrare solebant a justo scelerum vindice Deo, cum acceptis beneficiis ingrati extitissent, fuisse perditos, atque ita simul cum vitiorum auctoribus vitia ipsa fuisse deleta: sed postea benignissimam ipsius clementiam de instaurando humano genere cogitasse, & suis praecepisse ministris, ut in saxis effigies hominum sculperent, ac demum in agros, & montes, provinciasque diversas illa projicerent, & simul haec verba pronunciarent: *Conus vobis imperat, ut in homines convertamini*: tum vero Ministros illos Coni jussa fecisse; atque omnipotenti voci lapides ipsos ita paruisse, ut ossa, & carnem, & sanguinem, & vitam, & sensus acceperint: inde novum genus hominum, qui suam etiam in eo prodant originem, quod alii in vallibus, alii in montibus, alii circa lacus, alii juxta mare, quo nempe primum lapides illi projecti sunt, sedes fixerint, & alii sint ab aliis, pro

(*a*) Vide ejus opus Ferrariae impressum an. 1768. p. 333.

(*b*) Supremus Deus variis nominibus a Peruanis antiquioribus appellatus est: sed postea varios etiam Deos nominibus illis designarunt Hinc Deum *Pachacamac*, a *Viracocha*, & a *Cono* distinctum invenias; quamvis, Auctore Lafitojo *Moeurs des Sauvag. Tom. I. C. IV. p.* 124. = *Chez les Peuples du Pérou le Pachacamac, où l' Etre Supréme, & le Viracocha qui est le Dieu Créateur &c.* = unum atque idem, & fuerit, & esse omnino débuerit.

(*c*) Vide Garcil. &c. *Comm. Real.*

pro varietate lineamentorum in iisdem faxis, non tantum moribus, at vultibus etiam ipsis immaniter discrepantes.

Haec inquam, aliaque plura Philosophi Americani (*a*), in quibus antiquissimae cujusdam *traditionis*, licet fabulis depravatae, atque contortae, quaedam extent non prorsus obliterata vestigia (*b*). Ridiculas esse fabulas easdem, & Hesiodo potius alicui, quam Platoni placere posse, non nego. At, si verum fateri volumus, aliquanto minus absurdae sunt, quam nostrorum Philosophorum, qui Spiritus fortes dici amant, opiniones, quas etiam fricti ciceris, ac nucis emptor nulla veritate, seu veritatis etiam specie fulciri, facile deprehendit.

Sed quoniam adversarii, Philosophis omnino neglectis, magistros audire malunt, quibus nihil agrestius, aut rudius dici, vel fingi possit, illis iterum geramus morem, ipsisque comitibus, populos quaesituri, qui merito Athei vocari possint, inculta quaevis Americae Meridionalis nemora perlustremus.

Ple-

(*a*) Auctor libri anno elapso 1771. impressi, cui titulus, *Recherches Philosophiques sur les Americains* habet aliqua *Tom. II. Part. VI. Letr. I.* de Religione Barbarorum Americae, quae legi mererentur, nisi calumniis in Romanam Ecclesiam, ac Religionem librum ille foedasset.

(*b*) Quamquam aliquid ignorantia, & superstitione corruptum, Mexicanos, & Peruanos Philosophos de priscis majorum suorum doctrinis retinuisse puto, non tamen assentior Lafitojo (*To. I. Moeurs des Sauvag. C. I. p.* 9.) in Mexicana, & Peruana Religione Trinitatis adorandae Mysterium fuisse leviter adumbratum. Quamquam enim Josephus Acosta de Idolo *Tangatanga* in Peruvia culto verba facit, cujus nomen *Unum in Tribus, & Tres in Uno* significet; quis non videt, quam facile contingere potuerit, imo debuerit, ut in tot ritibus, tot fabulis, tamque diversis innumerabilium populorum aliquid inveniretur, quod cum quibusdam Christianis doctrinis levem aliquam gerere similitudinem, quasi fortuito, videretur? Ista si colligas, ut antiquissimis earumdem gentium hominibus eadem innotuisse δόγματα probes, non aliud, nisi levis omnino pretii argumentum conquirere mihi videberis. Quare Scriptores etiam illos non valde laudare possum, qui & in veterum Germanorum, & in Indorum Orientalium, & in Japonum superstitione quaedam illius Mysterii vestigia sese deprehendisse putant.

Haud raro nobis occurrunt homines, prae quibus & Scythae, & Maſſagetae, & Getae, & Sacae, & Geloni, & Sarmatae, & caetera inhumanae nomina barbariae, quae tantopere tenerorum ille luſor amorum horrebat, nihil non elegans, nihil non urbanum, ac bonis artibus excultum praeſetuliſſe videri poſſunt. Horridi enim in jaculis non ferro confectis, at ſudibus praeuſtis, aut etiam acutis hominum oſſibus, denſa illa nemora percurſant, atque venantur, non tam damas, aut lepores, quam hoſtes ſuos. Jam iſtos aut interfectos non tam vorant, quam dentibus diſcerpunt, ac lacerant, potius rabiem, quam famem ſatiandi cupidi, aut captos, exquiſitiſſimis poenis, quales neque Sicula, neque Carthaginienſis unquam crudelitas excogitavit, mactandos, manducandoſque ſervant in poſterum. Itaque, ſi domos ipſorum cognoſcere velimus, mapalia ſaepe viſuri ſumus, illi ſpeluncae ſimilia,

„ *Semihominis Caci facies quam dira tegebat*
„ *Solis inacceſſam radiis, ſemperque recenti*
„ *Caede tepebat humus, foribuſque affixa ſuperbis*
„ *Ora virum triſti pendebant pallida tabo.* (a)

Quis haec hominum monſtra de Natura divina quidquam ſuſpicari arbitraretur? Tamen, quod jure mireris, etiam haec tanta barbaries tam alte defixam animo Divinitatis

(a) Barbarorum, qui ſunt ultra Æquatorem, crudelitatem, ut alia etiam immania vitia, deſcribit Americus Veſpuccius in libello de ſua Navigatione, quem ex Hiſpano in Latinum ſermonem convertit Archangelus Madrignanus Monachus Claravallenſis. Ait enim = *Quos ſubegerint, profligaverintve hoſtes in cibatu habent gratiſſimos. Carne veſcuntur humana adeo, ut pater filios epuletur, & viciſſim nati parentem, prout ſors tulerit, & eventus. Vidi ego quemquam perditiſſimum hominem, qui pro gloria non mediocri jactabat, ſe edidiſſe ſupra trecentos viros. Vidi etiam urbem quamdam, ubi immoratus ſum diebus fere viginti ſeptem, & ibi contignationibus humanas carnes, eaſdemque ſalitas, penſiles vidi ...... imo mirabantur plurimum, quod nos non veſceremur hoſtibus* =

tatis notionem retinuit, ut mortales universi potius sese homines esse, quam aliquem esse Deum oblivisci posse videantur. Itaque ne unam quidem in regionibus etiam istis adversarii gentem inveniunt, quam in castris verorum Atheorum stipendia mereri sine mendacio glorientur (*a*).

Neque tamen hic de singulis agendum puto, non tam

(*a*) Haec semper a nobis de Americanis dicta memineris, qui rectae rationis aliquo usu fruuntur. Quis enim de iis velit esse sollicitus, qui perpetuo infantes, aut, si vis, fatui, & amentes dici possunt, quod numquam ex iis, quae sensibus percipiunt, aliquid, hominum more, colligere, numquam honesta secernere a turpibus, numquam demum ea, quae sensus eosdem aliquo modo superant, animo videre queant? Nihil quidem necesse est, ut alio loco significavi, nationes integras inducere tanta dementia laborantes: quamquam, ut ibidem ostendimus, hoc longe minus abhorreat a vero, quam quod integrae nationes existant, quae nihil de summo rerum omnium Conditore, nihil de hominum universorum Judice, nihil demum de perfectissima Supremi Numinis Natura suspicentur. Hoc tamen omnino certum esse debet: plurimos homines inter gentes Americanas (de barbaris loquor) imo & aliquando maximam ex integra natione hominum partem, rectae rationis usu omnino carere. Multos, eosdemque doctrina, prudentiaque praestantes Viros antestari hoc loco possemus, qui neminem de hac veritate dubium esse sinerent. At celeberrimum Condaminium producere sufficiat, qui sane multorum instar testium a plerisque habebitur. Nam, quae ille scribit de Americanorum indole, inter quos novem fere annos versatus est, id saltem probant, quod nos posuimus. Ait autem (*M. de la Condamine, Relat. Abrég. d' un Voyage &c p. m. 52. 53.*) = *L' insensibilité en fait la base .... Elle naît sans doute du petit nombre de leurs idées, qui ne s' étend pas au-de-là de leurs besoins. Gloutons jusqu' à la voracité, quand' ils ont de quoi se satisfaire; sobres, quand la nécessité les y oblige, jusqu' à se passer de tout, sans paroître rien desirer; pusillanimes & poltrons à l' excès, si l' ivresse ne les transporte pas; ennemis du travail, indifférens à tout motif de gloire, d' honneur, ou de reconnoissance, uniquement occupés de l' objet présent, & toujours déterminés par lui; sans inquiétude pour l' avenir; incapables de prévoyance, & de réflexion; se livrant, quand rien ne les gêne, à une joie puérile, qu' ils manifestent par des sauts, & des éclats de rire immodérés, sans objet, & sans dessein; ils passent leur vie sans penser, & ils vieillissent sans sortir de l' enfance, dont ils conservent tous les défauts* = Equidem in multos hujusmodi homines perpetuo infantes incidisse puto quosdam Europaeos, qui, nihil populos nescio quos Americanos de Natura divina suspicari, narraverunt; nisi forte aliis rationibus ii decepti sunt, de quibus postea.

populis, quam tribubus, latronum more, diverſas regiones concurſantibus, ut eas ab Atheorum ſtultitia ſatis abhorrere patefaciam. Id enim, amabo, quid aliud eſſet, niſi & eadem multo ſaepius, quam par eſt, oſcitanti lectori oggerere, & nominibus, & erroribus conſarcinare librum, nulla ſcilicet animadverſione, nulla memoria dignis? Itaque tantum de quibuſdam agemus, in quibus validiſſimum adverſarii ſuae cauſae patrocinium ſtatuere poſſent, ut ex iis de reliquis liceat conjecturam capere (a): praeſertim cum barbarae Americae gentes, quae Atheiſmi ſuſpicione premuntur, hac vel maxime de cauſa premantur, quod nulla videantur ſacra colere, nulla Divinitatem religione vereri: quod quidem argumenti genus quanti faciendum ſit, & ſatis in primo noſtro vidimus, & amplius etiam hoc toto capite viſuri ſumus.

Quare non eſt, cur aliquis innumeros populos, niſi ingen-

(a) Qui plura de iis cupit, facile rerum Americanarum Scriptores conſulere poteſt. Ex gr. Petrus Martyr Anglerius religionem populorum qui ab Hiſpanis ad ea tempora inventi fuerant, deſcribere ſolet; veluti cum *Decade III. C.* 4. = *Cerabaroi populi*, inquit, *quique jacent medii ad Hiebram uſque Beraguam . . . . credunt ineſſe auro numen; quandoquidem ad id negotii* (ad quaeritandum aurum) *minime tendunt inexpiati ex priſcorum religione, puta qui a coitu, & omni oblectamento abſtinent, cibiſque ac potu parciſſime utuntur. Univerſo legendi auri tempore vivere tantum, ac mori datum hominibus, ut caeteris animantibus, arbitrantur, propterea nihil colunt aliud; Solem tamen venerantur, & ſurgentem ab orizonte revereuter excipiunt* = Deinde de cultu agit Dabaibae praeſtito, quam = *iraſci pueriliter ſentiunt, ſi negligenter ſacris ejus intendatur* =. Haec quidem Petrus Martyr de populis, quos ipſe Criſtophorus Columbus inviſerat. At de populis, quos Vaſcus Nunnezius (*Nunnez*) domuit, ipſe autem *Quarequam* incolas appellat, haec dixerat *Decade III. C.* 1. = *In Coelum oculos, manuſque tendentes, Deum inſinuabant eſſe tanto ſceleri* (praepoſterae libidini) *iratum, inde mitti fulgura, tonitruaque; crebris namque fulguribus vexantur, & aquarum frequentes alluvies, quae ſata omnia rapteut, famemque, & morbos inde provenire conquerebantur, licet nil aliud pro Deo colant, praeter quam Solem; hunc praeſtare, hunc tollere ſolum exiſtimant.* = Verum ne ſtudioſe nos omnia hujuſmodi monumenta colligamus, tum inſtituti operis ratio, tum brevitatis ipſe amor facile perſuadet.

gentes familias appellare mavis, in medium producat, per insulas Orenoqui, ripasque dispersos, quos Clarissimi Tourneminii doctissima jam defendit oratio. Cur enim hi, vel alii similes per finitimas regiones, pecudum more, palantes Atheismi postulantur, aut potius postulati sunt aliquando, nisi quod neque templa, neque victimas, neque festos dies, ritusque celebrent?

Sed quamvis ista non celebrent, aliquos ex iis barbaris populis, ut Nouragues, & Acoquas, & Galibis, Deum, & quidem unicum, credere, Vir non modo curiosus, sed & valde accuratus, deprehendit Gilletus (*a*), & ex iis, nisi fallor, non absurde colligimus, quid cogitare de reliquis debeamus.

Convenit autem cum Gilleti auctoritate gravissimum, de Barbaris ejus latissimae regionis, quae *Terra Ferma* dicitur ab Hispanis, Josephi Acostae, Apostolici Viri, testimonium (*b*). Convenit etiam ex magna saltem parte Joannes Laëtius, ubi, ut reliqua sileam, Barbaros Meridionalis Americae testatur (*c*), tonitru nomine quodam appellare, quod sonum, aut vocem Excellentiae Supremae significet. Convenit etiam Josephus Franciscus Lafitojus, qui Barbaris etiam, de quibus modo loquimur, cognitionem Divinitatis aliquam affulsisse non modo narrat (*d*), sed ita narrat, ut ne levem quidem hac de re dubitationem videatur admittere.

Neque vero prorsus hoc loco taciti praetermittere debemus, quod Walterus Raleighius de Guyana tradidit (*e*): plures in amplissima regione magnis florentes opibus civitates esse, quae Religionem colant antiquioribus Peruanis maxime probatam.

(*a*) Gillet. *Voy. dans la Guyane c. 7. p.* 81.
(*b*) De quo I. libro locuti sumus.
(*c*) *Ind. Occid. L. XV. Cap. II.*
(*d*) Vid. *Tom. I. C. IV.* & alibi.
(*e*) Vid. Lib cui tit. = *Voyages de Correal.* = *T. II. p.* 165. ubi est = *La Relation du Chevalier Walter Raleigh &c.* =.

Quid jam de ſilveſtribus Cajennae Incolis dicemus, quos non modo Religionem colere nullam, ſed nullam quoque Divinitatem agnoſcere, Bruzenus ille ſcripſit (*a*), quem ſaepe laudavimus? Nimirum haud ſcio, an diligens auctor hac quidem in re ſibi convenerit. Idem enim ſcripſerat (*b*), nullum eſſe populum tam immaniter efferatum, apud quem nulla ſupremae illius naturae ſuſpicio ſit.

Praeterea narrat idem, Cajennae incolas, naturae ſolo lumine fretos, animorum immortalitatem agnoviſſe, quin & eoſdem dicere, mortuorum animos in altiora illa loca conſcendere (*c*). Si tantum judicandi facultate illi Barbari valent, quis credat eos non id aſſecutos, quod longe facilius eſt cognitu: vim aliquam eſſe, quae naturae praeſit, poteſtatemque divinam? Et eam quidem doctrinam de immortalitate animorum, qui beati futuri ſint, vix poſſe, praeſertim in barbaris mentibus, ſine confuſa neſcio qua Divinitatis cognitione, longo tempore cuſtodiri, facile aſſentietur lector veritatis, quam concertationis, amantior.

Accedit quod, leviter etiam conſideratis naturae miraculis, ſaltem in mentibus, quae recta ratione utantur, ſuſpicio Divinitatis cujuſdam facile ſuboritur. Concedunt id ipſi Spinoſiſtae, atque Athei caeteri, qui tamen docent, eam ſuſpicionem, ipſius rationis, ac philoſophiae ope, a noſtris mentibus expelli oportere. Atqui certum eſt, Cajennae Barbaros numquam fuiſſe conatos, ut nullum in rerum natura Numen dominari arbitrarentur. Quoties enim cum illis Europaei de Deo Optim. Max. locuti ſunt, numquam ſe nolle divinam agnoſcere Naturam reſponderunt, etſi Deum non fere ſub alia forma, quam Senis cujuſdam, qui ſit in Coelis, unde omnia gubernet, ac regat, infinita potentia, bonitate, ac perfectione praeditus, intelligere viſi ſunt.

(*a*) Bruzen La-Martiniere *Dict. Geogr. Art. Caïenne.*

(*b*) *Art. Breſil.*

(*c*) = *Ces Peuples*, inquit, *croyent l'immortalité des ames, par la ſeule lumiere naturelle, & on leur entend dire, qu'ils vont là-haut, après qu'ils ſont morts* =.

ſunt. Hoc tantum dixerunt, quod non paucae ſolent in America gentes aliae dicere: cum Senex ille natura ſit optimus, eumdem precibus, ac votis ſollicitare, nihil neceſſe eſſe, *Diabolum* potius, quem *Ironcan* appellant, obſequiis eſſe placandum (*a*).

Id enimvero ſtultiſſimi, ac peſſimi homines incredibili ſuperſtitione praeſtant: etſi non raro Diabolum eumdem conviciis, imo & enſibus petere videantur. Alias etiam ſervant ſuperſtitiones gentibus aliis, praeſertim non ita longe diſſitis, in ipſa America communes. Ex quo etiam aliqua fortaſſe fieri conjectura poteſt, ut eadem & ipſi a majoribus accepiſſe, atque ideo bonorum omnium originem Deum & ipſi dicantur agnoſcere; quamvis non ſoleant ipſum certis, ac ſtatutis venerari caeremoniis, & ritibus. Id enim ſibi volunt Auctores illi, quorum fidem Bruzenus hac in re ſecutus videtur, cum Religionem, ac divini Numinis cultum apud eos populos vigere negant.

Et hi quidem auctores cum aliis facile conciliari poſſunt, qui Religionis aliquam ſpeciem iiſdem Cajennae Barbaris tribuunt; conciliari, inquam, poſſunt, ſi ſaltem eos aliqua interdum Divinitatis reverentia capi dicantur. Profecto Cl. Condaminius, qui fuit in iis regionibus, cum Barbaros eos plerumque ſine Religione vivere ſcribit (*b*), aliquando apud ipſos aliquem Religioni locum relinqui declarat. Frogerius autem ab illis adorari Sidera diſerte narrat (*c*).

Hujus equidem hominis auctoritati majus quiddam, quam reliquis vulgo viatoribus, tribuendum puto. Nam & multo doctior ille fuit, quam ſoleat illud eſſe hominum ge-

nus

(*a*) Significat id Bruzenus ipſe, quem *vide loc. cit.*

(*b*) M. de la Condamine *Rélat. Abreg. &c. p. m.* 211. = *Sont des hommes Sauvages, & le plus ſouvent ſans aucune idée de Religion* =. Ita ille de Cajennae Barbaris.

(*c*) Froger *Rel. de ſon Voïage &c.* 1698. & ex illo Hiſtoria Itinerum. (*Hiſt. Génér. des Voyag Tom. XLI. p. m.* 158.) = *Leur ignorance eſt digne de compaſſion. Ils adorent les Aſtres; mais ils craignent beaucoup un mauvais Génie, au quel ils donnent le nom de Piaye* =.

nus (*a*), & in diſcendis, atque exponendis Barbarorum Cajennae moribus multo majore diligentia verſatus; nec non multa de iiſdem ſeſe cum Jeſuitis apud ipſos vitam tolerantibus contuliſſe ſignificat. Neque vero jure quiſquam iraſci mihi poterit, ſi Jeſuitarum in hac noſtra cauſa teſtimoniis, niſi peculiares quaedam rationes obſtent, maxime fidendum exiſtimem. Etenim ea ſaltem re caeteris praeſtiterunt, quod illa, quae ſpectarent ad Barbarorum mores, ac religionem diligentius inquirerent.

Ad extremum illud ab aequo lectore animadverti velim: Auctores etiam illos, qui nullam Barbaris, de quibus loquimur, eſſe Religionem tradunt, ſcribere: beſtiis multo magis eoſdem eſſe, quam hominibus ſimiles. Itaque ſi Atheos eſſe adverſarii convincerent, quaenam ex ſupra dictis parata reſponſio eſſet, facile vides.

Jam de populis plagas illas obtinentibus, quae regionis Amazonum nomine vocari ſolent, pauca nos, pauca etiam adverſarii proferre poſſunt, cum vix aliud Hiſpani, vel alii etiam homines, ad rem noſtram pertinens narrare potuerint, niſi *idolorum* cultores videri (*b*). Id vero praeſertim de Catuanis, de Jarvis, de Cunchis, ac de Plateris affirmant.

Populos etiam, qui ſunt circa maximi fluminis oras, quod Maragnonem appellant, aliquid de ſuprema quadam Natura, ſive clarius, ſive obſcurius cogitatione conſequi, vel a majoribus acceptum memoria cuſtodire, optimus mihi Sacerdos Etruſcus Societatis Jeſu narravit, qui plures, inter eoſdem Barbaros, aetatis annos conſumpſerat. Ab eodem ego Sacerdote diligentius quaeſivi, quid cauſae fuerit, cur aliqui ejuſdem Ordinis optimi Viri de iis, aliiſque Barbaris plurimis contraria narraverint. Facile autem aſſenſus eſt, illos omnem Divinitatis notitiam Barbaris denegaſſe, quod

(*a*) Vid. Hiſt. Itiner. *l. cit. p. m.* 136.

(*b*) Vide Geographos paſſim, e. g. Neralcum P. A. *Le quattro Parti del Mondo Tom. II.*

quod vel nulla ipſam religione colere viderentur, vel eſſent unius praeſtantiſſimi Numinis, a quo Mundus creatus fuerit, ac leges hominibus impoſitae, cognitionis expertes.

Barbari etiam Peruani, nondum Hiſpanorum imperio ſubditi, ac vitam in ſilvis ferarum more degentes, aliquid & ipſi de Vi, Naturaque divina ſuſpicantur.

Solent ex iis populis plurimi *Moxes* ab Hiſpanis vocari, nomine ſcilicet a quadam gente deſumpto, quae prima inter eos omnes Legis Evangelicae radiis illuſtrata dicitur. Jam vero *Moxes* (de iis loquor, qui Chriſti fidem non ſuſceperunt), quamquam in immani barbarie vitam degunt, & in ſumma utilium rerum ignoratione verſantur; tamen religioſi cultus alicui ſupremae, perfectaeque Naturae praeſtandi non prorſus obliti ſunt (*a*).

Itaque, cum verum Deum, quem colere debeant, ignorent, aliqui Solem inter eos populos, Lunamque cum Stellis adorant, aliqui Flumina, aliqui Tigrem quemdam, ut ajunt, oculis non obnoxium, quem a crudelibus, voracibuſque tigribus liberare ſaepius homines putant, aliqui parva quaedam *Idola* valde ridicula, quae collo ſcilicet, aut brachiis appenſa geſtant, atque circumferunt (*b*). Quamquam enim

(*a*) Vid. *Tom. X. Lettr. édif. Abregé d' une Relat. Eſpagn. imprimée à Lima par ordre de Monſ. Urbain de Matha Eveq. de la Ville de la Paix*. Ibi inter caetera dicitur = *toutes ces nations ſont diſtinguées les unes des autres par les diverſes langues qu' elles parlent: on en compte juſqu' à trente-neuf différentes, qui n' ont pas le moindre rapport entre elles &c.* = Barbaros Peruviae populos eſſe Idolorum cultores narrat Auctor Art. *Pérou in Dict. Encyclop.*

(*b*) De his loqui videtur Cl. Ludovicus Antonius Muratorius in libro, cui titulus: *Il Criſtianeſimo felice &c.* ubi *P. II.* de Mochis dicit, ex epiſtola P. Dominici Mayer = *que' paeſi ſono ſoggetti ad una diabolica, e tetra idolatria* =. Melius id Muratorius, quam quod de Chiquitis narrat, non autem probat *ib. p.* 176. = *Niuna Deità viſibile ò inviſibile era da eſſi riconoſciuta, ò adorata. Solamente temevano il Demonio, cioe uno ſpirito, che nuoce agli uomini &c* =. Charlevoixius quidem (*Hiſt. du Parag. T. IV. Liv. XIV. p. m.* 141.) de Chiquitis haec habet = *On n' a trouvé parmi les Chiquites aucune trace bien marquée de Religion* = quibus verbis haud ſcio, an velit innuere, ſaltem ali-

enim tot inter gentes vix una tantum, aut altera inventa eſt, quae ſacrificia quaedam, certa ſcilicet, atque rata, ſoleat adhibere, tamen omnes id maxime curant, ut ſuos illos quoſcumque Deos ſibi, ſuiſque concilient.

Id muneris videlicet delectis hominibus, quos ipſorum Sacerdotes non immerito vocaveris, praecipue committitur: deligunt autem ſibi Sacerdotes, qui cum in ungues alicujus tigris inciderint, incolumes evaſerint: non enim id ſine potentiſſimi Tigris illius, de quo diximus, divino beneficio dicunt poſſe contingere.

Non ii ſunt Moxes, ut ad caeremonias quaſdam colendas alicujus Numinis reverentia ducantur: ſed tantum eas non raro colunt, ut Genios quoſdam placent, rebus ſingulis praeſidentes, qui poſſint, ac ſoleant, cum in homines iraſcuntur, cujuſvis generis aerumnas, atque calamitates immittere. Quamvis autem de poenis, aut praemiis alterius vitae nihil tradere, nihil cogitare ſoleant, tamen animos corporibus ſupereſſe putant. Ex his, aliiſque ſimilibus non poſſe illos Barbaros Atheorum numero adjungi facile vides.

Sed multo minus, quam reliqui Moxes, Athei vocari poſſunt, qui Caniſiani dicuntur. Stanislaus enim Arletus, Vir

aliquid animadverſum fuiſſe, quod ſpeciem quamdam Religionis habere poſſet. Idem (*p.* 143.) dicit de Chiquitis = *Il y en avoit qui rendoient un culte reglé aux Démons, qu' ils s' imaginoient voir, ou entendre, & qui avoient des Prêtres* =. Videndum diligentius fuiſſet, an, quas illi colebant Naturas, homine potentiores, vere malignae indolis, ac improbae voluntatis eſſe, arbitrati ſint. Etenim, ſi ſecus, Deos Chiquitis eaſdem fuiſſe dicerem. Praeterea teſtatur idem, Chiquitas putaviſſe, mortuorum animos abire inter Sidera, quibus etiam cognitionem concedere videbantur. Et haec quidem doctrina ſine levi quadam ſuſpicione Divinitatis vix ſtare poteſt. Ad extremum omnino credibile eſt, eosdem ad Lunam, aliorum Americanorum more, confuſam Divinitatis cognitionem tranſtuliſſe. Etenim, ut ille ait *p.* 141. =. *Ils appelloient la Lune leur Mere, & quand' elle s' éclipſoit, ils s' imaginoient que c' étoient des Cochons, qui la mordoient.... pour la délivrer de la gueule de ces Animaux, ils ne ceſſoient de tirer de flecbes en l' air &c.* =.

Vir Apoſtolicus, diu cum illis, familiariterque verſatus, eos, ut alibi diximus, etſi a religione non minus, quam a ſuperſtitione diſtare ſcribit, notionem tamen ſupremi Numinis non contemnendam ſervaviſſe diſerte tradit (*a*).

Quare Baylius, cum eoſdem Caniſianos, ſimul cum aliis Barbaris Americae, vel potius cum maxima humani generis parte, Atheis adjungit, non aliud agit, quam ut vocis illius vim, poteſtatemque pervertat (*b*). Vult enim Atheos haberi, quos diximus, quia non agnoverint efficientem cauſam, quam *tranſitivam* vocat, vires ſuas, qua ratione bonum ſibi videtur, exercentem, &, quod pertinet ad homines eaſdem vires, pro votis ipſorum, & precibus, atque ſacrificiis, modo liberalius, modo parcius, adhibentem. Poterat Baylius profiteri clarius, ſibi quidem Atheos omnes eſſe, quotquot de Deo non eadem, qua ipſe, ratione cogitarent; neque enim ſe quidquam inter homines de Natura divina pie, recteque ſentientes, & eos, qui funditus ipſam everſam & cupiant, & ſentiant, intervalli relinquere? Sed a Baylii hac opinione, & ſapientibus, & inſipientibus probatus, tum loquendi, tum cogitandi modus nimium abhorret (*b*).

(*a*) *Lettr. édif. Tom. II.*

(*b*) *Rép aux queſt. d' un Provincial. P. III. C. XIII pag.* 931. *&* *C. XV. p.* 938. Hic habet ea verba, quae merito nobis caſtiganda videntur = *Il n' y aura point de contradiction, ſi l' on attache au mot Dieu l' idée d' une cauſe tranſitive, & qui applique ſes forces, comme bon lui ſemble, & les proportionne, par rapport aux hommes, aux prieres, qu' ils lui adreſſent, & aux ſacrifices, qu' ils lui offrent. C' eſt en ce ſens-là que l' exiſtence de Dieu eſt niée, ou ignorée par les Athées, quoique d' ailleurs ils ne nient pas, ou n' ignorent pas, que le monde n' ait une cauſe &c.* = Vide quae I. libro de Atheiſmi vera notione diſputavimus.

(*b*) Multo melius, quam Baylius Atheos deſcribit Valterius, (*Mr. La Valterie* „ *Traité de l' uſage de la vie, au I. Tome du Mélange curieux imprimé à Amſterdam*, 1706) nempe Baylio probatus auctor, dum eos eſſe innuit, qui aeternam quamvis, hoc eſt, ſi rite interpretor, principio, ac fine carentem Intelligentiam e medio tollunt.

Ille quidem potiori jure, quam Canisianos, Atheismi reos Chiriguanos facere potuisset; nimirum gentem, nisi latronum exercitum dicere mavis, ab aliis in Peruvia, ab aliis in Paraquariae finibus collocatam (*a*). Hoc autem tantummodo certum videri potest: pessimum Barbarorum genus non certas in loco aliquo figere sibi sedes, at leonum more, vel tigrium, cum quibus non modicam habent similitudinem, hac, illacque vagari, cum ab illorum animis, quorum corpora vorarunt, sese turbari dicant, ne possint in iisdem regionibus tempore longiore consistere. Hanc itaque gentem, quamvis neque a Baylio, neque a Lockio, neque a caeteris meis in hac causa adversariis, Atheismi nominatim postulatam invenerim, postulari tamen facile posse video. Etenim, qui ad eos accessit, ut ipsos Christo lucrifaceret, Ignatius Choméus diserte scribit (*b*), atque rotunde, nullam ab iis agnosci Divinitatem.

Equidem Chiriguanos ab Atheismi labe vix posse ratione illa, saltem si fere sola sit, satis purgari puto, quam de gentibus quibusdam aliis agentes nescio qui Scriptores quandoque tentarunt: scilicet gentem atheam non esse, quae superstitiosae Divinationi dedita sit: deditos autem esse Chiriguanos Hispani finitimarum regionum magna consensione tradunt. Reponi enim potest, *Diabolum* ab iis agnosci,

(*a*) E. g. In Peruvia collocat Lamartinierus. sed in Paraquaria Bodrandus, atque Cornelius. Si vis immanem illorum crudelitatem, ac duritiem cordis nulla humana ope vincendam agnoscere, consule P. Charlevoixium *Hist. du Paraguay*. Nobis meminisse sufficiat, S. Franciscum Solanum, aliosque Apostolicos viros frustra immensos pro illorum salute labores exantlasse. Adeo enim sunt pertinaces, ut flammas aeternas comminantibus respondeant, se curaturos, ut, si aeternis flammis addicantur, easdem extinguant. P. Ignatius Choméus eos ita describit *Lettr. édifiant. Rec. XXIV.* = *Ce sont des Peuples intraittables, du naturel le plus feroce, & d'une obstination dans leur infidélité, que les plus fervens Missionaires n'ont jamais pu vaincre. On compte plus de vingt mille ames de cette Nation, répandues dans d'affreuses montagnes, qui occupent 50. lieues à l'Est de Tarija, & plus de cent au Nord* =.

(*b*) Idem ib. =. *Ils ne reconnoissent aucune Divinité* =.

ſci, quem etiam ſaepius ad nocendum Hiſpanis, ut hi quidem ſaepe conqueſti ſunt, adhibere conſueverint. At *Diaboli* notio, ſeu ſcelerati cujuſdam, ac maligni Spiritus, notio non eſt perfectiſſimae Naturae, quam Deum vocamus.

Inferre forſitan licet, eos, qui malam agnoſcant naturam, & hominibus noxiam, quamvis ipſorum oculis minime ſubjectam, etiam bonam agnoſcere, quae vitam hominibus, & caetera bona largiatur. At ea conjectura ſimilis eorum militum mihi videtur eſſe, qui ſimul cum aliis impetum ſuorum hoſtium fortaſſe retundant, certe aliquandiu ſuſtineant, ſoli vero, ſibique relicti, relicta non bene parmula, ſtatim aufugiant.

Validius fortaſſe argumentum ab Alphonſi Ovallii auctoritate repeti poſſet. Hic enim accuratus auctor, ac diligens Americanis univerſis aliquam tribuit Divinitatis notitiam (*a*). Ipſe autem in Chilia natus multis functus erat, magniſque muneribus, ut ea, quae pertinerent ad Barbarorum illorum opiniones optime ſcire poſſet. Jam vero Chiriguanos, etſi non appellat nominatim, illa tamen generali ſententia complecti videtur. Non enim ille populus Ovallio ignotus fuiſſe dicendus eſt. Id vel ex eo conjici poteſt, quod fuſe de celeberrimis illis montibus diſſerat, (*b*) quorum partem Chiriguani occupare perhibentur (*c*).

Si haec non probes, Chiriguanos in exiguo populorum numero habeas, quos divinae conſcios alicujus eſſe Naturae, tantummodo per inductionis argumentum, quod a Baylii tricis primo libro vindicavi, oſtendere ſatis apta ratione poſſis. Nam auctoritas Ignatii Chomëi, licet hominis apo-

 ſto-

(*a*) *Lib. VII. C. II.* Hiſtoriae Chiliae.

(*b*) Qui dicuntur ab Hiſpanis *La Cordillera*. Vide Ovall. qui fuſe de iis agit a *Cap. V. Lib. I.*

(*c*) Poſſet aliquis Choméo Joannem Boterum opponere, qui *Relat. Univ. P. V. L. I.* tribuit cultum ſtellarum, quae duodecim menſibus anni praeſideant, populis, quos Cianos appellat. Jam hi Ciani videntur in eadem fere plaga ab eo collocari, in qua Chiriguani ab aliis collocantur, neque aliae deeſſent rationes, quibus, Boteri Cianos eſſe Chiriguanos eoſdem, probare poſſemus.

ſtolicis diſtenti laboribus, hac quidem in cauſa nutat. Non illum equidem fuiſſe mentitum exiſtimo; ſed nimis cito voluiſſe de re pronunciare, quam non ſatis cognitam, atque perſpectam habere poterat; &, ut ingenue meam ſententiam aperiam, non aliud fere Choméus quam oculorum judicium ipſius epiſtolam legenti mihi ſecutus videri ſolet (cum neque *idola* apud Chiriguanos, neque templa, neque alia religionis indicia conſpiceret) non autem intimos, ut par erat, barbararum, rudiumque mentium illarum ſenſus diligenter, patienterque ſcrutatus.

Ex eadem epiſtola praecipue conſtat, Barbarorum ea familiaritate non uti potuiſſe Choméum (*a*), ſine qua rudium quarumdam ſenſus intimos mentium, atque judicia denſis obvoluta tenebris aſſequi, nemo facile poſſit. Quidquid igitur ille dixerit, homo ſcilicet ad agendum fortiter aptior, quam ad graviter judicandum, Chiriguanos arbitror, ſi, dum a caedibus vacant, coelum aliquando ſuſpiciant, ſi naturae tam varia miracula contemplentur, non minus quam reliquos ſentire Barbaros; Mentem aliquam eſſe tantis praeſidentem operibus, Naturamque Divinam; ſed ne Mentis ejuſdem, atque Naturae amore ullo, vel ſatis magna reverentia tangantur, immanium vitiorum coeno, atque ſordibus impediri.

Eadem de barbaris Chiliae populis cenſeo, quos nihil de religione, nihil de rebus ad ſalutem animi pentinentibus audire ſine riſu velle, atque contemptu, Scriptores etiam optimae notae tradiderunt. Caeterum eoſdem Cauſam Mundi Univerſi mente praeditam agnoſcere, quamvis plurimi non

(*a*) Idem Choméus de Chiriguanis ſta loquitur = *Ils goûtoient aſſez mon entretien lorſque je leur parlois de choſes indifférentes, mais auſſitôt que je faiſois tomber le diſcours ſur les vérités de la Religion, ils ceſſoient de m'écouter* =. Caeterum cum inſidiis multis paulo poſt, quam illuc advenerat, peteretur a Barbaris, nec apud eos quidquam proficeret, aliò migravit.

non unica voce, sed multis ipsam designare soleant (*a*), Sacerdos Germanus, cum iter Florentia faceret, mihi narravit, qui bene multos annos inter eosdem Barbaros versatus fuerat, & linguas ipsorum callere dicebatur. Nicolaus autem Del-tecius, cui testi plurimum adversarii fidunt, diserte fatetur, in Chilia Deum Mundi Creatorem agnosci, qui *Pillan* ab iis Barbaris appellatur (*b*).

Equidem Josephi Acostae auctoritatem multo pluris facio, qui cum Barbaros Americanos aliqua Divinitatis notitia imbutos esse tradit, silvestres Chiliae populos non excipit, quos tamen ipse tam probe notos habuerat, ut etiam de illorum moribus, ac superstitione scripserit.

Magni etiam in hisce rebus ponderis esse solet Garcilassi, Americani Scriptoris, auctoritas (*c*), qui de provincia

(*a*) Haec fuit ex potissimis rationibus una, quamobrem ex America plurimae gentes in Atheorum numero reponendae nostris quibusdam adversariis visae fuerint. At advertere illi potuissent, totum id incredibili Sermonum, quibus eae gentes utuntur, inopiae, ut ita dicam, ac paupertati esse tribuendum. Legendus hac de re Cl. Condaminius in eo libro, quem supra laudavimus. Etenim de linguis omnibus Americanis, ne Peruviana quidem excepta, ille scribit (*Rélat. abrég. &c. p.* 54.) = *toutes manquent de termes pour exprimer les idées abstraites, & universelles .... .. Tems, durée, espace, être, substance, matiére, corps; tous ces mots n'ont point d'équivalent dans leurs langues: non seulement le nom des êtres métaphysiques, mais ceux des êtres moraux ne peuvent se rendre chez eux qu' imparfaitement, & par de longues périphrases. Il n'y a pas de mot propre qui réponde exactement à ceux de vertu, justice, liberté, reconnoissance, ingratitude* = Jam vero haec omnia, etsi propriis non poterant appellare vocabulis, Americanae gentes, confusa tamen aliqua ratione noverant; si quidem non prorsus amentes, & fatuas, dici adversarii volunt. Ergo dici non posset, easdem Divinitatem non agnovisse, quamvis nullum illae omnes nomen haberent, quod satis apte Divinitatem significaret. Caeterum hoc ipsum non omnino verum ex iis, quae infra dicemus, esse constabit. Verum tamen est, saltem plures Americae populos, tam augusto nomine caruisse.

(*b*) *Del Teco Lib. II. C.* 26.

(*c*) Garcilassus de la Vega *L. VII. C. XVIII.*, ubi narrat, cum *Ynga Yupanqui* Peruviae Rex, Chiliam imperio suo subigendi cupidus, in provinciam *Copayapu* exercitum duceret, incolas illi obstitisse = *por el deseo de mantener su libertad antigua, y el amor de sus Dioses, que no quitieron novedades* =.

cia quadam ipsius Chiliae agens, Deos eidem non obscure tribuit. Itaque cum Barbaros Chiliae universim vivere sine Dei notitia docet, de veri Dei notitia loqui putandus est. Praeterea Garcilassus idem leviter indicat, Solem, & Lunam, etiam a Chiliensibus, qui ducem Hispanorum Valdiviam fregerunt, habitos fuisse Deos. Etenim eo modo Senem quemdam ex Principibus inter eos Barbaros unum de iis Astris loquentem facit, ut ii solent plurimi Americani, qui divinis eadem honoribus prosequuntur (*a*).

Multo clariora illa sunt, quae Alphonsus Ovallius, celeber apud Hispanos rerum Americanarum scriptor, in ipsa Chiliae historia memoriae prodit. Etenim diserte scribit, eos Barbaros, de quibus dicimus, etsi neque Deos, Ethnicorum more, venerantur, neque verum Deum satis agnoscunt, non tamen Atheos habendos esse. Rationem affert ejus rei, quod confusam animo gerant Divinitatis notitiam, quae, cum soluti e corporibus animi evolent, sive pios praemiis, sive sceleftos poenis afficiat. Multa quidem accuratus auctor habet, quibus confirmet, quod asseruit. Sed illud nobis commemorare sufficiat: Hispanum hominem apud eos Barbaros jam ab annis quadraginta ipsis captivum, in litteris, quas idem Ovallius recitat, ad Joannem Albizium datis multa narrare, quibus nostra sententia comprobetur. Etenim auctor est, *Genu Pillan*, supremum a Barbaris iisdem haberi Numen, cui multi pareant minores Dii, quasi Duces, atque Ministri. Multa item de sacrificiis habet, quibus ipsum Numen Chilienses venerentur, & colant, multa de iis, quae mortuorum hominum immortalibus animis trans mare, nescio quibus beatis in sedibus, iidem servari confidant. Haec, atque alia multa in rem nostram apud Ovallium leges (*b*).

Geo-

(*a*) Cum enim sub initium praelii Chilienses Hispanorum impetum vix ferre possent, ille percunctatus est, ut idem Garcilassus narrat *L. VII. C. XXI.* = *Si aquellos Espagnoles eran hombres mortales, como ellos, o si eran immortales como el Sol y la Luna* =.

(*b*) Alphonsus Ovallius (*Ovalle*) Soc. Jesu scripsit historiam Chiliae anno

Geographi quidem narrare solent, non aliud nisi *Diabolum*, a Silvestribus Chiliensibus *Epanoman* appellatum, ipsorum superstitione coli. Equidem dum, quae Chilienses bene multi de Spiritu illo tradunt, hoc loco diligentius considero, vix induci possum, ut arbitrer, Chiliae Barbaros universos naturam colere, quam improbam, atque malevolam esse fateantur. Itaque, ut aperiam ingenue, quod sentio, *Diabolum* a Chiliensibus plurimis non alia ratione coli suspicor, quam caeteris ab Ethnicis, aut Paganis, ut vocant, quorum nempe Deos *Daemonia* merito nuncupamus. Etenim quemadmodum universi fere Pagani suos illos Deos *Daemonia*, seu malos esse genios fateri nolunt, sed quam confusam gerunt, & erroribus maculatam divinae Naturae notionem ad ipsos transferre consueverunt; ita plurimi Chilienses, quamvis magnum illum Spiritum eo cultu prosequantur, qui, cum undique superstitione foedissima scateat, *Diabolo*, non autem Deo Optimo Maximo placere potest, tamen ad eumdem, imperfectam, & mancam declinant Divinitatis notionem a majoribus, vel a natura ipsa ministratam. Etenim non illi quidem *Epanoman* eum habere mihi videntur, qui crudeliter hominibus noceat, quibuscumque ut noceat, libido, non ratio ferat; sed eum, qui fontes homi-

anno circiter 1625. Libri VIII. Capiti II. titulum hunc facit = *De lo que sienten, e practican los Indios del Chile a cerca della Religion* = Ait autem inter caetera, quae praetermittimus = *Chunque los Indios generalmente no adoran Dioses ... ni tienen claro conocimiento del verdadero Dios, con todo esto no son Ateistas, sino che tienen algun conocimiento aunque imperfetto, e confuso di alguna Deidad, que despues de esta vida premia, e castiga nela otra, ala qual tienen por cierto han de passar despues dela muerte* = In epistola vero Hispani Captivi, de quo diximus, haec etiam legebantur = *Todos estan en estos errores; creen en su Genn Pillan que es su Dios, i que este tiene muchos quecubus, que son sus Ulmenes, sus Grandes, y Caciques, a quien manda, i que las almas delos que mueren han de durar per sempre, y que se van de la otra parte del Mare, donde tienen sus lugares di ricreacion, i gustos .... Esta ès la fee, que yò he alcancado tienen estos Indios en mas di 40. annos que estoy entre ellos cautivo* =.

mines poenis afficiat, atque ideo sacrificiis placari debeat. Sane cum Fortem, atque Potentem habeant, quod vocem ipsam *Epanoman* significare compertum est, perfectam eamdem Naturam, atque divinam habere videntur. Norunt enim quicumque Barbarorum sententias, moresque norunt, nihil apud eos robore, fortitudine, viribus, ac bellica virtute censeri praestantius. Quemadmodum igitur nos, cum Deum Optimum Maximum dicimus, iis nominibus eum nuncupare volumus, quae summam aliquo modo significent, perfectamque Naturam; ita fortasse rudes illi Chiliensium nemorum habitatores suum Deum, cum *Epanoman* dicunt, eo nomine vocant, quo nullum gravius, atque sublimus excogitare potuerint.

At in his quidem, quae de Chiliensium *Epanoman* dissero, fieri potest, ut errem. In eo certe non erro, quod adversarios affirmem, nihil unquam producere potuisse, quod silvestres eosdem homines, magis mente, quam corpore, caeteris a Barbaris esse diversos efficiat, Divinitatem sin minus religioso cultu venerantibus, at certe ipsius naturae monitu, confusa quadam ratione cognoscentibus (*a*).

Locus ipse me admonet, ut aliquid hic de populis addam, nihilo melioribus, quam reliqui sint Americani, nimirum terras obtinentibus, quae Magellanicae vocari solent. Quamquam enim nullus memoriae meae Scriptor occurrit, qui populos eosdem Atheos haberi voluerit, tamen, quae de ipsis dicemus, non modicam afferent utilitatem. Sunt autem

(*a*) Vide La-Martiniere *Art. Chili* ostendentem plures inter eos Barbaros vitam alteram credere. Aliqua etiam consideratione dignae hoc loco sunt caeremoniae quaedam a Barbaris iisdem usurpatae, quae religiosae, primo saltem aspectu, videntur. E. g. an. 1643. quando pacem cum Hispanis sanciverunt, caeremoniis quibusdam aliis adhibitis, plures mactarunt arietes, & ipsorum sanguine ramum odorae arboris tinxerunt, quem demum ipsorum Nuntius Hispano Duci magna reverentia tradidit. Video tamen hujusmodi conjecturis parum esse fidendum. Chilienses cum aliis Barbaris defendit, praeter caeteros, Stillingfleet *Orig. Sac. P. II.*

autem ii populi temporibus hisce nostris multo melius cogniti, quam paulo superioribus. Etenim de iis Emmanuel Garcias, Sacerdos Societatis Jesu, valde accuratam anno 1746. dedit epistolam, cum primus, quod ego sciam, ex Europaeis easdem regiones, fere ad illos dies inaccessas, commode perlustrare potuerit, & familiariter cum Barbaris pluribus, amiceque versari; & ex ea quidem epistola Charlevoixius & diligentia scriptor, & fide commendatus pleraque sumpsit (*a*), quae de Barbaris iisdem, eorumque moribus, ac religione tradit.

Narrat autem Charlevoixius (*b*), hos populos quidem enormibus vitiis esse mancipatos, quin & pudoris, ac verecundiae caeteris hominibus a natura inditae nulla ratione

(*a*) *Le P. Pierre François-Xavier de Charlevoix, de la Comp. de Jesus, Histoir. du Paraguay To VI. L. XXI.* Valde notandum est, quod habet hic Auctor ib. *p.* 144. = *Il n'est pas aisé de trouver, où placer les Patagons. Ce qui est certain, c'est qu'on n'a trouvé dans aucune des Nations, dont je viens de parler, ni cette taille gigantesque, ni cette figure monstrueuse, sous lesquelles on représente ceux-ci, quelque recherche qu'on ait faite à l'occasion de l'entreprise, dont nous parlerons bientôt; car on n'a trouvé ni homme vivant, ni un seul squelette, qui donne lieu de croire, que ce Païs soit habité par des Géants* = Ante Charlevoixium jam Geographi plures accuratiores, quae de Patagonibus dicerentur, incerta esse, vel fabulosa scripserant.

(*b*) Charl. *l. cit. p.* 146. = *Ils sont sujets aux vices les plus grossiers, & ils n'ont pas la premiere idée de la pudeur si naturelle au reste des hommes. Cependant ils paroissent avoir une idée assez distincte de Dieu, & leurs Langues ont des termes pour exprimer ce qu'ils entendent par cet Etre supérieur; mais on ne s'est point encore apperçu qu'ils lui rendent aucune sorte de culte &c.* = Idem *p.* 147. omnes eos populos testatur credere, animos hominum superesse corporibus; ac caeremonias describit, quibus mortuos humare solent. Notatu dignum est etiam, quod postea narrat = *on porte*, inquit, *le corps au lieu de la sépulture, & l'on enterre avec tout ce qui étoit à l'usage du Défunt. On est même fort attentif à ne laisser rien qui puisse en rappeller le souvenir. A peine est-il hors de sa Cabane, qu'on la réduit en cendres, & l'on regarderoit comme un très mauvais prognostic de rêver à lui en dormant. Ces Barbares ont quantité d'autres préjugés superstitieux, & croient beaucoup aux Sorcieres; car ce sont les Femmes seules, qui se mêlent des sortiléges, & elles se vantent d'avoir de fréquens entretiens avec les Démons* =.

dici posse participes: sed tamen valde distincta praeditos esse cognitione Dei; quin & linguas ipsorum propriis non carere verbis, quibus idem Supremum Numen designent.

At quem agnoscunt Deum improbi homines nulla visi sunt adhuc ratione colere; nisi quod Hispanus homo, qui longo tempore captivus apud montanos detentus fuit, eidem Garciae narravit, se Barbaros eosdem audivisse, cum nomen Dei magna quadam pietate pronunciare viderentur. Credibile etiam est, gentem quae dicitur *Aucaes* cultum praestare Soli. Etenim cum feram venantes *Aucaes* ferro, vel fude transverberarunt, versus eumdem Solem sanguinem projiciunt, perinde ac si non tam laetitiae dare signa, quam gratias eidem referre, aut agere velint. Praeterea mulieres inter eosdem Barbaros prolem recens natam Lunae videntur offerre, sive quod illi referant acceptam, sive quod eidem proli fausta quaevis ab ipsa Luna precentur. Sed levia ista esse multo levioris indicia religionis nemo non videt.

Itaque verum vel hoc exemplo constat esse, quod saepius diximus, non idem esse, praesertim ubi de Barbaris tam efferatis agitur, Divinitatem agnoscere, ac Religionis alicujus esse sacris addictum. Quamobrem nullum populum prorsus Atheum ex eo censere possumus, quod nulla sacra colere, nullam Religionem amplecti voluerit.

Vides ex his, candide lector, quid sit de iis Barbaris existimandum, qui proximas regiones tenent Terrae Ignis (*a*) nomine cognitas. Quid enim de iis Hollandi Nautae, cum eas oras an. D. 1624. invisissent, retulerunt, quod adversariis faveat, nisi Religionis nullam apud eos umbram existere? Etenim caetera, quae iidem nautae narrarunt, si quidem iis est adjungenda fides, illud tantum probant: bestiis esse mortales illos, quam hominibus, multo similiores (*b*).

Et

(*a*) *La Terre de Feu.*

(*b*) Ita enim de illis in Historia Itinerum (*Hist. Génér. des Voyag. p.* 70. *To. XLI.*) = *Ces misérables Indiens ressemblent moins d'ailleurs à des créatures humaines, qu'aux bê-*

Et id quidem de populis Americae universis verissime dici potest, quorum mentes nulla subire visa est aliquando Divinitatis opinio. Itaque non absurda, neque temeraria suspicio est, quam saepe indicavimus, eos populos, aut plerosque potius aliquando ex iisdem populis homines, numquam rationis consequi usum, quo uno bestiis humana praestare natura videatur.

CAPUT V.

De Paraquariensibus.

QUod primo hujus operis nostri libro aperte professi sumus; nullam esse gentem, cujus quidem homines eruditi commode explorare potuerint, & librare sententias, quam aliqua fuisse opinione Divinitatis imbutam, non facile probare possimus; id enimvero in agrestibus etiam, atque silvestribus Paraquariae populis constat, a Scriptoribus aliquibus Atheismi per summam injuriam insimulatis. Et nonnemo quidem eam accusationem factitans magna confidentia produxit Nicolai Del-tecii testimonium. Hic enim in litteris, quas ex Paraquaria dedisse dicitur, ea scripsit, quae totidem ipsius verbis afferimus = *Reperi eam gentem nullum nomen habere, quod Deum, & hominis animam significet, nulla sacra habet, nulla idola* =, & ea quidem verba de Paraquariensibus tantum, qui *Caaïgues* (a) dicuntur, prolata videri de-

bêtes farouches. Les Hollandois ne purent donter qu' ils ne déchirent les hommes, & qu' ils n' en dévorent la chair crûe, & sanglante. Ils n' ont pas la moindre étincelle de Religion, ni de Police. S'il leur prend quelque besoin naturel, lorsqu' ils sont ensemble, ils se satisfont sur le champ, avec autant de saleté, que d' impudence &c. =.

(a) Ea natio dicitur a P. Carlevoixio (*Hist. du Parag. To. II. L. VIII. p.* 286.) = *Nation assez peu nombreuse, & fort sauvage* = & infra *p.* 288. = *on seroit presque tenté de les régarder plutôt comme des Animaux carnaciers, que comme des Hommes* = Vide caetera apud ipsum; qui tamen haec postremo loco posita de parte tantum ejus gentis narrat.

debent (*a*): at a Paraquarienſium quibuſdam accuſatoribus, ad illos fere univerſos extenduntur.

Ea Nicolai legens inter alios Joannes Lockius ne leviter quidem dubitavit, quin confecta res eſſet, atque integra natio inventa, quae contra innatas ideas, quas ipſe recuſabat agnoſcere, teſtimonium dicere videretur (*b*). Equidem, cum iſta, & ſimilia non pauca legerem in Lockii libro, tacitus conſiderabam, quam vere de ingeniis etiam hominum illud uſurpetur:

„ *Non omnis fert omnia tellus;*

aut illud Propertii,

„ *Omnia non rerum pariter ſunt omnibus apta;*
„ *Naturae ſequitur ſemina quiſque ſuae.*

Ecce enim hic Metaphyſicus non raro audax, parum quandoque pius, at certe natura perſpicax, & acutus, ubi controverſias attigit Artis Criticae proprias, nihil omnino vidit. Itaque ipſi, quoniam audito Nicolai teſtimonio magnos animos efferre videtur, vetus illud proverbium in memoriam revocamus „ *Ne ſutor ultra crepidam* „ aut nobilius illud „ *quam quiſque novit artem, in hac ſe exerceat* „.

Sane, quamvis omnia veriſſima eſſent, quae Scriptor ille non ſatis exploratae fidei productus a Lockio tradidit, non inde tamen, omni Paraquarienſes eoſdem Divinitatis cognitione vacare, quiſquam oſtenderet. Quod enim ſacra non haberent, aut *idola*, vel templa, non ad ignoratio-

(*a*) Etenim, ut notat Stillingfl. *Or. Sac. P. II. C.* 1. idem Nicolaus *L. II. C.* 18. dicit Diaguitas adorare Solem, & animos immortales putare. Et *L. V. C.* 23. eumdem Solis cultum Calchaquienſibus, ſive incolis ejus regionis, quae *Val de Calchaqui* dicitur, tribuit, ut alia omittamus, quae apud ipſum, aut apud Stillingflitum videre potes.

(*b*) *Eſſai Philoſ. conc. l' Entendement humain L. I. c.* 3. *p. m.* 71.

tionem primae caufae, quae mundum admirabili confilio, fapientiaque conftruxerit, verum ad vitae totius improbitatem, ac morum corruptionem pertinere videretur. Quod vero nomen divinae fignificandae Naturae nullum aptarent, ne leviter quidem probaret, quod Lockius cupit. Nam, fi eidem Nicolao fit fides, ne nomen quidem habent, quo fignificent, ut ille ait, animam hominis. Barbaros tamen illos & anima corpus humanum inftructum agnofcere, & eamdem pereunte corpore fuperftitem opinari, fatis ex hiftoria hujus gentis conftat, quam Petrus Charlevoixius adornavit, & ex aliis, quae hoc eodem in capite dicturi fumus.

Praeterea norunt homines in hiftoria Novi Orbis illius legenda mediocriter exercitati, nomine, quod Naturam divinam indicaret, gentes caruiffe non paucas, in quibus caetera quaevis crimina, non tamen proprie dictam ἀϑεότητα reprehendas. Afferit id, praeter caeteros, Jofephus Acofta (*a*), quo graviorem, hac quidem in caufa, teftem fruftra requiras.

Caeterum unicus ille teftis tantopere Lockio probatus in hoc ipfo, quod eos Paraquarienfes de quibus loquitur nullum Dei nomen habere dixit, non ita facile admitti debet. Etenim Antonius Ruifius, qui de Paraquaria, finitimifque regionibus fcripfit, & Paraquarienfes aliquo modo co-

(*a*) Jofephus Acofta in libro, cui titulus *Hiftoria Natural, y Moral de las Indias, L. V. C.* 3. probandum affumit = *que en los Indios* (de Americanis loquitur) *ay algun conocimiento de Dios* = addit tamen = *no hallan mucha dificultad* (Apoftolici Viri, qui Miffionarii dicuntur) *en parfudeirles, que ay un fupremo Dios y Sēnor de todo, y que efte es el Dios de los Chriftianos, y el verdadero Dios. Aunque es cofa, que mucho me ha maravillado, que con tener efta noticia, que digo, non tenieffen vocablo proprio para nombrar a Dios. Porque fi queremos en lengua de Indios hallar vocablo, que refponda a efte, Dios, como en Latin refponde Deus, y en Griego Theos, y en Hebreo El, y en Arabigo Ala, no fe halla en lengua del Cuzco, ni en lengua de Mexico, por donde los que predican, o efcriven para Indios, ufan el mifmo nueftro Efpanol, Dios, acomodandofe en la pronunciacion, y declaracion a la proprietad de las lenguas Indicas, que fon muy diverfas* =.

cognovisse Deum (*a*), & eumdem *Toupan*, aut *Toupa* vocavisse tradit, & nominis ipsius eam rationem affert, quae praestantem illam, perfectamque Naturam summa dignam admiratione barbaris illis mentibus fuisse visam ostendit.

Quid plura? In prima Synodo Paraquariensi, vel Sacerdotum Conventum dicere mavis, hoc idem nomen, quod aliquando paulo diversa ratione pronunciatum (*b*) invenias, adhibitum legi ad Optimum Maximum Deum, Creatorem Coeli, ac Terrae, barbarico illo sermone satis apte significandum.

Certe Toupanum eumdem, aut Fupanum, Guarani, hoc est princeps inter omnes Paraquarienses populos natio, fuisse credebant, si Barco Centenerae, ac Petro Lozano fides (*c*), qui, cum alia multa, eademque maxima suos in majores beneficia contulerat, tum eosdem a Diluvii terras universas inundantis fluctibus liberavit; nec ita levibus indiciis eumdem Fupanum fuisse rerum hujus universitatis auctorem ab ipsis Guaranis creditum, deprehensum est. Quare non video, cur Nicolaus idem Del-tecius scripserit, Guaranos dicere non posse, quem ipsi Deum adorent (*d*).

Praeterea non alii deessent auctores, quos possemus, si quidem vellemus, Paraquariensium opponere accusatoribus. Nam & Eduardus Stillingflitus, sapiens auctor, quando cum Calvino non desipit, Paraquarienses cum aliis Barbaris defendendos accurata oratione suscepit (*e*); & Ludovicus An-

(*a*) In eo libello, seu *Relatione*, ut vocant, §. *X.* = *Conocieron que avia Dios, y aun en cierto modo su unitad, y se colige del nombre, que le dieron, que es Tùpâ. La primera palabra Tu, es admiracion; la segunda Pa? es interrogacion, y assi corresponde al vocablo Hebreo manbû, quid est boc, en singulier* =. Notandum hic, quod Ruisius (*Ruis*) eum Acosta non pugnat. Hic enim loquitur de Barbaris Mexicanis, Peruanis, & aliis magis efferatis, qui regiones non longe dissitas, & aetate illa magis cognitas Hispanis occupabant.

(*b*) Aliqui enim habent *Toupau*, aliqui *Tupan*, aliqui *Fupà &c.*

(*c*) Barc. in *Argentina*, Loçan. *in H. MSS.* quam Charlevoixius aliquando citat.

(*d*) *L. V. c. 7.*

(*e*) *Orig. Sac. P. II.*

Antonius Muratorius, inter homines litteris deditos illuſtre nomen, ac fere numquam ſine laude proferendum, de Manacichis agit (*a*) ad Borealem Paraquariae partem ſpectantibus, qui ſuos quoſdam Deos magna ſuperſtitione colant, multa etiam de Sacerdotibus referens, aut potius circulatoribus infelicem eam gentem incredibili aſtu decipientibus; & Scriptor Italus valde diligens, qui ſub Neralci Paſtoris Arcadis nomine latere voluit, Frontonum in Paraquaria meminit, populi bello potentis, ac numquam Hiſpano Imperio ſubjecti, qui ſervet adhuc quamdam reipublicae formam, nec non Ethnico ritu *Idola* veneretur (*b*); & Charlevoixius ipſe, qui non valde ſollicitus fuiſſe videtur de inquirenda, vel explicanda cognitione Divinitatis, quae ſuos apud Barbaros habeat locum, licet innumeris ex aliis capitibus ejuſdem libri maximo in pretio haberi debeant, ac ſoleant; Charlevoixius, inquam, nonnulla ſubinde narrat, quae non parum ad rem noſtram facere poſſint; ut, exempli cauſa, cum Guaycuros Paraquariae gentem, quae alias etiam ſub eodem nomine complexa contineat, Lunam teſtatur (*c*), ac ſtellas, Urſae majoris nomine deſignatas, habere Deos, quamvis Deo tribui ſolitis honoribus proſequi minime curent (*d*).

Sed univerſae Paraquariae gentes melius, niſi fallor, defendi non poſſunt, quam Hiſpani cujuſdam Sacerdotis, pietate, doctrinaque praeſtantis, qui bonam vitae partem inter eos Barbaros, Evangelii promulgandi cauſa, duxit, graviſſimo teſtimonio. Hunc ego nominatim, nec ſine debitis

(*a*) Vid. *Il Chriſtianeſimo Felice del Paraguay C. V.* quod eſt = *della Religione de' barbari Indiani* = Ibi caeteris earum regionum hominibus debilem quamdam Divinitatis non inficiatur ineſſe notitiam.

(*b*) *Neralco P. A. Le quattro Parti del Mondo Tomo II.* Ii populi *Los Frontones* dicuntur ab Hiſpanis.

(*c*) Nicolaus del Teco *L. IV. c. 16.* dicit a Guaycuris adorari Lunam.

(*d*) *Hiſt. du Parag. L. II.* Ibi etiam celebritatem deſcribit, quam ii Barbari, cum Plejades redeunt, magna laetitia peragunt, quam aliquis, initio ſaltem, fuiſſe religioſam ſuſpicari poſſet.

bitis aliis laudibus, appellarem, nisi, ne id facerem, singularis ejus modestia, cui morem gerere debeo, intercessisset. Itaque ille rogatus a me per epistolam, ut quid de suis Barbaris, hac in mea cum Lokio controversia non levi, sentiret, aperire vellet, humanissime respondit, tum Hispanos, qui ante alios omnes Paraquariam tenuere, tum Sacerdotes in eas terrarum plagas, ut *Evangelium annunciarent omni Creaturae* profectos, agnovisse, *signatum super nos lumen vultus Domini* tenebricosas etiam Paraquariensium mentes, ac tetra caligine vitiorum occupatos animos permeare potuisse.

Id exemplo Guaranorum praecipue probat, quos prae caeteris Paraquariae populis multitudine, & opibus floruisse jam indicavimus. Etenim, quod jam nos diximus, ille confirmat, & Deum Mundi universi conditorem a Guaranis existimatum, & generalis Diluvii traditionem (*a*) a majoribus acceptam apud eos extitisse, quae cognitu digna profecto videatur. Etenim illi, cum nondum nostros homines audivissent, narrare solebant, Fupanum in homines vehementer iratum, quod non debitam ipsi pro collatis beneficiis gratiam rependerent, universum illorum genus, Guaranis & piis. & fidelibus exceptis, perdere decrevisse: itaque illos, qui Guaranos inter eosdem excellerent, fuisse monitos, ut ipsi cum suis in proceras ascenderent arbores, ea, quae per multos dies ad victum suppeterent, secum afferentes: Tum faciem universae terrae diluvii aquis repente occupatam, & homines nihil tale cogitantes ubique fuisse deletos; ac deinde Guaranos ex arboribus descendentes propagasse sobo-

(*a*) Vocem hanc *Traditionem* etiam in hoc opere, quod non videtur ejusdem esse generis, ac libri Controversiarum in Haereticos, usurpare solemus, quod usu ipso Scriptorum optimae notae tamquam vox recepta sit Artis Criticae, ac Teologiae propria ad aliquid significandum, quod si alia ratione dicere velis, non ita brevi uti debeas verborum circuitu. Sane si Cicero aetate nostra scriberet neque vocem istam, neque similes alias, Graeculorum quorundam more, quibus nihil ineptius fingi potest, rejicere auderet.

bolem, ex qua nationes universae per terrarum orbem longe, lateque diffusae provenerint.

Caetera jam persequamur, quae Sacerdos idem optimus in iisdem litteris ad me datis summa fide, ac diligentia retulit. Nimirum Paraquarienses, ut caeteri fere omnes Americani silvarum habitatores, Templa, seu Delubra construere non solent. Nihilominus in regione, quae Vallis Calchaquiensis (a) dicitur, pone ripas ejus fluminis, quod *Salado* vocant Hispani, & Guaranos inter, & in ea praesertim provincia, quae dicitur Guayra, mapalia quaedam, potius quam Delubra, inventa sunt, quae Religionis alicujus officiis destinata viderentur.

Nec sane mirum. Etenim levi quadam ex parte notionem ii Barbari servare videntur divinae Clementiae, atque Justitiae, pro singulorum hominum meritis, praemia in altera vita largientis, aut poenas infligentis. Putant autem in astra converti eorum animos, quos

„ *ardens evexit ad aethera virtus*:

contra vero, quos vitia corruperunt, atque foedarunt, in imum sub tellure detrudi carcerem; atque torqueri „ *Per speluncas*, opinor,

Saxis structas asperis, pendentibus,
Maximis, ubi rigida constat & crassa caligo inferum „

Non enim de aeternis ignibus, aut malis Geniis malorum hominum aeternis tortoribus quidquam narrare solent.

Quid quod animos illos felices, priusquam in astra cedant, purgari oportere sentiunt a sordibus, quas in hac vita contraxerunt? Itaque gentes aliquae per annos quinque, aliquae per sex, aliquae per decem, aut plures, aut pau-

(a) *Val de Calchaqui.*

pauciores, corpori superstites animos in tellure, aut in mortuorum nescio qua regione vagari comminiscuntur. Et eam quidem regionem magno concuti motu Guaycuri, maxime ferox, & bellicosa gens Paraquariae, jactabant, cum aliquis ex sua gente spiritus ad ipsam accederet.

Ex hac opinione Paraquariensium, quam dicimus, illa cura ortum traxit, quam circa mortuos adhibent. Nam ad suorum tumulos ollas cibis plenas apponere solent, more apud alios etiam Barbaros usitato, simulque belli, ac venationis instrumenta, praecipue arcum, atque sagittas, quibus cum se ab hostium incursu tueri possint, tum ea, quae deficientibus ollis suppeditent ad victum, acquirant, & parent. Aliqui crudelem praeterea superstitionem sequebantur, apud alios etiam Americae populos consuetudine receptam (a), in exequiis Ducum suorum, aut illustrium aliorum hominum famulos, aut mancipia mactandi, quae possent illis in altera vita debitae praestare servitutis obsequia.

Neque vero sunt minus ridiculae illae rationes, quibus animos tandem omni labe purgatos in coelum ascendere fabulantur. Referam hic breviter, quod Mocovi, qui dicuntur, narrare solent, ut ex eo de reliquis liceat conjecturam capere. Ajunt enim ingentem esse arborem, in regione mortuorum tantummodo animis cognita, quae radicibus humi defixis ad coelos usque superba consurgat: animis autem expiatis concedi, ut per arborem eam, formicarum, opinor, more, scandant, donec illuc perveniant, ubi convertantur in astra, vividiore, seu languidiore, pro meritorum varietate, splendore fulgentia.

At quid eae barbarae gentes in rebus habent praeclare gestis, quae tam illustria praemia mereantur, quid in vitio po-

(a) Vide Lafitau *Moeurs des Sauvages*, ubi de Americae Septentrionalis gentibus praecipue loquitur. Quid Scythae olim, quid Tartari etiam recentiores, & Indi usurpare soleant, vulgo notum est.

ponunt, pro quo corporibus exuti certissimas animi poenas luant? Hic enimvero tam turpiter errant, ut jam vix ullum in tenebricosis earum ingeniis naturae lumen appareat. Non enim aliud virtutis nomine censere plerumque solent, nisi virtutis speciem eam, quae bellicus furor potius, quam magnanimitas dici mereatur; similesque dotes alias, ne vitia dicam, quibus & leones, & tigres, & alia bruta animantia hominibus antecellunt. Contra vero vitium animi vix aliud ab illis existimatur, quam timor, quo potentibus hostibus dare terga malis, quam faciem, aut pectus ostentare jaculis confodiendum.

At his omissis ea certe, quae jamdudum retulimus, alia Paraquariensium placita, non esse illos Atheorum in societatem adscribendos, tam evidenter efficiunt, ut si pluribus id ostendere velim, non aliud velle profecto videar, quam in eo agendo, quod jam actum est, contra veteris proverbii auctoritatem, tempus, operamque consumere.

CAPUT VI.

De Brasiliensibus.

QUI sententias animorum ex perversitate tantummodo vitae totius aestimare velit, statim Lerlo, Spanhemio, Richerio, Lockio, aliisque assentiatur, Brasilienses inter Atheos deterrimos, quin & Atheorum opprobria vel maxima esse numerandos (*a*). Plurimi tamen sunt, quibus etiam hic Justi Lipsii (*b*) verba probantur = *Verissime alia alibi religio est, ubique aliqua: nec in veteri, & nostro solum orbe hoc apparuit, sed in rudi illo novo, ubi inter barbaros, feros, homicidas, homiedones, quis angulum adhuc repperit,*

(*a*) Haec, aliaque similia, de Barbaris dicta semper intelligas neque Christianum ullum Dominum, neque Christum ipsum agnoscere volentibus.

(*b*) *Ep. 16. Cent. 2. ad Belgas.*

rit, quem religio, & numen non vindicaret »: Sed mihi, ut ex dictis primo libro patet, non possunt ea omnia verba probari, nisi forte nomen religionis latius, quam fieri solet, ac plerumque debet, accipiatur; ut illo non certi quidam designentur, statique ritus, & propria hominis in Deum officia; sed admiratio saltem illa, nec non reverentia excellentis, ac perfectae Naturae, quae vix non existere possit in hominibus eamdem vel imperfecta ratione cognoscentibus.

Neque vero unus Iustus Lipsius aliqua Brasilienses cognitione Divinitatis imbutos putavit. Illos enim ex Atheorum indice, vel *σύλλαβω* expungunt jam optimae notae plerique Scriptores, ut Joannes Ludovicus Fabricius, Eduardus Stillingflitus, Maturinus Crosaeus, Rodulphus Tertraeus, Bruzenus La-martinierus, Jo. Hookius, Antoninus Valsechius (*a*).

Rationes autem, quibus Brasilienses defendi possunt, & validae satis, & perspicuae mihi videntur esse; quamvis eas tantum perpendere velimus, quae ad universam nationem pertinere possunt; neque Vossium imitemur, qui Tapuyos tantum in Brasiliae angulo commorantes defendit (*b*), Cristofori Arcissewski auctoritate.

Nam primo quidem in tanta barbarie Sacerdotes quosdam sibi deligunt, ac summis colunt honoribus, per quos & ritus nescio quos exerceant, & sacra faciant (*c*). Viderunt id etiam ex adversariis nonnulli, qui speciem quamdam Religionis, non autem cognitionem aliquam Numinis iis-

(*a*) Fabr. *in Apol. Gen. Hum. &c.* Stilling. *Origin. Sac.* La-Croz. *Entretiens &c.* Du Tertre *Entret. sur la Rel. Tom. I. Entr. I.* La-Mart. *in Dictionn. Art. Bresil*, Hook. *Rel. N. To. I. p.* 14. Val. *L. I. C. IX. p.* 204.

(*b*) Voss. *Addend. ad lib. I. Idol. p.* 2.

(*c*) Vid. Laet. *de St. gen. Amer. p.* 193. Margrav. *de Bras. Reg. C. IX.* qui testatur eo loco, Brasilienses Deum colere *Tupa*, & *Tupana* nuncupatum, ex quo testimonio, aliisque pluribus patet error Friderici Spanhemii *Exercit. de gratia univ. To. I. p.* 569. ubi Brasilienses nomen ullum non habere, quo Deum exprimant, Joannis Laetii auctoritate probat. La-Martin. *l. c.* Ex his patet non tam ad Brasilienses, quam ad gentes alias nos respexisse, cum Lipsii verba de religione omnium gentium latius interpretati sumus.

iisdem Barbaris tribuentes non sibi satis ipsi constiterunt. Itaque Tertraeus alicujus inconstantiae non injuria quemdam Scriptorem arguit (*a*), qui Brasilienses prorsus Atheos habens, quosdam tamen inter eos narrat esse circulatores, qui sese potentium *Spirituum* familiares esse jactent, ac posse, quibus velint, eosdem amicos, aut iratos facere.

Jam quod pro modulo suo barbarae illae mentes Genios illos bonae, perfectaeque naturae esse opinentur, hac etiam ratione mihi videor posse concludere. Nam putant Genios eosdem bellicam virtutem, & robur, atque constantiam in eos immittere, quos amant, & beneficiis ornare cupiunt. Itaque longas quasdam caeremonias ii, quos diximus, Sacerdotes maxima superstitione peragunt (*b*), ut super illorum capita, quibus maxime favere volunt, Spiritum quemdam attrahant, ac virtutem suis clientibus, quam diximus, impetrent. Igitur maximi boni, quod ipsi quidem noverint, ac maximae sanctitatis Genios eosdem auctores faciunt: quare confusa quadam ratione multo magis, quam hominem quemlibet, *Spiritus* illos & bonos, & sanctos, & summa gaudentes perfectione naturae existiment necesse est.

Nihil autem facilius probatur, quam, quod potius mihi sumere, quam conficere, morosus aliquis adversarius causari jam posset: idest maximi boni, quod Brasilienses noverint, *Spiritus*, quos dicimus, ab iisdem auctores credi. Testatur enim idem, qui caetera, Bruzenus, in ea Brasilienses esse dementia, ut nihil putent bellica virtute, seu potius, ut jam de Paraquariensibus dicebamus, barbaro illo, quo agitantur, furore laudabilius, atque praestantius; nihil contra formidine deterius, atque corruptius. Itaque fortes in

(*a*) *Loc. cit.* His autem, quae afferimus etiam Morerii sententia refutatur, qui tantum ex parte Brasiliensium accusatoribus favere videtur (*Art. Bresil.*) Ait enim plures inter eos Barbaros Deum esse nescivisse, antequam didicissent ab Europaeis: nec tamen idoneam sui pronunciati rationem ullam producit.

(*b*) Describit eas La-Martiniere, ac per sex, aut septem aliquando spatium horarum durare ait.

in praeliis, cum e corporis custodia egressi animi fuerint, in beatas abire sedes, ut aeterna cum suis pace fruantur; contra vero meticulosos, qui suorum hostium impetus ferre non audeant, Agniano tradi maximis cruciandos, aeternisque suppliciis. Est autem illis Agnianus, aut *Agnian*, ut ipsi dicunt, idem, ac nobis Diabolus, quem horrent, ac metuunt, & a quo vivos etiam se verberibus plecti, atque contundi, non raro conqueruntur.

Et fuere quidem, qui tantum hunc Agnianum, hoc est maleficam, improbamque naturam coli Brasiliensi Religione arbitrarentur; quos inter Sampson Abbevillaeus, inter Geographos satis illustre nomen (*a*). Ego tamen equidem *Spiritus* etiam illos bonorum, hoc est bellicosorum hominum amicos, & hominibus virtutem impertientes apud eos coli, Bruzeno credo. Nam ille non modo ad cognoscendos ex optimis Auctoribus Brasiliensium mores eam diligentiam attulit, qua Geographos fere omnes reliquos antecessit, sed & ipse in Brasilia fuit, & amice, ac familiariter cum Barbaris pluribus versari voluit.

Jam Geniis iisdem de Brasiliensium sententia dominari quemdam *Tupa*, vel *Tupana* dictum (*b*), & a piis ipse, doctisque Lusitanis hominibus accepi, & extra controversiam ponere videtur Hookius (*c*), ubi *Tupana* primum, & summum affirmat a Barbaris iisdem haberi Deum. Hunc porro tonantem coelo maxime regnare credunt, quin & ipsa tonitrua voces esse putant ejusdem Numinis irati hominibus, atque minitantis: quare iis auditis illico in mapalia, vel in cavernas, aut inter densiora nemora sese abdere solent, & incredibili quodam timore correpti preces Tupano fundere videntur, ut a fulminibus ejaculandis abstineat.

Putat etiam ipse Bruzenus a Barbaris iisdem & Solem, & Lunam tamquam Deos aliquo modo coli, cum ad eos pla-

(*a*) Samson d' Abbeville *Introd. à la Geog.* P. II. C. II. §. IV.

(*b*) Recole quae de summo diximus Paraquariensium Deo.

(*c*) *Loc. cit.*

planetas identidem manus tollunt, & vocem *Teb Teb*, quae motum apud eos exprimit mirantis animi, saepius ingeminant.

Iidem Barbari narrationis a majoribus auditae de maximo illo diluvio rudera quaedam, si ita loqui fas est, atque reliquias adhuc servare videntur. Etenim illi *Mair* quemdam quo solent nomine externos plerumque homines designare, magna potentia praeditum narrant, cum majores ipsorum odio haberet, maximam aquarum vim immisisse, qua cunctos perdiderit, duobus tantum servatis, ut novum conderet hominum genus, a quibus ipsi originem traxerint.

Haec, aliaque similia Divinitatis notitiae cujusdam efferatas Brasiliensium mentes non esse prorsus expertes, nisi fallor, satis ostendunt.

CAPUT VII.

De quibusdam Africae populis, qui non aliis fere, quam postremis aetatibus innotuerunt.

EX Brasiliae litoribus in Africam vela solvimus, ut amplissimam eam regionem eodem, quo Julius Caesar, omine, at non eodem cum incommodo teneamus (*a*).

Nam Canarias Insulas lustrare ne nostri quidem adversarii jam curant, quamvis eos populos nullam fateri Divinitatem Columbus olim non levi confidentia scripserit. Nunc enim, ut Joannis Hookii (*b*) verbis utar, eos = *unum Deum agnovisse virtutis remuneratorem, & scelerum vindicem, constat ex historia subactionis istarum Insularum* =.

Sed & inter Africae gentes inhumanas magis, & efferatas, quam complecti cogitatione facile quisquam possit, fru-

(*a*) Notum est eruditis, cur Caesar in Africam appulsus, & littus exosculatus fuerit, & magna voce exclamaverit „ *Teneo te Africa* „.

(*b*) Hook. *Tom. I. &c. p.* 14.

in praeliis, cum e corporis custodia egressi animi fuerint, in beatas abire sedes, ut aeterna cum suis pace fruantur; contra vero meticulosos, qui suorum hostium impetus ferre non audeant, Agniano tradi maximis cruciandos, aeternisque suppliciis. Est autem illis Agnianus, aut *Agnian*, ut ipsi dicunt, idem, ac nobis Diabolus, quem horrent, ac metuunt, & a quo vivos etiam se verberibus plecti, atque contundi, non raro conqueruntur.

Et fuere quidem, qui tantum hunc Agnianum, hoc est maleficam, improbamque naturam coli Brasiliensi Religione arbitrarentur; quos inter Sampson Abbevillaeus, inter Geographos satis illustre nomen (a). Ego tamen equidem *Spiritus* etiam illos bonorum, hoc est bellicosorum hominum amicos, & hominibus virtutem impertientes apud eos coli, Bruzeno credo. Nam ille non modo ad cognoscendos ex optimis Auctoribus Brasiliensium mores eam diligentiam attulit, qua Geographos fere omnes reliquos antecessit, sed & ipse in Brasilia fuit, & amice, ac familiariter cum Barbaris pluribus versari voluit.

Jam Geniis iisdem de Brasiliensium sententia dominari quemdam *Tupa*, vel *Tupana* dictum (b), & a piis ipse, doctisque Lusitanis hominibus accepi, & extra controversiam ponere videtur Hookius (c), ubi *Tupana* primum, & summum affirmat a Barbaris iisdem haberi Deum. Hunc porro tonantem coelo maxime regnare credunt, quin & ipsa tonitrua voces esse putant ejusdem Numinis irati hominibus, atque minitantis: quare iis auditis illico in mapalia, vel in cavernas, aut inter densiora nemora sese abdere solent, & incredibili quodam timore correpti preces Tupano fundere videntur, ut a fulminibus ejaculandis abstineat.

Putat etiam ipse Bruzenus a Barbaris iisdem & Solem, & Lunam tamquam Deos aliquo modo coli, cum ad eos pla-

(a) Samson d' Abbeville *Introd. à la Geog. P. II. C. II. §. IV.*

(b) Recole quae de summo diximus Paraquariensium Deo.

(c) *Loc. cit.*

planetas identidem manus tollunt, & vocem *Teb Teb*, quae motum apud eos exprimit mirantis animi, saepius ingeminant.

Iidem Barbari narrationis a majoribus auditae de maximo illo diluvio rudera quaedam, si ita loqui fas est, atque reliquias adhuc servare videntur. Etenim illi *Mair* quemdam quo solent nomine externos plerumque homines designare, magna potentia praeditum narrant, cum majores ipsorum odio haberet, maximam aquarum vim immisisse, qua cunctos perdiderit, duobus tantum servatis, ut novum conderet hominum genus, a quibus ipsi originem traxerint.

Haec, aliaque similia Divinitatis notitiae cujusdam efferatas Brasiliensium mentes non esse prorsus expertes, nisi fallor, satis ostendunt.

CAPUT VII.

De quibusdam Africae populis, qui non aliis fere, quam postremis aetatibus innotuerunt.

EX Brasiliae litoribus in Africam vela solvimus, ut amplissimam eam regionem eodem, quo Julius Caesar, omine, at non eodem cum incommodo teneamus (*a*).

Nam Canarias Insulas lustrare ne nostri quidem adversarii jam curant, quamvis eos populos nullam fateri Divinitatem Columbus olim non levi confidentia scripserit. Nunc enim, ut Joannis Hookii (*b*) verbis utar, eos = *unum Deum agnovisse virtutis remuneratorem, & scelerum vindicem, constat ex historia subactionis istarum Insularum* =.

Sed & inter Africae gentes inhumanas magis, & efferatas, quam complecti cogitatione facile quisquam possit, fru-

(*a*) Notum est eruditis, cur Caesar in Africam appulsus, & littus exosculatus fuerit, & magna voce exclamaverit „ *Teneo te Africa* „.

(*b*) Hook. *Tom. I. &c. p.* 14.

frustra iidem adversarii praesidium aliquod Atheismo requirent. Neque vero hic meminerimus, non exiguam Africae partem Christiana Religione, quibusdam in locis pura, & nativa, sed in aliis pluribus, aut Dioscori fraudibus, aut aliorum impiorum, corrupta teneri. Alias enim regiones & ampliores, & plures Mahummedis stultitia, vel Pagana, quae dici solet, sibi superstitio vindicat.

Ea quandoque tam foeda est, atque tam horrida, ut lumen illud divini vultus, de quo Regius Profeta, fere omne in infelicibus illis mentibus videatur extinguere. Sed tamen & eaedem mentes, quod Dei, vel Deorum nomine colunt, esse aliquid humana ipsa natura majus, aut melius ea ratione sentiunt, qua possit aliquid summa sentire barbaries cum incredibili maximarum rerum ignoratione conjuncta.

Non igitur Atheos puto illos, de quibus Bosmanus loquitur a Baylio productus, quamvis Deum, cum praeclara velint de ipso tradere, omnium rerum, quasi molesto, ac feraci curarum spolient imperio, neque alios, quorum idem Bosmanus absurda quaedam alia refert, atque impia dicta (a).

Et

(a) Propter eamdem rationem neque Atheos puto populos, qui *Gallans* dicuntur, Abyssiniae finitimos, qui Coelum ipsum putant esse Deum, ut testatur Ludolphus *Hist. d' Eth. Lib. I.* quin & stultos, & impios, non tamen prorsus Atheos existimo esse dicendos incolas Regni, quod *Ardra* dicitur, sub Ludovico XIV. satis in Gallia cogniti; quamvis de iisdem ea, quae subjicimus, Delbejus retulerit (*M. D' Elbée*. Vid. *Histoir. Génér. des Voyag. To. XV. Livr. X. p.* 154. 155.) = *L' idée même d' un Estre superieur n' a rien de fixe, & de reglé dans l' Esprit des Habitans. Ils n' ont ni Temples, ni aucune forme de culte. Ils n' offrent point de prieres, ni de sacrifices. Toutes leurs vûes se bornent à la vie présente sans aucun soupçon d' un état futur* = Attamen ipse Delbejus aliquam apud eos Religionis agnovit speciem, quam esse definivit = *un amas confus des superstitions &c.* =. Fuse autem agit de Pontifice (*le Grand-Prêtre*) cujus est, singulis familiis *Idola* assignare, quae debeant ab iisdem coli: sed cultum hunc non aliud esse dicit, nisi reverentiam quamdam sine precibus, ac sine sacrificiis exhibitam. Idem haec narrat = *Les Fétiches* (idest *Idola*) *du Roi, & de l' Etat sont de gros oiseaux noirs, qui ressemblent aux corbeaux de l' Europe. On les nour-*

rit

Et hic quidem ex eo capite fortaſſe caſtigari debet, & corripi, quod nimis diſtincta de populorum quorumdam opinionibus ſcribere voluerit, inter quos non longo tempore moratus per interpretes tantum accipere, ac reddere ipſe reſponſa cogebatur. Quot igitur, quantiſque patuerit, ut ita dicam, & obnoxius fuerit erroribus, quis non facile aſſequitur?

Sed non minus reprehendendos putarem, qui Borni regnum (*a*) eſſe regnum Atheorum levi de cauſa ſentiunt, niſi ex illo numero Huetium fuiſſe ſcirem pietatis hominem, atque doctrinae quavis laude praeſtantem (*b*). Ea quidem accuſatio non alio ex fonte profluxit, quam ex incredibili Barbarorum illorum improbitate, qua factum eſt, ut nullam Religionem amplecti voluerint; cujus quidem criminis & Joannes Leo Africanus, qui uno circiter menſe verſatus eſt inter eos, & Joannes Boterus, qui eadem fere Leonis verba deſcripſit, & Dapperus, qui etiam ad illos acceſſiſſe dicitur, & qui aures iiſdem praebuerunt, alii teſtes non pauci produci poſſunt (*c*).

Sane quamvis eam gentem Atheis concederemus, non haberent hi, niſi vellent omnino deſipere, de quo magnopere gloriarentur. Quis enim neſcit eos populos tam ingentibus eſſe criminibus aſſuetos, atque tam turpibus, ut inter homines a nemine cenſeri poſſint, niſi cum in homines

rit avec beaucoup de ſoin ... mais le culte qu'ilsé reoivent n'approche point de celui, qu'on rend aux ſerpens de Iuida. Il ſe reduit à croire qu'on ne peut les tuer, ou les bleſſer ſans attirer ſur le Pays les plus grandes infortunes. Chacun Négre a ſon propre Féticbe. Les uns choiſiſſent une montagne, d'autres un arbre, une pierre, une piéce de bois, ou quelqu'autre ſubſtance inanimée &c. =.

(*a*) Africae Regnum eſt in ea plaga, quae Nigritia ſolet appellari. A. Cl. Geographo de l'Isle *Bournou* vocatur, a caeteris autem pleriſque *Borno*, cujus Regem ditiſſimum auri, ac mancipiorum eſſe dicunt.

(*b*) *L. II. Quaeſt. Alnetan. C. I.*

(*c*) Jo. Leo Afr. *Deſcr. Afr. P. VII.* Bot. *Relat. Univ. P. I. L. III. p. m.* 181. Dapper apud Laurentium Echard *in Diction. Geogr. Portat.* Vide etiam Moreri, & La-Martiniere *in ſuis Diction. Art. Borno*, & alios facile obvios.

nes insultare, vel hominum velit arrogantiam, superbiamque comprimere? Nulla cognoscitur apud eos temperantiae lex, nulla verecundiae, nulla pudoris. Uxores communes habent; si tamen uxores illae vocari possunt, quibus cum aliquo tempore frequentius, quam cum aliis mulieribus congrediuntur. Sed quod pertinet ad ipsos Viros, nescio an unicus inter eos adolescens infamem illum puerum non imitatus fuerit, in quem Christianus Poëta lusit;

„ *Illum delicias tunc Divi Principis, illum*
„ *Purpureo in gremio spoliatum sorte virili,*
„ *Hadrianique Dei Ganymedem.*

Imo vel eo sunt Antinoo quolibet illi foediores, quod non unius hominis, ut pueri apud Turcas libidinis causa empti, potestati subduntur; sed matrum atque sororum facilitatem in omnes, ac liberalitatem imitari, neque rem flagitiosam neque indecoram putant. Alia vitia pessimae gentis in iisdem auctoribus invenies, qui non modo eam Religione omni, sed etiam qualibet Lege vacare scribunt, ut vel hinc intelligas, non facile posse Legem ullam sine ulla Religione consistere.

Caeterum si diligentius adversarii nobiscum rem totam rimari velint, hoc eodem tam debili patrocinio, atque tam turpi Atheorum impietatem facile spoliari fatebuntur. Ut enim omittam, quod mercatores illi retulerunt, de nulla scilicet a foedissimis iisdem Africanis Religione suscepta, doctis aliquibus hominibus, inter quos Genuensis videtur esse (*a*), persuaderi non posse; perspicuum satis est ex iis, quae tum hoc libro, tum superiore congessimus, aliud esse, hominem voluptatibus, ac caeteris tantum vitae commodis inhiantem, nihil videri de colenda Divinitate, ac Religione capessenda sollicitum, aliud vocem ipsius non audire naturae, quae neminem aliquid cogitantem dubitare sinit

(*a*) *Element. Metaph. P. III. Append. ad C. I.* Confer §. 3. *cum* 6.

nit, quin sapientissimus quidam sit rerum omnium conditor, auc sator, ut ita dicam, & parens, atque educator, & altor Deus (*a*). Sceleratos igitur Bornianos, atque nefarios, & si vis etiam, prorsus irreligiosos, & impios, non autem, nisi nova quaedam frustra, opinor, conquirenda monumen-

I i 2 ta

(*a*) Aptissimum ad hanc rationem confirmandam mihi videtur exemplum, quod incolae Regni Benini (*de Benin*) in eadem Africa positi suppeditant. Nulla enim Deum Opt. Max. religione prosequi videntur. Testantur tamen historici non ita confusam illis cognitionem Divinitatis inesse (*Vid. Histoir. Génér. des Voyages Tom. XV. Lib. XI. &c. p. m.* 273. 274.) Id praeter alios Dapperus idem narravit, quem, ad accusandos Borni populos Atheismi, producere solent adversarii. Ita enim de barbaris Benini gentibus in ea, quam innuimus, historia (*l. c. p.* 274.) dicitur = *Suivant Dapper, ils ont de veritables notions d' un Etre suprême & d' une nature invisible, qui a créé le Ciel, & la Terre, & qui continue de gouverner le Monde par les loix d' une profonde sagesse. Ils l' appellent Orissa. Mais ils croient qu' il est inutile de l' honorer, parce qu' il est nécessairement bon; au lieu, que le Diable étant un Esprit mechant, qui peut leur nuire, ils se croient obligé de l' appaiser par des prières, & des sacrifices* = Quis jam praestet, Borni populos non eadem impia stultitia laborare, ut Deum quidem esse sciant, non tamen ipsum precibus, votisque placare, aut ullis prosequi honoribus oportere arbitrentur? Validior, ut opinor, haec eadem coniectura ex eo fieri potest, quod hanc stultitiam aliorum quoque *Nigrorum* (ita enim dicuntur non paucae nostris temporibus Africae gentes) miseras mentes occupavisse, qui de iis agunt Scriptores facile consentiant. Sane Bosmanus apud Baylium (*Rép. aux Quest. &c. III. Part. Cap. XIII. p. m.* 934.) praeter illa, quae alio loco retulimus, narrat = *que les Negres, qui demeurent sur la Côte (des Esclaves) croyent pour la plupart un seul, & vrai Dieu, qui a créé, & qui gouverne toutes choses* = addit tamen = *qu' ils ne font jamais de sacrifices a Dieu, ni ne l' invoquent dans leurs bésoins* = Conjicit quidem Bosmanus, Nigros ab Europaeis Dei cognitionem accepisse. At ea conjectura Baylio displicet, cuius ratio, si quid efficit, hoc tantum efficit, a maioribus Nigros ea didicisse, quae de Supremo Numine narrare solent. Quocumque modo sese res habeat, nobis ostendisse sufficir, apud stultos eos populos Dei notitiam sine ullo Dei cultu posse consistere. Quis igitur eos Nigros, qui ad orientalem eius vastissimae regionis partem Regnum Borni tenent, omni prorsus affirmabit Dei cognitione carere, quod nulla Deum religione prosequi videantur? Caeterum nihil fere de superstitionibus locuti sumus, quibus inferiora nescio quae Numina, imo *Diabolum* ipsum, ac malos Genios Nigri demereri student, quod, ut facile vides, non id haec nostra, saltem hoc loco, tractatio postulet. De iis laudatos Auctores consulere potes.

ta producas, Atheos eodem ſenſu, quo Spinoſam, quo Mirabodium, quo caeteras huiuſmodi peſtes, vocare poſſis (*a*).

Facilius eſt excuſare Cafros, de quibus veriſſima ſufficeret Genuenſis verba deſcribere (*b*) = *Enim vero*, inquit, *Cafri, quos primi viatores Atheos fecere, magna ex parte ſunt idololatrae, non parva etiam Muhammedani* =.

At Cafros inter ipſos qui Hottentoti dicuntur, magis quam reliqui Africae populi ſpem Atheorum alebant, atque ſuperbiam; perinde ac ſi viliſſima quaedam, non dicam equino, ut olim Concani, ſed humano ſanguine laeta portio Barbarorum, qua videlicet monſtrorum mater Africa nihil unquam magis foedum, nihil magis horrendum tuliſſe

(*a*) Haec omnia ita diſſeruimus, ut adverſariis, nullam eſſe Religionem in Borni regno, concederemus. At facere non poſſumus, quin tandem ſuſpicionem hac in re noſtram innuamus. Scilicet, cum eius populi mores Europaeis magis perſpecti erunt, facile continget, ut etiam apud illum aliqua ſpecies Religionis exiſtere videatur. Id ſane peragrantibus Africam Viatoribus non ſemel contigit, ut ſine ulla religione vivere populos arbitrarentur, quos poſtea turpiſſimae ſuperſtitioni, qua tamen Divinitatem colere vellent, mancipatos eſſe deprehenderunt. Novum huius rei exemplum afferamus. Etenim in hiſtoria Itinerum, quam ſupra laudavimus, haec habentur de Hollandis qui anno 1595. regiones tenuerunt, quae Sinum S. Auguſtini (*la Baye de St. Auguſtin*) circumjacent (*Hiſt. Gén. des Voyages &c. T. XXIX. p. m.* 252.) = *Ils n' avoient pû remarquer s' ils* (*les Negres maritimes*) *avoient quelque lumière de religion; mais dans la ſuite ils apprirent des ieunes garçons qu' ils emmenerent, que leur religion eſt celle de Mahomet, & qu' ils reçoivent la circonciſion. Leur Foi ſe borne a reconnoître un Créateur de tout ce qui exiſte; mais ils ne lui adreſſent ni ſacrifices, ni prieres; &c.* = ſimile quid etiam fortaſſe accidet de iis Nigris, de quibus in eadem Hiſtoria (*T X. p.* 119) ſcribitur = *Tous les autres Negres ...... ſont idolâtres, a l' exceptiou des Sereris, & de quelques autres, qui peuvent être regardés comme des Sauvages, ſans aucune apparence de Religion. Le Maire prêtend que vers Sierra Léona & la Côte d' or, la plûpart n' ont aucune idée de culte. ou du moins qu' ils adorent le premier objet qu' ils rencontrent le matin. Autrefois ils rendoient des adorations au Diable; & lui ſacrifioient des veaux. Quoiqu' ils mangent la chair de leurs beſtiaux ils croyent la Métemſicoſe* =

(*b*) *Ibidem* §. 6. ubi tamen citat Andream Kolbi *in Deſcript. Capitis bonae ſpei*, quem Petrum vocare debuiſſet.

liſſe putatur, (*a*) generis humani concordi poſſet intercedere, perpetuaeque ſententiae.

Verum Hottentotos ipſos Atheorum caſtra non ſequi iam probatiſſimi quique Scriptores aperte conſentiunt. Etenim non modo nobilis auctor Anglus (*b*) eorum arguit temeritatem, qui cum ſermonem, quo Hottentoti utuntur, non eſſe cognitum ſibi faterentur, nullum ab iiſdem agnoſci Deum pronunciare voluerant; non modo Solem, & Lunam eoſdem venerari certis, atque ratis caeremoniis Joannes Hookius tradit (*c*); non modo Adamitici peccati, atque di-

(*a*) Eruditione non minus, quam ingenio praeſtans Auctor, Antoninus Valſechius ita de iis Barbaris *L. I. C. IX. p.* 205. = *Popoli, al dir del Signor la Croze, di quanti ci son venuti a contezza i più orridi, e i più ſtomachevoli per iſchifezza, e fetore.* =

(*b*) Auctor *Speciminis de Providentia, & Poſſibilitate Phyſica Reſurrectionis, Epiſtola VII.* quem ex Valſechio aliis etiam locis adduximus.

(*c*) Hooke citat ad hanc rem comprobandam, quos ſubjicio: Jo. Dos Sanctos, *Hiſt. de l' Ethiop. Orientale, C. VII. P.* Tachard, *Voyag. de Siam L. II. p.* 84. M. de la Loubere, *du Roy: de Siam, T. II. p.* 122. de Chaumont *Iourn. du Voy. de Siam p.* 78. Ten Rhyne, *Schediaſma de Prom. bonae Spei.* Petr. Kolben *Deſcr. C. bon. Sp.* Hiſt. des Voy. *Vol. V.* At vero hi Auctores ſaltem plerique de cultu Lunae, non autem Soli, ab Hottentotis exhibito, loquuntur. De hoc Lunae cultu ita ſcribit Hiſtoria Itinerum (*Hiſt. des Voyag. Tom XVIII. p.* 82.) = *Ils rendent des adorations a la Lune, dans des aſſemblées qu' ils font la nuit, en plein champ. Ils lui ſacrifient des beſtiaux, & lui offrent de la chair, & du luit. Ces Sacrifices ſe renouvellent conſtamment aux pleines Lunes. Ils félicitent cet aſtre de ſon retour. Ils lui demandent un tems favorable, des pâturages pour leurs troupeaux, & beaucoup de lait. Ils le regardent comme un Gounga inferieur, qui repréſente le Grand* = quae poſtrema verba valde notanda ſunt. Satis autem, opinor, ex his omnibus ii refutantur, qui Lunam ab Hottentotis coli negaverunt. Hi decepti ſunt ab Auctore, qui fuerat, ut Petrus Kolben advertit, ab Hottentotis ipſe deceptus. Nihil enim ii Barbari antiquius habent, quam ut exterarum Gentium homines, quibus non maxime fidant, de ſuis opinionibus, ac moribus, ac praeſertim de tota Religione celent. At aetate noſtra callidi homines, magna cum Barbaris familiaritate verſati, quidquid illi de Religione ſentiunt, aſſecuti videntur. Praecipue autem tibi conſulendi ſunt, ſi eam penitus noſſe cupis, & Petrus Kolben, & Hiſtoria Itinerum, a qua non pauca deſumimus In ea, poſt cultum Lunae deſcriptum, id etiam ſubditur = *Ils honorent auſſi comme une Divinité favorable, certain inſecte de l'eſpéce des cerf-volans, qui eſt particulier á cette region* = &c. Caetera non huius loci.

diluvii memoriam ſervare aliquis deprehendit (*a*), non modo animorum quoque immortalitatem fateri Petrus Kolben ſenſit, ſed & hic idem praeter alios graviſſimus teſtis unum ſummum Deum, ac reliquorum Deorum Regem ab iis agnoſci confirmat, Mundi architectum, ac dominatorem, hominumque judicem; & eumdem ſapientia praeditum, atque virtute, quae non ſatis ab hominibus iiſdem capi queat, *Gounga Tekquoa* inamoeno illo, & hiulco ſermone nuncupatum (*b*).

Hic

(*a*) Vide Genuens, *l. c.* §. *6. p. m.* 127.

(*b*) Haec omnia ſatis idoneis teſtimoniis confirmari poſſunt. Quod pertinet ad animorum immortalitatem haec habentur in Hiſtoria Itinerum (*Ibid. p.* 85.) = *On ne leur a point reconnu la moindre notion d' un état futur, & bien moins l' eſpérance d' une reſurrection. Cependant quelques raiſons portent a croire qu' ils ſont perſuadés de l'immortalite de l' ame. 1. Ils adreſſent de priéres, & rendent des honneurs aux Hottentots vertueux, aprés leur mort. 2. Ils craignent les revenans, ou les eſprits des morts; & cette crainte les oblige de changer de Kraal lorſqu' ils ont perdu quelqu' Habitant. 3. Ils croient que les ſorciers, & les ſorcieres ont le pouvoir d' attirer ces Eſprits. Mais ils paroiſſent perſuadés que les ames des Morts ſont leur domicile autour des lieux où leurs corps ſont enterrés; & l' on ne s' apperçoit point qu' ils redoutens un Enfer, & des punitions, ou qu' ils eſperens des récompenſes dans un état plus heureux* = Horum omnium teſtis laudatur locupletiſſimus Petrus Kolben (*Voyage de Kolben. Vol. I. p.* 104. & 234.) In eadem hiſtoria (*p.* 82.) Kolbeni eiuſdem, nec non Saarii (*Saar*) Tachardi (*le P. Tachard*) & Bovingii (*Boving*) auctoritate probatur = *qu' ils reconnoiſſent un Dieu, Créateur de tout ce qui exiſte. Ils l' appellent Gounga, ou Gounga Tekquoa, c' eſt-à-dire, Dieu de tous les Dieux. Ils diſent de lui, que c' eſt un excellent homme, qui ne fais aucun mal a perſonne, de qui l' on n' en doit jamais craindre, & qu' il demeure fort loin au-delà de la Lune. Mais il ne parôit pas qu' ils ayent aucun eſpéce de Culte inſtitué pour l' honorer. Quand les queſtions qu' on leur fait ſont preſſantes, ils apportent pour excuſe une tradition, qui leur apprend, diſent-ils, que leurs premiers parens ayant offenſé ce Dieu, ont été condamnes, avec toute leur poſterité, a l' endurciſſement du coeur; de ſorte que s' ils le connoiſſent peu, ils confeſſent, qu' ils n' ont pas beaucoup d' inclination à le connoitre & à le ſervir mieux* = Iidem tamen peſſimi homines malignum Spiritum, quem *Touquoa* appellant, quemque malorum omnium putant auctorem, honoribus maximis, ac ſacrificiis genti ſuae conciliare ſtudent. Ex quo vides ea ſummopere con-

Hic autem eſt Petrus ille Kolben, cuius libri laudibus vix aliquid addi poſſit, cum a praeſtantiſſimo Fabricio (*a*) accuratus, ac diligens Auctor appellari meruerit. Fuerat autem ipſe Kolben, cum librum eumdem emiſit, per annos omnino decem in barbaris iiſdem Africae littoribus, nec miſeros illos, etſi non minus corpore foedos, quam mente, mortales tantopere horruerat, ut nollet amice cum ipſis, ac pene familiariter, veritatis agnoſcendae cauſa, congreſſus, atque ſermones habere.

Vides ex his omnibus, quam levibus dicendi ſint indiciis illi fuiſſe decepti, quorum Baylius, & Lockius fidem ſecuti ſunt (*b*), cum Divinitatis eam gentem, non minus, quam humanitatis omnis, ac politioris cultus, inimicam eſſe duxerunt.

Reſtaret, ut aliquid hic de populis adderemus ampliſſimae illius inſulae, quae *Madagaſcar* appellatur. At argumentum, quo nonnulli (*c*) fecerunt eoſdem Atheiſmi reos, non aliud eſt, quam illud ſaepius jam ſolutum a nobis; quod videlicet ſine ulla plerique Religione vivant.

Caeterum vel inde, quam ſit argumentum ipſum debile, inferre illi deberent, quod aut melius, aut certe non pejus, eos Barbaros de ſummo Numine ſentire, quam pleroſque Chriſtianae Religionis luce carentes, idoneis teſtimoniis effici poſſit. Etenim ſumma ſapientia pollentem, ſumma bonitate, atque viribus Deum eſſe volunt, a quo facta omnia, & conſtituta ſint, quibus haec rerum univerſitas conſtat, & coelum, & aſtra, & terra, & mare, & Intelligen-

confirmari, quae ſaepius de non levi diſtinctione diximus inter Supremi Numinis cognitionem, eiuſdemque cultum agnoſcenda. Fieri enim poteſt ut illa quocumque tandem modo exiſtat, ubi nullum huic locum immanis impietas fecerit.

(*a*) *De Ver. Relig. Chriſt. C. VIII.*

(*b*) Lockius *L. I c.* 3. §. 8. accuſat teſtimonio Rhöe apud Thevenot *p.* 2. Cafros illius regionis, quam ipſe vocat, niſi alterius mendum eſt, *Baye de Soldanie*. At *Saldagne* dici debuerat, ut ex Geographis facile colligas. Latine dicitur Saldaniae Sinus, circa quem Hottentoti ſunt, cum ad Occidentalem quoque partem Cafreriae pertineant.

(*c*) Quos arguit Stilling. *Orig. Sac. P. II.* & Valſech. *L. I. C. IX.* &c.

gentiae, quae his omnibus praesint; ita ut bonorum omnium, quibus quotidie fruimur, origo non ab alio fonte repetatur. (*a*)

Porro Intelligentias illas esse volunt sicuti milites, qui summi Imperatoris iussa faciant, & siderum regant cursus, & elementa moderentur, & hominum vitae consulant, & fruges curent, & reliqua, quae Terra pariat, nec non tempestates, ac temporum varietates, Coelique mutationes, quibus omnia, quae terra gignat, maturata pubescant.

Haec omnia praeclare dicerentur ab iis, nisi tantus error, ac tanta Barbarorum eorumdem animis offusa caligo esset, ut potentissimam alteram naturam admitterent, cui pars non ita levis in mundi administratione tribuenda sit. Naturam vero illam potius Arimanium a Persis creditum mali cuiuscumque principium, quam Diabolum a Judaeis, Christianisque cognitum facere videntur. (*b*)

Sed & sub malo principio Naturas corporea mole carentes putant esse non paucas, quibus etiam propria sint pensa quaedam constituta, vel munera.

Arimanii quidem illius, aut *Diabolum* appellare malis, nihil enim repugno, tanto timore corripiuntur, ut ipsum detestabili superstitione, obsequiis, ac sacrificiis placare studeant (*c*). Quin etiam, si quando Supremo Numini sacra faciunt, quod & praemia bonis impertiri, & malis supplicia fatentur (*d*), ante caeremonias alias, ipsius victimae frustum projiciunt in terram, ac *Diabolo* veluti libant, ut mu-

(*a*) Vid. Flacourt *Hist. de Madagascar C. XXX.*, Moreri, & La Martiniere *in Dictionariis suis Art. Madagascar*, Dellon *Relat. d' un Voy. Tom. I. c.* 8. P. Cauche *p.* 119. Hooke *Rel. Nat T. I &c. p.* 14. aliosque.

(*b*) Appellant autem ipsum *Beliche*, teste Morerio, quemadmodum Deum Opt. Max., ut idem ait, *Zambarre* vocant.

(*c*) Vid. de his La-Martiniere *in Diction. Geog. Art. Madagascar*, qui & de Spiritu agit, sive Deo, quem divitiis praeficiunt, & de multiplici, quam inducunt, Geniorum, tum bonorum, tum malorum, divisione differit.

(*d*) Vid. Moreri *in Diction. Art. Madagascar*.

munere, atque honore laetus abſcedat, & a malis inferendis abſtineat.

Jam vero, quod iidem populi ea ſacra qualiacumque peragant, neſcio an facile cum eo componi queat, quod prorſus ſine ulla Religione vivant. Et hoc quidem mendacium ex eo etiam convincitur, quod Circumciſionem, alioſque ſimiles ritus magna pompa, & ſuperſtitione celebrent (*a*).

Omittimus eſſe in eadem ampliſſima Inſula populos, qui *Zafferamini* dicuntur, ſuperſtitione Muhammedis implicitos (*b*), alioſque *Zaffrehibraim* appellatos, hoc eſt ex Abrahae ſtirpe progenitos, qui non pauca in deliciis habeant Judaicae perfidiae deliramenta. Etenim ea potius afferre voluimus, quae latius ad populos caeteros ejuſdem Inſulae pertinerent, quos ipſa hujus noſtri ſuſcepti operis ratio poſtulabat, ut ab Ἀθεότητος illata calumnia defenderemus.

Fama vero illa de nulla Madagaſcarenſium Religione ex eo tantum orta mihi videri ſolet, quod in vaſtiſſima terrarum plaga, ſi Flacurtio ſit fides (*c*), nulla in honorem Divinitatis delubra, vel templa inveniantur extructa: quod tamen, ſatis, ſuperque jam rēfutatum a nobis argumenti genus fuſiorem orationem non deſiderat. Potius hic obiter adverſarii plures rogandi ſunt, ut advertant, quam clara ſit in luce conſtitutum oporteat, quod aliqua ſit a nobis agnoſcenda excellens, ac perfecta Divinitas, cum id ne Africana quidem Barbaries non videre potuerit, qua nihil inhumanius, nihil fingi poſſit incultius.

(*a*) V. de his etiam La-Martiniere *l. c.*

(*b*) Ad hanc inſulam pertinent ii Nigri, qui ab Hollandis deprehenſi ſunt in regionibus, quae Sinum S. Auguſtini circumjacent, ut diximus.

(*c*) *Hiſt. de Madagaſcar C. XXX.*

CAPUT VIII.

De Drusis Asiae populo.

QUeritur Baylius (*a*) Joannem Ludovicum Fabricium, cum genus humanum adversus calumniam Atheismi defenderet, nihil auctoribus illis respondisse, qui Drusos (*b*), Libani populum in Asia, faciunt ejusdem Atheismi reos.

Nimirum Drusi Baylio digni visi sunt, qui caeteris opponerentur hominibus, atque nationibus, & Cartesiana placita nulla teneri veritate demonstrarent. Hinc etiam alio loco quod inter eos filiarum concubitum patres, ac matrum filii non horrerent, & quaedam esset incredibilis morum omnium, officiorumque perturbatio, atque perversitas, ideas innatas verecundiae, pudoris, & honestatis nullas in ipsorum unquam mentibus extitisse intulit: tam cito videlicet oblitus est, quod eodem in libro tam saepe nobis, atque tantopere ingerit, hominem saepius non id agere, quod ratio suadet, aut certa quaelibet animi notio, sed quod cupiditas, aut libido flagitat, quò perturbati rapiunt ejusdem animi motus, quò consuetudo demum, aut prava aliorum exempla vehementer alliciunt.

At in hoc ipso, quod eosdem Drusos inter Atheos posse censeri significavit, pugnare secum Baylius videri fortasse potest. Quid enim? Nonne idem hoc eodem libro (*c*) totius eloquentiae suae vires exeruit, ut ostenderet, populum quempiam non posse, cum Religionem semel aliquam susce-

sce-

(*a*) *Contin. des Pensées sur la Comete &c. §. XIII. p. m.* 55.

(*b*) Ii sunt, de quibus Jo. Boterus *Relat. Univ. P. I. L. II. p. m.* 150. = *Menano vita barberissima. Si circoncidono, come Maumettani, bevono vino, come Cristiani, si congiungono con le proprie figliuole, come bestie &c.* =.

(*c*) *Contin. des Pens. §. VI. p.* 21. & 22. quas attente legas; etenim a Cotta dicit hanc argumentationem haberi potuisse, quam ipse & in medium profert, & insolutam relinquit.

ſcepit, & coluit, eamdem ita prorſus abjicere, ut praeceps in ἀϑέοτητα ruat? Nonne idem ſubdola quidem ratione, ſed ab acutis, & curioſis hominibus facile detegenda, neſcio quid eo loco ſignificavit, quod & Religionis moenia concutere, & omnem fortaſſe Divinitatem exterminare videatur? Nam ſi, quod ait, Populus, qui ſemel Atheus deprehendatur, ab ultima fuiſſe origine Atheus, ac majores, vel Auctores ſuos habuiſſe prorſus Atheos dicendus eſt; cum non paucos hujuſmodi populos poſſe produci, Baylius idem opinetur, neque jam a Noë, vel ab Adamo genus humanum deducere, neque ab alio poſſumus, qui ſuum agnoverit conditorem, atque parentem Deum: ex quo demum quid ſequatur, nemo eſt qui non videat, planeque non ſentiat. Haec, inquam, argumentatio tota, cujus more ſuo Baylius in libro, quem ad hunc praecipue, de quo loquimur, defendendum emiſit (a), omnino videtur oblitus, ex eo etiam facile corruit, quod, ipſo auctore, Druſi Athei debeant, aut poſſint exiſtimari.

Quis enim neſcit, ſiquidem hiſtoriam a primo, ut ajunt, limine ſalutaverit, quam originem illi ſeſe habuiſſe putent; quos, inquam, ſui generis jactent auctores? Eos nimirum, quibus vix aliquid fingi poſſit cum bellica virtute nobilius, tum germana in Deum Optimum Maximum pietate praeſtantius: ideſt Chriſtianos, maxime Gallos, qui ſub Gothofredo illo Bullionio duce pia ſigna Paleſtinae intulerunt, ut

 lo-

(a) *Réponſ. aux queſt. d'un Provinc. ubi C. XCIX. p. 701.* = *Que des peuples ignorans, qui vivent ſans loix, & qui comme des oiſeaux de proïe ne ſubſiſtent que de brigandage, ou qui n'ont pas aſſez d'eſprit pour ſe garantir des injures de l'air, qui en un mot ne ſont pas moins déréglez quant à la morale, que ſtupides d'entendement perdent l'idée de la Divinité, c'eſt ce qui ne choque point la vraiſemblance.* = Nos quidem numquam id contigiſſe arbitramur; at ſi contigiſſet non poſſe ullo modo conſecutionem illam inde trahi cum Baylio contra Baylium ſentimus, quam fortaſſe vellet Cotta deducere. Et id quidem clarius mihi videtur, quam ut clarius hoc loco fieri ulla oratione poſſit.

loca ſanctiſſimae Religionis noſtrae conſecrata myſteriis ab impura Saracenorum ſuperſtitione vindicarent.

Neque vero plerique Scriptores magnificentius id ab illis putant dici, quam verius. Ut enim Minadojum, atque Fevrèum, alioſque praeteream (*a*), ipſe Beſpierius, qui laudem hanc immeritis hominibus eripere tentavit, diſerte fatetur (*b*), ad eam uſque diem doctos etiam homines in eadem opinione fuiſſe.

Jam ſi Baylius etiam doctis iiſdem conſentit hominibus, nonne ſecum ipſe pugnat, cum Druſos a Gallis originem ducentes Atheos haberi poſſe contendit, & populum tamen Atheum inveniri poſſe inficiatur, cujus majores Divinitatem aliqua ſuſcepta Religione coluerint? Quod ſi forte Gallicam Druſis originem Baylius etiam invidit, ex eo ſaltem reprehendi poteſt, quod, ubi maxime fuiſſet opportunum, a communi ſe diſcedere ſententia, ne uno quidem verbo ſignificaverit.

Sed Baylio tandem dimiſſo, quid ſit de Druſis hac in noſtra cauſa ſentiendum manifeſtius aperiamns. Ac primo quidem prodeat in medium, prodeat egregius illorum accuſator, cui caeteri teſtes adſtipulari videntur, aut capſulas cuſtodire. Judaeus eſt is, cui Beniamino (*c*) nomen, *Rabbinica* apud ſuos dignitate auctus. Quid ultra quaerimus? Non debet ejus teſtimonium hoc praeſertim in judicio recipi. Cauſam enim ii dicunt, qui atroces non minus contra Judaeos, quam contra Saracenos, aut Turcas inimicitias exercent.

Si tamen ii, qui cauſam diſceptant, nolint Judaeum Doctorem tantopere contemnere, mendacem alia quoque ratione probari ſciant. Nam eodem in libro Regni cujuſdam in

(*a*) Minadoi *della Guerra di Perſia*, & Mr. de Thou apud La-Martin. Le Fevre *Etat de l' Empire Ottoman. C. VI.*

(*b*) Beſpier apud La-Martin. *Art. Druſes*, qui eos etiam vocari ait *Drus*, *Druzes*, *Druziens*, *& Druſis*.

(*c*) R. Beniamin. *in Itin.* mortuus eſt an. 1173.

in Asia meminit, cui *Duces de femore Iudae* magna cum dignitate dominentur. Quis hic leviter etiam eruditus a cachinnis abstineat? Quis facete non ludat, eodem scilicet hoc loco, quo novum post Titi Augusti tempora Judae Regnum, Regnum etiam Atheorum esse collocandum?

Etenim ex iis quidem temporibus Judae posteri extorres, atque palantes, nusquam jure supremae potestatis potiri, nusquam leges condere, capitis damnare, monetam cudere, bella indicere, foedera componere possunt; at caeterarum ubique nationum subduntur imperio; nec modo Christianos, quos acerrimos illi sibi fingunt hostes, sed & Turcas, & Persas, & Indos, & Sinenses dominos sentiunt (*a*). Quare non acutius profecto, quam verius Daniel Huetius (*b*), summo Vir ingenio, exquisitaque doctrina scriptum reliquit, impuram gentem ludibrio ubique, ac despicatui habitam velut in celeberrimo orbis universi theatro atrocissimas scelerum suorum poenas luere. Equidem, si quis nondum, cum scriberet Beniaminus, *sceptrum de Iuda, ducesque de femore ejus*, tot inter curtae genti clades, & calamitates illatas, & postquam scelerati corporis membra, magis quam illius miseri Medaeae fratris, confracta, avulsa, concisa, per omnes oras dissipata essent, defecisse fateatur; non video, cur non idem Carthaginis, aut Athenarum, aut Mycenarum, aut Sicyonis sceptrum, aetate hac etiam nostra, vigere contendat.

Itaque, cum Beniaminus in suo illo itinere Judae non mo-

(*a*) Sunt etiam sine Templo, sine Altari, sine Sacerdotio, sine Sacrificio, ut *Cap. III.* Oseas fore praedixerat = *Dies multos sedebunt filii Israël sine Rege, sine Principe, sine Sacerdotio, sine Altari, sine Ephod* (genus hoc erat sacrae vestis) *&* *sine Teraphim* = quae nempe simulacra erant Cherubinorum super Arcam Foederis. Quis obiter hic non advertat cum Prudentio *in Apoth. adv. Iud. v.* 536. quod Judaeus

„ *Supplicium pro Caede luit,*
Christique negati
„ *Sanguine respersus commissa*
piacula solvit.

(*b*) *Dem. Evang. Tom. II. Prop. IX. C. IV.*

modo duces, ſed & florentiſſimum regnum cognoſcere ſe potuiſſe glorietur, jam videt ſapiens lector quodnam ferendum ſit de illius auctoritate ſuffragium.

Quare ne illud quidem advertere jam neceſſarium puto, non aliud tandem ab ipſo Beniamino dici, quam quod nihil omnino Druſi religionis habeant. Nam quod aliquam habeant, alii tradere ſolent probatae fidei Scriptores, licet noſtris hominibus non ſatis cognitam eſſe, plerique fateantur.

Minadojus (*a*) quidem ſcribit, Chriſtianae ſenſim eos Religionis oblitos a fallaci quodam *Propheta*, ſeu circulatore potius, ac nebulone, cui nomen Iſmano, fuiſſe facile adductos, ut novam quamdam amplecterentur. Similia Thuus, ſimilia Fevrèus (*b*), ſimilia plures alii Scriptores. At Arvieuxius in libro, quem de moribus Arabum conſcripſit, Druſos eoſdem inter Arabas Mahummedanos recenſet (*c*). Rectius, opinor, qui librum eumdem edidit Roquèus ad eum locum animadvertit, Druſos inter Mahùmmedanos numerari non poſſe, at ſolum inter eos populos, quorum Religio externis hominibus ignota ſit.

Sed omnium optime, niſi fallor, de Druſis Morerius ſcripſit, quae fere totidem ipſius verbis afferimus (*d*). Ait enim, ipſos velle Chriſtianos dici, quamvis nullum praeſeferant Religionis Chriſtianae ſignum: eoſdem de Filio Dei, ac ſanctiſſima illius Genitrice magna ſemper cum reverentia loqui; odium autem fovere implacabile contra Judaeos, ac Mahummedanos, quod in foenore nummos ponant: nihilominus vulgo eos inter Mahummedanos cenſeri: praeterea Sacerdotes apud ſe neſcio quos habere, nec non libros ali-

(*a*) Minadoi *l. c.*

(*b*) *Mr. de Thou, & Mr. Le Fevre l. c.*

(*c*) Arvieux in libro, cui titulus, *Moeurs, & des Coutumes des Arabes p.* 89. Eum edidit Roquèus (*de la Roque*) ad calcem ſui, cui titulus *Voïage dans la Paleſtine;* qui ſubdit, inter caetera *in not.* = *Leur Religion a été juſqu' à preſent un myſtere preſque impenétrable* =.

(*d*) Moreri *in Diction. Art. Druſes* citans *Mr. le Chevalier d' Ervieux*, quem de Druſis, Maronitis, Turcis optime ſcripſiſſe ait, quae nondum edita ſint.

aliquos Drusa eadem lingua conscriptos: denique Sapientem eos praestolari venturum ab Ægypti finibus, ac Legem, qua melius Drusi regantur, allaturum. Haec, inquam, aliaque similia Morerius, cujus auctoritas hac praesertim in causa contemni nulla ratione debet.

Hic jam Graeculus aliquis existit, qui non minus inepta, quam longa oratione probare velit, non pauca esse in immensis Morerii voluminibus ab auctoribus non satis idoneis collecta, vel non justo satis examine librata; quae scilicet saepe Baylius notat, alienas merces, ut suas venditare facilius possit, elevare satagens.

At nos Graeculi ejusdem loquacitati paucis verbis occurrimus. Morerium scilicet hominem fuisse dicimus, cui neque ingenium defuerit valde perspicax, neque doctrina omnino singularis. Errores ipsius neque ita paucos, neque semper ita leves esse dicendos, ultro concedimus. At, si diligentius advertas, illi temporis potius tribuendi sunt, quam hominis vitio. Neque enim ille ad scribendum praesidiis iisdem, atque adjumentis, quibus postea Baylius, uti potuit.

Quamvis haec omnia non tibi probentur, Sacerdotem tamen optimum fuisse fateberis, qui, praesertim levissima quavis de causa, mentiri noluerit. Jam vero mendacem non fuisse Morerium satis est, ut ejus hac in re, de qua loquimur, constet auctoritas. Etenim ille testatur, quae scripsit de Drusis, ab Equite Gallo, scilicet Ervieuxio se accepisse, qui fuerat in Asia, atque adeo in Syria, librumque de Drusis, Maronitis, & Turcis magna diligentia composuerat (*a*). Et eum quidem librum, sive *Memorias*, ut vulgo dicere solemus, in lucem edi Morerius vehementer & cupit, & flagitat.

Igitur jam hic Ervieuxii potius, quam Morerii diligentia examini subjicienda esset. Cum vero contra illam oppone-

(*a*) Mor. *eod. art.* = *C'est à M. le Chevalier d'Ervieux à qui je dois ce que je rapporte d'eux* =.

nere nihil adverſarii poſſint, quid eſt, cur non eidem Erveuxio Druſos non ab omni ſpecie Religionis abhorrere credamus, atque hinc eſſe dicendos ab ἀθεότητος impietate prorſus alienos?

CAPUT IX.

De Inſulis Nicobarenſibus, & aliis quibuſdam Auſtrali Plagae proximioribus.

CUM in hiſtoria univerſa Theologiae naturalis nihil fere gravius, magnificentiuſque dicatur, quam totum genus humanum, ne barbaris quidem exceptis, efferatiſque nationibus, in agnoſcenda vi quadam, Naturaque divina mirifice conſentire: tum nihil hanc ipſam veritatem clariore mihi videtur in luce ponere, quam quod, Populos a nonnullis Atheos exiſtimatos quo melius cognoſcimus, eo certius aliquo vel amore, vel timore, vel alio quopiam ſenſu Divinitatis affici, deprehendimus. Id enimvero & in gentibus non ita paucis hactenus vidimus, & in pleriſque, niſi fallor, de quibus hoc libro habendus jam reſtat ſermo, viſuri ſumus.

Nam illarum Inſularum habitatores, quae Bengalenſis vaſtiſſimi Sinus ad ipſas fauces exiſtunt, ac nomen a praecipua inter ipſas, quae *Nicobar* appellatur, mutuari ſolent; illarum, inquam, habitatores agreſtes, & inhumani nullum cognoſcere Deum ab aliquibus dicebantur. Ratio autem iis erat, quod, ut Morerius teſtatur (*a*), non modo Deorum ulla ſimulacra non colerent, ſed neque Templi alicujus eſſent apud eos ulla veſtigia, neque ſignum aliud verae pietatis, aut fictae, qua Divinitatem proſequi viderentur.

Sed

(*a*) Mor. *Art. Nicobar.* = *Ils n'ont ni temples, ni idoles, & on ne remarque point, qu'ils rendent de culte extérieur à aucune Divinité* =.

Sed Vir Apoſtolicis deſtinatus laboribus, cui Faure cognomen, Societatis Jeſu Sacerdos, alia de ipſis Barbaris retulit (*a*). Etenim cum in eas terrarum plagas Evangelicam lucem illaturus, magnam ad gentis ejuſdem & ſtudia, & mores cognoſcendos diligentiam adhibuiſſet, Lunam ab ea religioſe coli, ac malos quoſdam Genios, aut δαίμονας confuſa quadam, & craſſa ratione cognitos non mediocriter timeri, didicit.

Idem quoque nullum apud Nicobarenſes publicum extare monumentum, aut aedificium accepit, religioſo cuipiam cultui dicatum; ſed tamen eos Barbaros antra neſcio quae in rupibus cavata magnopere venerari; quò etiam ingredi nulla ratione audeant, ne a malis illis Geniis plectantur, atque vexentur (*b*).

Addit Sacerdos idem nihil de moribus aliis, ac de forma regiminis earumdem inſularum ſeſe narrare poſſe, quod nemo unquam unus ita penitus in regiones illas penetrare potuerit, ut omnia, quae cognoſcere vellet, facile aſſequeretur.

At ex iis, quae narravit, ſatis, opinor, nos aſſequimur, Nicobarenſes videri Atheiſmi crimine liberandos; quamvis Divinitatem templis, ariſque poſitis, & oblatis muneribus, victimiſque mactatis minime venerentur.

Quis hic etiam illud non inferat, neque Barbaros alios Atheiſmi eſſe damnandos, ſtatim ac nulli religioſo cultui Numinis alicujus videantur addicti? Fieri enim poteſt, ut more Nicobarenſium, aliorumque ſimilium, caeremonias omnes propter impietatem, rituſque projecerint, cognitio-

(*a*) *Letter. édifiant. Rec. X.* vide epiſtolam P. Faure datam anno 1711. ubi inter caetera = *Tout ce que j'ay pû connoiſtre de la Religion des Nicobarins, c'eſt qu'ils adorent la Lune, & qu'ils craignent fort les Démons, dont ils ont quelque groſſiere idée ....On n'y voit aucun monument public, qui ſoit conſacré à un culte religieux. Il y a ſeulement quelques grottes creuſées dans les rochers, pour les quelles ces Inſulaires ont une grande vénération, & ou ils n'oſent entrer, de peur d'y eſtre maltraitez du Démon* =.

nem tamen Divinitatis a Natura vel insculptam eorum animis, vel alia ratione suppeditatam utcumque retinuerint. Fieri praeterea potest, quod eodem exemplo iterum discimus, ut aliquo contenti sint supremae rerum omnium Causae, vel praestantissimae Naturae praestito cultu, aut obsequio; cujus tum demum nos vestigia deprehendemus, cum certius aestimare licebit, quid sibi velint barbari, cum quaedam agunt, quorum nunc rationes ignoramus, quid moliantur, quid taciti animo volvant, quid a majoribus tandem acceperint.

Hinc illos hoc loco non leviter esse reprehendendos existimo, qui Barbaros Insularum videlicet, quarum nomina vix apud recentiores Geographos aliquos invenimus, Atheos habendos esse censent, quod aut Jacobus Le-Maire, aut Schoutenus, aut Dampierus (*a*), aut alii, Navitae quidem intrepidi, atque animosi, at non Critici sagaces, aut acuti Philosophi, vacuas omni Religione easdem insulas exhibent, aut potius exhibere videntur.

Etenim egregie notat Hookius & Jacobum Le-Maire, & Schoutenum, non modo de populis fuisse locutos, quibus cum

(*a*) Religione carere Insulas quasdam Meridionales, aut proximas Terris Australibus habet Jac. Le-Maire *Descript. Navig.* 31. *May.* Idem de insula quadam prope litus Novae Guineae narrat Schouten *Diarii p.* 47. Quod pertinet ad Dampierum, celeberrimum ex Anglia Navitam, vide laudatum a nobis opus, cui titulus, *Histoir. Générale des Voyages, Tom. XLII. P. II. L. III.* ubi de incolis Sabudae *p.* 91. dicitur = *Dans la difficulté de distinguer leur Religion, Dampier jugea seulement, que ce n' est pas le Mahométisme; parce qu' ils buvoient sans scrupule des liqueurs fortes dans la même coupe, que les Anglois* =. Eodem libro longa descriptio est Insulae, quae *Timor* appellatur, quam lustrasse totam Dampierus idem dicitur. De incolis autem illius ita *p.* 148. =. *Dampier s' informa de leur religion. On l' assura qu' ils n' en avoient point. Il observe qu' à la faveur de la langue Malayenne, qui est en usage dans toutes les Isles voisines, le Mahométisme s' étoit repandu dans celles qui faisoient quelque commerce, avant que les Européens y fussent venus. C' est ainsi qu' il est devenu la Religion dominante de Solor, & d' Ende: mais il ne paroît pas qu' il ait pénétré dans l' Isle de Timor, ni que les Portugais, ou les Hollandois y ayent obtenu plus de faveur pour le Christianisme* =.

cum numquam ipsi sermonem conserere potuerant, sed & non aliud tandem narravisse, nisi pauca sese apud illos detexisse Religionis vestigia.

Dampierus autem de Insula, cui Sabuda nomen, ad quam anno 1700. delatus est, verba faciens, quid tandem de Barbarorum illorum impietate narravit? Nimirum se, cum quaenam esset eorumdem Religio internoscere non posset, hoc tantum tulisse judicium; non esse ipsos Mahummedanae superstitioni mancipatos, cum generosos liquores eodem, quo Angli utebantur, poculo haurire non dubitarent.

Gravius est, quod idem Dampierus de Australi alia Insula retulit, quae *Timor* appellari solet: videlicet se, cum eamdem peragraret, cognoscere voluisse, quaenam ibi Religio esset, ac certiorem fuisse factum, esse Religionem omnino nullam.

At impavidus ille Navita, qui certe secare potius aequor, quam rimari sensus hominum noverat, quam diligentiam ad rem tantam cognoscendam adhibuit? quo usus est interprete? quid ipso tandem nomine Religionis intelligi voluit? Scimus enim Viatores profecto non paucos Religionem ibi nullam agnovisse, ubi neque Templa consurgere, neque Sacerdotes initiari, neque mactari victimas, neque adoleri thura, neque dies festos celebrari viderant, aut audiverant; cum tamen, ut aliquando certis argumentis deprehensum esse diximus, non esset in iisdem regionibus sapientissimi rerum omnium Conditoris obliterata cognitio, imo neque penitus officiorum deleta memoria, quibus homines eidem referre aliquam gratiam & possint, & debeant. Itaque Criticus omnino levis ille sit oportet, qui ne Dampieri forte laedatur auctoritas, durius aliquod judicium de Barbaris illius Insulae ferendum esse pronunciet, quod de Barbaris aliarum quarumcumque regionum ferri sine injuria non posse, vetus omnis, atque recentior historia declarat.

CAPUT X.

De Insulis, quae Dos Palaos, aut Novae Philippinae vocari solent; ubi & de Carolinis.

„ NON *ita Dardanio gavisus Atrida triumpho est,*
„ *Cum caderent magnae Laomedontis opes:*

ut gavisus est Baylius noster, cum in Jesuitarum epistolis, & in ipsis Clementis XI. litteris ad Reges Christianissimum, atque Catholicum, & ad Archiepiscopos Mexicanum, atque Manhilensem datis, nationem, quae & Athea esset, & optimis, quamvis Athea, moribus imbuta, sibi deprehendere visus est (*a*). Ea scilicet natio est, quae insulas tenet, paulo ante initium hujus nostri Saeculi detectas, quae *dos Palaos* ab Hispanis, aut Novae Philippinae nuncupari solent (*b*). Jacent autem illae insulae inter antiquas Philippinas, atque Marianas, ut Clemens idem XI. nec non Ludovicus Magnus, cum de iisdem ad Philippum V. Regem Catholicum scriberent, testati sunt (*c*).

Sed, ut a Clementis gravissimo testimonio initium sumamus, quid habet ille tandem, quod Baylio favere possit? Videlicet cum Reges ille Galliarum, atque Hispaniarum, non magis opibus, & imperio, quam pietate, ac religione prae-

(*a*) *Répons. aux quest. d'un Provinc. III. P. C. XII. p. m.* 929. Qua ratione detectae sint illae insulae videre potes in epistola Patris Clain *Lettr. édif. Rec. I.* sub finem, aut in narratione P. Le-Gobien, quam fere ad verbum La-Martiniere descripsit, habes autem *Lettr. édif. Rec. VI.* ubi etiam legere potes Pontificias, ac Regias litteras, de quibus loquimur.

(*b*) Anno 1696. Naufragi, de quibus dicemus, Hispanorum litora tenuerunt.

(*c*) Vide Cartam, ut dici solet, Geographicam earum Insularum apud P. Le-Gobien, & cum carta conferas Carolinarum, quam dedit P. Cantova *Lettr. édif. Rec. XVIII.* Vide etiam Echard *Diction. Geog. Portat.*

praeſtantes hortaretur, ut Barbaros, de quibus loquimur, Evangelica doctrina imbuendos curarent, famam indicavit, quae ſpem apoſtolici pectoris non mediocriter alere videbatur. Fama enim ferebat, eos populos & ab ea ſuperſtitione, quam *Idololatriam* appellamus, alienos omnino eſſe, & bona indole praeditos, facilique natura, & Chriſtianae Legi recipiendae non impares.

At quid eſt in his omnibus, quo Baylius uti potuerit, ut gentes eaſdem faceret Atheiſmi reas? Num quod *Idola* non colere dicuntur? num quod non Ethnica ſuperſtitione laborare? Ridicula, ut verum fatear, Bayli, mihi videtur tua iſthaec populos integros accuſandi ratio. Quid enim? Plurimos jamdudum cenſebas Atheos eſſe dicendos, quod *Idola* colerent, ac Deos eadem eſſe putarent. Nunc vero ſcenam repente convertis, & eos, qui non videantur eodem furore capti, propter hanc ipſam cauſam Atheos eſſe contendis. Pugnantia te loqui non vides? Ubi eſt acumen tuum?

Caeterum hoc eodem loco ingenuum Lectorem cenſemus eſſe monendum, famam illam, de qua loquitur Clemens, non omnino veracem poſt annos plures fuiſſe deprehenſam. Neque tamen advertere neceſſe eſt, nihil hinc aut Romani Pontificis, aut ſanctiſſimi, doctiſſimique hominis auctoritati deperire.

Validius eſt argumentum, quod a Jeſuitarum epiſtolis deſumi poteſt ad eorumdem Barbarorum 'Αθέοτητα demonſtrandam. Nam Paulus Claenius Soc. Jeſu Sacerdos (*a*), cum valde accuratam de Inſulis, ac gentibus iiſdem tunc primum cognitis epiſtolam exararet, diſerte ſcripſit ad eam diem non potuiſſe ullum indicium reperiri, quo Divinitatem ii Barbari ullo modo cognoſcere, aut *Idola* colere viderentur. Similia deinde Carolus Gobienus ſcripſit (*b*), ſimilia quidam alii tradiderunt.

At

(*a*) *P. Paul Clain.* Vid. ejus epiſtol. *Tom. I. Lettr. édif.* quam citavimus.

(*b*) Vid. ejus *Hiſt. des Isles Marianes;* & epiſt. aut narrat. *To. V.* *Lettr. édif.*

At primo quidem advertere juvat, quae de Palais in ea epiſtola narrantur a Claenio, quem caeteri ſecuti ſunt, ad rem noſtram pertinentia, duarum ancillarum fide, atque auctoritate muniri (a). Cum enim Palai nonnulli horrida tempeſtate in litus Inſulae, quae *Samal* dicitur, conjecti eſſent, ab Hiſpanis humaniſſimo hoſpitio accepti, cibiſque recreati ſunt, & omni officiorum genere adjuti, verbis profecto non paucis ultro, citroque habitis. Jam ſermonum iſtorum non alii fuerunt interpretes, quam ancillae duae, de quibus diximus, olim ab Inſulis illis iiſdem ad Samaliae littus eodem, opinor, vento compulſae, quae tamen regionis hujus linguam non optime callebant. Jam in ſermonibus iiſdem Hiſpani Barbaros de Religione, ac Divinitatis notitia interrogarunt, ac non alia, quam quae Claenius narravit, exculpere potuerunt. Quis jam in hoc toto negotio aliquem errorem non ita levem intervenire facile potuiſſe, non putet?

Deinde Claenium, atque Gobienum fuiſſe deceptos vel inde patet, quod mira quaedam de Barbarorum illorum facilitate, atque humanitate, optimaque indole narraverint, quae nulla veritate fulciri, poſtea deprehendimus. Nam duo Sacerdotes Hiſpani, Duberonius, atque Cortilius (b), qui poſt Serranum naufragio perditum, ad Novas Philippinas, Evan-

(a) De iis P. Clain = *Comme elles ſçavoient un peu la langue de ce païs, elles ſervirent d' interpretes, & c' eſt par leur moyen qu' on apprit ce que je dirai dans la ſuite &c.* =. Jam inter ea, quae deinde dicit eſt etiam illud = *Il n' a pas paru juſqu' à preſent, qu' ils ayent aucune connoiſſance de la Divinité, ni qu' ils adorent des Idoles. On n' a remarqué en eux qu' une vie toute barbare. Toute leur ſoin eſt de chercher à boire, & à manger &c.* =.

(b) P. Duberon, & P. Cortil. Accidit autem id anno 1710. Crudele facinus ab Hiſpanis poſtea certis indiciis deprehenſum eſt. Vide epiſtolam Patris Cazier datam anno 1720. *Lettr. édif. Rec. XVI.* Hinc, inquam cognoſcere potes, quam deceptus fuerit praecipue Gobienus (*le P. Charles Le Gobien*), qui maximis humanitatem, ac bonam indolem illorum laudibus extollit; imo iiſdem credit, numquam in regione ipſorum evenire, ut homo hominem occidat, quin & in proverbium apud eos hoc abiiſſe.

Evangelii promulgandi caufa navigarunt, cum ad eas appuliffent, ac mox Navis, qua vecti fuerant, impetu currentium aquarum fuiffet abrepta, tam bene recepti funt ab humaniffimo illo populo, ut non modo mactarentur veluti hoftes, at veluti etiam viliffima pecora vorarentur (*a*). Quare praeclaram fcilicet Hifpanis gratiam homines bonae indolis pro illo, de quo diximus, hofpitio liberalitatis, & humanitatis pleno rependerunt.

Quanto melius ii Barbari a Carolinis, quam a Claenio, vel Gobieno cogniti funt! Carolini fiquidem P. Cantovae narrarunt (*a*), Palaos propter infignem crudelitatem a proximis gentibus odio haberi, ac veluti generis humani hoftes evitari.

Quamobrem cum illi Scriptores in re tanti momenti tantopere decepti fuerint, quis jure non fufpicetur, etiam in eo, quod magis proprie pertinet ad quaeftionem hanc noftram, fuiffe deceptos?

At de Carolinis iifdem accuratum jam, atque proprium habere fermonem operae pretium exiftimo. Pertinent ii populi ad Auftrales Infulas, a Novis Philippinis non ita longe diffitas, quas Hifpani quidem effe jam fenferant, atque Carolinarum nomine donaverant, fed nemo in eafdem inferre pedem, aut mores populorum cognofcere potuerat; cum anno Domini 1721. ipfi fefe Carolini cognofcendos Marianarum Infularum Colonis exhibuerunt. Nam duae Cymbulae illorum vi tempeftatis, ac fluctuum ad Marianarum infularum maximam, quae *Guahan* appellatur, fruftra renitentibus nautis, delatae funt. Homines rerum omnium egenos benigno excepit hofpitio, ac per menfes bene multos

(*a*) Vide epiftolam, ex qua multa jam afferemus. P. Cantova *Lettr. édif. Rec. XVIII.* inter caetera fcribit = *que les Indiens des Carolines regardent cette nation avec horreur, comme l'ennemie du genre humain, & avec laquelle il eft dangereux d'avoir le moindre commerce* =. Teftatur autem ipfe Cantova teftimonium hoc valde cum iis confonare, quae de Palais P. Bernardus Meffia retulit.

tos aluit, ac fovit Hiſpanorum Charitas, praeceptorum Chriſti Domini noſtri, conſiliorumque non immemor.

Tunc Joannes Antonius Cantova, Societatis Jeſu Sacerdos, familiariter cum Barbaris agere inſtituit, ac multis officiis eorum animos ſibi conciliavit, ut Chriſto lucrari poſſet: quin & in Carolinas inſulas cum iiſdem commigrare, & Evangelii lucem inferre geſtiens, barbaricum ſermonem incredibili diligentia didicit, ac multa de moribus, multa de ritibus, ac religione, ſeu potius de ſuperſtitione, quae Carolinas, atque adeo reliquas Auſtrales Inſulas occuparet, percunctatus eſt. Etenim ii Barbari non modo ſuas Carolinas, ſed & Novas Philippinas, & reliquas Auſtrales, vix cognitas noſtris hominibus, optime noverant, cum mare illud ampliſſimum quidem, ſed crebris inſulis conſitum concurſare ſuis cymbulis, atque, ut ita dicam, metiri conſueviſſent.

Itaque de Inſulis illius Oceani quae Cantova retulit, quae, inquam, de Numinibus, ac Religionis aliqua ſpecie tradidit, ad Palaos etiam illos pertinere debent, quos nominatim Atheiſmi Baylius accuſat. Id vel ex eo maxime patet, quod exponens Cantova quid a Carolinis didiciſſet, Inſulas innumeras ejuſdem Oceani partitur in provincias omnino quinque, quarum una Novas Philippinas, aut *Dos Palaos*, ut vocant Hiſpani, complectatur. Tum Cantova nullam exceptionem adhibens, ea continuo ſubdit de miſeris Auſtralium Inſularum habitatoribus, quae non penitus omnem excellentis cujuſdam, atque humana longe melioris, perfectaeque Naturae cognitionem apud eos fuiſſe deletam oſtendunt. Ergo Cantovae teſtimonio, ſi quid ei tribuendum ſit, non modo generatim Auſtrales Inſulae, in quibus minuti quidam Scriptores populos Atheos deliteſcere autumant, ſed illae ſingillatim defenduntur, quas clientibus olim ſuis Baylius tanta confidentia vindicabat.

Quis autem erit in Catholicos tam vehementer iratus, ut Sacerdotis unius, quem Hiſpani ſemper omnes excel-

lenti

lenti pietate, doctrinaque florere judicaverant, quem ad totam hanc rem cognoſcendam, non mediocrem profecto diligentiam attuliſſe vidimus, auctoritatem, duabus illis foeminis, & ancillis, & Barbaris praeponendam eſſe non putet?

Neque vero quiſquam ſuſpicari poteſt, Carolinos de ſuorum tantummodo civium loqui ſententiis potuiſſe, aut voluiſſe, aut de caeteris Auſtralium Inſularum habitatoribus a ſuis iiſdem civibus conjecturam feciſſe. Conſtat enim laudatam Cantovae epiſtolam legenti, ſatis accuratos eoſdem fuiſſe in ſententiis, ac populis, etiam quod pertinet ad rem noſtram, inter ſe diſtinguendis. Nam & incolas Auſtralis Inſulae, quam *Falupet* appellarunt, neque ad Carolinas, neque ad Novas Philippinas pertinentis, maximum quemdam, ac valde voracem piſcem adorare perhibuerunt (*a*); & alterius incolas, etiam a Carolinis, Philippiniſque diverſae, quam *Yap* vocarunt, Crocodilum venerari teſtati ſunt.

Quae cum ita ſint nihil jam reſtat aliud, quam ut videamus, quid ipſe Cantova tradiderit de Religione, atque opinionibus Barbarorum, qui Carolinas, ac caeteras Auſtrales Inſulas tenent. Nimirum ille teſtatus eſt, Barbaros eoſdem nullam fere notitiam Religionis habere, neque ratas caeremonias, certoſque ritus; quin etiam interrogatos aliquando, quis Coelos, atque Tellurem, & reliqua omnia condidiſſet, quae noſtris oculis uſurpamus, reſpondiſſe ſta-

(*a*) Vid. laud. ep. Cantovae, ubi de magna Inſula *Falupet* dicitur = *Les habitans adorent le Tiburon, eſpece de poiſſon cetacée, extrêmement vorace; que ces Inſulaires ſont Negres pour la plûpart, & des moeurs ſauvages, & barbares C'eſt tout ce qu'ils en ſçavent; encore n'ont ils ces connoiſſances, que par quelques habitans de ces Isles, que la tempête avoit jettés ſur leurs côtes* =. Ibid. = *Les habitans de l'Isle d'Yap ont un culte plus groſſier, & plus barbare. Une eſpece de Cocodrile eſt l'objet de leur veneration. C'eſt ſous cette figure, que le Démon exerce ſur ces peuples une tyrannie cruelle &c.* =.

tim, se nihil horum scire (*a*). Sed tamen iidem Naturas, ut jam significavimus, esse tradunt, quibus cum homines com-

(*a*) Cum quinque illas, de quibus diximus, distinxisset Provincias, Cantova subdit = *Voilà comme vous voïez, mon R. P., un grand Archipel, dont les habitans sont bien dignes de compassion : ils n'ont presque aucune ideé de Religion, ils vivent sans culte, & dépourvûs de la plûpart des connoissances les plus propres de l'homme raisonnable. Ie leur ai demandé, qui avoit fait le Ciel, & la Terre, & toutes les choses visibles; ils m'ont répondu qu'ils n'en sçavoient rien ...... Ils reconnoissent néantmoins de bons, & de mauvais esprits; mais, selon leur maniere de penser toute materielle, ils donnent à ces prétendus esprits un corps, & jusqu'à deux, ou trois femmes.. Ce sont, selon eux, des substances celestes d'une espece différente de celles qui habitent la terre* =. Quoniam ea Cantovae epistola non ita vulgata est, ut facile omnes ipsam Lectores nostri habere possint, operae pretium me facturum putavi, si particulam illius hoc loco describerem, quam certe inspicere debeat, atque perpendere, quicumque Lafitoji doctrinas aut defendere velit, aut impugnare. Habet enim Spiritum coelestem, qui *Sabucour* dicatur, filium habuisse *Eliulep*, hoc est, si vim barbarae vocis attendas, Magnum Spiritum, ac filiam *Ligobuud*: Uxorem autem, ex qua illos susceperit, *Halmelul*. Hic multa de Juvene quodam, ac matre illius; quae duo scilicet Numina Apollinem, ac Latonam referre videntur; multa de aliis quoque Numinibus. Tum subdit = *Ligobuud soeur d'Eliulep, se trouvant enceinte au milieu de l'air, descendit sur la terre, ou elle mit au monde trois enfans. Elle fut bien etonnée de voir la Terre aride, & infertile. A l'instant de sa voix puissante elle la couvrit d'herbes, des fleurs, d'arbres fruitiers. Elle l'enrichit de toute sorte de verdure, & la peupla d'hommes raisonnables. Dans ces commencemens on ne connoissoit point la mort; c'étoit un court sommeil. Les hommes quittoient la vie le dernier jour du declin de la Lune, & dès qu'elle commençoit à reparoître sur l'horison, ils ressuscitoient comme s'ils se fussent reveillés après un sommeil paisible. Mais un certain Erigiregers, esprit mal intentionné, & qui se faisoit un supplice du bonheur des humains, leur procura un genre de mort, contre lequel il n'y eut plus de ressource ... Ainsi l'appellent-ils Elus Melabut, c'est-à-dire, mauvais esprit, esprit mal-faisant, au lieu qu'ils appellent les autres esprits Elus Melafirs, qui signifie bons esprits, esprits bien-faisans. Ils mettent au rang des mauvais esprits un certain Morogrog, qui aïant été chassé du Ciel pour ses manieres grossieres, & inciviles, apporta sur la Terre le feu, qui avoit été inconnu jusqu'alors &c.* =. De *Oulefat* filio Numinis *Lugueileng*, & *Eliulep* nepote ita fabulantur = *Ce jeune homme aïant sçû, que son pere étoit un esprit celeste, dans l'impatience de le voir, prit son vol vers le Ciel,* com-

comparari non possint, & quae coelestes, beatasque sedes tenere soleant.

Ea vero de Naturis ipsis animantibus, & intelligentibus fabulantur, quae non levem cum tritis illis Graecorum poëtarum commentis similitudinem gerant, ac certe a Lasitojo adhiberi potuerint ad non paucas opiniones, quas in libro de Silvestrium Americanorum moribus exposuit, probandas, atque muniendas. Nam & Saturnum in illis, & Opim, & Jovem, & Junonem, & Latonam invenias, & Apollinem, atque Dianam, quin & Prometheum, qui tulerit in terras ignem, & Icarum, atque Phaëtontem e Coelo praecipites, & Deos nescio quos Penates, & alia non pauca, quae Barbari scilicet ab aliquo Hesiodi, vel Homeri Lectore didicisse videantur.

At, quod magis ad rem nostram pertinet, non omittendum hoc loco mihi videtur, Numinum illorum Barbaros, qui ab omni fere cultu religioso dicuntur alieni, non ita levi reverentia capi. Etenim, cum fama sit apud illos, in Insula, quae *Falalu* dicitur, Lacum esse puris aquis, atque crystallinis, quo Numina sese, lavandi causa, vel na-

comme un nouvel Icare. Mais à peine se fut-il elevé dans les airs, qu' il retomba sur la Terre. Cette chûte le désola, il pleura amarement sa malheureuse destinée; mais il ne désista pas pour cela de son premier dessein. Il alluma un grand feu, & à l' aide de la fumée il fut porté une seconde fois en l' air, & parvint jusqu' aux embrassemens de son pere celeste = Tum ea subdit, quae nos etiam narramus de Lacu insulae *Falalu*. Deinde = *ils donnent une ame raisonnable au Soleil, à la Lune, & aux Etoiles, où ils croient qu' habite une nombreuse nation celeste.... Telle est la doctrine des habitans des Isles Carolines, dont néanmoins ils ne paroissent pas être fort entêtés; car bien qu' ils reconnoissent toutes ces fabuleuses Divinités; on ne voit parmi eux ni Temple, ni Idole, ni Sacrifice, ni Offrande, ni aucun autre culte extérieur. Il n' y a qu' à quelques-uns de leurs defunts, qu' ils rendent un culte superstitieux.... Ils mettent auprès du cadavre diverses sortes d' alimens, dans la persuasion où ils sont que l' ame du defunt les suce, & s' en nourrit. Ils croyent qu' il y a un Paradis, ou les gens de bien sont récompensés, & un Enfer, où les méchans sont punis...... Chaque famille a son Tabutup auquel on s' adresse dans ses besoins* =.

tandi, conferre soleant, nemo illuc audet accedere. Vereri etiam videntur, ne sibi quidquam simile contingat, atque olim, ut Graeci fabulantur, Actaeoni, de quo tritum illud Ovidii:

„ *Inscius Actaeon vidit sine veste Dianam;*
„ *Praeda fuit canibus nec minus ille suis:*

aut saltem quod Tiresiae accidit, de quo praeclare Graeci Callimachi versus Callimachus alter Illyricus (*a*) Latine reddens:

„ *Solus adhuc, juvenem catulis comitantibus ibat*
„ *Tiresias, sacra se per loca circumagens:*
„ *Atque, siti aridulus longa, prope flumina venit,*
„ *Nec sponte, infelix, vidit in amne Deam.*
„ *Quem, flagrante ira, tamen est adfata Minerva;*
„ *Nam quis te amissis hinc rediturum oculis,*

„ *Quis*

(*a*) Raymundus Cunichius *in Anthologicis p.* 188. 189., meus olim praeceptor, carminum suavitate, & elegantia cum poëtis aurei, quod vocant, saeculi comparandus. Callimachi Graecos versus hic describemus, ut doctus Lector iudicium ferat, utrum ille, an Raymundus noster pulchram fabellam nitidius, & elegantius expresserit. Ita enim Callimachus *in celebri Elegia, sive Hymno in Lavacrum Palladis.*

Τειρεσίας δ' ἔτι μῶνος ἅμα κυσὶν, ἄρτι γένεια
Περκάζων, ἱερὸν χῶρον ἀνεστρέφετο.
Διψάσας δ' ἄφατόν τι, ποτὶ ῥόον ἤλυθε κράνας,
Σχέτλιος. οὐκ ἐθέλων δ' εἶδε τὰ μὴ θέμιδος·
Τὸν δὲ χολωσαμένα περ, ὅμως προσέφασεν Ἀθάνα·
Τίς σε, τὸν ὀφθαλμὼς οὐκ ἔτ' ἀποισόμενον,
Ω Εὐηρείδα, χαλεπὰν ὁδὸν ἄγαγε δαίμων;
Α μὲν ἔφα, παιδὸς δ' ὄμματα νὺξ ἔβαλεν·
Εστάθη δ' ἄφθογγος· ἐκόλλασαν γὰρ ἀνίαι
Γόνατα, καὶ φωνὰν ἔσχεν ἀμαχανία.

Meum porro, si quaeras, judicium est, neque alio modo, quam Cunichius, Callimachum, si Latino sermone uti consuevisset, neque alio, quam Callimachus, Cunichium, si Graeco, fuisse locuturum.

„ *Quis malus, Everida, haec te Deus in loca duxit?*
„ *Sic ait; at puero nox premit atra oculos.*
„ *Obstupuit; vox pressa, artus tremuere, comaeque*
„ *Horrent, verborum consiliique inopi.*

ac caetera elegantissime.

Sed, ne Barbarorum obliviscamur, de quibus a nobis institutus est sermo, quamvis ii nescire se dicant, quis mundum universum architectus molitus fuerit, atque condiderit, Deam tamen quamdam narrare solent, cum descendisset in tellurem hanc nostram, & aridam omnem, ac sterilem non sine admiratione circumspexisset, suae vocis unius, cui cuncta pareant, efficacitate, vestivisse repente totam floribus, herbis, arboribus, frugibus, quin & hominibus replevisse, qui mentis essent, rationisque participes.

Haec, inquam, aliaque similia Cantovae a Carolinis narrata doctrinam continere videntur, quae in Insulis fere omnibus illius vastissimi aequoris vigeat; duabus nimirum illis *Falupet*, atque *Yap* exceptis, quas Carolinorum ipsa fides, ac diligentia videtur excepisse.

Neque huic meae sententiae quidquam officit, quod his, aliisque narratis, Cantova doctrinam hanc esse Carolinorum subdat, quam tamen non magna pervicacia tueri videantur. Etenim quod ille de Carolinis affirmat, non ideo statim de caeteris Insularum Australium habitatoribus negat.

Sane Cantova non debet maximae negligentiae nulla satis valida prolata ratione argui. Atqui maximae negligentiae fuisset, cum de Insulis omnibus Australibus loqueretur, in illo Mari nostris hominibus fere incognito latitantibus, cumque universas in quinque provincias partiretur, illarum habitatores, dicere, nescio quas amplecti opiniones, atque sententias, ne levi quidem significatione facta, jam de una tantum provincia sermonem institui, si

vere

vere de una tantum provincia sermonem instituisset. Nonne maximae negligentiae, atque inscitiae merito reprehenderer, si de Hollandia, vel de Anglia generatim differens, illius ego regionis incolas esse dicerem Romanae Religioni addictos, nisi me tantum de aliquibus, non de omnibus, aut fere omnibus loqui significarem?

Itaque de solis Carolinis ea tantum interpretor, quae, cum jam de Carolinis ipsis videtur singillatim agere, Cantova narrat: ea praesertim, quae de Sacerdotibus narrat nescio quibus eos populos decipientibus, quae de honoribus, quibus mortuorum animos prosequuntur, quae de poenis, aut praemiis alterius vitae, quae de Manibus maximam domorum olim suarum curam gerentibus, atque alia similia.

Quamobrem gravissimo Cantovae testimonio satis, opinor, Scriptores illi refutantur, qui cum non possent in regionibus antea cognitis Atheismo praesidium satis validum invenire, Atheos ex illis Australibus Insulis, quarum nomina vix tenemus, arcessere, & cum reliquo, si Superis placet, humano genere committere non dubitarunt.

CAPUT XI.

De Insulis Marianis.

QUi Barbaros Marianarum Insularum Indigenas, quod ferrea quaedam instrumenta, vilesque alias merces Hispanorum semel navigio surripuerint, infami, eodemque perpetuo nomine Latronum injuria notatos fuisse putavit, Carolus Gobienus, ipse, quamvis imprudens, atrociore, nisi fallor, eosdem populos affecit injuria, cum nullam Religionem secutos fuisse scripsit, ac nullam prorsus agnovisse Divinitatem (*a*). Gobieni testimonium Baylius arripuit, ac

(*a*) Carolus le Gobien *Hist. des Jsles Marianes* = *ne reconnoissoient aucune Divinité* =.

ac maxima, qua pollebat, ingenii dexteritate urgere non destitit (*a*).

Sane Gobienus & homo fuit eximia doctrina excultus, & diligentia omnino singulari mores Barbarorum cognoscere conatus est, atque sententias; ut ipsi eius libri, epistolaeque testantur. Advertit etiam Baylius, Gobienum societatis ejus hominem fuisse, cujus profecto non intererat populum quemvis Atheum inducere. Quis igitur illius testimonium in hac nostra causa non maximi faciendum existimet? quis, non dicam homines aliquot, sed plures plurium Insularum populos Atheos inventos esse non fateatur?

Antequam ad ista respondeam, aliquid juvat hic de Latronibus ipsis advertere, ut videant adversarii, quamvis Atheos illos fuisse concederemus, se non habituros, de quo magnopere gloriari possint. Ut enim insignem feritatem, ac caetera vitia cum Barbaris aliis communia silentio praetermittam, ita certe imperiti, rerum omnium rudes, ignarique fuerunt ut crudeles terras, ac litus avarum, antequam illuc Hispani migrarent, & bonae artes, & Humanitas omnis, & ipsa Veritas fugisse videretur.

Quid enim? Potestne majus aliquid ad illius gentis inscitiam addi, quae ipsius ignis usum ignoret? Ignorarunt tamen Latrones. Potestne aliquid afferri, quod magis incredibile videatur, quamvis omnino verum, quam nationem integram tanta rerum cognitu faciliorum ignorantia premi, ut Ignem ipsum existere, numquam animadverterit? Numquam Latrones animadverterant. Itaque cum illum primo viderunt ab Hispanis ad inhospitas casas comburendas adhibitum, animal esse putarunt, quod per paleas, ac ligna cum tanto strepitu serperet, eademque devoraret; neque antea sciverunt, quanta eidem animali vis inesset, quam comprimere conati flammas, aut in fugam convertere, manus pedesque ustulatos cum novo quodam doloris vehementissimi sensu retulerunt. Hunc

(*a*) *Contin. des pensées sur la Comete §. XIV. p. 57. &c.*

Hunc igitur ego populum consulam, cum quid homines de Divinitate sentiant, assequi cupio? hunc, inquam, inter homines potius, quam inter bruta animantia recensebo?

Sed tamen hic idem populus levi quadam ex parte notionem Divinitatis servavisse mihi videri solet, quam multo pleniorem, atque clariorem populi servant ingenuis artibus, ac liberalibus disciplinis eruditi. Nam primo quidem licet Hookius nullum Gobieno posse testem opponi conquestus fuerit, eos opponi arbitror posse, qui Barbaros, de quibus loquimur, *Idolorum* esse cultores diserte scribunt, ut Davitius, ut alii (*a*). Etenim qua ratione dicendi sint Ethnici non prorsus omnem Divinitatis amisisse notitiam, non semel explicatum a nobis est.

Deinde quaedam a Gobieno ipso, pluribusque aliis narrata, non obscure, nisi fallor, id ostendunt, quod proposuimus. Putant enim, aut putabant potius, Marianarum Indigenae non modo animos hominum pereuntibus corporibus esse superstites, at in beatas abire sedes, ubi voluptatibus affluant, qui bona soluti morte fuerint; contra vero, qui mala, in Inferna loca detrudi, maximis cruciandos, aeternisque suppliciis. Etenim in iis locis malignum esse spiritum, *Chaysi* appellatum, fabulabantur, qui poenis quibusdam exquisitissimis vexare mortalium animos in deliciis haberet; quin & perpetuis eosdem ab illo torreri flammis, cum primum flammas cognovere, suspicati sunt.

Pretiosum hoc, & illustre vetustissimae traditionis monumentum diceres, nisi mortalium omnium stolidissimi non aliam bonam esse mortem, nisi naturalem, non aliam vero malam, nisi violentam interpretati essent, ac nisi Cayfio illi tam atroci humani generis hosti captivorum sanguine litandum esse judicavissent.

At certe qui ea senserunt, aut nullo modo rationis com-

(*a*) Daviti *de l'Amerique* citatus *in supplement. ad Morerii Dictionar. Art. Marianes.*

compotes dicendi ſunt, atque hinc neque digni, ut in hac noſtra cauſa de ipſis habeatur ſermo; aut praeter Cayſium vim neſcio quam, intelligentia praeditam, ac mortuorum animis dominantem exiſtere ſenſerunt. Nam niſi vim eam agnoviſſent, quomodo aliquid de illa diviſione animorum excogitaſſent, ut alii reciperentur in beatis ſedibus, alii vero ſtatim raperentur ad Tartara? Animi certe omnes ſibi relicti beatarum ſedium iniviſſent viam. Cayſius autem, poteſtate ſibi facta, cum tam ſaevus eſſet humani generis hoſtis, univerſos rapuiſſet ad poenas. Eſſe aliquis igitur debet veluti judex, qui bonos illos animos, aut potius felices, praemiis, caeteros autem poenis addiceret, aut ſaltem a Cayſio addici permitteret.

Praeterea nonne ſtatim ea cogitatio debuit barbaris illis mentibus occurrere; aliquem eſſe qui beatis praeſit ſedibus, qui bonis compleat animos, ac voluptatibus, qui futuros rerum exitus pandat? Mortuos enim eſſe futurorum praeſcios, tam certo ſibi perſuaſerant, ut hinc neſcio quos circulatores, quamdam Divinationis artem ope mortuorum, ut jactabant, exercentes ſummo in honore haberent.

Jam vero ea vis, ille judex, ille coeleſtium ſedium dominator, ac rector notionem, quamvis imperfectam, atque confuſam ingerit ſupremae Divinitatis. Quamobrem Gobienus, qui Divinitatem ab iiſdem Barbaris agnitam eſſe negat, aut non ſatis coſtare ſibi dicendus eſt, ut non pauci fatentur, aut idonea quadam ratione explicandus. Etenim fortaſſe, (quod etiam de Choméo Chiriguanos accuſante, ac de Claenio, eodemque Gobieno Palaos inſimulantibus, dicere potuiſſemus,) Divinitatem ab iis non agnoſci putavit, qui Mundi conditorem, atque Gubernatorem, bonitate, potentia, ſapientiaque maxima praeditum exiſtere, minime faterentur.

Si haec tibi explicatio non ſatis arrideat, & Gobienum tamen defendere velis, vim gallicae vocis, qua ille uſus eſt, ita poteris interpretari, ut Divinitatem tantummodo ne-

neget ab iisdem Barbaris certos quosdam Templorum, Sacrificiorum, & Caeremoniarum, ac Rituum honores habuisse (*a*).

C A P U T XII.

De regione, quae Yedso dicitur prope Iaponiam.

CUM nullam praeseferre Religionem, ac nullam agnoscere Divinitatem, non eamdem omnino rem esse dicendam saepe viderimus, habitatores ejus regionis, quae Terra *Yedso* nuncupari solet (*b*), ab Atheismi calumnia defendere, supervacanei operis labor videri potest. Etenim non alio nomine sunt ejus impietatis accusati, quam quod nulla viderentur habere sacra, nullum invocare Deum, cum vitam in silvis ferarum more tolerarent, & Virgilianum illud in eos optime caderet:

„ *Victum infelicem baccas, lapidosaque corna*
„ *Dant rami, & vulsis pascunt radicibus herbae.*

Quae tamen omnia non esse vera eo magis deprehendimus, quò magis infelices eos populos, & ipsorum mores, atque instituta cognoscimus. Itaque tantum hic aliqua notamus, ut adversariorum levitas, atque temeritas adhuc magis appareat.

Nam primo quidem Hollandi Nautae, qui regionem eamdem an. 1643. diligentius cognoscere curarunt, non illam

(*a*) Nihil de Bruzeno La-Martiniere diximus, quod Gobienum ille de Marianis agens fuerit secutus, atque hinc eadem de ipso, quae de Gobieno statuenda.

(*b*) Dicitur etiam Terra *Iesso*, aut *Yeco*, aut *Eso*, aut aliis nominibus, de quibus vide La-Martiniere. Utrum insula sit, an Asiae Continenti juncta dubitatur. De illa videndus Martini *Descript. de la Chine*. Thevenot *Relat. de la Terre d' Eso Tom. III. Ambassade des Hollandois au Iapon p.* 1. Charlevoix *Hist. du Iapon. Lib. XX. & XXV. &c.*

lam omni prorsus, ut quidam fingunt, Religione vacare, sed aut nihil, aut certe non multum ibi Religionis esse retulerunt. Nam tantummodo, ajebant, notari potuit, Indigenas, cum prope Ignem biberent; quasdam Ignis partes aquae guttis, velut in libaminis morem, aspersisse, & alia levissima quaedam praesetulisse Religionis indicia (*a*).

Caeterum bonos eosdem nautas in populorum moribus cognoscendis minus, quam in superandis fluctibus praestitisse, vel hinc, nisi fallor, cognoscere possumus, quod nullam in Terra *Jesso* publici regiminis esse formam, nullum alterius Dominum esse narraverint. Etenim Hollandos in ea re non leviter fuisse deceptos, ex pulcherrima Charlevoixii historia de rebus Japoniae colligere potes (*b*).

Et ea quidem historia non ex incertis quibusdam ignotorum hominum narrationibus consuta fuit, sed ex litteris, ac testimoniis Catholicorum Sacerdotum, qui pene incredibiles pro Christi promulganda doctrina labores exantlarunt, diligenter omnino, fideliterque collecta. Jam in ea historia de Regulo agitur Civitatis *Matsumay* nuncupatae, atque in eadem Terra *Yedso* constitutae (*c*). Praeterea gravissimum recitatur Hieronymi de Angelis testimonium, qui cum Ecclesiae Christianae fundamenta in ea regione jecisset, mox Barbarorum mores in epistola ad Societatis Jesu moderatores data describens, non modo publici regiminis apud eos formam agnoscit, sed & sapientissimis regi scribit institutis, & legibus (*d*).

N n 2 Sed

(*a*) Vid. *Voyages au Nord Vol. III. Relation de la découverte de la Terre de Jesso, ou Eso, par le Vaisseau le Castricoom en 1643.* Ibi = *Autant que nous en pouvions juger, ces peuples n'ont point de Religion, ou du moins ils n'en ont que fort peu; car on remarqua seulement, que lorsqu'ils buvoient auprès du feu, ils jettoient quelques goutes d'eau en divers endroits du feu, comme par forme d'offrande* =.

(*b*) Charlevoix *Histoire du Japon*.

(*c*) E. g. *Tom. V. Hist. du Japon Lib. XV.*

(*d*) Vid. eodem libro. Ibi p. 21. P. Hieronymi De Angelis Soc. Jesu epistolam, illam in pauciora contrahens, haec etiam habet = *Cette Nation n'a qu'une idée fort confuse*

Sed ut id persequamur, quod nostra magis intereſt, ejuſdem Hieronymi teſtimonio fretus narrat Charlevoixius infelici nationi non eſſe, niſi valde confuſam Divinitatis notitiam. Magnis enim, ut ipſe teſtatur, honoribus Solem, Lunamque proſequitur, cum bonorum omnium eſſe putet auctores. Regem praeterea neſcio quem populus idem veneratur, quem corporeis oculis obnoxium non eſſe fatetur, Montibus, Silvis, Maribus, atque Fluminibus dominantem; ex quibus omnibus ea quae ſuppeditent ad cultum, & ad victum tam facile ſibi homines acquirant, & parent. Nihilominus & Sacerdotes ipſis deſunt, & ritus, & quaevis publicae Religionis forma, ut vel hinc videas, quod hujus capitis initio diximus, mirifice confirmari.

Apud eumdem Charlevoixium (*a*) Maffeji teſtimonium legimus aſſerentis non aliam Barbaris noſtris eſſe Religionem, quam quod Coelum adorent; quae quidem verba a Scriptoribus quibuſdam aliis fere deſcripta videri poſſunt (*b*).

At neceſſe non eſt in re ſatis, opinor manifeſta, jam alios vocare teſtes, aut Scriptorum verba deſcribere. Potius obiter hic iterum adverſarii monendi ſunt, ut non ita facile Viatoribus omnibus, aut Nautis aures praebere velint; aut potius, ut non ita temere ad alienos ſenſus eorum verba contorqueant.

CA-

fuſe de la Divinité; elle rend des grands hommages au Soleil, & à la Lune, qu' elle regarde, comme les Auteurs de tous les biens. Elle révère néanmoins un Roi inviſible, a qui elle pretend qu' appartiennent les Montagnes, les Forêts, les Mers, & les Rivieres, d' où les hommes tirent toutes les choſes nécesſaires à la vie; mais il n' a aucun culte reglé, & on ne voit à Matſumay ni Prêtre, ni aucune pratique extérieure de Religion =

(*a*) Citat, = *le P. Maffei au cinquième Livre de ſes Lettres, ſur les Mémoires des Chinois* = ibi inter alia = *Ils n' ont point d' autre culte religieux, que celui d' adorer le Ciel* =.

(*b*) E g. *in Supplem. ad Morer. Diction.* legitur = *Ils n' ont aucune Religion, ſi ce n' eſt celle d' adorer le Ciel, & les Aſtres &c.* =

CAPUT XIII.

Occasione a Sinicis Monumentis accepta, Digressio fit ad probandum, contra nostros adversarios, Mundum ab aeterno tempore non esse.

CUM gentes immanitate barbaras, & liberalium artium prorsus ignaras, aliquo Divinitatis tangi sensu, hactenus ostenderimus, aequum est, ut de quibusdam humanioribus jam agamus, quas non omnino, sed magna tamen ex parte Ἀθεότητος insania laborare, quidam aut non satis eruditi, aut non satis aequi rerum aestimatores arbitrantur. Ac primo quidem Sinae, a Barbaria, de qua nuper egimus, non ita longe dissiti, defendendi occurrunt (a); in quibus nempe plurimum adversarii confidunt.

Sed antequam de Sinis litterarum gloria florentibus; hos enim Athei sibi praecipue vindicant; hos Atheis concedi, praeclarus ille Atheorum patronus suo quodammodo jure postulare sibi videtur; hos Graeculi nostri aut damnandos esse, aut certe non absolvendos, eo supercilio pronunciant, ut Minois cujusdam partes, aut Rhadamanti commissas iisdem fuisse dicas: itaque antequam de Sinis iisdem ago, quorumdam adversariorum hoc loco temeritatem, & inscitiam castigandam puto. Etenim cum de Sinis agendum esse audiunt, magnos animos tollunt, ii praesertim, qui mundum ab aeternis antea temporibus fuisse defendunt. Quare non modo idem a Sinis praesidium, quod a reliquis populis, Divinitatis, ut ajunt, cognitione carentibus, petunt,

(a) Nihil addimus de Japponiae philosophis, quamvis eorum pars Atheismi postuletur, quod satis eos vindicaverimus, ubi de doctrina egimus Buddae tributa. Eo enim nomine cum aliis Indis ipsi accusati sunt. Alia quidem apud eos est Secta, quae Diis providentiam adimit. At crassum hunc errorem ab Atheismo distinguendum esse, alio loco docuimus.

tunt; sed & sacram Mosis historiam arguere mendacii Sinicarum ope Tabularum, & errorem, quo tantopere delectantur, auctoritate satis probata tueri se posse confidunt (*a*). Liceat itaque nobis hoc in opere, quae laesam historiae di- gni-

(*a*) Monumenta Sinarum etiam Increduli alii Θεοπνευς Scripturae anteponunt, e. g. Voltaerius *Essai sur l'Histoir. Génér. Ch. I. Philos. de l'Histoir. Ch. XVIII.* Hujus etiam Scriptoris eo tandem evasit audacia, ut dubitaverit cum impiis, quos impugnamus, an Deus Creator Mundi sit agnoscendus. Ita enim apud Nonnot *Err. de Volt. Avant-Prop. T. II.* qui citat. *Mélang. Poëm. sur la Loi naturelle* = *Y a-t-il un Dieu Créateur? Ce qui est certain, c'est que tous les anciens Philosophes ont enseigné l'éternité du monde: c'est que toute l'antiquité a cru la matiere éternelle* = Quare mirum non est eumdem cecinisse (initio Poëm. *sur la Loi naturelle*)

Soit qu'un Etre inconnu, par lui seul existant,
Ait tiré depuis peu l'Univers du néant,
Soit qu'il ait arrangé la matiere eternelle,
Qu'elle nage en son sein, ou qu'il régne loin d'elle &c.

Quod autem ille antiquos omnes Philosophos Mundi aeternitatem credidisse, tam confidenter pronunciat, ad eam pertinet impudentiam, cui parem, ut alio loco significavimus, difficile invenias. Profecto Aristoteles (*Lib. I. de Coelo C. 10.*) se ante alios omnes mundi aeternitatem asseruisse gloriatur. Cum autem Aristotelem produco, eum nempe testem produco, qui non modo acutissimo pollebat ingenio, sed exquisita quadam eruditione, ac veteris philosophiae notitia florebat. Quare dicendum est ante Aristotelem, sin minus neminem, certe admodum paucos, eosque non ita magni nominis, in eam ivisse sententiam. Jonici profecto philosophi Mundum aliquo tempore productum opinabantur, quamvis materiam ipsam aeternam statuerint. At quaestio de Mundi aeternitate cum alia de aeternitate materiae imperite confunditur. Plato quidem a recentioribus quibusdam discipulis, iis praesertim, qui Scholae Alexandrinae praeerant, ita explicatus est, ut cum Aristotele consentiret. Ejus praesertim illa verba producta sunt ex Timaeo = Πᾶσα ἀνάγκη τόνδε κόσμον εἰκόνα τινὸς εἶναι =. *Omnino necesse est mundum alicujus imaginem esse* = Cum enim semper eadem ea necessitas fuerit; hinc semper fuisse mundum ex mente Platonis, recentiores illi Platonici colligebant. At facile est ea verba sic explicare, ut non aliud significent, nisi hunc mundum, siquidem Deus illum velit existere, ipsius imaginem Dei esse debere. Platonis certe libros legenti manifestum est, non aliam celeberrimi philosophi sententiam fuisse, quam a Diogene Laërtio *de V. Phil. l. 3.* relatam = *Duo omnino esse rerum principia, Deum, atque materiam. Illum & mentem, & caussam appellat. Esse autem materiam informem, & infinitam; ex ea concretiones fieri. Ea cum aliquando temere, & inordinate move- vere-

gnitatem contra impios defendimus, hanc quoque controversiam leviter, & cursim attingere.

Primum enim illud est, in quo admirer hominum levitatem Sinicis monumentis quibusvis fidem habentium, quod certa nolint ab incertis ullo modo secernere. Nam si de tabulis quibusdam sermo sit, quae seriem annorum a saeculis Diluvio longe recentioribus auspicantur, quin gravissima iisdem tribuatur auctoritas, nihil in hac quidem disputatione repugno. Sin autem de aliis agamus, quae longe plura saecula, quam sacrae, vel etiam profanae historiae, videntur inducere, non alia ratio est, cur ab incredulis nostrorum temporum tantopere laudentur, nisi quod sacris iisdem libris contraria docere videantur.

At advertere debuerant & contra sacrorum librorum historiam nihil posse produci, quod non facile dissipetur, & seriem saeculorum, quae ab iisdem sacris libris eruitur, profanorum quoque Scriptorum, omnium fere aetatum, ac gentium, testimoniis mirifice confirmari; quod prae caeteris inter antiquos Eusebius, inter recentiores Grotius (*a*) observarunt. Sed contra Sinica illa monumenta, quid tandem est, quod objici jure non possit?

Sciunt enim homines in historia gentis illius cognoscenda diu diligenterque versati, tertio fere ante Christum Saeculo, tertio item post Confucium, in Sina Regem, aut Imperatorem, ut vocant, extitisse, qui litteris, ac litteratis, & studio deditis hominibus crudele bellum indixerit. Hunc porro ita saeviisse, ut doctos homines universos, eorumque libros perdiderit, & bibliothecas omnes ferro, flammaque vastaverit. Eos tantummodo libros immanis bellua salvos esse

veretur, a Deo ait in locum unum coactam, quod ordinem temeritati praestare censuerit = quae profecto Mundi originem in tempore declarant. Multa hic de Stoicis, ac de ipsis Epicureis differere possemus. At necesse nihil est in Voltaerii erroribus refutandis hoc loco longius immorari.

(*a*) Eus. *Praep. Evang. L. I.* Grot. *de Verit. Relig. Christ. L. I.* §. 16.

esse jussit, quibus medicorum, aut agricolarum, aut fortilegorum artes continerentur. Optima quidem foemina Confucii, ac Memcii libros intra parietem, glutine, ut quidam ferunt, illitos, abdidisse traditur, ne prorsus cum tanta litterarum jactura interirent. Sub eadem tempora paucos quosdam libros, qui e tanta clade supererant, humaniores quidam Sinae in cavernis, aut in majorum sepulchris occuluerunt. Cum vero pessimus ille bonarum artium inimicus multos annos regnaverit, ac durissima rei Sinensium publicae tempora, per annos ab ejus morte fere 40., consecuta fuerint, foedissima regiones illas inscitia occupavit, ut jam nemo fere in illis esset, qui non modo conficere libros, sed & legere, aut auderet, aut posset. Tandem aliquando litterae coeperunt efferre caput, aut potius reviviscere, familiae quintae Regum beneficio excitatae, qui satis intellexerant, salutem civium, & rei publicae incolumitatem doctorum praecipue hominum artibus contineri. Tunc primum libri, de quibus diximus, cum ingenti bonorum laetitia apparuerunt, sed vel annorum injuria, vel etiam locorum, in quibus delituerant, madore corrupti. Quamobrem optimi litterarum patroni, ac pene parentes curarunt, ut quam optime fieri posset id temporis emendarentur, lacunasque supplerent illi seniores, qui se porro pueros aliquid a majoribus natu didicisse gloriabantur (*a*). Quis jam hinc recte concludi non videt, ut librorum, quos nunc habent Sinae, aut non tanta sit, quanta dicitur antiquitas, aut non ea certe debeat esse, quam iisdem Sinae, nec non Europaei quidam tribuunt, auctoritas? Quis enim Senes obliviosos multa de suo addidisse non suspicetur?

At quod conjecturae loco ponimus, ipsa monumenta magis aperte declarant, sine ullo partium studio considerata. Multa enim in iis deprehendimus, quae *Calculum*, ut vocant,

(*a*) Vid. du Halde *Descript. de la Chine*. Nomen autem Imperatoris, de quo loquitur, tam crudelis litterarum hostis erat *Xi-hoam-ti*.

cant, Aſtronomorum non ſuſtinent, multa ineptis fabulis depravata, multa temere ficta, multa cum reliquis manifeſte pugnantia (*a*). Alia praeterea ſunt, quae doctiſſimi homines De-la-hirius, Caſſinius, Valſechius (*b*), Niccolajus, & ipſe Freretius (*c*) in medium attulerunt, ut oſtenderent Χρονολογίαν ab iis monumentis erutam non poſſe cum Moſaica niſi temere comparari.

Praeterea quae de temporibus Fohio Rege antiquioribus narrantur = *Sinae ipſi*, ait graviſſimus auctor Martinius in Hiſtoria Sinica, *pro ſuſpectis habent, ut quae falſa, & ridicula quam plurima complectantur* = Contra vero, quae poſt Fohium accidiſſe dicuntur = *certiſſima*, inquit idem, *Sinis habentur, ea maximè, quae ad annorum ſupputandam rationem ſpectant* = Atqui tempora ejuſdem Fohii cum Χρονολογία Moſai-

(*a*) Vid. Euſeb. Renaudot *Obſerv. in Iouvencii Hiſtor.* quamvis hic auctor caute ſit legendus, Nicolaum Longobardum *To. II. Epiſtol. Leibn. p.* 28. Samuel. Pufendorf. *Introd. a l'Hiſt. L. VI. C. II.* & qui philoſophiae ſcribunt hiſtoriam.

(*b*) Sufficiat afferre verba Cl. Valſechii, qui cum iis, quos laudavi, Sinenſi *Chronologiae* dignitatem detrahit *L. I. p.* 59. = *Primieramente a cagione degli sbagli, che vi s'incontrano intorno all' Ecclissi, ed altre congiunzioni celeſti in quegli Annali notate: inoltre perchè quella ſterminata eſtenſione d'anni, che in eſſi ſcorgeſi, non è già reale, ma immaginaria, altro non eſſendo che il riſultato di periodi aſtronomici inventati per dar la congiunzion de' Pianeti in certe coſtellazioni: finalmente perchè, ſiccome il lodato Signor Freret più d'ogni altro forſe in tal materia perito fa vedere nelle ſue Memorie preſentate all' Accademia di Parigi; i Regni di Yao, e di Chuna, due Fondatori di quella Monarchia, hanno finito ſolo 1991. anno prima dell' Era Criſtiana, e per conſeguenza non ſolo ne' ſui principj non oltrepaſſano, ma nemmeno giungono all' Epoca della Creazione o del diluvio poſte da Mosè* =.

(*c*) Freretius, (*Mr. Freret Secr. perpet. de l'Ac. R. des Inſcr. & Bel. Lettr.*) in Sinicis rebus, atque adeo in tota antiquitate ſcrutanda apprime verſatus, magnam ſibi apud homines doctos famam comparaverat; quam tamen opus poſthumum non leviter maculavit ipſius nomine in lucem emiſſum. Opus illud eſt inter ea, quae Vetus ipſum Parlamentum Pariſienſe ferre non potuit, ſcilicet *Examen Critique des Apologiſtes de la Religion Chrétienne &c.* Vid. orationem Seguierii habitam in Parlamento Pariſienſi, de qua etiam alio loco diximus.

ſaica a noſtris auctoribus haud aegre componuntur (*a*). Quid quod Vir doctiſſimus Goguetius non modo affirmat, ſed etiam probat, Sinarum hiſtoriam, in iis, quae uſque ad annum ante Chriſtum 206. tradit, nullam omnino mereri fidem? (*b*) Quid quod graviſſimi Viri teſtantur Sinicam Χρονολογίαν ab iis tantum laudari, qui eam ignorant? (*c*).

Sed quando Tolandi, ac Spinoſae diſcipuli adeo ſunt indociles, ut non ſe patiantur iis rationibus a ſententia dimoveri, rogamus, ut ſibi ſaltem ipſi conſtent, neque ad libidinem eadem monumenta, cum favere videntur, laudibus extollant, cum adverſari, contemnant, atque rejiciant. Ecce enim eadem monumenta, quae Moſis hiſtoriae homines leviſſimi opponunt, mundum aliquando initium habuiſſe, cum antea non eſſet, diſerte narrant.

Optime enim Coupletius, qui Tabulam, ut ajunt, Chronologicam Imperii Sinici latinae conſuetudini tradidit, ſcriptum in ipſo proaemio reliquit = *Et vero quod creationem Coeli, ac Terrae, maris, ac foeminae determinatis temporibus aſſignent, jam ſatis clare fatentur, non extitiſſe Mundum ab aeterno ..... adeoque facile eſt ratiocinando hic conficere, Numen aliquod ſupremum Sinenſes cognoviſſe, a quo haec omnia certis temporum intervallis procreata ſunt* =.

Quid ad haec aeternitatis mundi defenſores, callidi nimirum, atque verſuti? Callidos cum Cicerone voco, quorum ingenium, ut manus, uſu fortaſſe obcalluit, verſutos ve-

(*a*) De *Chronologia* Sinarum, quod ſpectat ad rem noſtram, legendum omnino eſt praeclarum opus Joſephi Antonii Conſtantinii, cui tit. *La verità del Diluvio Univarſale &c.* Vid. *P. I. Sez. VI. a §. XXIV. p.* 214.

(*b*) Goguet *Origine des Loix To. III.* 3. *Diſſertat.* Hic etiam praeclarus Auctor paulo ante ſcripſerat, quae notatu digniſſima ſunt = *Ce ne fut ..... que plus de* 500. *ans après la deſtruction des monumens, c'eſt-à-dire l'an* 37. *avant I. C. qu'on vit paroître (chez les Chinois) un corps complet de l'ancienne Hiſtoire. L'Auteur même Tſë Matſieune qui la compoſa, eut la bonne foi d'avouer, qu'il ne lui avoit pas été poſſible de remonter avec certitude* 800. *ans au-delà du tems au quel il écrivoit* =.

(*c*) Vid. *Le Iournal des Savans Mars* 1758.

vero, quorum celeriter mens versatur. Dicent profecto nihil esse, quamobrem Sinica monumenta, cum Hebraei Mosis narrationi contradicunt, debeant a nobis repudiari; at cum initium mundo constituunt, id afferre, quod nulla ratione probari possit: a quibus ita dissentio, ut omnino contrarium affirmem.

Etenim cum narrationi Mosis contradicunt, & humanae, qua nulla magis perspecta sit, & divinae, qua nulla major esse, vel fingi possit, auctoritati contradicunt: qua quidem de re nihil attinet fusius hoc loco disputare, cum pleni sint sapientum libri luculentis argumentis, invictisque rationibus, queis impiorum hominum Mosi obtrectantium retundatur audacia (*a*). At cum Sinica monumenta Mundum aliquo tempore natum fuisse confirmant, & cum historia reliquarum gentium, & cum ipsa philosophia mirifice concinunt.

Etenim non modo Hebraeorum, Phoenicum, Ægyptiorum, Assyriorum, Persarum, Arabum origines divinae litterae indicant, sed & Sicyoniorum, Thebanorum, Arcadum, Atheniensium, Spartanorum, Doridum, Corinthiorum, Cretensium, Eleorum, Macedonum, Italorum, aliarumque suis cognitarum temporibus gentium initia Graeci Scriptores prodidere (*b*).

Iidem tradunt, initio genus hominum in agris, vel in silvis, belluarum more degentium, non artes, non ullum scientiae genus coluisse, neque alia, quae ab bene, beateque vivendum necessaria ducimus. Tum homines extitisse divina quadam vel cogitandi, vel eloquendi facultate a natura instructos, qui reliquis, ut civilem societatem, communitatemque conflarent, fuerunt auctores: denique primum pagos,

 dein-

(*a*) Vid. Cl. Alphons. Niccolai *Diss. e Lez. di Sacra Scrit. To. II.*

(*b*) Vid. Bochart. *in Geog. Sac.*, Pezron. *de antiq. temp.* Marsham *in Chron.* Stillingfleet *in Orig. Sacr.* Shuckford *in Hist. Mun.* Fourmont in *Sanchun. Hist. Univers.* Anglorum, & alios passim.

deinde majora oppida, postremo amplissimas urbes fuisse constructas, quarum conditores nominatim appellant.

Illud etiam apud eos cernere licet, exiguis sane finibus cujusque Reguli, seu potius Patrisfamilias auctoritatem sub ea prima tempora fuisse contentam: Post autem nescio quem hominem, dominandi cupiditate motum, finitimos, ut imperio suo parerent, cogere voluisse.

„ Hinc hominum generi caedes, hinc praelia nata,
„ Hinc brevior dirae mortis aperta via est.

Hinc iidem narrant, omnia quae ad pacis, ac belli rationem spectant, initium habuisse: quod vero non possent homines, ne alter alterum laederet, sine publicis quibusdam, atque perpetuis regi sanctionibus, eo sapientissimos extitisse Legum latores, ut Moysem apud Hebraeos, Zoroastrem apud Persas, Orpheum apud Thraces. Lycurgum apud Spartanos, Theseum, Draconem, atque Solonem apud Athenienses, Pythagoram apud Magnae Graeciae Colonos, aliosque non paucos.

Quid plura? Initia enim gentium suarum & ipsi ponebant Ægyptii, & Phoenices, & Chaldaei, & Persae, quamvis ea de mundi ortu narrarent, quae ne illi quidem jam crederent, qui numquam philosophum pictum, ut dicitur, viderunt (*a*).

Jam

(*a*) Doctissimi Scriptores facile demonstrant insanum esse laborem illorum, qui Ægyptiam, aut Chaldaeam Χρονολογιαι Mosaicae opponunt. Nobis verba Cl. Constantinii describere liceat ex laudato libro *La Verità del diluvio &c. P. I. Sez. VI. §. 71. p. 261.* = *Un' altra osservazione in appresso cade in acconcio, cioè, che di quante Città furono fabbricate dagli Uomini, non vi è Storia vera, antica, ne moderna, che ne dimostri alcuna, che abbia origine di là dal Diluvio. I Caldei professavano 470. mille anni di Regno; ma Babilonia sua Capitale non potè mai farsi più antica di Belo, che la fondò. Gli Egizj parimenti, che tanta antichità pretendevano, mai seppero dimostrare in qual Città regnassero prima i Dei, e Semidei; poichè Tebe, e Menfi, Sedi de' loro Re Tebani, e Menfiti erano state fabbricate dagli Uomini di quà dal*

Jam porro argumentum, quod a rerum humanarum historia ducitur, ipsum Lucretium cum reliquis Epicureis vera fateri coëgit. Hinc enim cecinit (*a*):

„ Si nulla fuit genitalis origo
„ Terrai, & coeli, semperque aeterna fuerunt,
„ Cur supra bellum Thebanum, & funera Trojae
„ Non alias alii quoque res cecinere poëtae?
„ Quo tot facta virum toties cecidere, nec usquam
„ Æternis famae monumentis insita florent?

Ac sane credibile non est homines, qui saecula nobis cognita tota aeternitate praecesserunt, adeo vel antiquitatis, vel gloriae suae negligentes fuisse, ut non ea litteris consignarent, quibus & suae, & suorum famae, ac nominis immortalitati consulerent. Homines certe, quales postremis hisce saeculis novimus, nihil fere habent antiquius, ubi ingenio, litteris abundent, & otio, quam ut vetustatis monumenta colligant, neque vel belli, vel domi gesta praeclare interire patiantur. Gloria enim magno quisque vir ingenio ita ducitur, ut nisi aut praecellens quaedam virtus, atque divina, aut necessaria multarum procuratio rerum, aut foediores cupiditates, & vitia alio animum avertant, atque traducant, in ea sibi comparanda dies, ac noctes urgeri videatur. Neque vero multum iis est fidendum, a quibus humana gloria describitur.

„ Par

dal diluvio. Le stesse Piramidi, moli innalzate all' eternità dalla vanità di quei Re, è noto esser state erette circa 1400. *anni dopo il Diluvio; e basta sodisfarsene in Monsig. Bianchini, in Marshamo, ed in altri eruditi antiquarj* = Optimè etiam illa Bentleyus, Vir acutissimus (*Refut. de l' Athëism.*) = *Permis a qui le voudra de venerer les Antiquitez de la Chaldée. Pour moi je ne saurois le faire, quand je considere, que dans une longue suite de siecles leurs Observations n' allérent pas jusqu' à decouvrir que la Lune est un corps opaque, & qui reçoit du Soleil sa lumiere* =.

(*a*) *Lib. V. Ver.* 325.

„ *Par levibus ventis, volucrique simillima somno.*

Nisi enim ad aliquam ex iis, quas attulimus, classem pertineant, hi magis, quam caeteri, abripiuntur amore laudis. Nam & si quos de contemnenda gloria scribunt libros, nomen iisdem suum, ut acute Cicero notat, inscribunt, & ea jactant in circulis, quae sibi hominum, oculo irretorto spectantium quidquid falso vulgus amat, nomen, gloriamque concilient.

Hinc postquam Cadmus litteras Graecos docuit, annis ante Christum fere 1494., principio quidem non ita multi vel in ipsa Graecia scribebant: multis enim carebant ad scribendum praesidiis: at ubi ea comparata sunt a summis viris, caeterisque communicata, tot librorum millia, quot sane necesse non fuerat, terris incubuere.

Hebraei vero, & Ægyptii, quae nationes ipsis Graecis antiquiores habitae sunt; ut de aliis sileam; neque enim, si brevitati consulere cupimus, omnia possunt afferri; illae, inquam, nationes libros habebant multo ante conscriptos, quam Graeci suos; Hebraei quidem Mosaicos, aliosque auctoritatis omni ex parte spectatissimae; Ægyptii vero suorum maxime Sacerdotum, in quibus cum multis fabulosis, multis etiam impiis aliqua scitu digna continebantur, & a quibus doctiores Pythagoras, & Plato rediisse dicuntur.

Quam ingens autem recentioribus aetatibus librorum numerus extiterit, illi demum ignorant, qui numquam bibliothecas ingressi sunt, aut litteras minime didicerunt. Lepide enim, ut caetera, queritur Horatius, quod:

„ *Scribimus indocti, doctique poëmata passim,*

& Juvenalis perstringit, quos

„ *tenet insanabile multos*
„ *Scribendi Cacoëthes.*

No-

Nostra quidem hac aetate utinam tot librorum auctores essent, quot ii sunt, qui libros in lucem emittunt! in quorum bene multos illud cadit, quod ab Apollodoro Atheniensi de Chrysippo dictum accepimus = *Si quis de Chrysippi libris tollat, quae aliena sunt, vacua papyrus relinquetur* =.

Quae cum ita sint, quis animum inducat, veteres illos, qui ante sex annorum millia per totam aeternitatem terras incoluerunt, numquam eo gloriae amore pulsari sese passos esse, ut ad scribendum operam suam, studiumque omne conferrent; aut (si adeo germanae, solidaeque virtutis amore flagrabant, ut gloriae umbram despicerent) numquam, ut generi prodessent humano, quod est virtutis ac sapientiae maxime proprium, cogitationes suas litteris mandare voluisse?

Sed quid ego ista persequor, cum artes omnes, tum quae in veri contemplatione consistunt, tum quae aliquid moliuntur, & faciunt, non ita multis abhinc saeculis initium, & incrementa habuisse compertum sit? quod genus ipsum humanum habuisse initium, nisi fallor, satis aperte demonstrat. Quamobrem ipse Lucretius hoc etiam argumentum plurimi fecit, atque illa scripsit (*a*):

„ *Quare etiam quaedam nunc artes expoliuntur*,
„ *Nunc etiam augescunt, nunc addita navigiis sunt*
„ *Multa, modo organici melicos peperere sonores*:

atque alia satis eleganter. At, quod gravius est, doctissimus Romanorum Varro vix ullam, sua cognitam aetate, artem superasse mille annorum antiquitatem auctor est (*b*).

Arabes autem majores suos primos fuisse gloriantur, qui coelorum motus observaverint. Ægyptii quidem, atque Chaldaei, haud facile illis hanc laudem concedunt, quam sibi praereptam putant. Illud tamen Ægyptii melio-

(*a*) *Lib. V. v.* 333.

(*b*) Ap. Polydorum Virgil.

liore sibi jure videntur asserere, quod primi Geometriam excogitaverint, Chaldaei vero. quod *Horologium*, ut vocant, *Solare*, si Herodoto (*a*) fides, primi descripserint. Medicinae artem ipsi etiam Ægyptii invexisse dicuntur, a quibus fortasse, ut Thales Milesius Astronomiam, sic facultatem eam primus Hippocrates hausit, & inter Graecos exercuit: Apud quos Herodoti aetate, cum remediis egerent, in viis, atque plateis exponebantur aegroti, ut, qua ratione juvari possent, qui eam experientia forte didicissent, transeuntes indicarent. Phoenices omnium primos construxisse naves, omnes consentiunt auctores. At exteris cum nationibus negotiandi artem, primi videntur invexisse Carthaginienses.

Graeci quoque, cum ingenio excellerent, multa excogitarunt humanis usibus opportuna. Nam & Phido Argivus, teste Plinio cum aliis, ponderum ac mensurarum, nec non monetae inventor fuit, & a Corinthiis contra Corcyrenses primum, teste Thucydide, initum est navale certamen, & Musices elementa, quemadmodum alia multa, primus Pythagoras docuit, & apud eosdem Graecos pingendi ars initium videtur, & incrementa accepisse, & primus apud eos in statuis membra Daedalus effinxit, &, quod longe pluris aestimandum est, quam caetera, quae attulimus, universa, primus apud eos divinus ille Socrates philosophiam ad fingendos hominum mores e coelo revocavit.

Jam temporibus ab aetate nostra non adeo dissitis mirabilem magnetis usum, tormenta, quibus utimur, bellica, eorumque moderandorum artem, *Typographiam* demum, aliaque non pauca primum in lucem prodiisse scimus, illudque Senecae verissimum esse comperimus = *rerum natura sacra sua non simul tradit* =. Sed & illud dolemus, quod a necessariis, & utilibus artificiis ad mollia quaedam, ac nimis delicata defluximus. Nam & auribus voluptates inventae

(*a*) Herodot. *L. II.*

tae ſunt, & oculis, & reliquis ſenſibus, plures profectò, quam neceſſe fuerat: Niſi quod poſtremis hiſce ſaeculis duobus, ut optime Cheynius advertit, liberaliſſima ſtudia Matheſeos longe majores, quam reliquis omnibus aetatibus, progreſſus habuerunt.

Quae cum ita ſint, dubium videri non poteſt, quin, ſi quaevis hiſtoriae monumenta conſulamus, ea non modo mundum non aeternum, ſed neque a pluribus exiſtentem ſaeculis, quam Moſaica ferat *Chronologia*, nobis conſtantiſſime exhibeant.

Vidit id epiſtolarum Perſicarum auctor, nec tamen illico manus dedit. Utinam Gallus ille ſatis notus, cum morti proximus non *Perſice*, at *Chriſtiane* mori curavit, ita veritati aliquando manus dederit, ut eorum, quae contra ipſam non uno in opere ſcripſerat, veniam ſit aſſecutus. Ita ergo ille in epiſtola quadam ex illis, quas diximus (*a*). = *Hiſtorici omnes de primo humani generis parente loquuntur: nobis naturam humanam quaſi naſcentem exhibent* = Quin ergo, ſi quid apud te ponderis doctiſſimorum, & clariſſimorum hominum auctoritas unquam habitura eſt, quae narrant illi omnes, inter veriſſima recenſenda putas? Ipſum audiamus (*b*) = *Nonne naturae*, inquit *conſentaneum eſt cogitare, Adamum ab aliquo communi infortunio ereptum fuiſſe, ut a Diluvio Noëmum, & hos magnos eventus nihil raros fuiſſe ſupra terram, poſt mundi creationem?* =

Quod mundi creationem agnoſcere ſeſe profiteatur, non cenſet cum eo pugnare, quod ſemper mundus extiterit. Sed mundi annos numerari non poſſe ullo modo cen-

(*a*) *Ep.* 99. = *Tous les hiſtoriens nous parlent d' un prémier Pére: ils nous font voir la nature humaine naiſſante* = Auctor eſt celeberrimus Monteſquièus, cujus morientis παλινῳδία ſatis vulgata eſt. Contra impium librum, de quo loquimur, vide *Les Lettres Perſannes convaincues d' impieté*.

(*b*) *Ib.* = *N' eſt pas naturel de penſer qu' Adam fut ſauvé d' un malheur commun, comme Noé le fut du déluge; & que ces grands évenemens ont été fréquens ſur la terre depuis la création du monde?* =

fet, & ad id probandum praeclarum fcilicet argumentum affert, ac novum. Nempe Deus, inquit, cum prius non habeat aliquid, neque pofterius, fi femel aliquid voluit, femper voluiffe dicendus eft.

Quod quidem argumentum abhinc annos quingentos D. Thomas propofuit, ac luculentis profecto verbis eodem in libro (*a*) diffolvit; ex quibus illa fufficiat afferre = *Divinae voluntatis*, inquit, *non retardatur effectus, quamvis non femper fuerit voluntate de eo exiftente. Nam fub voluntate divina cadit, non folum quod ejus effectus fit, fed quod tunc fit. Hoc igitur volitum, quod eft, tunc creaturam effe, non retardatur, quia tunc incoepit creatura effe, quando Deus ab aeterno difpofuit* =.

Si quis nebulones iftos probe perfpectos non habeat, miretur profecto, quid fit, quod, cum fummos proximarum aetatum homines, per contemptum fuperftitiofos appellatos, ne flocci quidem facere videantur, ex illorum tamen libris argumenta fere omnia corradant, quibus Chriftianos oppugnent: porro autem refponfiones in iifdem libris iisdem fubjectas argumentis aut non legant, aut non intelligant, aut, quod propenfius eft ad fimilitudinem veritatis, ita fe gerant, ac fi vel nunquam illas legerint, vel numquam intellexerint (*b*). Ego tamen ifta non miror, qui jampridem, quale fit ejus generis hominum ingenium, probe didicerim. Non illi fcribunt, ut veritati confulant, aut profint caeteris, fed ut indoctos in fui admirationem excitent, eifque fuorum errorum merces obtrudant. Ut id affe-

(*a*) *Lib. II. con. Gent.* de quo recte Valfechius *L. I. p. 62* = *S' invitano i Libertini a leggere i soli otto Capitoli, in cui tratta S. Tommaso da tutti i suoi lati la quistione dell' eternità del Mondo; e impareranno ciò che dir voglia sublimità d' ingegno, e giustezza di ragionare* =.

(*b*) Quae dicimus hoc loco non modo ad Spinofiftas, aut reliquos Atheos, verum ad omnes univerfe Incredulos noftri temporis quadrant. Vid *Dictionn. Antiphilof. Tom. II. Art. Meslier.* Vid. etiam Gerdilum *Introd. allo studio della Religione*, qui praefertim Bolingbrockio id exprobrat.

assequantur, nullum non lapidem movent: nihil homine, qui sit honesto loco natus, indignum, nihil sibi vetitum putare videntur. Veritatis illi sunt hostes: dum ea cadat,

„ *Dolus, an virtus quis in hoste requirat?*

Eam quoque artem sequuntur, ut, cum verborum elegantium calamistris lascivientem orationem exornent, tum, velut ex Phoebi tripode oracula fundentes, aut mortalium magistri ex Deorum descendentes aliquo Concilio, fidenter sane ac plenis buccis maximos errores, ac turpissima mendacia pronuncient. Iidem nihil tam vereri videntur, quam ne suos errores non saltem novis rationibus munivisse videantur. Haec ergo agit epistolarum Persicarum infelix auctor, cum saepe alias, tum etiam ubi argumentum, quod diximus, sane futile, non autem apertissimam responsionem ex Divo Thoma, vel aliquo D. Thomae discipulo describit.

Sed & illud novum non est, quod de Diluvio, aut non absimili calamitate scribit, a qua forsitan incolumis Adam evaserit; ut hic humanum deinde genus propagaverit, ejus auctor propterea dictus, omniumque hominum parens. Quis enim vel in Scholasticorum libris (*a*) non eos Atheos legit reprehensos, qui, ut Mundum ab aeterno tempore existere defenderent, diluviales aquas statis temporibus, quibus certus astrorum factus est concursus, tellurem universam obruentes, omnia perdidisse, & artium inventa, & animalium genera, credulis hominibus persuadere conati fuerant?

Etenim illi, quamvis omitterent, quod Physici norunt, Diluvium id genus non potuisse, nisi a Deo sceleribus, ac scelestis irato, immitti (*b*), una interrogatiuncula, eaque

 per-

(*a*) Vide e. g. Paul. Segnerum *L'Incred. senza scusa P I.*

(*b*) Bentleyus, quem nuper laudavimus, opportune advertit (*Réfutat. de l' Atheisme*) quod si tota athmosphaera in aquam converteretur, haec = *ne feroit qu' un orbe de 32. pieds de profond, ce qui s' ecouleroit*

perſpicua impudentiſſimorum hominum conſtrictam tenebant audaciam. Etenim, inquiebant, num ne quis a naufragio totius humani generis ſemper evaſit incolumis, an nemo unus? ſi alterum affirmes; quis tibi aſſentiatur, neque ipſum, neque alios, qui ab eo ducebant originem, & qui ſuam ei vitam, atque fortunas referebant acceptas, tantam rem, tam celebrem, tam ſcitu dignam litteris mandaviſſe? (*a*) ſi alterum velis, jam Deum agnoſcas oportet, quem ut e medio auferres, neque genitum mundum, & aeternum ſuſpicabaris. Quis enim poterat, niſi quaedam ſa-

roit bien vite dans les cavités de la Mer, ou dans les lieux bas de la Terre, bien loin de rien faire, qui approchât d' un Deluge universel. Mais, ou prendre même le poids immenſe, qui eſt neceſſaire pour comprimer la force elaſtique de l' Air, & pour la reduire a pres de la millième partie de l' eſpace, qu' il occupe? = Quantitas autem aquae Oceano toto recepta vigeſies minor eſt, ut Keillius demonſtrat, ea, quae ad altiſſimos etiam vertices montium tegendos requirebatur. Quod ſpectat ad aquam terrae viſceribus incluſam (de cujus immenſa copia vide Varenium. *L. I. Geog. c. 7. p. 3.*) nulla naturalis cauſa eam potuiſſet extrahere, ut ſuperficiem telluris totam operiret. Non vacat autem hic illos fuſius arguere, qui Diluvium cauſis omnino naturalibus, etiamſi a Deo praeparatis, adſcripſerunt; ut Cometae ad terram propius accedenti, quod Wiſtono placuit (*in Teor. Tellur.*) aut ipſi Terrae, quae multis partibus dirupta fuerit, & in ſuppoſitas aquas illapſa, quod Burnetius (*in Theor. Sac. Tellur.*) commentus eſt; de quibus, aliiſque conſulere potes laudatiſſimum Alphonſi Niccolaji opus *Diſſ. &c. di S. Scritt. &c.*

(*a*) Hac praecipue ratione refelli poteſt Macrobius *L. II. in Somn. Scip. C. 10.*, qui ut Mundi aeternitatem cum recentioribus Platonicis defenderet, ſolvere aggreſſus eſt argumentum ab hiſtoria ductum. Putat enim = *hanc viciſſitudinem contingere, ut modo calor, modo humor exuberet* = hinc fieri ſcribit, ut = *modo aëris mutata temperies licentiam praeſtet incendio, & terra penitus flagrantia immiſſi ignis uratur .... ac rurſus*, ait, *longo temporum tractu ita creſcens humor altius vincit, ut terris infundatur eluvio* = Hinc evenire dicit = *ut terrarum cultus cum hominum genere ſaepe intercidat* = Quomodo igitur ad haec tempora ſervatum eſt genus idem humanum? Reſpondet ille = *Nunquam tamen ſive eluvio, ſive exuſtio omnes terras, aut omne hominum genus, vel omnino operit, vel penitus exurit. Ægypto certe (ut Plato in Timaeo fatetur) nunquam nimietas humoris nocuit, vel caloris. Unde & infinita annorum millia in ſolis Ægyptiorum monumentis, librique releguntur. Certae igitur terrarum partes, internecioni ſuperſtites, ſeminarium inſtaurando generi humano fiunt* =. Haec ex dictis facile refelluntur.

ſapiens, potenſque Natura, quae *cuncta ſupercilio moveat*, humanum inſtaurare genus, idemque adjumentis inſtruere, quae tum contra feras, tum contra coeli intemperiem, tum ad ſocietatem faciendam, tum ad innumeros alios uſus erant neceſſaria vel maxime?

His itaque, aliiſque momentis rationum, quae Hiſtoria ipſa ſuppeditat, non eſſe rejicienda oſtenditur monumenta Sinarum, qua parte initium huic rerum Univerſitati aliquando fuiſſe confirmant. Sed & idem philoſophia declarat, quae multa profert ad hanc rem argumenta, eaque firmiſſima.

Huiuſmodi eſt illud, quod a montibus repeti ſolet, qui cum propter pluvias, aliaſque cauſas, in dies imminuantur, non adhuc tamen conſederunt. Atqui factum id eſſet, ſi, ut iſti volunt, innumeris abhinc ſaeculis ſaxorum, atque arenarum jacturam feciſſent, quae non ſatis ab ulla cauſa reparatur. Ingentes enim terrae motus hauſiſſe quidem urbes, monteſque novimus, non id effeciſſe, ut perpetua quaedam, ac per vaſtiſſimas ducta regiones montium ſeries, quae Coelo minari videatur, e terra proſiliret (*a*).

Idem argumentum e caveis ducitur ſub terram actis, quae videlicet arena, quam aqua illuc permeans ex telluris ſuperficie devolvit, ibique purgata plerumque relinquit, ſi aeterno tempore id factum eſſet, occludi tandem aliquando debuiſſent. Quin & ipſi marium alvei perpetuis fluminum alluvionibus, aliiſque de cauſis, cum ingentem arenae vim ſemper abſorbeant, neque tantam in terrae ſuperficiem evomant, aliquando fuiſſent litoribus aequati. Itaque maris alveo, terraeque viſceribus excluſa ſuperficiem ipſius terrae aqua inundaret. Neque enim ipſam poſset naturalis ulla cauſa cohibere, vel intra certos fines adigere, ut ne genus hominum, aliorumque animantium, & plantarum mi-

(*a*) Vide hac de re Cl. Conſtantinium: *La Verità del Diluv. ec. P. II.*

misere perderet. Quapropter fatalis humano generi annus jamdiu advenire debuisset (*a*).

Praeterea numquam satis bene adversarii nostri (eos enim oppugno, qui Deum, ac Providentiam de medio tollere gestiunt) explicare poterunt, quare, si mundus ab aeterno tempore existat, non omnia fuerint adhuc ita confusa, simulque permixta, ut in Χάος illud antiquum revoluta esse viderentur. Non haec eo dico, quod cum Panaetio, Stoicisque timeam, ne mundus tandem omnis ignescat; sed quod probatissima etiam aetate nostra philosophia demonstret, mundum hunc, etsi adeo sapientibus constantem legibus, non posse tamen perpetuo consistere, nisi naturae vires ipsius quodammodo temperet naturae parens. Nam & in planetis magnas factas esse mutationes viri docti observarunt, ac Solem ipsum, quod continuo radios non redeuntes emittat, esse consumendum perspicua ratio demonstrat, & aliquid certe passum esse detrimenti ipsius maculae indicant, & mundum universum quotidie senescere iisdem periturum legibus, quibus modo regitur = *nisi manum emendatricem opifex afferat* = Vir plane divinus scribit,

(*a*) Valde notanda etiam sunt, quae scribit in rem nostram Joannes Hooke (*Relig. Natur. Tom. I. P I. S. I. &c. p.* 27.) = *Praesens*, inquit, *terrae organizatio in eo sita est, quod elementa omnia contra vim gravitatis permixta sint, terra, aqua, aër, ignis. Tollitur in Coelum terra, in terrae viscera truduntur aqua, aër, ignis: sed juxta axioma „ omne violentum non est durabile „ ergo violenta haec aequilibrii interruptio per longum tempus durare poterit, lentasque accipere imminutiones, sed in aeternum permanere non poterit; & vis gravitatis sola, qua telluris partes vincunt quinquies partes aquae, & quam nulla contraria vis satis suspendit, efficiet tandem, ut cavernarum interiorum columnis fatiscentibus, elementa minus gravia excludantur, ac juxta pondus specificum disponantur, ex illo statu nulla vi naturali dimovenda* = Sed inter ea, quae scripsit Hooke in hac controversia, ea maxime probo, quibus convellit = *hypotheses* (ait ipse *p.* 29.) *quibus utitur author clarissimus historiae naturalis* videlicet Buffonius *To. I.*) *nuper vulgatae, & quibus abuti poterunt religionis revelatae contemptores* =. Vide ipsum a *p.* 28.

bit, ostenditque Newtonus. His aliisque argumentis, (*a*) quae praetermittimus, philosophia concludit, ut mundus ab aeterno tempore non fuerit.

Quamquam autem ea, quae sive historia, sive philo-fo-

(*a*) Ea videre potes apud Bentleyum, Scriptorem Anglum ingenii valde profundi, eximiaeque doctrinae (*Refut. de l' Athéism.* quod opus *Vol. I. Collect. Burnet.* facile invenies, tametsi in pauciora redactum). Fateor tamen equidem non omnia mihi valde probari; ea praesertim, quae ne potuisse quidem Deum ab aeterno mundum creare, si voluisset, ostenderent, si quid ostenderent. Mihi enim videtur magnum quid ea sententia Divinae Potestati detrahere. Etenim ex ea sequi videtur, ut, quandocumque Deus Mundum creaverit, necessario integra aeternitas, qua nihil creaverit, effluere debuerit. Fert igitur ea sententia necessario Deum per totam aeternitatem ab omni externo opere, ut ita dicam, manus abstinuisse: quo quid absurdius excogitari potest? Itaque Clarkio equidem assentior existimanti (*Tom I. de l' Exist. &c. Ch. IV.*) non posse Atheos ex ea parte oppugnari, qua Mundum aliquem ab aeterno esse potuisse docent. Ea etiam probo, quae idem doctissimus Newtoni discipulus eo loco subdit = *Ceux qui s' efforcent de prouver qu' un espace infini, ou une durée infinie sont des chimeres, fondez sur l' impossibilité, qu' une addition des parties finies compose, ou épuise jamais l' Infini* (in nota citat Cudvorth. *Syst. p.* 643.) *qui objectent l' inegalité imaginaire du nombre des années, des jours, & des heures, contenus dans un tems infini, ou l' inegalité des lieües, des toises, & des pieds, contenus dans une espace infini, ce gens-la dis-je, errent, parce qu' ils supposent faux. Ils supposent, que les Infinis sont composez des parties finies; c' est-à-dire, que les quantités finies sont des parties aliquotes, ou parties constituantes de l' infini, ce qui n' est pas. Car toutes les quantitez finies, quelles qu' elles soyent, petites ou grandes, unies ensemble, ou separées, ont justement avec l' Infini la même proportion, que les points Mathématiques ont avec la ligne, les lignes avec les surfaces, & les momens avec le tems; c' est-à-dire, qu' elles n' ont ensemble aucune proportion. C' est donc se moquer de gens, que de nier la possibilité d' un espace, ou d' un tems infini, uniquemente a cause de l' inegalité imaginaire d' un nombre de leurs parties finies, puisque ces parties n' en sont pas les parties constituantes, & qu' elles ne sont a leur égard, que de purs néants. C' est tout comme si je niois la possibilité, & l' existence d' une quantité finie, & determinée, sous prétexte de l' égalité, ou l' inegalité imaginaire du nombre des points, & des lignes mathematiques, que cette quantité contient, puisque tant ces lignes, que ces points, sont, a proprement parler, absolument sans nombre* = Si maiorem forte auctoritatem pro hac sententia desideres, multi quidem SS. PP. afferri possent. At sufficiat S. Thomam hic laudare, qui nostram sententiam in *I. P. Summae* non obscure tuetur.

sophia ministrat nobis, hac in controversia, rationum momenta cum Geometricarum evidentia conferri non possunt; sed tamen satisfacere saltem hactenus possunt, ac debent, quoad adversarii pro sententia sua melius aliquid proferant. Etenim historia non multis abhinc annorum millibus initium habuisse genus humanum, docili cuilibet ingenio haud aegre persuadet. Jam haec pulcherrima rerum universitas, quae ante nostros versatur oculos, ad hominum usus, & commoditates tam manifesto facta esse videtur, sive disposita, ut alium ei statuere finem nihil sit aliud, quam sibi oculos mentis eruere. Porro autem quis in animum inducat, domum, ut ita dicam, aeternam fuisse, cum incolas, & dominos tota aeternitate non fuisse, perspicua ratio demonstret? Philosophia vero non potuisse docet ipsum mundum, eo, qui nunc obtinet, maximorum corporum statu, nisi a definito quopiam tempore, existere.

Jam ergo dicant adversarii, quibus rationibus ipsi nitantur, dum aut alios corporum status inducunt, aut de veteris historiae fide dubitant. Iis profecto, quae aut plane sint ineptae (*a*), aut id sumant, tamquam verum, de quo vertitur quaestio. Etenim illi (ut specimen quoddam ipsorum acuminis exhibeamus) a temporibus nostris, atque aeta-

(*a*) Ocellus Lucanus e Pythagorae Schola Philosophus omnium, quorum ad nostram aetatem scripta pervenerint, primus pro mundi aeternitate pugnavit, in libello, cui titulus Περὶ τῆς τῦ πάντος φύσεως. Rationes autem, quas affert, ita sunt ineptae, ut vere scripserit Clarkius (*Tom. III. Collect. Burnet*) = *Les raisons, qu'il en donne, sont en général si pitoïables, qu'il n'y a point d'Athée de nos jours, qui n'eût honte de les rapporter* = Hujusmodi ratio est ex eo petita, quod sphaerae Mundus figuram habeat, & in orbem agatur: sphaerae autem, atque orbis neque principium sit, neque finis = Ἦτι γὰρ τῦ σχήματος ἰδίᾳ, κύκλως ὕτος, δὲ πάντοθεν, ἴσος. καὶ ὅμοιος, διόπερ ἄναρχος, καὶ ἀτελεύτητος = Similis est alia ratio, quam affert. Mundus inquit, omnia continet: ergo nihil est extra mundum, quod primo ipsum producere potuerit &c. Vid. Clark. *l. c.* & *Tom. I. de l'Ex. de D. C. IV. p.* 72. 73. 74. Similia sunt, aut paulo validiora Procli argumenta quae soluta vide ab Antonio Genuensi in *Metaph. Element.*

aetatibus dicunt de aliis aetatibus conjecturam esse faciendam: Quare cum nihil e nihilo creari nunc videamus, nec aliquo unquam tempore creatum fuisse credendum est. Neque vero aliam in orbe universo procreationis viam agnoscimus, nisi qua res ab aliis generantur, aut producuntur. Mundus autem genitus non est. Quidquid enim genitum est variis incrementis a statu imperfecto ad perfectum assurgit, ac variis deinde gradibus ad corruptionem descendit; quae certe, inquiunt, de mundo dici non possunt.

Miror haec non modo a quibusdam Platonicis, sed & ab ipso Aristotele allata esse. Qui enim haec dicunt, vix animum a consuetudine oculorum revocare posse videntur. Sane si quis infans in insulam, relictam ab incolis, delatus, inibi adolevisset, eadem ratione sibi persuadere posset, aedificia, quae forte cernit, nunquam ab hominibus fuisse condita; quod nec unquam aedificia extrui, nec vero collabi, aut fatiscere vidisset unquam.

Circa flumen Asiae, de quo Cicero *in Primo Tusculanarum Quaestionum*, animalia nasci dicebantur, quorum omnis vita unius diei curriculo definiretur. Jam si animalia illa ratione uti fingantur, & exercitum aliquem ad eas ripas per totam consistere diem fors aliqua ferat, possent iisdem rationibus sibi persuadere, aeternos homines esse, numquam natos, nunquam interituros; quod numquam homines neque nasci, neque mori vidissent, neque aliquid ipsorum corpora quavis a causa detrimenti capere.

Quod vero dicitur non alia, quam procreationis nobis cognitae via mundum potuisse produci, sumitur, e nihilo mundum per infinitam Supremi Numinis virtutem educi non potuisse. At id nos iisdem rationibus, ut alias nunc omittamus, asserere possumus, quibus, Mundum ab aeterno tempore non esse, comprobatum est.

Neque tamen volumus in his refutandis accuratius, quae mediocri etiam lector ingenio per se refutare facile potest, tempus, operamque consumere. Etenim nimio plus

fortasse de controversia diximus, quam in aliud tempus, ac tractationem omittere, sine reprehensione poteramus. At recentiorum Atheorum levitatem coërcere voluimus, qui Sinicos libros, ubi suis erroribus favere putant, magnopere laudant, ubi vero adversari audiunt, ne de fama quidem videntur agnoscere. Jam videndum superest, an Sinarum Litteratorum, sic enim vocantur, qualicumque auctoritate possint Athei nostri suos errores, impietatemque munire.

CAPUT XIV.

De Sinis antiquioribus, ubi etiam de Confucio, & Memcio.

Tota haec de Litteratis, ut eos vocant, Sinis quaestio commode dividi potest in partes duas: ut primo videlicet de antiquioribus, deinde de recentioribus verba faciamus.

Antiquiores autem eos appello, qui Saeculum a reparata salute XII. aetate praecesserunt. De illis ita contra Baylium scribit Hookius = *Ipsi illi authores, quos laudat Baylius, confitentur doctrinam veterum Sinarum per duo annorum millia sanctissimam in hac parte fuisse, & agnovisse illos unicum Deum, bonum, & sapientem rerum omnium conditorem, conservatorem, & gubernatorem, ad quem in afflictis rebus confugiebant, & in cujus praesidio spem omnem ponebant* = (a).

At negari non potest plurimos, eosdemque doctissimos Vi-

(a) Habet haec Du Halde *Descr. de la Chine Tom. III.*, Couplet. *Decl. proaem. in Sc. Sin.*, quibus consentiunt Leibnitius *Ep. ad Remond.*, Kortoltus *de Philosoph. Sinens. Vol. II.*, Reimmannus *Hist. Ath. S. I. C. 12.*, Bulfingerus *Philos. Moral. Sin. I. §. 45.* At enim ea sententia Doctoribus plurimis Sorbonae vehementer displicuit. Etenim ex illis 106., dissentientibus 48., damnarunt hanc doctissimi viri P. Le-Comte propositionem = *Le peuple de la Chine a conservé près de deux mille ans la connoissance de veritable Dieu, & l' a honoré d' une maniere, qui peut servir d' exemple, & d' instruction même aux Chretiens* =.

Viros, de Veterum Sinarum doctrina, in oppositas ei, quam retulimus, ire sententias. Cum enim in antiquis libris (*a*) *Xang-ti* summis laudibus extollatur, eo nomine quidam non Deum, ut Auctores, quos Hookius testes adhibet, at Coelum divina quadam vi per omnia diffusa, & commeante praeditum venire putant. Et eam quidem vim in Coelo maxime fuisse a Sinis antiquissimis agnitam dicunt, quod ea pars & nobilior, & spatiosior esset, quam alia quaevis, & ex ea minores Genii, seu potius Vires in inferna loca descenderent (*b*).

(*a*) Qui dicuntur libri apud Sinas antiquissimi, praecipue duas in classes dividuntur. Prima classis eos amplectitur, qui dicuntur *King*. Sunt autem quinque numero. De illis haec habet Agatopistus, (*Vol. I. &c. p.* 210. 211.) = *Il primo di questi libri è detto Xu-Kim, e racconta le geste degli antichi Principi e Legislatori, le leggi le sentenze i consigli per l' amministrazione della giustizia e per la felicità della Republica. Il secondo detto Xi-Kim contiene poemi nè quali si cantano in istil corto oscuro e metaforico gli statuti de' Regni e le lodi della virtù. Il terzo intitolato Ye-Kim è il libro di Fojo di cui abbiam detto* (*Vid. p.* 206. 207. Probat autem Agatopistus Leibnitii opinionem statuentis non aliud esse librum tam celebrem, nisi antiquam, ut vocant, binatiam arithmeticam) *Il quarto nominato Chumcieu narra i varj eventi delle virtù e de' viaj de' Principi. Il quinto inscritto Li-Ki espone gli offizj e le ceremonie sacre e profane* = Altera classis libros complectitur tres a Confucio conscriptos, quibus liber additur Memcii e Confuciana schola philosophi. Alii duos etiam his omnibus adjungunt. Jam vero libros illos enormiter depravatos ad nos pervenisse, alio loco diximus. Iisdem tamen & nos in hac utimur causa; primo quidem, ut adversarios iis armis confodiamus, quibus nos petunt; deinde quia sin minus vetustissimorum Sinarum, qui non multis a Diluvio saeculis floruerint, at quidem certe veterum Sinarum, qui aliquot ante Christum saeculis vixerint, doctrinam, omnibus concedentibus, demonstrare possunt. Ad extremum, erudite lector, monendus es, corruptionem vetustissimorum librorum, de qua diximus, non tantam esse potuisse, ut ne colligi quidem ex fragmentis liceret, de quo argumento agerent. Jam vero in aliquibus fusissime de caeremoniis agitur, quibus Coelo sacra facienda essent, neque in his rebus ea est, quae in annorum supputatione, 'Αντιλογία, neque porro causa est, quamobrem, a vetustissimis illis hominibus de sacris caeremoniis non agi potuisse, arbitremur. Hinc & illi vetustissimi satis ab 'Αθεότητος infamia vindicantur.

(*b*) Hanc interpretationem sequuntur Jo. Franc. Buddeus *de Spinoz. ante Spinoz.* & Baylius *Art. Spinoza in Diction.*

Alii medio tutissimos ituros sese putant inter opiniones, quas diximus. Itaque pars existimat *Xang-ti* praepotentem fuisse Naturam, quae Coelum teneret, quaeque Χάος ordinaverit; hanc de veterum illorum sententia omnibus animantibus vitae fontem, atque originem extitisse: attamen eos postea non pauca addidisse, quae doctrinam illam foedarent, atque corrumperent, eosdemque ostenderent humiliter, demisseque de Divinitate sensisse. Ita praecipue Joannes Laurentius Moshemius, vir doctus in primis (*a*). Pars autem existimat, *Xang-ti* Vim fuisse maxima intelligentia praeditam, seu potius nobilissimum Spiritum, qui Mundum necessario instar magnae cujusdam Animae permearet, ac regeret; sed cum in Coelo maxime inesset, ejus tamquam particulae decerptae fuerint, quae in reliqua, ut ita dicam, Mundi membra funderentur. Ita Jacobus Bruckerus, is quem saepe laudavimus (*b*).

Denique ad extremum graves non desunt auctores, qui has interpretationes universas belle fictas citius existimare, quam alicui subscribere velint. Ipsi autem silentium hac in quaestione commendant. Neque enim posse nos de Veterum illorum mente certi quidquam statuere, pronunciant. Placuit haec maxime sententia praestantissimo Agatopisto (*c*).

Jam nos utrum recte, an secus de Natura divina Sinicae illi Sapientiae principes per antiquiora tempora senserint, neque volumus definire, neque debemus. Hoc tantum statuere & debemus, & volumus: quidquid senserint, Atheos certe non fuisse. Atheos autem eo sensu non fuisse dico, quo dicuntur ii, qui opponuntur Generis Humani Consensui in agnoscenda Divinitate. Nihil enim impedio, quominus Athei ea ratione vocentur, qua vocavit Apostolus "Αθεους ἐν τῷ κοσμῳ Ethnicos universos.

Hac

(*a*) *Ethica Christ. P. II. p.* 354.

(*b*) *Tom. IV. Hist. Crit. P. II.* ubi de Sinis.

(*c*) *Istor. della Filosofia Vol. I. p. m.* 218.

Hac ratione forsitan excusari possunt pii quidam homines, haud tamen scio, an satis hac in re, pro temporum conditione, prudentes, qui e Sina scripserunt, & Veteres & Recentiores apud eam gentem Litteratos teterrimae Ἀθεότητος esse condemnandos: neque enim latum unguem illorum doctrinam cum Atheorum impietate differre.

At certe si Veteres illi Coelum tanta superstitione colebant, quanta fingi possit maxima, quod Sinarum accusatores fatentur, & ex antiquis iisdem libris apparet, saltem Divinitatis confusam nescio quam servabant, implexamque notionem. Neque enim illi Naturae, quam nihil intelligere, nihil providere, nihil ad summam nobis prodesse crederent, & vota, & preces, & sacra facere consuevissent. Ipsi profecto Graeci, atque Romani, quorum superstitione nihil magis profanum excogitari potest, non alia de causa ligneos Deos, atque marmoreos venerabantur, quam quod eosdem totius mundi, atque adeo nostrarum rerum procurationem gerere arbitrarentur.

Quamquam veteres quidem Sinas aliquid de Natura divina suspicatos fuisse, certioribus etiam argumentis ostendi potest. Narrant enim, qui libros eorumdem antiquissimos nocturna, diurnaque manu versaverunt, nullum esse Divini Numinis *Attributum*, de quo in libris illis mentio non fiat. Neque vero hujus rei Voltaerium aliquem testem appellabo, qui Sinicos libros insanis laudibus tollat (*a*), ut Mosaicis anteferat, neque Viatorem aliquem, aut Graeculum, qui non fere aliud a nitidis quibusdam libellis, nisi temere de omnibus judicium ferre, didicerit. Equidem locupletissimum citabo testem Premarèum (*b*), Virum Apostolicis

(*a*) Habet eas Voltaire *Essai sur l'Histoir. Générale Ch. I.* & *Phil. de l'Histoire C. XVIII.* ubi tamen sub nomine Bazinii (*de l'Abbé Bazin*) latere voluerat.

(*b*) Premarèus (*Le P. de Premare, Lettr. édifiant. Recueil. XIX.*) haec habet = *Il n'y a aucun de ces divins attributs* (de quibus Sacra Scriptura loquitur) *qu'on ne voye clairement marqué dans les anciens livres de la Chine appellez King* =.

cis laboribus distentum, qui cum multos annos inter Sinas versatus fuerat, tum eam linguam, qua conscripti libri fuerant, bene callebat, tum vero erat ex eorum Ordine hominum, quorum hac maxime in causa testimonium morosiores Critici non possint, nisi temere, suspectum dicere. Eorum enim hominum, si quid interfuisset id temporis, certe tantum interfuisset, Atheos haberi Sinas universos tum veteres, tum recentiores (a). At Vir tantus, atque tam pius, non quid verum dici aut sibi, aut suis expediret, sed quid verum esset, exponere cupiebat.

Simi-

(a) Sane Richardus Simonius Jesuitarum, non quidem Sinas laudantium, sed eos Atheos haberi volentium, testimonia rejecit. Ait enim (*Biblioth. Critique To. II. Ch. III. p. m. 62.*) = *Le parfait Atheïsme, que ces Peres attribuent a la Secte des Lettrés, sur le quel ils se fondent principalement pour soutenir, que leur Religion n'est que civile; ce parfait Atheïsme, dis-je, se detruit entierement de lui même &c.* =. Jure tamen Valsechius (*Dei Fundam. &c. L. III. p. m. 149.*) nimiae severitatis accusavit Simonii in hac re judicium. Ratio autem aequissimo Viro fuit, quod non modo Jesuitae, sed & ex adversariis Jesuitarum nonnulli eadem scripserant. Nimirum, ut humanitas ipsa, ne dum Christiana charitas, interpretari nos jubet, non ut studio partium servirent, prorsus Atheos esse Sinas, nonnulli scribebant; at cum non satis distincta uterentur Atheismi notione, homines male, vel, si vis, etiam pessime de Natura Divina sentientes Atheos vocabant. Hi omnes non satis viderunt, sanctissima Pauli Apostoli verba nihil eo loco, quo proferuntur, obscuritatis habere, ac nulli periculo, ne tenui quidem, exponere veritatem: At Sinas ita vocare Atheos, ut illi factitabant, cum non clarius aliis locis mentem suam aperirent, esse *periculosae plenum opus aleae*. Dici profecto vix potest, quantopere impii, Tolando praesertim, ac Baylio ducibus, animos, propter eorum testimonia, tollere, & quasi triumphum de piis philosophis agere, visi fuerint. Attamen Scriptores illos haud equidem possum, nisi alicujus in scribendo negligentiae arguere. Caeterum Richardi Simonii judicium etiam in eo temeritatis cujusdam argui potest, quod Jesuitis universis id tribuere videatur, quod paucorum tantummodo Jesuitarum fuit. Pauci enim, quos inter Nicolaus Longobardus, omni carentes Divinitatis cognitione Sinas antiquos exhibuerunt. = *Plerique* (falsi sunt) *statuisse Sinas priscos, primo principio suo inesse sapientiam, benignitatem, justitiam, & omnipotentiam, adeoque divinam dari providentiam* = Verba sunt haec Jacobi Bruckeri (*To. IV. P. II. Hist. Cr. &c. p. m. 883.*), quem nimio plus Jesuitis favisse, nemo causari potest. Jam quid de recentioribus Sinis plerique ex eodem Ordine senserint, mox ostendetur.

Similia fere sunt, quae scripsit e Sina Vir gravissimus Parenninius, cujus doctrina illustre retulit, tum a celeberrimo Mairano, tum ab universa bonarum artium *Academia Parisiensi* testimonium (*a*).

Similia sunt, quae a Brancato, Religioso Viro, e Sina scripta perlegi, scilicet in libro *Li-ky*, & in libro *Xu-Kim* narrari, quod, quando = *Reges ad hostes debellandos procedebant, prius Sacrificiis supremum Numen placabant; deinde Tutelaribus Spiritibus litabant; tandem ante discessum ingrediebantur defunctorum Parentum Aulam, quasi facultatem petentes eundi, quò pergere volebant* =.

At necesse non est plures testes adducere, cum e veteribus iisdem libris tantopere laudatis excerpta per nos ipsi facile possimus, tum apud Leibnitium, tum apud Kortoltum, tum apud alios legere. Pauca quaedam affero.

In uno ex illis verba laudantur, quibus Tamus, cum Imperii Sinarum habenas capesseret, homines allocutus est (*b*) = *O vos*, inquit, *omnium terrarum incolae universi clare audite, & intelligite meum unius hominis monitum: ex quo tandem fonte pietatis profluxisse mortalium naturam, quinque virtutibus pietate, justitia, prudentia, fide, honestate, instructam putatis? A principio nimirum solus ille augustus, & supremus Coeli Imperator, dum procreare coepit Genus Humanum, de coelo contulit naturam istam, quae medii rectissima norma est* =.

In libro *Li-ky* sive de Officiis haec habentur: = *Imperator, qui offerenda suo tempore animalia jubebat ali per centum urbes sui Imperii, mandabat, ut nemo è plebe esset, qui non exerceret suas vires ad honorandum Regale Coelum, Supremum Imperatorem, celebriorum Montium, ac Fluminum, & quatuor Terrae Plagarum Spiritus, ut ab his pro populi incolumitate prosperitas flagitaretur* =.

In-

(*a*) Vid. (*Letr. édif. Rec. XXI.*) epistolam Parenninii Pekinio datam an. 1730. In ea praeter caetera, quae nihil hic afferre necesse est = *La doctrine*, inquit, *des King Chinois est tout-à-fait opposée, & contraire à cette idée* (*de l' Athéïsme des Chinois*) =.

(*b*) Habentur ea verba in libro *Xu-Kim*. Regi nomen erat *Tam*.

In alio libro diserte dicitur (*a*) = *Imperium Coelitus conferri* = in alio (*b*) = *Coelum non agi affectu, qui tamen norit illud debite venerari, & colere, charum, & gratiosum illi esse semper, Spiritusque non semper exaudire, nisi eum, qui pollet vera virtute* =.

Magni etiam ponderis esse debent ea verba, quae docti homines ab alio libro vetustissimo (*c*), ut fertur, descripserunt. = *Isti aviti sapientes, ac probi Reges sunt in Coelo, neque omnino interierunt. Isti igitur quomodo non possunt enixe implorare opem a Coelo, ut juvet, ac protegat suae familiae filios, ac nepotes?* = Quo loco potes obiter advertere, animorum immortalitatem, & alterius vitae praemia fuisse ab iisdem agnita Sinis, de quorum sententiis disputamus.

Non ejusdem roboris est conjectura, quam subjicio: aliquid tamen ad rem nostram & ipsa facit. Nempe verisimile non est, eos nullo modo agnovisse Divinitatem, qui praeter corpora, quae sensibus usurpamus, naturas esse putabant homine meliores, quas Graeci Δαίμονας, Latini Genios appellant. Equidem non eos induxisse Naturas arbitror, quae non haberent cum ipsis corporibus necessaria commercia. Sed tamen aliquid est, quod in libro *Chûm-yûm* Confucius dicitur = *ut ostendat ad supra dictam medii virtutem adeo amplam & sublimem constanti conatu enitendum esse, exemplum desumpsisse a Spiritibus, quorum uti vis intellectiva sit excellentior, ita & in operando sit efficacitas magna; dicere enim: Spiritibus inesse operativam virtutem, & efficaciam &c. docere Confucium, inesse Spiritibus supra memoratis vim quamdam prorsus eximiam, & ordinis superioris: quia cum res omnes corporeae cadant sub sensum, soli Spiritus hunc refugiant. Et percipere nos quidem eos visu, quatenus in effectis se produnt, sed ipsos tamen non videre; incorporare autem sese rebus omnibus, vel exercere operationes suas circa res omnes sic, ut*

res

(*a*) In libro *Tabio*.
(*b*) In libro *Xu-Kim*.
(*c*) Verba sunt *Chao-cam* ad *Chimvam* Imperatorem.

res non possint eos a se dimittere, seu nequeant consistere sine eorum directione =

In eodem libro (qui sub nomine *Scientiae Sinicae* sub finem proximi Saeculi Florentiae prodiit) haec habentur = *O multitudo immensa Spirituum! Homines debent eos venerari, ac si assisterent ipsis supernè, ac si assisterent ipsis ad laevam & dexteram. Oda ait: An Spiritus adveniant non potest determinari: magisne vero poterit, si negligenter colantur?* =

In libro de Officiis, quem supra laudavi, haec habentur, teste Brancato, rerum Sinicarum peritissimo = *Quoniam Spiritus inter caeteras res sunt quid perfectissimum; propterea in rebus componendis, & dirigendis apicem attingunt. Clarum sortiti sunt nomen Quëy Xin, ut essent populorum directores; atque adeo reverenter illos timerent, & illis populi subjicerentur* = (*a*)

Locus ipse me admonet, ut aliquid hic de ipso Confucio (*b*) dicam, de quo tam variae sunt, inter homines do-

(*a*) Ut paucis omnia comprehensa videas, tota de Deo doctrina, in Sinarum antiquis libris expressa, ita describitur ab Auctore Anglo satis accurato, in Historia Itinerum (*Histor. Générale des Voyages &c. p. m. 4. 5.*) = *Il paroît par les Livres Chinois, sur-tout par le Chu-King, que ce Tyen, ou ce premier Etre, est le Créateur de tout ce qui existe; qu'il est indépendant, & tout puissant; qu'il connoît tout, jusqu'aux plus intimes secrets du coeur; qu'il veille sur la conduite de l'Univers, où il n'arrive rien sans son ordre; qu'il est Saint; qu'il ne considere que la vertu dans les hommes; que sa justice est sans borne; qu'il exerce des punitions signalées sur les méchans, sans épargner les Rois, qu'il depose dans sa colere; que les calamités publiques sont des avertissemens qu'il employe pour exciter les hommes à la réformation des moeurs, mais qu'il y fait succeder encore des actes de bonté, & de misericorde; que les prodiges, & les apparitions extraordinaires sont d'autres avis, par les quelles il annonce aux Empires les malheurs dont ils sont menacés, afin que les hommes reviennent à lui par le changement de leurs moeurs, qui est la plus sûre voie pour appaisser son indignation. On cite plusieurs passages des Livres Chinois, où ces principes paroissent bien établis* =.

(*b*) *Cum-fu-cu*, sive, ut Europaei vocare solent, Confucius natus est in provincia Sinici Imperii, quae *Chanton* dicitur, annis ante Christi Domini ortum ad sexcentis. Fuse de illo rerum Sinicarum Scriptores, & qui Philosophiae texunt historiam. Is in Scientia praecipue, quam Cicero Moralem appellare non dubitat, excelluisse dicitur. Ejus potissima-

doctos, difcrepantefque fententiae. Alii enim, hunc pene unum apud antiquos illos vidiffe verum, arbitrantur, & exornaffe Sinam univerfam, privatim & publice, praeftantiffimis & inftitutis, & artibus. Alii autem gloriae celeberrimi Viri tantum detrahunt, ut, Atheum fuiffe, velint exiftimari. Equidem & eos magnopere laudare non poffum, qui fumma quaeque Confucio in Europa tribuunt, & eos vehementer infanire arbitror, qui celebrem philofophum in Sina non levi fuperftitione colunt. Sed prorfus Atheum appellari Confucium, id enimvero eft, quod hoc loco ferre non debeo.

Leibnitius quidem, atque Kortoltus non abfurde Confucium de Natura Divina fenfiffe defendunt. Longius etiam progreffus eft, nec fine reprehenfione, Coupletius, maximus Confucii, & Confucianae doctrinae admirator. Sanctiffimam enim Religionis noftrae doctrinam putat iis Confucii verbis adumbrari = *Lex five ratio produxit Unum, Unum produxit Duo, Duo produxerunt Tria, Tria produxerunt omnia* = Equidem non aliud ex iis verbis colligo, nifi Confucium ab intelligente caufa rerum omnium originem repeti voluiffe.

Jam porro teftatur ipfe Coupletius, non ante cibos capere folitum fuiffe Confucium, quam eofdem Coelo in obfe-

fima monita fic exhiberi video in celeberrimo Salmonis opere italice reddito (*Salmon, Stato prefente &c. Vol. I. della China p. m. 187.*) = *Quello, ch' è nell' Uomo di divino e di celefte, è dinominato Natura ragionevole. Si dinomina Legge quello che conviene colla Ragione e colla Natura. La Morale, o l' Iftruzione nella virtù, è 'l fondamento di cotefta Legge, applicandola a fe fteffo. Cotefta Legge ch' è realmente dovuta alla natura infufa, ci è ftata data dal Cielo. Le paffioni vengono dalla Natura; ma una Perfona ragionevole dee impiegare la fua Ragione per domarle. Un Uomo fatto dee offervare cotefte quattro Leggi. I. Di avere la fteffa ubbidienza, e pietà verfo i fuoi Genitori, che quella ei domanderebbe da' fuoi Figliuoli. II. Di effere tanto fedele al fuo Principe, quanto noi pretendiamo, che coloro i quali ci fono foggetti, lo fieno verfo di noi. III. Di moftrare a' fuoi Superiori la fteffa ftima, che noi ricerchiamo da' noftri Inferiori. IV. Di aver tanta cura degli intereffi de' fuoi Amici, quanto de' fuoi proprj* =.

obsequii significationem obtulisset. Suis autem in libris idem Confucius saepe monet = *Coelo [illegible]quendum, colendum Coelum, timendum Coelum* = atque similia. Non is [illegible] sum, ut nomine Coeli non ipsum, quale oculis cernimus, [illegible] ac Coeli Dominum, verumque Deum iis locis intelligi jubeam. At profecto Confucius numquam ea de Coelo ipso pronunciasset, nisi maxima intelligentia, nec non providentia, pollere judicasset, atque ea, quam Graeci etiam, & Romani veteres Divinitati male agnitae tribuebant, perfectione naturae. Quis enim ubivis gentium inveniri unquam potuit, non dicam usque adeo superstitiosus, sed omnino vecors, ut Naturae, quam non modo gratia nulla, non modo nulla hominum charitate teneri, sed & omni facultate intelligendi prorsus carere sentiret, divinos honores esse tribuendos existimaret?

Praeterea Confucium pulcherrimae non fuisse cognitionis expertem, de qua tam multa dicimus, Memcii (*a*) doctrina declarat. Fuit enim Memcius celeberrimus inter Sinas philosophus, qui Confucii doctrinam a summo viro (*b*), quem erudiverat ipse Confucius, acceperat. Semper autem Memcius Magistri doctrinae adhaesit, eamque contendit inter Sinas pro viribus propagare. Atqui Memcius hic idem ea dixit, quae fortasse, melius aliquid ipsum cum tota secta de Natura divina, quam bene multos ex antiquis Graeciae philosophis, suspicatum fuisse, persuadeant. Ait enim = ***Vulgares homines naturam humanam in suo sensitivo appetitu, quem unum sibi sequendum proponunt, & coelestem providentiam in quadam gyrantis aëris periodo, & revolutione, qua desides effecti ad omne bonum opus torpent, sitam esse volunt; non sic autem sapientes*** =.

Quae cum ita sint, facile vides, erudite lector, quid judicandum de libello sit, quem Renodotius edidit, infensissimus

(*a*) Sinis est *Mem-tsu*.

(*b*) Cui nomen *Tsem-tsu*.

ſimus nimirum, neſcio qua de cauſa. Sinarum accuſator (*a*). Is, ut alia quaedam infirmiora praeteream, hoc argumento pugnat, ut Sinae univerſi vel fuiſſe vel eſſe Athei videantur. [illegible] enim, nullum eſſe in eorum lingua nomen, quod Deum ſignificet. Ut id doceat, publicum e Sina, idemque celeberrimum profert monumentum (*b*), in quo Deus nomine Syro appellatur *Aloho*. Hinc ille conjicit, Sinas monumenti auctores non habuiſſe, quod e patrio ſermone nomen afferrent; itaque neceſſitate coactos ad barbaram linguam confugiſſe.

At primo quidem Sinicarum rerum periti nomina proferunt, quibus apud eas gentes Natura divina non inepte deſignetur (*c*). Deinde haud ſatis equidem video, cur non potuerit eodem nomine Deus apud nationes duas, ut ut regionibus, moribus, & ipſo ſermone admodum diſcrepantes, deſignari. Quis enim neſcit nationes ipſas generis eoſdem auctores habuiſſe? Quis non videt facile potuiſſe continuo

(*a*) Libellus habet titulum = *Anciennes relations des Indes, & de la Chine de deux Voyageurs Mahometans traduites d'Arabe &c. a Paris* 1718. = Idem vero Renodotius (*l'Abbé Renaudot*) ſuis notationibus eum libellum illuſtrare conatus eſt. At enim habet plurima, quae nulla teneri veritate Sinicarum rerum periti affirmant. Rationes etiam ad Sinas damnandos ridiculas affert, ut cum ait = *Cette queſtion (de l'Athéïſme des Chinois) a été agitée de nos jours, & décidée* =. Optime illi reſpondit Premarèus idem, quem laudavimus (*Lettr. édifiant. Rec. XIX.*) = *Le precepte Apoſtolique veut que pour exprimer Dieu, au lieu du mot Tien, qui peut être équivoque, & qui veut dire Ciel, on employe le mot Tien tchu, qui ſignifie Seigneur du Ciel. Eſt-ce dans ce precepte qu'il a trouvé l'Athéïſme des Chinois?* =

(*b*) *L'Inſcription Chinoiſe du Chenſi.*

(*c*) Idem Premarèus eodem loco = *Le mot*, inquit, *Chinois Tao, qui n'eſt pas fort éloigné de* Θεὸς, *au moins pour le ſon, n'a-t-il pas un ſens, qui pouvoit auſſi lui convenir? Car enfin ce jeroglyphe dit dans ſon analyſe Cheou la tête, le commencement, & Tcho de tout mouvement, c'eſt-à-dire le premier moteur* = Idem ibid. = *Les Chinois diſent auſſi de l'Etre ſuprême, qu'il eſt Tſeë, a ſe: yeou, ens, l'Etre de lui même; Tou yeou, totus Ens, l'Etre tout Etre* = Alia reſpondet Renodotio doctiſſimus Premarèus, quae in laudata epiſtola videre potes.

tingere, ut sanctissimum nomen a majoribus acceptum, potius quam caetera, custodire posteri vellent? Haec momenta maxime locum habent in re nostra, quod nomen *Aloho* idem esse quod *Iehovah* Renodotius ipse doceat, hoc autem non aliud, nisi ὁ ὢν significare. Quare, cum aptissimum esset omnium ad perfectissimam, & a nemine pendentem Naturam significandam, verisimile est, non minus antiquioribus Sinis placuisse, quam Syris.

Possemus hic & de Latinis dicere, qui nomen ipsum *Deus* a Graecis mutuati sunt. Possemus etiam advertere, Graecos nomen Θεὸς tantopere celebratum a vocula deduxisse, qua nulla fingi possit ineptior ad majestatem illam, ac perfectionem declarandam, qua nihil majus dici, vel fingi possit (*a*). Cum vero hinc nemo inferat, vetustissimos aut Latinos, aut Graecos Divinitatis omni prorsus cognitione caruisse, ne de vetustioribus quidem Sinis aliquid simile suspicari possumus, quod voculam unam ad significandam Divinitatem ab alieno forsitan sermone detorserint.

Sed nolo in ratiunculis tam ridiculis longius, quam necesse est, refutandis tempus, operamque consumere. Nam quis est tam parum in arte critica exercitatus, quin videat, ex eo quod in publico gentis alicujus monumento Deus nomine apud Syros usitato vocetur, quodvis aliud citius consequi, quam apud eam gentem jam usque ab antiquis aetatibus nullam Divinitatis notitiam extitisse? (*b*)

CA-

(*a*) Clemens Alexandrinus nomen Θεὸς a verbo Θεῖν (*currere*) Graecos deduxisse auctor est, propterea quod Planetarum cursus admirarentur, & eosdem Deos esse putarent = Θεοὺς ἐκ τοῦ θεῖν ὀνομάσαντες =.

(*b*) Quod contra veteres Sinas ex Nicolai Longobardi libro potest objici, mox diluetur.

CAPUT XV.

Sententiae clarorum quorundam Hominum de Sinis Recentioribus exponuntur.

Difficilius profecto recentiores apud Sinas Litterati (sic enim homines dicuntur ei Sectae, quae primas obtinet in Imperio Sinarum, addicti) ab 'Αϑεότητος nota purgari possunt. Quod si non aliud obstaret, nisi piorum quorumdam hominum auctoritas, qui cum ex ea regione scriberent, saepe Litteratos fere ad unum omnes Atheos appellabant, non esset in hac explicanda quaestione magnopere laborandum. Quis enim non facile concederet, cum testes plurimos iis testibus opponeremus, posse totam litem ita componi, ut *Athei* nomen non eadem, qua nos, ratione pii, de quibus loquimur, homines usurpavisse dicerentur? Nunc autem nobis maximum hac in re negotium facessit Nicolai Longobardi auctoritas, cujus probitatem, atque doctrinam, non modo ejusdem Ordinis, & ejusdem Ecclesiae homines, sed & Protestantes, praecipue Leibnitius, Kortoltus, Bruckerus, magnopere laudaverunt.

Is cum annos plurimos in Sina fuisset, Praeses demum illius, ut vocant, *Missionis*, ab ipso moriente Matthaeo Riccio designatus, libellum conscripsit, in quo multa narrat, ac multa disputat, quamobrem Sinae universi tum veteres tum recentiores Athei dicendi sint (*a*). Etenim philosophorum Sinarum, qui a XII. ad XV. Ærae Christianae Saeculum scripserunt, commentarios diu, diligenterque scrutatus est (*b*), & *Mandarinos* consuluit, quorum familiaritate utebatur. Hinc doctrinam Sinicam ille collegit, quam in paucio-

(*a*) Libello titulum fecit *Momenta nonnulla de Religione Sinarum.* Fuisse tamen imperfectum ab eo relictum legi.

(*b*) Auctores, quos consuluit, praecipue fuerunt *Chau-cu*, *Chimei*, *Chu-cu*, & *Ta-civen*.

ciora redactam diligentia non minus, quam ingenio, doctrinaque magnus Bruckerus exhibet (a). Nos autem, plurimis omissis, ex Bruckero articulos describemus, qui ad rem nostram facere possint.

= IV. *Ex nihilo nihil fit, nec causa, vel principium datur, quod ex nihilo produxerit omnia.*

V. *Quoniam autem res omnes non ab aeterno fuerunt, sed existere coeperunt, sequitur inde, ab omni aeternitate fuisse principium aliquod, quod causa rerum omnium esset, easque ab aeterno praecederet. Et hoc quidem principium vocatur Li, idest ratio, seu fundamentum totius naturae.*

VI. *Haec causa est Ens infinitum, incorruptibile, sine principio, & fine, quia sine his attributis causa prima esse non posset.*

VII. *Magna haec, & universalis causa non habet vitam, nec intelligentiam, nec auctoritatem, est vero pura, tranquilla, subtilis, perspicua, sine corpore, sine figura, & non nisi intellectu comprehendi potest, ut res spirituales solent; & quamvis spiritualis non sit, habet tamen neque activas elementorum qualitates, neque passivas.*

VIII. *Ex hoc principio Li, quod materiam primam, sive chaoticam dicas, ortus est naturaliter aër, quinque emanationibus, & mutationibus sese subsequentibus, donec tandem materialis, & palpabilis fieret.*

IX. *Li itaque ex se ipso factus globus infinitus, nomen jam habet Tai-hien, summa perfectio.* =

Deinde Longobardus explicat, quomodo ex Aëre, Calore, Frigore, & Elementis rerum omnium ortus ea doctrina deducat.

Articulus autem XXVII. apud eumdem Bruckerum haec habet = *Haec Mundi productio mero casu facta est, sine fato, consilio, & praedestinatione, ex fortuito concursu causarum primariarum efficientium* =.

Articulus autem XXXVII. diserte habet = ***Omnes res una, eademque sunt substantia*** =.

Ar-

(a) *Hist. Crit. Tom. IV. P. II. a p. 890.*

Articuli etiam, quos hic subjicio, magna sunt consideratione digni.

= L. *Ex Li, quod est Chaos, sive Seminarium primum omnium emanant quinque virtutes, pietas, justitia, religio, prudentia, & fides, cum habitibus suis: ex Li qualitatibus induto, & unito cum aëre primitivo emanant quinque elementa; physica itaque, & moralia omnia ex uno fonte Li oriuntur.*

LI. *Est itaque Li, essentia rerum omnium, sive, verbis Confucianis, ratio & substantia universalissima.*

LII. *Res omnes producit Li per Ki, sive aërem suum primogenitum, velut instrumentum suum, & eo mediante gubernat quoque omnia.*

LIII. *Post certos annorum numeros & periodos, quibus mundus durabit, finem habebit, redibuntque cuncta ad fontem, & principium suum, sic ut tunc nihil futurum sit, quam Li, & Ki, & tunc Li incipiet novum ex se mundum condere, idque periodis infinitis.*

LIV. *Dari Spiritus patet ex ordine coeli, & terrae constanti, & justa, atque perpetua operationum continuatione.*

LV. *Inde concludendum, habere res omnes auctorem, & principium invisibile, a quo reguntur. Id appellatur Chu, Dominus, Xin-Kuei, Spiritus exiens, & rediens, Ti-Kium, Rex, vel Imperator.*

LVI. *Alterum argumentum, ex quo dari Spiritus concluditur, sunt beneficia ab iis hominibus exhibita, quae hos permoverunt, ut eos sacrificiis honorarent* =.

In articulo autem LVII. de Sacrificiis agitur, quae per Veteres nimirum Sinas magnis quibusdam *Spiritibus* fieri solerent. De his autem *Spiritibus* absurdae Sinarum sententiae explicantur, ut cum dicitur = *III. Spiritus cessaturos, cessante mundo, & revocatum iri in communem rerum omnium fontem. IV. Omnes Spiritus ratione substantiae suae eadem gaudere perfectione: & differre tantum in eo, quod locis vel partibus mundi aut majoribus, aut minoribus praesint. V. Omnes Spiritus esse sine vita, sine scientia, sine intelligentia, sine li-*

bertate. VI. Eos autem ſacrificia recipere, pro conditione operationum ſuarum, quae in locis iſtis deprehenduntur, quibus praeſunt. VII. Eſſe autem eos partes Suſtantiae univerſalis, quae a rebus, quibus inſunt, ſeparari nequeant ſine deſtructione illarum =. Hactenus Bruckeri Longobardum fere deſcribentis verba retuliſſe ſufficiat.

Habet autem Longobardus hac in re ſibi conſentientem P. Antonium a S. Maria, qui de Sinica item doctrina libellum edidit. Et hic etiam iis in Sina muneribus functus fuit, ut Sinicae doctrinae diſcendae non ei deeſſet facultas. Longobardo autem aures praebuerunt & Carolus Gobienus, & Trigotius (*a*), & alii fere omnes, quibus celeberrimam inter Sinas philoſophorum haereſim Ἀ'θεότητος macula conſpergere placuit.

At magnum illud Europae lumen, neque doctrina minus, quam ingenio praeſtans, Leibnitius in celebri ad Remondum epiſtola Sinarum vetuſtiſſimos ita defendit, ut vix, aut ne vix quidem, de illorum pietate in Supremum Coeli Dominum, eumdemque & beneficum, & providum erga genus humanum, dubitari jam poſſe, plurimi eruditi homines opinentur. Scriptores autem illos mediae, ut dicere ſolemus, aetatis, etſi non aeque laudat, ſatis tamen excuſat. Cenſet enim quidquid Longobardus attulerit, non id oſtendere, quod ille vult. At de proximarum aetatum Litteratis parum Leibnitius curare videtur. Ex eo tantum, quod illi ſint Athei, Atheos etiam antiquiores habendos eſſe negat. Doctrinam vero illam Sinicam a Longobardo, & ab aliis, quos diximus, expoſitam mira quadam ingenii vi Leibnitius ad meliores conatur ſenſus adducere. Putat enim, quiquid recentiores Athei dicant apud Sinas, nomine *Li* venire Cauſam rerum omnium Primam, ſumma praeditam intelligentia, ſummoque conſilio. Multa quaſi ἀλληγόρικως dicta explicat, multa ſin minus Deo, at certe ne materiae quidem primae,

(*a*) Gob. *Hiſt. de l' Edict. &c.* Trigaut *de Chriſt. Expedit. L. I.*

qualem Ariſtoteles, aut potius Avicennas induxit, tribui poſſe demonſtrat.

Me quidem argumenta duo maxime movent, quae a quibuſdam *Li* proprietatibus Leibnitius repetit. Alterum ex eo ducitur, quod operandi, ac ſapientiſſime quidem operandi, virtutem *Li* ſuo doctrina Sinica tribuat. Quare *Li* Peripateticae, ſeu potius Arabicae, illi materiae ſimile quid eſſe non poteſt. Alterum inde repetitur, quod nihil de materia prima ſapere poſſit, cui non in ordine ſolum, quem vocant phyſicum, ſed in eo etiam, quem vocant moralem, potiſſimus locus eſt. Jam in hoc ordine *Li* praecipue ſpectandum eſſe, Longobardus ipſe fatetur. Habet enim e *Li* virtutes animi fuiſſe profectas, atque alia ſimilia. Et ea quidem non ſatis intelligi poſſunt, niſi *Li* conſilio praeditum Sinae excogitaviſſe dicantur. Igitur, cum idem *Li* ſumma perfectione frui conſentiant, ſumme ſapientem, ſummeque perfectum Deum videntur inducere.

Caeterum negari non poteſt, ingenio Leibnitium in ea epiſtola nimio plus indulgere voluiſſe. Etenim non pauca profert, quae, partium ſtudio ſepoſito, citius ad arbitrium conficta, quam e Sinarum ſententiis expreſſa dicas. Praeterea Sinas non adeo antiquos male de Deo ſenſiſſe, Leibnitius ipſe fateri coactus eſt. Scripſit enim = *Potuiſſe intelligere Sinas* (non de vetuſtiſſimis loquitur) *nomine Tai Kie Subſtantiam, & formam primitivam, & nomine Ki materiam primitivam, mundum concipere velut animal aliquod, vel ens vivum univerſale, genium ſupremum, perſonam ſummam, quem in modum Stoici de mundo locuti ſunt* =.

Hanc de Sinica Doctrina ſententiam, poſtremo loco relatam, maxime probavit, amplificavitque Bruckerus, quam veri ſimillimam non abſurde dixeris. Optimis enim argumentis efficere conatur, non aliam Sinarum, de quibus Longobardus agit, fuiſſe, quam Stoicorum mentem. Neque enim *Li* cum materia prima, neque cum unica Spinoſae ſubſtantia quidquam habere commune. Itaque *Li* Sinarum idem

idem esse censendum, atque Animam Mundi *Χάος* informantem, *Tai Kie* Animam ipsius Mundi formati, putat. Hinc vir doctus concludit, ut non aliud de Sinicae, quam de Stoicae doctrinae impietate judicium ferendum sit. Quo loco monendus es, erudite lector, Bruckerum in primo suae historiae volumine Stoicos *Atheismi formalis, ac directi* (iis enim vocibus uti solet) crimine absolutos dimisisse. Quare consequens est, ut ne Sinas quidem eo sensu, quem in hac controversia spectamus, Atheos habuerit.

At Leibnitianam Sinicae doctrinae explicationem omni ex parte defendendam suscepit Scriptor & eruditione, & judicandi sollertia nobilis, Kortoltus (*a*), qui recentiores etiam istos apud Sinas Litteratos egregie defendit; & ejus quidem judicium Valsechius maxime probare visus est (*b*). Sed & alii clarissimi viri, qui numquam in Sinam pedem intulerant, Kortolto citius, quam Longobardo fidem adjungere voluerunt; inter quos Mairanus fuit, magnum sane, atque praeclarum aetate nostra nomen (*c*).

 Aliam

(*a*) *In Differt. Prooem. ad To. II. epist. Leibnit. ad diversos.*

(*b*) Valf. *de' Fondam. L. III. p. m.* 150.

(*c*) Mairanus (*M. Dortous de Mairan*) haec habet, inter caetera, in epist. ad Parenninium in Sina degentem data = *Je ne suis pas pour cela plus disposé à les croire Athées à la maniere dont on nous le raconte de la plûpart de leurs Lettrez, & de leurs Mandarins:* (de Sinis agit, quos ut Astrologos potius, quam Astronomos, ita Superstitiosos potius, quam Religiosos, aut Philosophos appellaverat). *N'y auroit-il point-là du mal entendu? Pour moi je ne vois rien de plus opposé au caractere dominant de la Nation; & bien que l' Athéïsme soit le renversement de toute bonne Philosophie, il est certain neanmoins, que pour en venir à un tel égarement d'esprit d'une façon bien decidée, & avec autant de raffinement, que quelques Auteurs leur en attribuent, il faut une sorte de Métaphysique, qui ne me paroît point du tout être celle des Docteurs Chinois* = Haec Mairanus in epistola, cujus particula recitatur in epistola Parenninii, qua Cl. Viro respondetur. (*Lettr. édif. Rec. XXI.*) Habet autem inter caetera Parenninius = *Je suis de votre sentiment, Monsieur, & il m'a toûjours paru, que ceux qui ont accusé les Lettrez Chinois d' Athéïsme, n' ont eu d' autre raison de l' assurer dans le public, que l' intérêt de la cause qu'ils avoient entrepris de soutenir .... Ils ont apporté pour preu-*

Aliam inivit viam, ut Sinas defenderet Joannes Hooke, qui magnam artis criticae peritiam cum mira quadam disserendi subtilitate conjunxit. Etenim Atheos ille quidem, vel etiam Atheorum Sectam apud Sinas esse non negat: sed eamdem Sectam negat, aut antiquam esse, aut late diffusam, aut imperium tenere: qua certe ratione maximam Sinarum Litteratorum partem ab 'Αθεότητος impacta calumnia vindicat (*a*). Idem addit = *Multa etiam dici possunt vel ad eos excusandos, qui alium nullum Deum admittere videntur, praeter vim quamdam in natura, quam vocant Taiki, vel Li. Nam hanc vim non solum infinitam, & aeternam dicere solent, sed etiam summe perfectam; vitam illi attribuunt, nominantque animam, seu spiritum coeli; & tam magnifice quandoque de ejus intelligentia, & solertia loquuntur, ut populus non dubitaverit templa in honorem Li, seu Taiki aedificare, eique vota, & sacra facere* =.

Postremo non desunt alii plures gravissimi Auctores, ac rerum Sinicarum peritissimi, qui recentiores etiam Litteratos in Imperio Sinarum Atheos esse negent, & magnopere in ea re a Longobardo dissentiant. Et illos quidem testes mox appellabimus.

CAPUT XVI.

Nostra de Sinis Recentioribus sententia proponitur, atque defenditur.

EQuidem recentiores apud Sinas Litteratos, de quibus agimus, ut de Natura divina pessime sentiant, maximam tamen partem prorsus Atheos non habendos esse pronun-

preuve des passages de quelques Lettrez du tems des Song, & entr' autres de Tsou ven Kong, qui favorisoient leur dessein, tandis qu' ils ont mis à quartier les passages du même Auteur, qui prouvent le contraire. Tout ce qu' ils devoient conclure, c' est que cet Ecrivain est tombé en contradiction avec lui-même, & que par conséquent il ne doit être cru ni pour ni contre &c. =.

(*a*) Relig. Nat. Tom. I. &c. p. m. 15.

nuncio. Ut id ostendam, quod verissimum puto, liceat mihi aliquid de tanta Nicolai Longobardi auctoritate detrahere.

Illum quidem & sanctitatis, & prudentiae laude, & illius doctrinae, quae ad Apostolica munera rite obeunda requirebatur, praestitisse non nego. At enim illud etiam negari non potest, neque a doctis hominibus negari solet, in multis Longobardum de Sinica doctrina scribentem peccavisse. Nimirum homo, quamvis bono praeditus ingenio, qui tamen inter Peripateticae Scholae tricas, & ineptias bonos annos consumpserat, nihil admodum, aut certe parum in arte critica poterat.

Sane, quid ineptius fingi potest, quam ad vetustissimos etiam Sinas Ἀθεότητος damnandos, Scriptorum quorumdam aetatis illius mediae, ac nonnullorum Mandarinorum, quibuscum praesens egeris, testimonium afferre? Id tamen in eo libro neque leviter, neque obiter Longobardus facit. Atqui suorum, inquis, majorum sententias illi scrutati sunt. Credo; sed eo fortasse animo, ut quales esse cupiebant, tales exhiberent. Apud nos etiam Haeretici suas opiniones sanctis Ecclesiae Patribus, atque adeo divinae Scriptnrae tribuunt. Quis tamen hinc, nisi praejudicatis alicujus Sectae opinionibus occupatus, easdem aut Patribus, aut Canonicis Scriptoribus sententias placuisse colligit? Quidquid ergo pauci Scriptores, quos Longobardus producit, existimaverint, aut potius existimari voluerint, non facile concedet Criticus quispiam, antiquissimos Sinicae Sapientiae Patres nulla fuisse cognitione Divinitatis imbutos.

Sed & recentiorum Sinarum mentem non fuisse Longobardum, & paucos quosdam cum Longobardo sentientes assecutos, vel ex eo patet, quod res divinas nullo posse vocabulo ex Sinica lingua desumpto designari contenderint (a).

Dein-

(a) In libello, cui titulus = *Expositio Facti de Sinensibus Controversiis a PP. Soc. Jesu oblata &c.* MDCC. = haec habentur = *P. Longobar-*

Deinde manifeſtum eſt, Longobardum ad ſcholaſticas notiones voluiſſe Sinicae Philoſophiae notiones referre: quo certe vix aliquid aptius excogitari potuiſſet ad Sinicam Doctrinam aut pervertendam, aut tenebris offundendam. Hoc praecipue Viro, quem pro ſua humanitate multis laudibus ornat, praeſtantiſſimus Leibnitius exprobrat.

Quid quod Longobardus ea ſimul jungere videtur, quae ſimul eſſe non poſſint, ut hinc non injuria non admodum ipſum ſibi conſtitiſſe dicas? Etenim diſerte ſcribit, ***Ta-Kie*** Sinarum cum Anima Corpus, ut ait, *informante*, & cum Anima Mundi, quam veteres apud nos Philoſophi commenti ſunt, optime convenire. Habet etiam id Antonius a S. Maria, qui Longobardum ſequitur. Habet etiam, licet non ita clare, Bernierius (*a*), diligens ille barbaricarum opinionum indagator (*b*). Jam id quî poteſt cum eo componi, quod neque ipſi *Tai-Kie*, neque alteri Spiritui Sinae Intelligentiam tribuant, aut ullas animi virtutes ab Intelligentia dimanantes? Imo quì poteſt id cum eo componi, quod prorſus

gobardus, propter unam illam, communemque rationem (quod Sinarum Litterati vel omnes, vel fere omnes in *Atheiſmum* deciderint) *tam vocem Tien chu, quam Tien & Xamti, aliaſque omnes Sinicas excludendas eſſe contendebat à ſignificatione rerum divinarum, & ſpiritualium. Id quod ſimiliter fecere R. P. a S. Maria, ac Reverendiſſimus Dominus Navarretta, a quibus reproductus eſt Tractatus Patris Longobardi, quem author imperfectum reliquerat. Et id quidem tam generaliter verum eſſe credidit Reverendiſſimus Dominus Navarretta, ut inde negaverit Baptiſmum valide conferri poſſe in lingua Sinica &c.* = Jam vero, quin fuerint iſti Auctores in ea re turpiter decepti, nemo, quod ego ſciam, aetate noſtra dubitat.

(*a*) Ejus teſtimonium laudatur *To. XII. de l' Acad. R. des Inſcrip. p.* 25. Habet autem opinionem de Anima Mundi etiam ad Sinas penetraſſe: quod quidem in Litteratorum Sectam, non vero in aliam ullam cadere poteſt.

(*b*) Conſentire cum his videtur etiam Minorellius in *Obſerv. ad Iouvencii errores* ubi ait *p.* 126. = *Recte autem ex parte dici veteres, ut & novos Sinas animam mundi coluiſſe, ſi tamen anima vocari poſſit vis materiae inſita, quae ſparſa per ſingulas mundi partes in iis tamquam totidem animae, ſeu Genii, & in Coelo .... tamquam primum praecipuumque numen, & alter Jupiter colitur* =.

ſus Athei Sinae Litterati cenſendi ſint? Etenim & priſcos illos Europae philoſophos Animae Mundi tribuiſſe Sapientiam, magis certum eſt, quam ut ullo debeat hoc loco teſtimonio confirmari, & eoſdem Atheos eſſe vel habendos, vel appellandos, nemo concedit, niſi, more Buddei, ſententiam, quam quis tueatur, cum ſententia, quam tueri deberet, ſi perpetuo ſibi conſtaret, imperite confundat.

Ipſe Longobardus concedit, Sinas Litteratos ex mirabili Aſtrorum ordine, ac ratis, perennibuſque curſibus, & ex mirifica Telluris pulchritudine, ac varietate ad id aſſurgere, ut nobiliores, praeter corpora, naturas, aut *Spiritus*, ut appellat, exiſtere fateantur, Idem, auctore Longobardo, Litterati ex innumeris beneficiis colligunt, quibus perpetuo humanum genus afficitur. Jam quis Longobardo aſſentiatur, homines omnium Scriptorum judicio non omnino vecordes uſque adeo poſſe deſipere, ut nulla prorſus voluntate, nulla prorſus intelligentia *Spiritus* eoſdem vigere arbitrentur? Nam, qui non ſit inter homines truncus, ſi quid ex mirabili Orbis pulchritudine, ac beneficiis in humanum genus collatis colligit, hoc certe colligit, Naturas, quae ſint corporibus praeſtantiores, & eam praecipue Naturam, quae ſit inter omnes maxima, & intelligentia, & conſilio, & voluntate, & bonitate vigere, quibuſcum humana ulla vel ſapientia, vel charitas comparari non poſſit. Itaque haud equidem queo cogitatione complecti, quomodo ingenioſi homines, de quibus agimus, & eſſe praeter corpora, *Spiritus* iis, quae tetigimus, argumentis aſſequantur, & *Spiritus* tamen eoſdem, non minus quam craſſiſſima corpora, ſine vita eſſe dicant, ſine ſcientia, ſine libertate, ſine intelligentia, hoc eſt, ut lapides, ut truncos, & inertes, & brutos, & formica quavis, aut muſca deteriores.

Quae cum ita ſint, facere non poſſum, quin Longobardi, optimi caeteroquin hominis, nec indocti, hac quidem in cauſa, judicio ſtare omnino recuſem, & alios mihi teſtes adhibendos, alios auctores conſulendos putem.

Ete-

Etenim Longobardo, & aliis quibusdam Longobardum secutis, Scriptores optimos opponere possum, qui aut multos ipsi annos in Sina fuerunt, aut ab iis, qui fuerunt, fideliter narrata litteris, incredibili diligentia, consignarunt.

Ii nimirum, quamquam Atheos in Sina esse concedunt, eo tamen nomine maximam sectae, de qua loquimur, partem reprehendi non posse consentiunt. Sunt autem, ut aliquos nominatim appellem, Martinius, Magalhaënius, Duhaldius, Bartolus, Parenninius, Premareus, quibus valde favent Beyerus, Buvetius (*a*), aliique. Hic,

(*a*) Martin. *Hist. Sin.* initio, Magalhaens *Nouvel. Relat. de la Chine*, Du Halde *Descript. de la Chine T. IV.* ubi de opinionibus agit Imperatorum, atque Magnatum, qui praecipui sunt in Sinarum Imperio Litterati, Bartol. *Asia P. III. L.* 2. Parenn. *Lettr. édif. Rec. XXI.* de Premare, *ib. Rec. XIX.*, Beyer in *Musaeo Sinico*, Bouvet in *Icone Regia Monarchiae Sinarum*. His omnibus addi potest accuratus Auctor Anglus, alio etiam loco laudatus a nobis, qui fuse de Religione Sinarum agit. (*Vid. Tom. XXIII. de l'Histoir. Générale des Voyages, praesertim a p. 84*) Etenim, quamquam eos non constare sibi concedit, haec tamen de iisdem habet = *Ils enseignent nettement, que l'ame, par l'empire qu'elle a sur tous les mouvemens, & les affections, peut arriver a la connoissance de l'ame suprême, c'est-à-dire de l'Intelligence qui gouverne tout; que de même la simple considération de la maniere étonnante dont chaque Etre se perpétue & produit son semblable, prouve eviddement l'existence d'un grand Etre intelligent, qui conserve, gouverne, & conduit toutes choses a leur propre fin par la voie la plus convenable. Ils vont jusqu'a soutenir que cette admirable substance ne peut être inanimée ni matérielle. Ils assurent même qu'elle est Esprit; qu'elle contient l'excellence de tous les autres Etres, & qu'elle donne l'être a tout ce qui subsiste. Les véritables Lettrés demeurent attachés aux anciens principes. Mais comme il s'en trouve aussi, qui, se livrant aux commentaires modernes, & cherchant l'explication de chaque chose dans les causes naturelles, ne reconnoissent point d'autre principe qu'une vertu céleste, aveugle, & naturelle, les Missionaires envoyés a la Chine, ont été portés a croire que c'étoit l'opinion commune des Lettrés* =. Caetera vide apud ipsum, praesertim ubi narrat, quid Sinarum Imperator hac in re declaraverit, & quantum Viri Principes, ac Litterati indignati fuerint, cum esse in Europa Sapientes audiverunt, qui naturam omni prorsus intelligentia carentem a Sinis Coeli cultoribus, tanto caeremoniarum apparatu, coli existimarent. Nos quidem ab argumentis aliquibus promovendis consulto abstinemus, ne hominibus parum doctis ea dicere videamur, a quibus non modo dicendis, verum etiam animo reputandis longissime absumus.

Hic, ut opinor, curiosus, & eruditus lector citius quaesiverit, cur Longobardus ab auctoribus istis discrepans tam longe abfuerit a vero, quam putaverit, eosdem auctores Longobardo posthabendos esse. Cui quidem respondeo, totam forsitan eius rei causam in Sinicarum linguarum incredibili difficultate fuisse positam. Etenim non raro pene iisdem notis sententiae indicantur inter se omnino diversae. Hinc autem fieri solet, ut exteri homines, nisi maximam quamdam ad Sinicos libros perlegendos diligentiam afferant, facillime ab auctorum sententiis percipiendis aberrent (*a*). Et id quidem multo saepius, ac multo facilius, aetate Longobardi, quam nostra contingebat, cum nondum Apostolici Viri ad Sinas profecti ab aliorum erroribus didicissent, quid sibi praestandum esset. Hac, ut opinor, ratione Vir ille optimus aliquid humani passus, accedente *Mandarinorum* quorumdam Atheorum perfidia, putavit in iis libris ipsi Coeli Spiritui voluntatem, atque adeo intelli-

(*a*) Hinc etiam saepe factum est, ut Apostolici Viri, quos *Missionarios* vocare solemus, cum optime callere linguam Sinicam sibi viderentur, ea dicerent aliquando, a quibus ipsorum profecto animi vel maxime abhorrebant. Nimirum ignorabant, quam diversam una vocula significationem, quibusdam additis, aut detractis, habere posset. Quidam ex illis voces attulit *Leaò-Xy*, ut significaret Deum; at eae familiam quamdam a Sinis odio habitam significabant. Alius dixit, *Leaò-Xy* habere tres *Pic sum cu*. Putabat, se dixisse, Deum habere tres personas. At Sinae ita accipiebant = *Quidam cognomine Leaô habet tres diversos nepotes potentes, seu magistratum gerentes* =. Alius Christum vocavit *Ki-ly-Xe-Tao*. At Sinis id erat = *Admirabilis oboli vera lex* =. Quidam in libro, quem edidit Sinica lingua conscriptum, ea verba = *Credo in Spiritum Sanctum* = verterat, = *Credo in* = *Leaô-Xy-Py-ly-chu-Xan-chu* = Riserunt Mandarini, cum non aliam, nisi hanc ille sententiam expressisset = *Credo in quemdam cognomine Leaô vilis oboli culinarium, & agrestem coquum* = Idem bonus vir vocem *Sanctus* reddere sibi visus est per voces *Xan-chu*. At ibi eae Latinis respondebant = *Montium Culinarius* =. Vocem *Ecclesiae* expresserat per *Ye-ly-xe*. At id totum Sinis est = *Impensius colere Spiritum Terrae* =, cujus quidem Spiritus apud Sinas Imago, quam *Idolum* Christiani vocamus, incredibili superstitione colitur. Alia similium errorum exempla afferri facile possent.

gentiam negari, in quibus libris omnino alia ali: deprehenderunt.

At si quis forte litem hanc totam non ex Europaeorum tantummodo Scriptorum inter se pugnantium testimoniis, sed & ex rationibus omnino aliis dirimendam putat, quod hactenus non potuimus nisi verisimilius efficere, mox sine ulla dubitatione certum esse fatebitur.

Omnes enim iam consentiunt Auctores, Atheos illos Litteratos dicere, Vim quamdam, non modo a Coelo minime segregatam, sed & ipsi Coelo naturae necessitate conjunctam, existere, a qua motus astrorum, ac rerum ortus, & beneficia, quibus iuvantur homines, repetenda sint. (a) Quis hic non facile concedat, ad Coelum Sinas istos, *cum evanuerint in cogitationibus suis*, Divinitatis imperfectam transtulisse notionem, quam *Idolorum* cultores ad saxa quaedam affabre elaborata, vel argentea simulacra, vel aurea transferre consueverunt? Nihil enim est ipsis Coelo pulchrius, nihil admirabilius, nihil potentius, nihil ulla demum virtute praestantius. Huic

(a) Ad probandum Sinas Litteratos non esse Atheos, nihil necesse est afferre, quae habet Ioannes Hookius *Relig. Natur. Tom. I. &c. p. m.* 15. = *Constat*, inquit, (Sinas Litteratos non esse Atheos) *ex ipso Imperatoris testimonio, qui anno* 1700. *dignatus est edicto publico profiteri Sinas non materiale, & visibile coelum, sed coeli Dominum adorare: quem nonnisi ad reverentiae testificationem Coelum vocant, sicut Imperatorem suum ob eandem causam palatii sui nomine nuncupant &c.* = Itaque non aliud affirmo, nisi quod ipse scripsit Marinus Labbèus, Episcopus Tilopolitanus, quem nimium Sinis, aut Sinarum patronis favisse, nemo profecto dicet. Vid. lib. cui tit. *Lettre de M. Marin. Labbé &c. au Pape sur le Certificat de l' Empereur de la Chine p.* 67. = *Ne savent ils pas, que cet Empereur & ses Lettrez admettent je ne sçai quelle vertu secrette, residente dans le Ciel, & repandüe dans toute la nature, mais inseparable de la matiere, dont ils font le principe de toutes choses, & du Ciel même, & a qui ils attribuent sans peine toutes les qualités, que ces Peres ont exprimées dans leur Exposé?* = In ea quidem Expositione, quam Episcopus Labbèus innuit, de quibusdam etiam Divinitatis Attributis agebatur, ut quod in omnibus dominetur, quod omnibus benefaciat &c. Similia Minorellius habet, cuius aliqua verba supra retulimus, quin & Antonius a S. Maria, qui Longobardi sententiam sequitur, atque adeo Longobardus ipse, ut alio loco indicavimus.

Huic eidem Coelo, vel Coeli Spiritui non ſatis a materia ſecreto, neſcio quam Intelligentiam tribuere videntur; eadem nempe ratione, qua commentitiis Ethnici Numinibus, tantopere per ipſorum Poëtas vel ab ipſa ſapientia celebratis. Etenim, ut ea praetermittam, quae ſupra, contra Longobardum diſputans, attigi, quî fieri poteſt, ut nihil Coelum intelligere putent homines non omnino rudes, non omnino veſani, quod bonis bona demittere, quod in malos calamitates injicere, quod precibus eſſe placandum non raro pronunciant? Quî fieri poteſt, ut nihil intelligere putent, quod in publicis Imperatorum Edictis (ſunt enim ea Litteratorum opera) ipſo fatente Carolo Gobieno (a), omni honore, ac reverentia dignum eſſe populis in memoriam revocant, cuius juſtitiam, ac liberalitatem graviſſimis verbis proponunt, atque commendant?

Quid quod ipſi Litterati & eidem Coelo, & Coeli Planetis, ac Terrae, Terraeque Fluviis, ac Montibus, incredibili quodam caeremoniarum apparatu, ſacra faciunt? Quid quod in regiis Urbibus, Pechinii, & Nanchinii (b), magnifico extructa opere Templa viſuntur, ubi ſtatis anni temporibus ipſe Imperator, Litteratorum ſectae Dux ac Magiſter habitus, maximo *Mandarinorum*, hoc eſt Litteratorum, comitatu, Coelo ſolemne ſacrificium offert? (c) Satiſne iſta declarant & Intelligentiam Coeli Spiritui Litteratos concedere, & nondum auſos eſſe, vel nondum potuiſſe, quamvis fortaſſe voluerint, penitus omnem e ſuis mentibus cognitionem eliminare Divinitatis? Huc enim optime illa faciunt, quae graviſſimus auctor ſcripſit Auguſtinus (d)

 Quis

(a) *Preface de l' Hiſtoire de l' Edit de l' Empereur de la Chine.*

(b) *Peking, & Nanking.*

(c) Vid. Semedum, *Relat. della grande Monarchia della China*, P. I. C. 12. p. 105., Maffejum, *Hiſt. Ind.* p. 100., Io. Guelter, *Notizie varie dell' Imp. della Cina* p 88., Ludov. le Comte *Nouveaux Memoires* Tom. II. p. 106., P. a Leoniſſa *in Reſponſ. ad Quaeſita S. Congreg. & ad Quaeſita Em. Caſanati*, alioſque plurimos.

(d) *Lib. X. de Civ. Dei C. 4.*

= *Quis sacrificandum censuit nisi ei, quem Deum aut scivit, aut putavit, aut finxit?* = (*a*)

At enim, inquis, ea peragunt Sinae Litterati, ut populum specie Religionis in officio contineant. Crederem fortasse, si aut populi Religionem ipsi colerent, aut suam populo colendam proponerent. Nunc vero constat, populum superstitionibus omnino diversis implicitum a Litteratorum sententiis admodum discrepare: Litteratos autem in toto Religionis negotio nihil esse de populi, atque *Bonziorum*, qui dicuntur, opinionibus, judiciisque sollicitos. Quin & eo Litterati progrediuntur, ut infamium hominum loco *Bonzios* eosdem habeant, ac praecipue sectatores *Laokiun*, & *Foë*, non secus ac nos haereticos, vel ethnicos, damnent, atque contemnant. (*b*)

Possent quidem & aliis rationibus iidem Litterati mendaces dici, cum Coelum, aut aliud quidpiam ex animo sese colere profitentur. Sed eas rationes facile rejiciet quicumque sciat, hominum sententias citius ex dictis ipsorum, aut factis, quam ex aliorum judiciis, aut ex incertis quibusdam conjecturis aestimandas esse.

Ad extremum, erudite lector, monendus es, illos eosdem homines, quos in Sina diximus Atheos esse, multo magis a nobis, quam ab adversariis stare. Quid ita? Nimirum, quia in eos id optime quadrat, quod de Atheis dicebamus feliciores Europae regiones inficientibus. Idest ple-

(*a*) Possent aliae Sinarum Litteratorum consuetudines hoc loco exponi, quae vim quamdam, naturamque divinam ab iis agnosci declarant. Huiusmodi illa est, de qua in Historia Itinerum nobilis auctor Anglus (*Histoire de Voyages T. XXIII. p. m.* 11.) = *Lorsqu' ils (les Chinois) veulent implorer la faveur du Ciel, dans les tems de peste, & de famine, dans les tremblemens de terre, dans les inondations extraordinaires, & dans les autres calamités publiques, les Mandarins* (sunt ii praecipui Litterati) *vivent séparés de leurs femmes, passent la nuit, & le jour sur leurs tribunaux, se privent de chair, & de vin &c. L' Empereur même garde la solitude dans son Palais, à l' Est de la grande Salle Imperiale* =

(*b*) Vide hac de re Du-Halde *Descr. de la Chine, Vol. I. p.* 653. Le-Comte *Mémoires &c. p.* 334. *&c. l' Histoire Générale des Voyages p.* 49. & alib.

plerique omnes aut non ex animo loquuntur, cum Deum esse negant, aut non longo tempore in ea perseverant impietate doctrinae. Patent haec ex luculentis Parenninii verbis in epistola, quam laudavimus, ad Mairanum data. (*a*) Et Parenninius quidem, cum plurimis annis Pechinii moratus est, tum eximiae probitatis, eximiaeque prudentiae semper laude floruit. Neque vero non consentientes in ea re Scriptores Parenninius habuit, neque ulla fingi ratio satis apta potest, quamobrem eius testimonio standum non esse videatur. Quare haud scio, an auctoritatem illius jure contemnere quisquam possit.

Quae cum ita sint, sane non video, cur tantopere Baylius, totusque cum Baylio Grex impiorum, de Sinarum Litteratorum societate glorientur. Etenim illi Generis Humani Consensum in agnoscenda Divinitate vel maxime volentes, vel maxime inviti, comprobant. Utrum sententiae nostrae magis faveat, ab aequo lectore decerni volo. (*b*)

CA-

(*a*) = *Ie vous dirai*, inquit, *franchement, Monsieur, que je n'ai point encore vû de Chinois, qui fut athée dans la pratique: on en trouve quelquefois qui veulent le paroître dans la dispute, quand on les presse un peu vivement; mais leur conduïte dément bientôt leurs paroles, & dans un péril imprévû, dans un renversement de fortune, on voit les uns soupirer vers le Lao tien ye (le Seigneur du Ciel) & les autres invoquer les esprits, & implorer leur assistance. En un mot leur coeur s'accorde mal avec leurs discours* = Ea etiam, quae continuo subjicit Parenninius notatu dignissima sunt = *Ie puis même ajouter, que le nombre est trés-petit de ceux, qui ont voulu paroître athées, & si quelques-uns d'eux ont tâché dans leurs Livres d'expliquer tout physiquement jusqu'aux apparitions des morts & des esprits, sans avoir recours a un Etre suprême Auteur de toutes choses, ils se plaignent de ce que leurs sentimens loin d'être suivis, sont abandonnez des Lettrez* =

(*b*) Possemus hic multa contra Tolandum, ac Baylium dicere, qui Sinas Litteratos & prorsus Atheos, & tamen maxime probos, atque honestos homines esse, incredibili jactant audacia. Sed, ut brevitati aliquando serviamus, quaedam Ioannis Clerici verba describere hoc loco sufficiat. Ille enim *Parrhasian. Tom. III p.* 145. ait = *Les relations de la Chine, qui nous apprennent, que les Chinois de qualité ne croïent ni l'existence d'une Divinitè, qui gouverne toutes choses, ni l'immortalité de l'ame, nous disent aussi, que*

toute

CAPUT XVII.

De Atheis Europaeis universe, quos non ita multos esse, facili ratione demonstratur. Obiter autem agitur de pietate Alexandri Popii.

Atheos postremis hisce temporibus extitisse, alio loco docuimus, pro charitate quidem, quam Deo homines debent, nimium multos, at pro multitudine, aut recte, aut non tam prave sentientium adeo paucos, ut cum adversantibus comparari nulla ratione possint. At quando Baylius, & qui jurant in Baylii verba, de numero Atheorum in ipsa Europa non ita contemnendo suspicionem injicere moliuntur, operae pretium erit hac etiam ex parte ipsorum elevare artes, audaciamque comprimere.

Possemus autem ipsis testes opponere, quorum non ita facile, si constare sibi velint, hac quidem in re auctoritatem declinent. Etenim ipse Mirabodius, & Scriptores alii Mirabodio similes (a) conqueri solent, nimium paucos esse homines adeo fortes, ut infaustae superstitionis, ac maleficae Divinitatis omne jugum excutere audeant. Quin & ille Princeps nostri temporis Atheorum sese posteris potius, quam aequalibus suis fatetur ea scribere, praeclara scilicet, ac nova, quae scribit. (b) Sed

Non

toute la vertu des Chinois ne consiste, que dans une profonde dissimulation de leurs vices = Haec Ioannis Clerici probat Antoninus Valsechius (*Dei Fondamenti ec. Lib. III. p.* 151.)

(a) *Systême de la Nature* multis in locis, *Contag. sacrée*, *Essai sur les préiugés &c.*

(b) Possemus etiam contra eos, qui Spiritus fortes dicuntur, auctoritatem Alemberti producere; qui (*Mélanges de Litterat. Tom. IV.*) libellum edidit = *de l'abus de la Critique en matiere de Religion* =. Quamquam enim Chaumeixio non assentior, qui videtur Alembertum inter Atheos numerare, (*Préjugés contre l'Encyclop. L. I. C. I. art.* 2. *p.* 61.) is tamen est Alembertus, ut ipsum nimiae pietatis, aut nimiae religionis nomine profecto nullus accuset. Ipse igitur in eo libello non ita multos, etiam inter *Spiri-*

Non tali auxilio, nec defensoribus istis

optima nostra causa eget. Etenim auctoribus ad sententiam nostram & multo gravioribus, & multo pluribus, tum ex Catholicorum Ecclesia, tum ex Protestantium Coetu uti possemus.

Et hi quidem fere omnes de piis quibusdam viris, at non satis eruditis, aut in hac certe causa non satis considerate scribentibus, conqueri solent. Quis enim nescit, quam multi proditae omnino pietatis, ac religionis istis rei fuerint, quod non admodum pii, non admodum religiosi viderentur? Conjecturam hujus rei vel ab iis capere possumus, qui post Spinosam Spinosianae impietatis accusati sunt. Etenim, pro Deus immortalis! quam levibus de caussis, & indiciis, non ita paucis religiosis hominibus ea dica scripta est!

Quis non moleste ferat, ut celebre afferam exemplum, nobilissimum poëtam Anglum Alexandrum Popium, accusantibus non ita doctis hominibus, aut certe non ita prudentibus, nostris autem Graeculis disceptantibus, de Spinosiana impietate caussam dicere? At ille amplissimis in Anglia carere honoribus, atque divitiis, quam sacramentum Catholicae Religionis repudiare maluit. Num hoc Spinosistae, num Athei est? Praeterea, ut quaedam scripserit Popius, quae videantur aegre cum divina Libertate componi (de qua

ritus fortes, Atheos esse significat. Defendit autem egregios philosophos, ut Cartesium, ut Boërhavium, ut Mopertuisium, ut Newtonianos universos, & eos generatim, quos aliqui accusant = *en tirant de leur principes des Conséquences odieuses, & fausses qu' ils desavouent* = Illa etiam Alemberti verba magnopere probo (§. *II.*) = *Le desir de n' avoir plus de frein dans les passions, la vanité de ne pas penser comme la multitude, ont bien plus fait d' incrédules, que l' illusion des sophismes, si néanmoins on doit appeller incrédules ce grand nombre d' impies, qui ne veulent, que le paroître, & qui selon l' expression de Montagne, tâchent d' être pires qu' ils ne peuvent* =.

qua re nihil hoc loco disputare necesse est) Deum certe agnovit, & infinita sapientia, veraque perfectione praeditum, & rerum omnium principium, quas vel admirabili potentia condiderit, vel praesenti providentia moderetur, Pauca ex ejus epistolis afferre sufficiat, quas elegantissimus Reinelius latinas fecit. Canit enim epistola tertia:

„ *Ergo hoc esto ratum: summa unum servat agendo*
„ *Caussa scopum, at variis huc suevit legibus uti.*

Paucis autem interjectis versibus,

„ *Omnes ad totum referuntur in ordine partes.*
„ *Spiritus intus agens, sapiente per omnia sensu,*
„ *Ac virtute means, rerum moderator, & altor,*
„ *Res quascumque manu gestans, quasi vincula, secum*
„ *Conjungit, copulat, sociat, ligat, implicat, unit,*
„ *Maxima cum minimis, cum summis glutinat ima.*
„ *Est homini brutum nunc utile, nunc homo brutis*
„ *Inservit. Quidquid servit, servitur id ipsum.*
„ *Nil extat solum: rerum infinita catena*
„ *Continuat seriem. Seriei finis ubinam?*
„ *Stulte, tibine Deus soli est, solumne laborat,*
„ *Ut tibi sit soli bene, sint tibi cuncta saluti?*
„ *Tu tantum ut vestes habeas, laeteris ut unus,*
„ *Unus ut orneris, victuque fruaris ut unus?*

In eadem epistola haec etiam habet.

„ *Sunt sua naturae data semina cuique salutis*
„ *Munere divino. Fines praescribit, & ortus*
„ *Cuique Deus sapiens. Mundum, variosque creando*
„ *Mundi connexos orbes, ut sit bene Toti,*
„ *Defectus partis varios, varia esse salutis*

Fun-

„ *Fundamenta, Deus voluit. Fuit ordo ſalutis*
„ *Talis, & a prima regnavit origine rerum &c.*

Idem Epiſtola IV.

„ *Ordo, Dei ſummi magna eſt lex, atque ſuprema.*
„ *Hoc ita principio poſito, ſunt ſemper, & eſſe*
„ *Debebunt homines, alios qui viribus, arte,*
„ *Divitiis praeſtent. Verum hinc concludere velle*
„ *Felices magis eſſe illos, rationis id omnem*
„ *Offendit ſenſum. Non eſt injuſtus, inique*
„ *Nil unquam ſtatuit quicquam Deus, omnibus aeque*
„ *Conceſſit gaudere bono, & felicibus eſſe.*

Haec, inquam, & alia ſimilia Popium a Spinoſae impietate abhorruiſſe ſatis oſtendunt,

At nimis longum eſſet pro ſingulis dicere, quos aliorum iniquitas impietatis inſimulavit. Potius ergo quod volumus alia ratione conficiamus.

Etenim, philoſophis omnibus auctoribus, a notis ad ignota procedere debemus, ſi quidem philoſophari potius, quam divinari velimus. Itaque ſi plerique omnes homines Ἀϑεότητος accuſati (de iis verba facio, quorum ſententias litteris conſignatas expendere poſſimus) injuria ſunt accuſati, ſatis eſt argumenti, non tam eſſe magnum, quam aliquibus videtur, Atheorum numerum.

Jam ſumant in manus adverſarii librum quemvis eorum nomina continentem, qui crimen Ἀϑεότητος noviſſimis aetatibus quavis de cauſa ſubierint. Equidem eis, celeberrimum Bruckeri opus exhibeo, quod non ita multis ab hinc annis in lucem prodiit. Ille igitur, cum ſapienter monuiſſet, Hiſtoriam *Atheiſmi* diligentius eſſe ſcribendam, quam ad ea tempora factum fuerat, ea ſubdit (*a*) = *Adhibuimus autem in hac noſtra tractatione curam hactenus, atque* di-

(*a*) *Hiſt. Cr. &c. Tom. IV. P. II. p. m. 668.*

diligentiam omnem, ut Atheifmi hiftoriam, quantum fcriptionis modus permittebat, fimul enarraremus, quod ut in veteris, & medii aevi hiftoria haud fuperficiarie fecimus, ita in recentioris aetatis philofophica hiftoria explicanda non negleximus ea quoque tangere, quae de Atheifmo fectae Averroifticae, Pomponatii, Portae, Caefalpini, Cremonini, Simonis Simonii, Taurelli, Cardani, Bruni, Campanellae, Berigardi, Baylii, Bruni, Poftelli, Mallebranchii, Hobbefii, Cartefii, Leibnizii, Lockii, Thomafii, Paracelfi, Boehmii, & Theofophorum aliorum a nonnullis difputantur. Solent enim atro huic catalogo infcribi nomina Bernardi Ochini, Marcelli Palingenii, Lazari Bonamici, Petri Aretini, Bonaventurae de Perieries, Francifci Rabelaefii, Jacobi Davidis Perronii, Antonii Mureti, Petri Ruffi, Stefani Iadelli, Iofephi Scaligeri, Stephani Doleri, Francifci Garaffe, Ioannis Harduini, Richardi Simonis, Ifaaci Peyrerii, Antonii Goveani, Eduardi Herberti, Thomae Brovvne, Bernardi Connorii, Caroli Blountii, Iacobi Maffe, Ioannis Tolandi, Antonii Collini, Theodori Cornaberti, Conradi Vorftii, Stephani Curcellaei, Ludovici Meyeri, Ioannis Weftrene, Ifaaci Voffii, Hadriani Beverlandi, Gafparis Scioppii, & multorum aliorum jure, injuriave in hunc cenfum relatorum = Hactenus Bruckerus.

Equidem ab erudito lectore fcifcitor, quotufquifque non injuria accufatus ex tanto numero produci poffit? Mihi enim Joannes Tolandus, Antonius Collinius, Ludovicus Meyerus, non injuria accufari videntur, caeteri autem ad unum omnes abfolvendi.

Quid ergo? ais, an Baylium ipfum abfolves in eum numerum non injuria relatum? Equidem de Baylio fic cenfeo: Hominem fuiffe impium, qui nulla fere fummi Numinis reverentia fe tangi fineret, pro Atheis vero ita fcripfiffe, ut nemo magis illorum proterviam, furoremque promoverit. At mihi argumenta defunt, quibus omnino mentitum fuiffe dicam ingenii optimi fcriptorem, cum tam faepe Divinitatem exiftere faffus eft.

Re-

Reliqui multo facilius absolvuntur. Nam aut ab inimicis, praecipue Protestantibus, eam calumniam passi sunt, etsi optime de Divinitate sentiebant, ut Iacobus David Perronius, ut Antonius Muretus, ut Richardus Simonius, ut Ioannes Harduinus (*a*), ut alii plures, aut etiam apud aequiores homines in suspicionem adducti sunt Α'θεότητος, propter errores, quos defendebant, aut propter vitia, quibus inquinabantur.

Pro singulis accuratius hoc loco dicere, non satis opportunum puto. Etenim pauca quaedam afferre, non ejus est, qui cum Baylii discipulis rem sibi esse meminerit. At si multa pro singulis, cum tam multi sint universi, diceremus, alius profecto liber = *De celeberrimis Viris* Α'θεότητος *injuria insimulatis* = jam nobis conscribendus esset.

Potius igitur lectorem rogo & ingenuum, & eruditum, ut, quod facile fieri potest, ex hominibus illis, quem vult seligat, ipsumque instar rei suo judicio sistat. Polliceor futurum, ut, si ea teneat, quae sunt a nobis in Primo nostro disputata, rationes ab accusatoribus allatas, & apud Auctores Historiae Philosophicae inveniendas, infirmas esse pronunciet.

Neque tamen ipse recuso cominus cum Baylio pugnare. Porro autem Baylius est adversariorum acerrimus, atque fortissimus. Sic enim censeo, sic statuo: quos produxit Atheos Baylius, quo maxime loco certae, explora-

V t 2 tae-

(*a*) Ut videas, me non amore hominis duci, ut ex Atheorum eumdem numero eximam, non dubito Ioannem Harduinum graviter arguere, quod tot viros pietate, ac doctrina insignes cum teterrimis hostibus Divinitatis (*in lib. cui tit. Athei detecti*) miscuerit: imo & non multum abest, quin & ipse Alemberti censurae in Harduinum subscribam (*de l'abus de la Crit.* §. *IV.*) quae sic habet = *Le fameux Iésuite Hardouin, un des premiers hommes de son siecle par la profondeur de son érudition, & un des derniers par l'usage ridicule qu'il en a fait* =.

taeque impietatis Atheos producere debuisset (*a*), omnes ad unum injuria accusatos videri.

Quis autem erit Baylianae doctrinae contemptor tam iniquus, ut dicat, aut sentiat, non eos a Baylio fuisse productos, in quibus plurimum adversarii confidere potuissent? Neque enim Baylio mira quaedam, & excellens historiarum cognitio defuit, neque memoria omnino singularis, neque sagax ingenium, & acutum, & optimis artibus, ac disciplinis expolitum.

Itaque vel hinc licebit conjicere, quam sit exiguus Atheorum numerus. Etenim, ut supra diximus, a notis ad ignota ratio proficisci debet. Ergo si, qui Ἀθεότητος accusantur ab eo, qui maxime notos, et certos Atheos videbatur accusaturus, per injuriam accusantur, satis id argumenti est, admodum paucos inveniri, qui crimen idem non immerito subeant. Sed jam id, quod promisimus, exequamur.

CAPUT XVIII.

Recentiores aliqui doctrina celebres ab illata per Baylium, atque alios, Ἀθεότητος nota liberantur.

PRimo quidem Baylius Averroëm producit, quem plures docti homines Atheum haberi vellent (*b*). At quibus tandem de causis hominem insimulant, qui cum per to-

(*a*) *Continuat. des Pensées &c.* §. *XVIII. p. m.* 69. ubi quantum potest numerum Atheorum auget, ut eos Generis Humani Consensui opponat, plurimos credi jubet esse Atheos inter recentiores. Exempli autem gratia aliquos allaturus, haec subdit = *Vous nomme seulement quelques uns des modernes, que l'on accuse d'Athéïsme, un Averroës, un Calderinus, un Politien. un Pomponace, un Pierre Bembus, un Leon dixiéme, un Cardan, un Cesalpin, un Taurellus, un Cremonin, un Berigard, un Viviani, un Thomas Hobbes* = Eadem his omnibus, praeterquam Leoni X., cujus loco Spinosa ponitur, injuria fit ab Auct. Encycl. *Art. Athées ed. Luc. p.* 678. quo loco celeberrimos Atheos memorare deberet.

(*b*) Vid. Reimm. *Hist. Ath. p.* 537.

totam vitam unicum Deum vereri visus fuerat, tum librum etiam conscripserat (*a*), quo doceret homines, qua ratione cum Deo arctius conjungi possent, ejusdemque amicitia frui?

Nempe ille, ajunt, Aristoteli magis, quam aut Moysi aut Christo, aut Mahummedi credidit, ac Religione Philosophiam potiorem habuit. Haec ratio, cum tam multa de vera notione *Atheismi* dixerimus, confutatione non indiget.

At, iidem ajunt adversarii, Spinosianus fuit ille ante Spinosam. Quid ita? *Intellectum* scilicet *universalem agentem* Barbarus Philosophus induxit, quem in singulis hominibus cogitare somniavit (*b*). Ergo universos homines eamdem habere Naturam credidit: Ergo *unicam Substantiam* in tota rerum universitate ante Spinosam Averroës agnovit.

Pudet me doctorum hominum, qui tam crassa minerva rationes conficiant. Quid enim? an obliti illi sunt, quae tam saepe in hac eadem Averrois causa dixerant? Videlicet Arabem ingenii acumine, at non scientiae copia praestantem Aristotelis doctrinam in summo pretio habuisse, a qua latum unguem discedere magno piaculo sibi fore arbitratus esset. Jam vero Aristotelis doctrina non obscure tradit, Intelligentiam, quae mentes hominum quomodolibet regat, non illam esse omnium & maximam, & praestantissimam, quae, cum a nemine ipsa mota sit, omnia moveat, atque contorqueat. Imo Intelligentia illa Mentium humanarum praeses ab Intelligentia suprema, sive *primo*, ut ajunt, *Motore* tam longe distat, si audias Aristotelem, ut innumerae mediae sint Intelligentiae & sapientiores, & potentiores. Licet ergo Princeps Arabum Peripateticorum delirare dicatur; sed non idcirco Divinitatis notionem prorsus evellere voluisse dicendus est (*c*). Iam

(*a*) Titulum ei fecit = *de Possibilitate Conjunctionis, seu Communicationis cum Deo*. =

(*b*) Vid. Budd. *Trait. de l' Ath.* C. *VII*. §. 2.

(*c*) Eadem fere possunt ratione defendi Arabes alii Peripatetici, de quibus Reimmannus (*in Hist. Ath.* (535.

Iam Calderinus quid tandem peccavit, ut non modo ma-

p. 535.); praesertim vero Alfarabius, Avicennas, & Rasiaeus. Eorum famae videlicet apud Recentiores quosdam studium Aristotelicae doctrinae magnopere nocuit. At qui Aristotelis tam impotenti odio non flagrant, facile vident, eadem ratione eosdem Arabes absolvi, quae ad ipsos damnandos affertur. Etenim Aristotelis doctrina longe ab *Atheismo* distat. Ergo & Arabes illi distant, qui doctrinam eamdem secuti sunt. Injuria etiam accusatus est ejusdem criminis celeberrimus apud Arabes Poëta *Abul Ora* Morrariensis, de quo Pocockius. (*ad Port. Mos. C. VII. p. m.* 215.) Rationes quidem illae; quod redire in vitam homines posse negaverit; quod procreationem filiorum non leve facinus esse diceret, quia tot, tantisque malis proles obnoxia futura sit; magis ridiculae sunt, quam ut refutari debeant. Potiori jure (quoniam occasionem hic libenter amplectimur dicendi aliquid de Atheis inter Mahummedanos) accusati videntur Zindikaei; videlicet hominum Secta, quam ipse Mahummedes propter impietatem execratus est. Eorum princeps fuit *Abu-Muslimus*, de quo Baylius (*in Dict. Art. Abu-Muslimus*). Hanc nempe Sectam Baylius Spinosianum ante Spinosam errorem professam fuisse credidit, quod Petrus Vallaeus (*della Valle*) testetur, non alium ipsis esse Deum, nisi Elementa quatuor, ipsamque materiam, ex qua universa prodierint, & in quam universa refluere, suis quaequ temporibus, debeant. At accuratius inquirere oporteret, quanam ratione Zindikaei haec eadem explicuerint, aut explicent. Fieri enim potest, ut *Systema* illud *Emanativum*, de quo saepe diximus, potius quam *Atheismus* proprie dictus sub tanta mole impiarum opinionum lateat. Sed, his omissis, illud equidem notari velim, Zindikaeos, etsi plures inter eos forte sunt Athei, non esse tamen universos. Hoc enim nomen, ut discimus ex Alcorani *Scholiaste*, & ex Pocockio, (*ad Port. Mos. C. VII. p. m.* 215.) quo nemo diligentius de Arabum doctrina scripsit, ad omnes impios, & incredulos, & ad eos etiam, qui duo principia, Lucem, ac Tenebras, ponunt, apud Mahummedis asseclas extendi consuevit. Darariani etiam (ea est alia quaedam apud Arabes impiorum haeresis) accusati sunt Ἀθεότητος. At, quae de iis Bruckerus (*Tom. III. p. m.* 140.) affert, potius *practicos* Atheos, quam *theoreticos* fuisse ostendunt: scilicet eos, qui bona omnia, & honestatem, corporis voluptatibus, ac fortunae muneribus metirentur. Ejusdem farinae plerique Athei esse mihi videntur, qui nunc apud Turcas, Arabum progeniem, esse dicuntur. De illis quidem ita Ricotius in opere Anglico, quod in Italicum e Gallico sermone Constantinus Belli convertit: qua ego interpretatione utor (*Ist. dell' Imp. Ottom. L. II. C. XII. p. m.* 427.) = *Quelli adunque che fanno professione dell' Atheismo si chiamano fra loro Muserini, che vuol dire, noi abbiamo il vero segreto, e questo segreto non è altro, che il negare assolutamente la Divinità, di sostenere affermativamen-*

malus a Baylio Christianus, sed & Atheus haberetur? (*a*) Equidem nihil invenio, quod justam ejus criminis injicere suspicionem possit.

Ille quidem accusatus est, quod Catholicam Religionem non profiteretur ex animo. Hinc Ludovicus Vives scriptum reliquit (*b*) = *Domitius Calderinus ne Missam quidem volebat audire, & quum ab amicis eo duceretur, dixisse fertur, eamus ad communem errorem* = Hinc in eum facete lusit Politianus celebri Epigrammate.

Audit Marsilius Missam, missam facis illam,
Tu Domiti, magis est religiosus uter?
Quis dubitet? tanto es tu religiosior illo,
Quanto audire minus est bona, quam facere.

Equi-

mente, che la natura, o' l principio interiore d' ogni individuo è quello che regola il corso ordinario di tutte le cose che noi vediamo, e che noi ammiriamo &c. = Deinde bonam hujus sectae partem ex Christianis, quos *Apostatas* dicimus, componi scribit. Hos autem *practicos* potius, quam *theoreticos* esse Atheos, accuratus Auctor Anglus advertit. Caetera vide apud ipsum, quem Encyclopaedicus Auctor *Art. Athées p. 678. ed. Luc.* describit; ut cum ait = *que cette doctrine contagieuse s' est insinuée jusque dans le Sérail, & qu' elle a infecté l' appartement des femmes, & des eunuques; qu' elle s' est aussi introduite chez les Bachas; & qu' aprés les avoir empoisonnés, elle a répandu son venin sur toute la cour; que le Sultan Amurat favorisoit fort cette opinion dans sa cour, & dans son armée* =: Ipse tamen Auctor non ad aliam classem hos Atheos Turcas pertinere putat, nisi ad illam, quam his verbis Bruyerus (*La Bruyere*) descripsit = *Leur indolence va jusqu' à les rendre froids, & indifférens sur cette article si capital (de l' existence de Dieu) comme sur la nature de l' ame & sur les conséquences d' une vraie religion; ils ne nient ces choses, ni ne les accordent, il n' y pensent point* =.

(*a*) Domitius Calderinus, prope Veronam Calderiae natus, cum trigesimum annum aetatis ageret, Romae decessit an. 1477. Ejus nomen a Politiano celebratum invenias. Nobilis fuit Grammaticus, neque per ea tempora contemnendus Poëta. Sed optime de illo Morerius (*Dict. Art. Calderin*) = *Ce fut un Critique presomptueux, que quelques Auteurs ont accusé de n' avoir eu beaucoup de Religion* = Vide, si de illo plura discere cupis, praeter eos, quos citavimus, Trithemium, Paulum Bergomensem, ac praecipue Cl. Scipionem Maffejum *in lib. cui tit. Verona illustrata.*

(*b*) *De Ver. Fidei L. II. p. m.* 264. & 265.

Equidem eum aliquando resipuisse facile credo. Neque enim celeberrimus ille Cardinalis Bessario hominem prorsus irreligiosum amicitia sua dignatus esset, neque tanta cum laude Calderinus ipse Romae docuisset, neque sanctissima ea civitas exequias funeris ejus tanto cum apparatu prosecuta esset (*a*). At quid judicandum sit de Calderini religione alii viderint.

Equidem, etiamsi, Catholicae Religionis eum non fuisse unquam sacris addictum, quisquam ostenderet, non tamen viderem, cur Atheus habendus esset. Nempe non minus desipere Spinosianos arbitrarer, qui suas in partes eum pertrahere vellent, quam Protestantes, quos ipse Baylius carpit (*b*), quod inter sinceros testes veritatis Calderinum eumdem numeraverint.

Eos autem facile contemno Scriptores exterarum gentium, Italis infensissimos (*c*), qui nullo idoneo teste producto scribere ausi sunt, Domitium Calderinum una cum Marsilio Ficino, atque Angelo Politiano *Atheismum*, remotis arbitris, fuisse professum.

Jam Politianus hic idem tertius ab Averroë Atheus in medium a Baylio allatus est. At quibus argumentis Politiani accusatores nituntur?

Primo quidem impurum hominem fuisse magna voce clamant, qui cum nefario nobilissimi adolescentis amore corriperetur, nec tamen haberet, quod speraret, tantum inde dolorem hauserit, ut brevi mortuus fuerit; quod quidem turpissimae mortis genus non eodem omnes modo describunt. Sint ista vera. Quid inde in rem tuam? Neque enim ego te, qui rationem adeo ridiculam ad probandam Politiani Ἀθεότητα producas, minus desipere puto, quam illum putarem, qui hac eadem ratione, impuras Graecorum leges, aut nefariam Mahummedis doctrinam Politiano probatam fuisse, vellet ostendere.

Cae-

(*a*) Vide Paulum Iovium *Elog. C. XXI.*

(*b*) *In Dict. Art. Calderin.*

(*c*) E. g. *Pierre de Saint Romuald Abrégé Chronol. Tom. III. p. 262. ad an. 1509.*

Caeterum ipse Baylius optime norat, quae de impuritatibus Politiani, aliisque sceleribus narrata sunt ab inimicis, non esse tam facile recipienda. (*a*) Quare non audet ipse Baylius, imo ne ipse quidem Voëtius, (*b*) iis credere, qui tam horrenda de Politiani morte scripserunt.

At Voëtius hic idem, tam debilis, quam furiosus Catholicorum hostis, alia argumenta producit (*c*), ut inter Atheos, vel Epicureos, vel, ut ipse ait, ***Libertinos*** Politianum censendum esse doceat. Semper enim hoc vitio se laborare Voëtius praetulit, ut nulla satis distincta uteretur notione. Odium, opinor Cartesii, quo flagrabat, effecerat, ut claras notiones, quae recentiori philosopho tantopere in deliciis erant, omnino repudiaret.

At quod cupit Voëtius, qua ratione conficit? = ***De Politiano***, inquit, ***refert Plessaeus*** (*d*) ***in libro de veritate Religionis Christianae, quod diceret, numquam se bonas horas suas pejus collocasse, quam in lectione Scripturae*** =.

Etiamsi Plessaeus haec diceret, ac vera diceret, nihil inde contra Politianum hac quidem in causa exculpi concederet, quicumque recta Ἀϑεότητος notione utitur. At pulchre est, quod haec in Plessaei libro inveniri, Baylius diserte negat (*e*). Nimirum Voëtius, cum de Politiano agit, non aliud ostendit, nisi se Italorum odio tam acri corripi, ut eos omnibus calumniis onerare, quacumque possit ratione, velit.

Id certe locum habet, ubi rationem solvit ex eo ductam, quod & Sacerdos, & Canonicus Florentinus Poli-

(*a*) Bayl. *Dict. Art. Politien. Rem. G.* = *Il est probable que son grand attachement à la Maison de Medicis l'exposa à des calomnies infames, pendant que les Florentins entêtez de la liberté Républicaine insultoient cette Maison exilée, & lâchoient la bride a toutes sortes de Pasquinades* =.

(*b*) Vid. Bayl. eod. loco

(*c*) *Disp. Theolog. Tom. I. p.* 106.

(*d*) *Mr. du Plessis Mornai.*

(*e*) *Ibid. R. K.* = *Notez qu'il est faux que Mornai dise ce que Voëtius lui attribue. Les Auteurs sont pleins de semblables faussetez, & cela vient de ce qu'ils se fient aux citations d'autrui sans prendre la peine de les vérifier* =

tianus esset. Hinc scilicet plures inferunt, credibile non videri, quod tam male Politianus in Scripturam Θεοπνεύστην locutus fuerit. At Voëtius illico clamat (*a*) = *Haec ratio nimis tenuis videbitur iis, qui norunt, quantopere Atheismus, seu Epicureismus, sive Libertinismus grassaretur inter Sacerdotes, non tantum Canonicos, & Monachos Papales, sed etiam inter Praelatos, Cardinales, Pontifices* = Id enimvero conviciari est, non argumentari.

Facilius idem sese Voëtius a ratione alia expedit, quam tamen Vossius (*b*), non secus ac primam illam, magni fecerat; quod videlicet Politianus, tempore, quod *Quadragesimae* vulgo dicimus, sacras conciones aliquando habuerit. Reponit enim Voëtius (*c*) = *Praedicavit etiam aliquando coram populo Caesar Atheorum Vaninus, quod tamen illum e numero profanorum non eximit* =.

Sed ut, Voëtio dimisso, qui nihil fere his quidem in controversiis homine Critico dignum afferre solet, paucis ea tota quaestio praecidatur, hoc argumentum propono. Et humanitas, & justitia, & veritas ipsa vetat, ut Atheum habeamus, qui per omnem suae vitae curriculum, ut ut moribus esset flagitiosis, ac perditis, religiosus tamen, ac supremi Numinis cultor videri voluit: vetat, inquam, donec certae quaedam, exploarataeque rationes proferantur, quibus eumdem probetur & in re gravissima fuisse mentitum, &, quod longe difficilius est, ad vocem naturae, Deum esse tam aperte docentis, aures, ut ita dicam, obserare potuisse. Atqui nihil tale adversarii de Politiano ostendunt, cum tamen hic Religionem Christianam semper professus fuerit. Igitur & contra veritatem, & contra humanitatem, & contra iustitiam peccant, qui celeberrimum Poëtam Atheis adjungunt.

Hac

(*a*) *Disp. Theol. Tom. II. p.* 1273. (*c*) *Ib. p.* 1274.
(*b*) *De Poët. Latin. p.* 80.

Hac eadem ratione Pomponatius (*a*) defenditur, quem Politiano subjiciebat Baylius. Et Pomponatius quidem, cum etiam in vivis ageret, impietatis postulatus est. Ratio autem potissima fuit eiusdem adversariis, quod Aristotelem Christo praeferre videretur. Hinc enim docebat: hominum animos, si quidem sacram auctoritatem consulas, immortales esse dicendos; at mortales, si philosophiam audias. Multi enim extiterunt, qui dicerent, hac distinctione Pomponatium incolumitati suae apud Catholicos consulere voluisse, atque Aristotelicam doctrinam tamquam per cuniculos obtrudere. Teterrimus autem omnium fuit in Pomponatium Guilelmus Postellus (*b*), qui Stagiritem ipsum ut impietatis magistrum execrabatur (*c*).

At patrocinium philosophi, qui semper Christianus videri voluerat, plurimi susceperunt (*d*), inter quos aliquando fuit ipse Baylius.

Equidem Pomponatium graviter in eo reprehendendum puto, quod tantopere laboraverit, ut absurdas opiniones, ac maxime impias, Aristotelis doctrinae congruere, neque posse naturali ratione convelli, demonstraret. Cum enim Pomponatius Aristotelem semper in ore haberet, cum Aristotelem unum inter philosophos vidisse verum arbitraretur, ecquis est, qui jam non videat, eam, quam ille secutus est, docendi rationem, ut leviter dicam, ingentis periculi fuisse plenissimam?

 Prae-

(*a*) Petrus Pomponatius Mantuanus, ineunte Saeculo XVI. philosophiae Peripateticae gloria nobilis, libros edidit, quibus plurima valde absurda proponit, & hactenus defendit, quoad cum doctrina Christiana congruere possit Aristoteles. Ipse in Romanae Fidei communione obiit an. 1525. & in ipsum Cardinalis Gonzagae, cui carissimus fuerat, tumulum magno cum honore illatus est.

(*b*) Apud Launojum *de Fortuna Aristotel. C. XIV. p.* 269.

(*c*) Aliorum nomina, qui Pomponatium Atheum habuerunt, vid. ap. Reimm. *Hist. Ath. S. III. C.* 4. §. 8. *p.* 361.

(*d*) E. g. Guilelmus Gratarolus Bergomas, Gisbertus Voëtius, Ienkinus Thomasius, Io. Franciscus Buddèus, Olearius, Leibnitius (*Dissert. Praelim. ad Theod.* §. *XI.*)

Praeterea, ut inutiles hoc loco quaestiones declinem, non equidem ex animi sententia concedo, sed tamen ab adversariis dici facile patior, ea, quae tribuit Aristoteli, Pomponatius, vere Pomponatio ipsi fuisse probata. Hic adversarii rem actam putant; ego ne manum quidem ejus Α'θεότητι ostendendae admotam.

Quid enim Pomponatius tandem de Natura divina scribit? Nempe in *Il. de Fato, & Libero Arbitrio* docet = *Providentiam divinam, & liberum arbitrium humanum non posse simul stare in eodem, adeoque Deum absolvendum esse a providentia caducorum* = In eodem libro docet = *Deum producere Universum, veluti luminosum producit latitudinem luminis a certo gradu usque ad non gradum* = Paulo post dicit = *Deum non cognoscere particularia, saltem generabilia, & corruptibilia, nisi secundum speciem, non secundum individuum* = Similia omnino sunt, quae Pomponatius habet in Libro *de Incantationibus*.

Iam ostendant adversarii, quare qui haec dicat sit Atheis adscribendus. Ego equidem, si nihil aliud, Deum hac absurda doctrina utcumque relinqui video. Quanti vero isthaec adversariorum dialectica estimanda est, quibus ille, qui male de Natura divina sentiat, nullam esse Naturam divinam arbitrari videtur? Hac eadem sane ratione conficies, ut, qui de parente suo palam obloquitur, nullum sibi fuisse parentem arbitretur.

CAPUT XIX.

Petrus Cardinalis Bembus, ac Leo X. Pont. Max. ab eadem calumnia defenduntur.

QUod inter Atheos locum Pomponatio fecerit Baylius ignosci fortasse potest. Quis illum ferat eamdem dicam doctissimo, atque humanissimo Viro Petro Bembo impingentem? Quamquam enim Bembi vita, (quae fuit illis tem-

temporibus apud omnes ordines veteris disciplinae perturbatio) reprehensione non caruit, numquam tamen ille in Catholica Religione nutare visus est.

Hujus rei testem appello Ioannem Imperialem (*a*), qui certe Petri Bembi Cardinalis vitia non tacet. Ait enim = *Protractum aliquantisper ajunt Bembo hujusce dignitatis* (*Cardinalatus*) *decus, quod nobilem concubinam Roma perductam laxiore sensus intemperamento coluerit; susceptis nimirum ex ea tribus foeminis, ac vel ad frigidum senium arcta ipsius consuetudine propagata. Ita ex Platonis sententia summa ingenia summa etiam plerumque vitia consequuntur* = Ea tamen subdit Imperialis, quae Bembum ab omni *Atheismi* suspicione liberant. = *Caeterum fidissimo pietatis cultu, praealtaque disciplinarum existimatione, cum in tanta Romanae Urbis luce verendus, & conspicuus emineret &c.* =.

Quin & ipse Iulius Caesar Scaliger, summos viros carpere potius, quam laudare suetus, quique Bembum ipsum graviter reprehendit, quod Christum Heroëm appellasset, ea tamen, quae subdimus, in Bembi laudem cecinit.

„ *Si probitas, pietas, gravitas, animusque quietus*
„ *Cedit iis numeris, qui Ciceronis erant;*
„ *Sic palmam ex Cicerone feram; sin gloria major*
„ *Ex illis, palmam de Cicerone feram.*

Ita videlicet acerrimus omnium sui temporis Criticus Bembum illum Atheum loquentem facit.

Quid quod ipsius Bembi obtrectatores, & inimici, cum omnia studiose colligerent, quibus animum Pauli III. Summi Pontificis a dignitate, quae *Cardinalatus* dicitur, illi conferenda deterrerent, nihil unquam de celeberrimi hominis impietate, aut divinarum rerum contemptu locuti sunt?

Hac eadem ratione, quam postremo loco attulimus, a Cl.

(*a*) *in Musaeo Hist. & Phys. in Bembo.*

a Cl. Viro Ioanne Dominico Mansio inepta illa fabella refutatur (*a*), quae tam atroci calumniae occasionem dedit. Videlicet Georgius Sabinus, homo nullius auctoritatis, nisi quod, cum de Romanis multa obloqueretur, a Protestantibus libenter auditus est, a se Petrum Bembum familiariter quaesivisse narravit, quid Melanchton de animorum immortalitate sentiret. Cum respondisset ipse, quam recte sentiret, ex libris Melancthonis eiusdem constare: tum vero Bembus; Male, inquit, narras. Etenim pluris hominem facerem, si contraria omnino sentiret.

Hic statim exclamant adversarii, hominem impium, & atheum fuisse Bembum, qui religionem dicis causa simularet; nihil autem eorum crederet, quae profiteretur. Tum in Italorum vituperationem effunduntur. Pro rationibus convicia ingeminant. Similes Bembo plurimos esse dicunt in Ecclesia Romana Praelatos, Cardinales, Pontifices; quin & Italiam esse celeberrimam *Atheismi* Scholam cum Hermanno Conringio, cum Ioanne Francisco Buddeo, cum Iacobo Federico Reimmanno, cum Iacobo Bruckero jactant (*b*). Has videlicet illi rationes usurpant, ut invidiam

(*a*) *In notationibus ad Encyclop. edit. Luc. Art. Ame p.* 280. qui Mansius eodem loco haec habet considaratu dignissima = *Bayle dans son Dictionnaire a la parole Melanchton, où il rapporte ce conte, fait voir qu' il n'y ajoutoit pas beaucoup de foi, ce qu' il répéte aussi à la parole Bembus à la note F.* = Verba quidem Baylii *in Dictio. Art. Melanchton* ea sunt = *Je vous donne cette bistoriette comme je la trouve dans Melchior Adam* = Simili modo scribit *Art. Bembus*. Sed Bembum etiam defendit Matthaeus Dandolus in not. ad librum, quem edidit = *Spirito dell' Enciclopedia* = *Art. Anima*; ac praeterea, ut novissimos tantum Scriptores appellem, Vir ingentis eruditionis, &, quod maximum est, acerrimi judicii, qui Encyclopaedicum de Atheis Articulum ab erroribus expurgandum in editione Liburnensi suscepit. Utinam ea, quae sapientissime praecipit in iis notationibus talis, ac tantus Vir, Graeculi nostri satis intelligant, ac fideli memoria custodiant. Vid. *Not. ad Art. Athées p.* 762. Edit. Liburnensis, quae quidem editio longe optima est inter omnes, quas ad haec tempora habuimus.

(*b*) Quis, ut exemplum unum afferamus, stomachum teneat, ubi legat apud Baylium (*in Diction. Art. Leon X.*)

diam Romanis, ac Romanae Religioni consent. Num mentior? Cupio refelli. Verum ab iis refelli velim, qui Protestantium maxime antiquiorum libros legere consueverint.

Neque tamen hic pro conviciis convicia referam. Eruditum ego Lectorem e quavis etiam Ecclesiae Romanae infensissima secta, modo ne sensum omnem aequitatis, & humanitatis abjecerit, judicem, ac disceptatorem adhibere malo. Viderit ipse, partium omni studio tantisper seposito, quid sit de hominibus statuendum, qui, cum aliis in caufis & ingenii, & doctrinae, & prudentiae praesidiis abundare videantur, ubi de Catholicis, maxime Italis, agitur, tam praecipitem, ut leviter dicam, judicandi rationem sequuntur.

At enim haec nostra de Protestantibus bene multis querela maxime locum habet, ubi de Leone agitur, cujus memoriam omnes, quicumque dant elegantioribus literis operam, aliquo modo vereri debuerant, etiamsi non omni ex parte defendere potuissent. Hominem enim non minus ingenio, ac litterarum gloria, quam Pontificia dignitate nobilem Bembo jungit eodem loco Baylius, qui tamen eumdem in *Dictionario* (sic enim Baylii maximum opus appellatur) magis aperte defenderat (*a*), quam Scriptor Catholicis infensissimus facturus esse videretur.

Sed

Leon X.) Hulrici de Hutten verba ex *Dial. Trias Romana Pasquillor. Tom. II.* = *Tria, Vadiscus ait, paucissimi Romae credunt, animarum immortalitatem, communionem Sanctorum, & Infernorum poenas. ERNH. Persuasit. Existimo enim, si animam crederent immortalem, utique eam excoleret quisque, ejusque commodis inservirent; nunc corporis voluptatem in tantum sectantur, ut animam premant modis omnibus. Illam vero bonorum communionem si quid facerent, etiam ejus participes esse vellent. Porro de poenis Infernorum verbum dicere inter praeclaros hos Quirites pro anili est fabula* = Hac ratione qui scribunt non iis nocent apud aequos rerum aestimatores, quibus cupiunt, sed impotenti odio sese minus aptos ad recte scribendum effici demonstrant.

(*a*) *Art. Leon. X. Rem. Crit. lit. B.* cum eam controversiam agitasset, ad extremum concludit, aequum judicem quemvis nihil contra Leonem pronunciare posse = *pendant qu'on n'aura pas de plus sûres depositions* =.

Sed inter omnes, ut opinor, maxime Leonem pressit Heideggerius (*a*), qui cum A'θεότητος nihil tale merentem Pontificem accusasset, haec subdit = *Et ne ab haereticis haec conficta clamitent οἱ ἐξ ἐναντίας, ejus rei αὐτόπτην, & αὐτήκοον testem damus, qui & scire debebat, & causam cur mentiretur non habebat, Iohannis Pici Mirandulani Comitis nepotem ex fratre minime degenerem, qui in illo Pisani, & Lateranensis Consilii conflictu, quaestionem tractans ,, utrum Concilia vel Pontifices errare possint ,, inter alia de Leone hoc loquens ,, Meminimus, inquit, Pontificem creditum, & adoratum, qui nullum Deum credens, omne infidelitatis* (ἀθεότητος) *culmen excederet: pessimaque ejus opera in coëmendo Pontificatu, in omnigenis sceleribus exercendis, id ipsum testabantur; Namque fassum eum affirmabatur domesticis quibusdam, nullum se Deum aliquando, etiam dum Pontificiam sedem teneret, credidisse ,, quae ejus verba libro de fide, & ordine credendi theorem.* 4. *p.* 259. 260. *legere est* =

Eamdem Ioannis Pici auctoritatem objecit, cum Leonem X. fuisse pessimum Atheum probare vellet, Plessaeus (*b*), qui de Romanis Pontificibus ea ratione scribit, qua vix id faceret homo a pulvere, & radio ad scribendum excitatus.

Sed antequam ambobus respondeo, liceat Heideggerii levitatem tantisper castigare. Ille enim, cum litterulis Graecis imbutus esset, duabus illis voculis αὐτόπτην, & αὐτήκοον. quamvis importune prolatis, lectori suo fucum facere voluit. At doce nos, Heideggeri, doce quis testis dicatur αὐτόπτης, quis αὐτήκοος. Equidem putabam αὐτόπτην, esse, qui suis ipsemet oculis id vidit, quod narrat: αὐτήκοον, autem, qui suis audivit auribus, quod aliquis dixit, & quidem, ne, qui famam etiam incertam sequitur, dicatur αὐτήκοος, ab eodem illo audivit, quem dixisse refert. Tu si meliora tenes, quaeso, ne celaveris. At si non aliud, nisi quod nos, afferre potes, ubi est fides tua? ubi, qui re-

(*a*) *In Historia Papatus*.

(*b*) *Mr. du Plessis Mornai*, de quo supra diximus, in libro, cui tit. *Mystere d' Iniquité*.

requiritur in historico, candor animi ab omni mendacio maxime alieni? Neque enim Ioannes ille Picus, cui tantopere fidis, aliquid eorum, quae de Atheo Pontifice narrat, suis ipse oculis vidit, neque horrenda illa dicta ab ejusdem Pontificis ore excepit. Se tantum id narrare profitetur, quod ab aliis audiverat. Advertit id ipse Baylius, qui Heideggerii temeritatem notandam putavit (*a*).

Quod vero dicit Heideggerius causam non fuisse Pico cur mentiretur, haud scio, an probari possit. Sed causa certe fuit, quamobrem se facile Picus decipi sineret. Quis enim non videt, quantopere ad rem Pici ejusdem faceret, quidquid Romanorum Pontificum elevaret auctoritatem? Ecquid autem non constat Pici librum legenti, quam vehementer ejus ingenium in Romanos ipsos Pontifices exarserit? Iam porro unius irati hominis testimonium tanti ponderis esse non potest, quod Α'θεότητι clarissimi, doctissimique Viri ostendendae sufficiat (*b*).

 Sed

(*a*) Vid. *eod. Art. Leon X. L. B. Rem. Crit. in margine* ad ea verba Heideggerii, quae & ipse profert. Non multo post Baylius refert ipsa Ioannis Pici verba in Gallicam linguam conversa.

(*b*) Ex his facile refellitur etiam Rivetius (*Remarques sur la Réponse au Myst. d'Iniq.*) qui cum Gretseri rationem, quam mox proferemus, satis validam esse ad Leonem absolvendum perciperet, respondit, parum interesse = *a qui le pacquet s' addresse, pourveu qu'il conste, que c' est a des Papes* = Quare, si Leo X. sit absolvendus (etsi dici potest contra Gretseri rationem, Picum libros aliquando amplificasse, quos olim Iulio II. inscripserat) sed, si Leo sit absolvendus, certe Alexandrum VI. Α'θεότητος esse damnandum, de quo Guicciardinus (*Istor. d'Ital. L. I.*) scribit, nullum fuisse apud eum veritati, nullum fidei, nullum religioni locum. At primo quidem Pici libros, postquam semel editi fuerant, amplificatos fuisse, neque alii Scriptores, neque ipse Picus monuit. At id monere non omisisset, si quidem amplificasset. Quod ergo Rivetius de Leone conjecit, omni specie veritatis caret. At Alexandro illata calumnia, ea, quam attulimus, ratione dissipatur. Non enim debet inimici hominis, & quidem unius testimonium in re tam gravi tam facile recipi. Alexander quidem a nemine fuisse dicitur moribus aeque, ac apostolica dignitate Sanctissimus. Sed non idem censendum est suis cupiditatibus obsequi, & Religionem omnem, Divinique Numinis cognitionem ex animo abjicere.

Sa-

Sed contra Heideggerium simul & contra Plessaeum ea palmaris ratio est, quam Jacobus Gretserus attulit (*a*). = *Intolerabilis*, ait, *porro*, *&* *plane diabolica calumnia est*, *cum scribit Plessaeus*, *ea quae Theoremate quarto Ioannis Francisci continentur*, *de quodam Pontifice*, *qui Domesticis confessus fuerit*, *nullum se Deum aliquando*, *etiam cum cathedram Pontificiam teneret*, *credidisse*, *ad Leonem X. pertinere*; *nam Ioannes Picus edidit Commentarium de fide*, *&* *ordine credendi ante Leonis Pontificatum*; *inscripsit enim Iulio II. Quomodo igitur relatione illa seu historiae seu fabellae Leonem X. denotare potuit*? = Hactenus Gretserus, cui subscribo.

Quid jam de narrationibus aliis dicemus, queis usi sunt adversarii quidam ex Protestantibus, ut impietatem Leonis ostenderent? Illae nimirum ne Baylio quidem ipsi fidem facere potuerunt (*b*). Erat enim Baylius acerbo, & irato in Romanos Pontifices, ipsumque Leonem animo. At cum videre volebat, facile videbat, omnes Criticae regulas prohibere, quominus tam ineptis fabellis aures adhiberentur.

Hujus generis illa est, quam refert Plessaeus: scilicet Leonem aliquando Cardinali Bembo, qui Leonis ejusdem a secretis esset, (advertit autem Baylius haec duo componi non posse; neque enim Cardinalis fuit Bembus, quamdiu Leo vixit): Sed ille narrat, Leonem Bembo fassum esse, Christi fabulam & ipsis, & universo Collegio magnas utilitates at-

Sane Scriptores innumeri, qui res Alexandri gestas litteris consignarunt, multa narrant, quae non levi divinae Justitiae timore animum ejus corripi consuevisse significant. Hinc enim magnopere curabat, ut apud se Venerabilis Eucharistiae Sacramentum retineret; quod si abesset, vix ullam videbatur quietis partem capere posse. Alia multa proferre nihil necesse est. Etenim ea ratio palmaris esse debet: neminem 'Αθέους esse damnandum, nisi si rationes omnino probabiles, ac firmae producantur ab adversariis. At contra Alexandrum VI. nihil hujusmodi produci potest. Non ergo potest, nisi temere, Atheus existimari.

(*a*) In *Exam. Myst. Pless.* Vid. etiam Coëffeteau *Répons. au Myst. d'Iniquit.*

(*b*) Vid. *Bayl.* in *Diction. Art. Leon. X.*

attulisse (a). Habet autem Baylius ad quadringentos e Protestantium Coetu Scriptores idem narravisse: neque tamen potuisse, quod narrabant, nisi Balèi auctoritate confirmare; cujus quidem Balèi testimonium recipi nulla ratione possit. Etenim homo erat, qui, cum ea scriberet, contra Pontificem, tum contra Romanorum totam Ecclesiam apertas exerceret inimicitias. Nullum autem esse judicium, in quo hujusmodi homines audiri soleant (b). Eadem scribit eo loco Baylius de Luthero (c), atque Auctore libri, cui titulus *Recusatio Synodi Tridentinae*, qui ridiculam alteram in vulgus narrationem sparserunt: videlicet Leonem, cum disputationi interfuisset, in qua nostrorum animorum immortalitatem alter defenderet, alter oppugnaret, ad illum repente conversum haec effutire non dubitasse = *Tu quidem vera videris dicere, sed adversarii tui oratio facit bonum vultum* =.

Merae sunt istae calumniae, quas nemo vir justus, idemque prudens statim rejicere non debeat. Satis autem eas vel ipsa redarguit Leonis X. gravissimis in rebus perspecta prudentia, & sagax ingenium, quod inimicis etiam ipsius, ac Mediceae Familiae semper admirationi fuit.

Quid jam de Jacobo Bruckero dicemus, quo vix aliquis iniquior in Leonem extitit? Totam enim de Leonis Atheismo controversiam ita tractat, ut non mirari nemo possit, doctissimum Scriptorem tam aperte partium studio servire. Ille quidem de Leone agens, ac Petro Bembo = *notam esse*, pronunciat, *suspicionem Atheismi, qua uterque premebatur* = (d) tum paucis interjectis diserte scribit, Philosophos Peripateticos optime scivisse = *utrumque justissima su-*

(a) Verba Plessaei (*Myst. d' Iniq.* p. 584.) sunt = *Le Cardinal Bembo, son Secretaire, lui alléguant un jour quelque mot de l' Evangile, il fut si osé de lui dire, que cette fable de Christ nous a fait de bien, & à toute nostre College* =.

(b) Ita Baylius eo loco de Balèo = *témoin manifestement récusable, puisqu' il écrivoit en guerre ouverte contre le Pape, & contre toute l' Eglise Romaine* =.

(c) Habet ea Lutherus *Comment. in C. XIX. Genes.*

(d) *H. Cr. T. IV. Per. III. P. I. &c. p. m.* 348. *&c.*

ſpicione premi, quod in eodem luto baererent; certe illam vitam agerent, quam, ad eam, qua uſi ſint, proterviam excuſandam, nihil fere tueri poteſt, quam impietas vel Peripatetica, vel Peripateticae tamen ſimilis, omnemque Dei curam, providentiam &c. = e medio tollens. Ut eam calumniam probet, teſtem citat. Is eſt = *qui Florentinam hiſtoriam anecdotam, ideſt arcanam nobis dedit Antonius Varillanus* (*L. VI. p.* 292. *ſeqq. Conf. Seckend. Hiſt. Lutheraniſmi L. I.* §. 117. *p.* 190.) *Ipſe de ἀσωτία Curiae Romanae, ſedente Leone X., legendus, ut taceamus narratiunculas, quibus valde ſuſpectum ſe impietatis criminis Pontifex fecit, quas exhibet Bayle* =.

Haec ſcribere Bruckerus potuit, quae meum quidem animum tanta admiratione percellunt, ut eam verbis explicare vix poſſim. Tu ne ille Bruckerus, qui Epicurum, Stilponem, Ariſtippum, qui Mahummedem ipſum Alcorani auctorem, qui Jordanum Brunum, qui Thomam Hobbeſium, qui tot alios impios homines, & omni flagitiorum genere infames ab Ἀθεότητος illata calumnia tam ſedulo vindicabas? Tu ne ille Bruckerus, qui tam ſapienter eos reprehendebas, qui Philoſophos quamvis perditos crimine eo facile accuſent, quod non poſſit niſi luculentis rationibus, & exploratâ plurium incorruptae fidei teſtium auctoritate probari? Tu ne ille Bruckerus, qui cum de gentium, ac philoſophorum placitis ageres, quae nullo modo Catholicorum, ac Proteſtantium controverſias attingerent, tantam in arte critica peritiam cum ſingulari eruditione conjunctam, tam acre judicium, tam ſubtile ingenium prae te ferebas? Ita ne repente deſipere potuiſti, ut ea ratione ſcriberes, qua ne diſcipulum quidem tuum in arte critica ſcribere decuiſſet? Quid enim? Notionem Atheiſmi cum notione cujuſvis impietatis, notionem impietatis cum notione improbitatis, hanc vero cum notione levitatis, aut maculae cujuslibet, quae tam clare aliis in locis omnia diſtinxeras, nunc miſerandum in modum permiſces, atque confundis. Cupere te velle ſignificas, ut fabulis fidem adjungamus, quas Baylius

ipſe

ipſe contempſit, quamvis aeque ac tu in Romanos iratus. Tamquam certa, & explorata tradis, quae de Romanae Curiae vitiis Romanorum hoſtes, tradiderunt; & ii quidem hoſtes, qui tam acre bellum contra Romanos gerebant, ut omni eos auctoritate, ac dignitate ſpoliarent. Vel quod Varillanum etiam teſtem appellare audes. Ita ne tui oblitus es? Ita, Bruckere, te ab odio tranſverſum agi ſinis? Quid enim hominis iſte Varillanus fuit? Nempe perditus nebulo, qui non veritati, ſed amori ſerviret, aut odio, qui nullam in Italia nactus eſt auctoritatem, qui tantum apud exteros cujuſdam generis homines, quae ille narrabat, vera eſſe cupientes, hiſtoriam ſuam venditare potuit, qui demum, cum in notiſſimis rebus tam ſaepe labatur, atque tam turpiter, ut Baylius idem non uno in loco oſtendit, ſatis ipſe indicat, quam fidem mereatur, ubi ſe res arcanas traditurum eſſe pollicetur.

Ejuſdem impudentiae, vel potius ejuſdem furoris fuit, ad probandam impietatem Scholae Peripateticae apud Italos Saeculo XV. & XVI. Macchiavellum teſtem appellare. Ita enim paulo ante (a) Bruckerus idem ſcripſerat = *Nos ad unum teſtem provocamus Nicolaum Machiavellum (Diſſert. in Liv. Dec. I. L. I. C.* 12. *p.* 40. *Conſ. La Croze Entretiens p.* 394.) *qui ut acutiſſime ſui temporis mores pernoſcebat, ita facile vidit, corruptiſſimos aulae Romanae mores, & hypocriſin ſummorum in Eccleſia virorum ad hanc peſtem (Atheiſmum) generandam plurimum attuliſſe* =. Quam parum Macchiavellus, non leve illud Italiae noſtrae dedecus, audiri mereatur, is tantum ignorare poteſt, qui & impietatem ipſius, & improbitatem non ſatis perſpectam habuerit. Quis in publicis etiam judiciis homines anteſtari auderet omni flagitiorum genere infames? Accedit quod Macchiavellus eos inſectetur, & carpat, quos immani ſuae impietati non leviter infenſos fuiſſe, atque futuros eſſe optime noverat.

Caeterum non is ego ſum, qui Romanorum ejus temporis, & ipſius Leonis mores omni ex parte defendam. Juve-

(a) *Ib. p.* 346.

venem enim Pontificem, etsi praeclaris animi dotibus ornatum, juvenile aliquid in ipso Pontificatu prae se tulisse scio. At enim, quod cum nobilibus nescio quibus adolescentibus aliquando, Pontificia majestate posita, liberius jocari visus fuerit, non debet ad ejus criminis argumentum trahi, quod homines tantum flagitiosi, ac nefarii Leoni objicere potuerunt. Quod venationibus apprime delectaretur, non indicat, nullam ipsi fuisse Christianae Religionis curam. Quod tibicines, musicos, ac maxime poëtas ad mensam adhiberet; quod Archipoëtae generosum vinum ab eadem mensa ministrari jusserit; quod illo canente:

„ *Archipoëta facit versus pro mille poëtis:*

Pontifex hilarior factus versiculum extemplo subjecerit:

„ *Et pro mille aliis Archipoëta bibit:*

Haec, inquam, aliaque similia, de quibus tantas tragoedias aliqui Protestantes excitarunt, non innuunt, Leonem ipsum, se Christi vices in terris gerere, sibi persuadere non potuisse.

Alia, praeter illa, quae tetigimus, crimina Leoni sunt objecta, neque tamen idoneis testibus probata. Profecto Vir quisque mediocri etiam prudentia praeditus valde cavebit, ne incertis quibusdam rumoribus aures praebeat; praesertim si sciat, per ea difficillima tempora tum Romanam Curiam, tum ipsum cum tota Medicea familia Leonem ingenti apud homines plurimos invidia flagrasse. Inter ea crimina est etiam illud teterrimum, quod *Simoniam* Christiani dicimus. Quare levissimum hac etiam in re sese praebuit Sanazarius, cum Leonis famam iis versibus proscindere conatus est.

„ *Sacra sub extrema, si forte requiritis, hora*
„ *Cur Leo non poterat sumere? Vendiderat.*

Ne-

Neque vero Leonis res gestas apud aequales scriptores legenti argumenta desunt, quibus illum non modo Atheum, sed neque perditum hominem fuisse demonstret. Praeclarum enim illud est, quod de Leone Paullus Jovius narravit (*a*), neque ullus quod ego sciam, aperte inficiari ausus est = *Constat tamen*, inquit, *eum, quod a prima adolescentia, opinione omnium, summam continentiae laudem fuisset adeptus, non importuna quaedam pudicitiae, castitatique praesidia quaesivisse: quando nequaquam pristinae vitae more tam multis, delicatisque obsoniis uteretur: Itemque animo vere pudico die mercurii carnes non edere, die autem Veneris nihil gustare praeter legumen, & olera, ac die demum Saturni coena penitus abstinere incorrupta lege instituisset* = Hoc etiam Paulo Sarpio Leonem neglectae pietatis arguenti (*b*) reposuit magnum illud Ecclesiae propugnaculum, tum Societatis Jesu decus, & lumen, Cardinalis Sfortia Pallavicinus (*c*).

Sed & alia duo Pallavicinus notavit, quae nobis non omnino praetermittenda sunt. Memorat enim ab Angelo Politiano mira quaedam de Joanne Mediceo, (fuit is, qui post multos annos Pontifex renunciatus Leo X. dici voluit) ad Innocentium VIII. Pontificem Maximum (*d*) scripta fuisse. Etenim Politianus & auream adolescentis indolem, & ingenium, quod ad virtutes omnes penitus animo combibendas factum videretur, & pietatem in Deum, & in patriam magnificentissimis verbis est prosecutus. Praeterea Pallavicinus de-

(*a*) Jov. in *Vit. Leonis X.*

(*b*) Sarp. *Istoria del C. L. I. p.* 5. Vulgo dicitur *il Soave*.

(*c*) *Istor. del C. L. I. C. II.* Baylius ipse (*in Dict. Art. Leon. X. Rem. P.*) de ratione, quae ducitur ad Leonem absolvendum ab ea Jovii narratione, pronunciat = *Ceci vaut mieux que tout le reste* = & infra *Rem Q.* = *La seconde de ces trois choses* (quod scilicet e Jovio protulimus) *si elle est telle, que Paul Iove l'a raportée, est, ce me semble, une bonne preuve de Religion, quand on en pese bien les circostances* = Ex eadem ipsa Baylii scribendi ratione constat, eum, quod Jovius retulit de jejuniis Leonis, negaturum fuisse, si quo probabili argumento negare, aut in dubium revocare potuisset.

(*d*) Creaverat is Cardinalem Joannem Mediceum, qui tum aetatis annum 14. non excesserat.

describit, quam apte, atque decore sacras Missarum caeremonias idem Leo, quantaque cum majestate perageret.

Et id quidem Scriptores etiam alii docent, qui Leonis res gestas narrant. Nam & Onuphrius Panvinius (*b*) = *Erat*, inquit, *rerum divinarum diligens observator*, *&* *sacris caeremoniis deditus* = & Paulus Jovius = *Sacra confecit*, inquit, *singulaque ceremoniarum obivit munia singulari cum majestate, ut non falso nemo superiorum Pontificum eo augustius, & decentius sacrificasse diceretur* =.

Jam hae duae postremae rationes a Pallavicino prolatae nihil Baylio satisfaciunt. Putat enim illis non recte confici, ut Leo religionem ex animo coluerit (*c*).

Equidem geometricas rationes esse non dico. Eas tamen esse dico, quae ad ostendendam hominis pietatem aliquid conferant. Saltem enim locum illae debent, ac vim obtinere, donec adversarii satis idonea proferant in contrariam partem argumenta. Ipsi nimirum & Leonis animum tantopere immutatum fuisse, & aliud hominem sensisse, aliud autem prae se tulisse ostendant, oportet. Et illae quidem rationes ex eo confirmantur, quod nullum post hominum memoriam Atheum fuisse noverimus, in quem eadem illa, quae de Leone narrantur, optime caderent.

Sed, his omnibus tandem omissis, illud sapiens lector nobis non assentiri non potest: Neminem Atheum esse judicandum, qui constanter in omni vita supremi Numinis cultor videri voluit, & pietatem in Deum sibi cordi esse qua scriptis, qua rebus gestis, qua voce significavit; nisi forte, qui vult Atheum judicari, rationes & argumenta omnino certa producat, quae turpiter illum per totum vitae tempus mentitum fuisse demonstrent. Jam illa omnia praestitit Leo: neque vero quisquam illum hac in re mendacii conatur

(*b*) *in V. Leon. X.* Hoc teste utitur Coëffeteau (*Répons. au Mystere d' Iniq. p.* 1227) ut Leonem ab impacto Ἀθεότητος crimine defendat.

(*c*) Vid. *Rem. Q.*

tur arguere, quin levitatem potius, & cavillandi libidinem, & improbitatem ipse suam prodat, atque demonstret. Igitur sententiis omnibus aequorum Judicum Leo absolvendus est. Contra vero, qui adeo iniquam Leoni dicam scripserunt, ut perditi calumniatores objurgandi, atque damnandi.

C A P U T XX.

De reliquis hominibus a Baylio productis, quo loco celeberrimos Atheos producere debuisset.

Reliqui a Baylio producti, atque 'Αθεότητος nomine reprehensi, nobis autem hoc loco vindicandi, sunt Cardanus, Caesalpinus, Taurellus, Cremoninus, Berigardus, Vivianus, Thomas Hobbesius. Breviter de singulis agamus.

Hieronymus quidem Cardanus (*a*) a Martino Del-Rio, non tam emunctae naris Critico, quam laboris assidui Scriptore, summae illius impietatis postulatus fuit. Martinum alii secuti sunt, quorum apud Bruckerum nomina legere licet.

At meliores notae Auctores litteram salutarem hac quidem in causa Cardano haud gravate concedunt. Tristem autem illam judicio reservant de stulta Cardani superstitione. Hoc enim vitio ita Cardanus laboravit, ut ab opposito crimine 'Αθεότητος non parum abfuerit. Ita de Cardano sensere Parckerus, Baylius, (alio tamen loco ab eo, quem nostra modo oratio respicit) Buddeus, Reimmannus, Bruckerus, Genuensis, aliique plures (*b*).

 Sane

(*a*) Hieronymus Cardanus, patria Ticinensis, decessit anno 1576. cum aetatis esset annorum 75. Superstitionis, ac stultitiae, neque ita levis, notam effugere non potuit. Mirifice tamen eum ab ingenio, atque doctrina summi Viri laudarunt. Vossius *de Mathemat.* ita de illo scribit = *In naturae scientia tot nova attulit, ut summus vir Andreas Alciatus eum vocaverit virum inventionum* = Quin & Julius Caesar Scaliger, Cardano infensior, ejusdem tamen ingenium valde laudavit.

(*b*) Parck. *de Deo, & Provid. Disp. I. Sect.* 23. Bayl. *in Diction.* Bud.

Sane quidquid adversarii protulerunt, non aliud in hoc judicio probat, nisi eos distincta 'Αθεότητος notione non uti. Nam rationes ipsorum, si quid efficerent, tantum efficerent, non fuisse Cardanum in sanctissima Christi Religione omnino firmum. Quamquam qui ista jactant, explicare debuissent, cur Hieronymus amplissima a Regibus Angliae, & Daniae oblata munera respuere, quam Catholicae Religioni nuntium mittere maluerit. Alia etiam homo non optimus, at neque pessimus Religionis indicia non obscura praebuit. Sed, his omnibus omissis, certe nihil in vita prae se tulit, nihil scriptum reliquit, quamobrem Divinitatem non agnovisse videretur.

Potius in libris suis ita de Deo disserit, tamquam pietatem suam in Deum probaturus esset. Pauca ejus verba afferre sufficiat (*a*) = *Tu igitur, Altissime, a quo omnia bona profluunt, cujus nutu cuncta moventur, cujus imperium nullis finitur limitibus, Claritas infinita, qui solus lumen verum habes, solus vere aeternus, totus in te ipso, tibi soli notus, cujus sapientia omnem excedit cogitationem, unus, atque incomparabilis, extra quem nihil est, qui me velut terrae vermem in umbra scientiae direxisti, cui quidquid veri hic scriptum est debeo* ..... *Ignosce mihi, mentemque meam illuminando pro tua indefessa liberalitate ad meliora dirige* =.

Difficilius est Caesalpinum defendere, quem caecus Aristotelicae doctrinae amor invidia cumulavit (*b*). Genuensis quidem his verbis docuit (*c*), quid causae fuerit, cur impie-

Bud. *Trait. de l'Athëisme in notat.* Reimm. *Hist. Ath. S III. C.* 4. §. 11. Bruck. *Tom. IV. Hist. Crit. Per. III. P. II. L.* 1. *Cap.* 3. §. 5. Genuens. *Dissert. Physico-hist. de Rer. Corp. Orig. &c. p. m.* 59.

(*a*) In fine librorum *de Subtilitate* apud Genuensem *loc. cit*

(*b*) Andreas Caesalpinus philosophus, ac medicus celeberrimus, patria Aretinus, decessit anno 1603. cum quartum supra octogesimum aetatis annum ageret. De illo scripsit Genuensis (*Dissert. physico-hist de Rer. Corp. Orig. &c p. m.* 62.) = *Sanguinis circulationem omnium primus in orbem intulit, aut explicuit* = Fatetur id etiam Baylius noster *in Diction.* etsi eam gloriam alii Harvaeo, alii Sarpio tribuere malunt.

(*c*) *Loc. cit.*

pietatis Caesalpinus postularetur. = *De rerum origine, & constitutione ita disseruit, uti Aristoteles ipse, quem nemo haud dubium acutius interpretatus est, uti Parkerus agnoscit* (*de Deo, & Provid. Disp.* 1.) *Mundum esse aeternum, omnia in natura fieri aeterna quadam necessitate, hominum, brutorumque animas vires esse a materia indissolubiles, atque per totam diffusas materiam. Eam obrem Baelius cum Spinosistis facere Caesalpinum scripsit* =.

At negari non potest Caesalpinum in sententias etiam magis ineptas, &, quod caput est, magis impias incidisse: videlicet quas neque Graeci, neque Arabes unquam Peripatetici e Stagiritis Magistri libris extorserant. Pauca seligimus ex Caesalpini libro, cui titulus *Quaestiones Peripateticae*. Ex iis lector agnoscet, quantopere Vir acuti ingenii, sed Aristotelis amore depravati deliraverit.

Ait enim = *Nullam esse substantiam praeter animae naturam* = ex quo infert = *Omnium animatorum animam communem quamdam, & unam esse animam, quae pro varia subjectorum materia varias efficiat animatorum species* = Ratio autem horum errorum Caesalpino fuit, homine, qui non fere aliud in Metaphysica, nisi Peripatetica Sophismata noverat, omnino digna. Scribit enim = *quia actus simplicissimus ab omni materia separatus non sit quantus, impossibile esse multitudinem recipere; unam igitur tantum fore hujusmodi substantiam* = Consequenter ad haec docet = *Primam substantiam per se quidem unam esse, sed quia res multae sunt, quibus ipsa communicatur, multas videri: Universi substantiam supra omne corpus existentem, & ab omni materia separatam pro multitudine corporum multis modis participari absque ejus divisione* = Pessime autem de ipso Primo Motore, id est Aristotelis Deo, disserit. Habet enim = *Infinitum de iis tantum posse dici, quae quanta sunt continue, vel discrete, sive per se, sive per accidens: adeoque id dici proprie infinitum, quod possit esse finitum, & ob id asserendum esse, primi motoris virtutem neque finitam, neque infinitam esse. Esse quoque primum motorem intelligentiam specu-*

lativam, non activam = Illud vero Aristotelis doctrinae magis conforme est = *Sufficientem esse speculativum illum Actum simplicem, & perfectissimum non alicujus gratia existentem, sed ipsummet finem omnium, unde habent caetera & esse, & vivere* = Non item, quod postea subdit = *Speculativum Intellectum, Substantiam existentem per se, non alterius gratia appetibilem, ea, quae apta nata sunt appetere, perficere, non agendo quippiam, aut introducendo in materiam aliquid, hoc enim laboriosum esset, sed per sui praesentiam educendo ex potentia materiae formam, ad quam apta nata est* = Ad extremum hominis insanientis ea verba sunt = *Principium motus in patiente solum, non in agente esse, quae natura dicatur uniuscujusque; unam tantum esse intelligentiam, quae sit Deus, cum implicet contradictionem plures esse intelligentias, idest substantias. Unicam hanc intelligentiam, omnium rerum intelligentiam continere: esse enim tamquam mensuram omnium, ita ut ab una multitudo descendat* =.

Cum ea Caesalpinus scripserit, nemo mirari debet, quod tam acres in eum accusatores extiterint. Nam primo quidem Taurellus, Philosophus Germanus, edito libro, cui titulus *Alpes Caesae*, Medicum Aretinum constituit Atheismi reum. Deinde plures ipsum ante Spinosam in eodem haesisse impietatis luto arbitrati sunt; inter quos, ut Baylium omittam, Parckerus, Buddeus, & ipse Leibnitius (*a*).

At rectius, opinor, Bruckerus pronunciat (*b*), Caesalpini, ac Spinosae doctrinas inter se differre = *eo quod*, inquit, *unica Spinosae substantia alterius generis est, quam Caesalpiniana, cum haec ad solam animam pertineat, illa ad materiam quoque, cui peripateticis rationibus usus Caesalpinus unitatem substantiae denegavit* = Alio etiam loco (*c*) Bruckerus monet, quod Caesalpini = Πρῶτον ψεῦδος *fuit, non esse substantiam, nisi*

(*a*) Bayl. etiam in *Diction.* Parker. *de Deo Disp. I.* §. 24. *p.* 64. Bud. *de Ath. C. I.* §. 24. Leibn. *in praef. Theod.* §. 11. V. Reimm. &c.

(*b*) *H. Cr. T. IV. P. I. p.* 223.

(*c*) *Ib. p. m.* 225.

nisi quod sit unum, multitudinem autem absolute a materia tantum esse; licet haec una substantia valde a Spinosae substantia unica differat. Qua in assertione, & in iis, quae ex illa consequuntur, Caesalpinus Aristotelem destruit, unde notatus est G. I. Vossio (de orig. & progr. Idolol. L. II. C. 4. p. m. 531.) quod contra Aristotelis mentem intelligentias motrices non esse per se multas, sed tantum ob caelestes sphoeras statuerit: qua ratione ipso Aristotele deterior omnem in substantialibus multitudinem negavit, & ad unam omnino Substantiam sensu Stoico, vel si mavis Pythagoreo revocavit =.

Super haec a Bruckero animadversa non desunt alia, quae notes. Nam Deum Caesalpinus, quem *Actum simplicissimum*, aut *primum Motorem* vocat, supremam vult esse Intelligentiam, a qua quidquid intelligit nescio qua ratione participet, ut intelligat. Eumdem Deum ea perfectione pollere putat, qua major cogitari non possit: quapropter omnia Deum, ut finem, appetant. Praeterea Deum esse docet rerum omnium causam, nec *immanentem*, aut *formalem*, quae sunt inepta Spinosae verborum effugia, sed quae sit ab effectu proprie distincta; etsi non recte hoc ipsum declarat: sed certe dicit = *eum per sui praesentiam educere ex potentia materiae formam =.*

Haec, inquam, omnia satis amplum inter Caesalpini dementiam, ac Spinosae furorem, intervallum relictum esse declarant. Uterque igitur insanivit. At ille stultus homo fuit, qui potius editis libris ea docere voluerit, quae ne ipse quidem, opinor, satis intelligere posset, quam latum unguem ab Aristotelica doctrina, vel potius a principiis Aristotelicae doctrinae discedere. Hic mente captus, qui nullam quietis partem capere posset, donec e Coeli solio Divinitatem exturbaret.

Equidem haud scio, an quidquam Caesalpinum hoc loco juvare debeat, quod Christianam Religionem in vita sua, quam ad summam senectutem perduxit, constanter professus fuerit. Nam & in ipso *Quaestionum Peripateticarum* libro

bro praefatus eſt, quae Catholicae doctrinae contraria viderentur, ſe non tamquam vera, ſed tamquam Ariſtotelis doctrinae conſentanea tradere: Theologis autem ea refutanda relinquere, quae non poſſent a Philoſophia (non aliam is noverat, niſi Philoſophiam Ariſtotelis) apte refutari.

Illud etiam haud ſcio; an Clementis VIII. prudentiſſimi Pontificis, atque ſanctiſſimi judicio quidquam adverſarii tribuere velint. Nam Clemens inter familiares ſuos Caeſalpinum adhibuit (a); nec ſiniſtrum aliquid de ipſius pietate ſuſpicari viſus eſt.

Illud hoc loco tantum adverſarios, praecipue Proteſtantes, moneo, qui noſtros Fidei Quaeſitores tantae in judicando temeritatis, ac tantae in puniendo ſeveritatis accuſant, numquam eos, ſi haec ad ipſos cauſa deferatur, impietatis Caeſalpinum fore damnaturos, niſi mentitum fuiſſe Caeſalpinum quiſquam oſtenderet, dum, ſe praeferre Chriſtum Ariſtoteli, profitebatur. Id autem non ambiguis quibuſdam ſignis, at claris omnino rationibus, quae probabili reſponſioni non eſſent obnoxiae, Quaeſitores iidem oſtendi vellent. Sanctum enim apud eos ſemper fuit Juſtiniani effatum = *Satius eſt impunitum relinqui facinus nocentis, quam innocentem damnari* =.

Quin igitur ſimili humanitate Proteſtantes, qui tam benigni videri volunt benignae Chriſti doctrinae aſſertores, utuntur in Caeſalpinum? Nempe Catholicus ille fuit, ac Romanae Curiae olim addictus. Cum de his hominibus agitur levis etiam ſuſpicio firmiſſimi argumenti loco eſſe debet. Hac quidem ratione non modo Caeſalpinum, ſed & ingentem catervam philoſophorum, atque ſcriptorum ordinis cujuſque, aut dignitatis in Atheorum collegium referre poſſunt.

Non ita nos geremus in cauſa Nicolai Taurelli Proteſtan-

(a) Fuit Caeſalpinus Clementis VIII. Medicus.

ſtantis (*a*), quem Zacharias Victor, aliique plures apud Bruckerum (*b*) *Atheiſmi* accuſarunt.

Anſam inimicis Taurelli ingentes illius errores de Natura Divina praebuerunt. Innumeros praetereo, quos apud Reimmannum, aut apud Bruckerum videre potes. Satis ea ſit ex Praefatione *Alpium Caeſarum* (*c*) afferre = *Duplex*, inquit, *circa Providentiam Divinam error admittitur, primo quidem ſi omnis rerum alienarum cura Deo detrahatur: Deinde ſi abſque diſcrimine rerum quarumvis, & aſſidua quidem ei cogitatio adſcribatur. Quem propterea merito cenſemus ſex dierum ſpatio Naturam condidiſſe, ne poſtea τὸ συνεχὲς τῆς νοήσεως, ϗ ποιήσεως ipſi moleſtiam pareret. Nihil enim haec ad ejus felicitatem faciunt, qui fuit ab aeterno, cum nihil ipſorum eſſet, feliciſſimus. Male profecto, quiſquis rerum creationem ab initio mundi conditi ad ejus uſque finem extendit. Si enim voluiſſet in hiſce Deus occupari perpetuo, quid mediis opus erat naturalibus? Eorum itaque curam Deo non adſcribimus, quae ipſe naturae commiſit, iis ſcilicet munitae viribus, ut ejus mandata probe poſſet exſequi. Non video quid hic notari poſſit impietatis, nam & ſacris litteris conſentanea ſunt haec, & rationi vere philoſophicae ..... De caeteris vero, quae nulla naturae neceſſitate, ſed libero voluntatis arbitrio geruntur, aliter ſentimus. Hic enim ob ſummam actionum humanarum varietatem divino opus eſt regimine, & providentia* =.

Caeterum ex his iiſdem erroribus conſtat, agnitam a Taurello fuiſſe Divinitatem. Neque vero ſatis cauſae nobis eſt, ut omnino mentitum fuiſſe Taurellum exiſtimemus, quo loco ſcripſit (*d*). = *Me totum ſibi Chriſtus vindicat, nec Ariſto-*

(*a*) Natus eſt Montis-belligardi an. 1547 mortuus autem an. 1606. Magnus fuit, ut innuimus, Caeſalpini aemulus, & accuſator.

(*b*) *To. IV. P. I p.* 310. *&*. 311. Multi tamen eum defenderunt, ac praecipue Feverlinus, cujus eſt *Diſſertatio Apologetica pro Taurello philoſopho*. Excuſat eumdem Bruckerus, qui Taurelli ingenium valde laudat *Ib. p.* 312.

(*c*) Apud Bruckerum *loc. cit.*

(*d*) In *Praef. Methodi medicae praedictionis* item apud Bruckerum *loc. cit.*

ftoteli quidquam tribuetur, nisi quod Christus ipse concesserit, nec si quid obtulerit Aristoteles, protinus accipiam, nisi quod fuerit Christo acceptissimum =.

Eadem nos aequitas, & humanitas, imo etiam justitia cogit, ut Caesari Cremonino aliquid credamus, Religionem, ac pietatem, qua voce, qua toto vitae genere, praeferenti (*a*). Si quis mendacem simul, atque impium vult Cremoninum existimari, ostendat, oportet, quae Cremoninus attulit, non modo tamquam Peripateticae Philosophiae conformia, sed etiam tamquam omnino vera, recipi voluisse. At id Cremoninus ipse diserte negabat. Quamobrem non pauci fuerunt, qui Cremoninum defenderent, contra Scriptores item non paucos, qui Α'θεότητος accusaverant.

Caeterum contra hos aliud etiam est advertendum. Aut enim Α'θεότητος nomen ita usurparunt, ut eos etiam complecteretur, qui Divinitatem agnoscerent, aut Divinitatem non fuisse agnitam a Cremonino intulerunt, quod in alios errores contra Christianam Religionem, & sanam Philosophiam incidisset. At primum illud, praesertim in controversia de Generis Humani Consensu in agnoscenda Divinitate, fieri non potuit, nisi ab iis, qui fucum facere mallent, quam veritatem inquirere. Alterum hoc ab iis tantum fieri potuit, qui, quam diversa sint inter se hominum ingenia, nondum assequuti fuerint.

Palam id erit, si Cremonini errores ab ipso Bruckero, qui non satis aequus in Philosophum Italum fuit, relati considerentur. = *Valde vero*, inquit, (*b*) *eruditionis ejus fama impietatis suspicione commaculata est, eo quod Aristotelem nimis pres-*

(*a*) Caesar Cremonini Ferrariensis natus est anno 1550. obiit autem a peste anno 1630., sepultusque est in celebri Monasterio S. Justinae, cui bona sua reliquerat: quod Athei certe non est. Morerius in *Dict. V. Cremonini* dicit eum, quod pertinet ad Religionem, fuisse defensum ab A. libri, cui tit. = *Defense des Ecrivains Ferrarois à ce que Fontanini écrivit contre eux dans les Annotations à sa Bibliotheque Italienne* =.

(*b*) *To. IV. Hist. Cr. Per. III. &c. p. m.* 228.

presse sequendo, de motore primo sibi tantum intento, suaeque sphoerae affixo, de Intelligentiis sphoerarum motricibus, de providentia sublunarium, & similibus, & in primis de immortalitate animae, quam stare non posse salvo systemate Peripatetico Alexander Aphrodisaeus Cremonino summopere dilectus tradidit, ea praeceperit, quae Religionis Christianae decreta funditus evertunt. Haec se quidem velut Peripatetice tantum statuere monuit, nec se ideo rejicere Christiana dogmata, more philosophorum Italicorum, qui ex Lycaeo similia affirmaverunt, professus est &c. =

Non minor injuria, imo, ut opinor, major quam Cremonino illata, Claudio Berigardo etiam illata est (*a*). Is cum ageret inter vivos non modo Supremi Numinis cultor, sed & Christianus Philosophus ab omnibus habebatur. Fato functum, ratiunculis cum ineptis, tum hominis Christiani charitate indignis, Parckerus Anglicanus Episcopus (*b*) impietatis ultimae constituit reum. Quid autem protulit, nisi vanas omnino suspiciones, nulla quidem ratione, nulla auctoritate suffultas?

Scilicet Berigardus in opere, quod *Circuli Pisani* inscripsit, totam Aristotelis de Primo illo Motore, ac de necessaria Mundi aeternitate doctrinam, & apertius, & clarius, quam factum ab ullo fuerat, explicandam suscepit. Id fecisse Pisanum Philosophum, ut eam doctrinam legentium animis obtruderet, incredibili Parckerus affirmat audacia.

Quid enim? Nonne omnes auctores, qui Philosophiae te-

(*a*) Claudius Guillermet Dominus de Berigardo (*Berigard*) Philosophiae per multos annos Pisis Professor, floruit Saeculo XVII. Magnae illi cum Galilaeo de motu telluris controversiae fuerunt. De hac etiam re librum edidit, seu *Tractatum*, in quo saltem ingenii sui acerrimi, & maximi vires ostendit. In eo etiam aliqua vestigia Religionis deprehendimus, quae in homine Atheo esse non possit. Nondum tamen ejus Opus, quod *Circuli Pisani* dicitur, videre potuimus. At multa ex eo libro refert Bruckerus, qui strenue Berigardi causam contra Parckerum egit. Itaque nos Bruckeri fide, hac in re minime suspecta, nitimur, cum Berigardi verba recitamus.

(*b*) *Disput. I. de Deo. S.* 24. *p.* 67.

texunt historiam, idem & in Aristotele, & in Epicuro, & in Philosophis aliis, quamvis delirantibus, praestant? Quis tamen eos auctores, nisi si forte insaniat, impietatis accuset?

At illi significant, inquies, non easdem sibi, quas exponunt, placere sententias. Num Berigardus idem fecit? Fecit enimvero, & verbis ita perspicuis id fecit, ut omnibus praecludere debuerint calumniis locum. Ait enim in Praefatione primi, quem vocat, Circuli = *Illud in primis occurrit reprehendendum, quod Aristoteles posuit, mundum, ejusque materiam primam aeternam, primum motorem supremae modo sphoerae medio circulo insistentem, libertatis expertem, nihil aliud aptum intelligere, nisi se ipsum, nec aliud efficere, quam motum aeternum, proinde nec mundum, nec aliud quidquam creare posse; itemque de reliquis Intelligentiis, quarum infimam videtur facere intellectum agentem, & animam unam communem toti speciei humanae, unde consurgit innumerabilium errorum seges* =.

Eodem loco rationem affert Berigardus, propter quam ab erroribus Aristotelis magis accurata oratione refutandis abstineat. Ait enim = *Sententiam meam proferre non debeo, ne cum Aristotelis interpretandi munere tamdiu perfunctus sim, in Magistrum desquere, & apolactizare, ut ait Plautus, aut antiquorum cineribus insultare velle videar* =.

Caeterum non uno in loco Berigardus occasionem amplectitur, mentem suam aperiendi. Habet enim Aristotelis doctrinae Jonicam praeferendam videri. Monet autem = *Corporibus aeternis, & infinitis posse adjici mentem Anaxagorae, quae melius refert Dei Naturam, quam primus Motor Aristotelis: & tamen Ionicos reprehendendos esse, quod substantias simplices aeternas esse docuerint, quantumvis Mentem posuerint Universi gubernatricem. Superesse ergo ut, amputatis erroribus, ponantur principia rerum naturalium Corpuscula tenuia, a Deo creata; quorum sola congregatione, & secretione omnis ortus, & obitus perficiatur, & hunc consensum, atque dissensum corpo-*

po-

porum nihil repugnare Scripturae Sacrae, & praestabiliorem esse, quam materiam primam Aristotelis =.

Ex his Berigardi verbis, nisi fallor, aperte constat, quam iniusta fuerit Petri Villemandaei (*a*) de Berigardo querela. = *Dum res omnes*, inquit, *physicas, imo & divinas plerasque ex principiis Aristotelis ita declarat, adstruitque, ut easdem illas ex oppositis Anaximandri hypothesibus, purum atheismum redolentibus, continue impugnet, ac evertat &c.* = Constat etiam nescivisse, quid ipsi dicerent, eos auctores, qui Spinosistam fecerunt Berigardum ante Spinosam (*b*).

Sed, ut ad Parckerum redeamus, mirum est, quantopere secum ipse pugnet, dum Berigardum accusat. Etenim qui Jonicos philosophos ab impietate vindicaverat, impium fuisse Berigardum etiam ex eo capite ostendere conatus est, quod Jonicorum doctrinae faverit. Et id quidem cum tanto studio Aristotelis, quantum ei Parckerus exprobrat, nullo modo componi potuisset.

Praeterea quis arbitratus unquam esset, quem impium Peripateticum aliquis induxerat, eumdem Epicureae doctrinae studiosum eisdem videri potuisse? Visus est tamen Parckero Berigardus. Quae cum ita sint, nemo non facile concedet, Parckerum non aliud, cum Berigardum accusavit, atque aliis, ut accusarent, exemplo suo auctor extitit, ostendere potuisse, nisi maximo se Catholicorum Doctorum odio flagrare.

Simile odium Baylius etiam ostendit, cum integrae vitae, atque incorruptae doctrinae hominem Vincentium Vivianum, nobilem illum Galilaei discipulum, Atheis vel maxime repugnantem conatur adjungere. Quid enim? Unius ille Monconyi (*c*) fide nititur, qui cum Florentiam accessisset, & cum Viviano collocutus esset, impium hominem esse

(*a*) Petrus Villem. (*de Villemandy*) *in Scepticismo debellato p.* 11.

(*b*) Vid. Jac. Frid. Reimm. *Hist. Ath. S. III. C.* 3. §. 19. *p.* 409.

(*c*) *Monsieur de Monconys.*

retulerat, veterum erroribus de absoluta necessitate rerum, ac de una totius Mundi Anima delectatum (*a*).

Quis non jure miretur, peregrini hominis, non familiaris, non ejusdem linguae, non diu Florentiae versati, non magna prudentiae, aut doctrinae fama conspicui, testimonium contra Vivianum tanta confidentia produci? (*b*) Omnes enim Viviani familiares, imo tota haec nobilissima Civitas, bonarum artium e Graecia profugarum unica olim hospes, modo autem assidua cultrix, aliud omnino constanter testata est: scilicet Vincentium Vivianum, non magis Matheseos gloria, quam innocentia morum, ac pietate nobilem extitisse: de qua re Scriptorem consulere potes, qui pene incredibilem apud Florentinos plurimos eruditionis, ac germanae doctrinae gloriam sibi comparavit, Joannem Lamium (*c*).

Ca-

(*a*) Vivianum etiam Yvo, ex Encyclopaediae Diderotianae auctoribus unus, (*Art Athées*, *&* *Art. Ame*) Baylium describens temere accusavit. Illum vero defendunt, qui opus idem *immane*, *ingens*, a magnis, quibus scatet, erroribus purgandum Herculeo labore susceperunt. Vid. *Notat. ad Encycl. ed. Luc. Art. cit.* ubi Carolus Giuliani Vivianum defendit, quod & fecit auctor notationum ad editionem Liburnensem. Praestitit idem Matthaeus Dandolus in *not. lib. Lo Spirito dell' Enciclopedia*, aliique.

(*b*) Recte Vir doctus Carolus Giuliani (*in not. Encycl. Art. Ame*) = *Il est bien difficile qu' un voyageur dans un discours, dans un entretien, & par des paroles vagues, & très-souvent sujettes à diverses interprétations, puisse découvrir, & déterminer les vrais sentiment d' une personne; des conversations continuelles, des longs discours familiairs, souvent ne suffissent pas pour en juger avec justice: il faut premierement observer si ses pensées sont toujours les mêmes, les combiner avec ses études, ses moeurs, & sa conduite, & après cela la decision en sera encore incertaine* =.

(*c*) In libro cui tit = *Memorabilia Italorum eruditione praestantium &c.* = ubi de Viviano haec etiam habet = *Post signa omnia genuinae pietatis exhibita decimo Kal. Octob. an. 1703. unum supra octoginta annos natus obiit. Inerat Viro illa innocentia, eaque morum simplicitas, quae ducentibus vitam minus cum hominibus, quam cum libris, adhaerescere solet: aberat tamen ab eo rusticitas illa, & quaedam silvam redolens inurbanitas, quas frequentissima cum libris, & ferme nulla cum hominibus consuetudo adfricat litterarum studiosis, atque aliis* =.

Carus autem Vivianus fuit & Cosimo III. Magno Etruriae Duci, & Ludovico XIV. Galliarum Regi, in quibus Viris specimen quoddam per ea tempora pietatis in Deum, ac religionis fuisse novimus.

Et Ludovicum quidem Atheus ille Vivianus ab eximia pietate in Deum, ac studio Catholicae Religionis amplificandae impense laudavit (*a*). Idem Atheus cum Florentiae liberali sumptu aedes extruxisset, titulum iis inscribi voluit *A Deo datae*. Ad extremum hic novi generis Atheus Sacramentis Christianae Religionis rite procuratus, neque levis in Deum Optimum Maximum pietatis indicia prae se ferens diem Florentiae clausit extremum.

Quae cum ita sint, haud equidem video, cur calumniatoris illius Monconyi narratiunculam Baylius tam avide arpuerit: nisi quod ingenium Baylii satis novimus, ac studium non ita leve numerum Atheorum amplificandi.

Jam porro de flagitioso, ac perdito Scriptore Thoma Hobbesio agendum restat, quem plerique, ut verum fatear, homines docti Atheum existimant. Itaque ignoscendum hic Baylio est in Atheorum Collegium eumdem adscribenti. Neque tamen dissimulandum, graves non defuisse viros, qui summae illius impietatis hominem caeteroqui valde malum absolverent.

Eminent inter eos Nicolaus Hieronymus Gundlingius, & Jacobus, Bruckerus (*b*), cujus verba liceat afferre = *Ab Atheismi*, inquit, *directi infamia Hobbesium liberandum esse censemus. Multoties enim philosophus & Deum esse statuit, & necessario existere multis rationibus evincit, & summam in eo potentiam agnoscit, eosque qui aut mundum esse aeternum dicunt, aut Deum res humanas negligere asserunt, impios esse, & in Deum injurios affirmat: notionem autem Dei non omnem homini ne-*

(*a*) In libri, cui titulus *De Locis Solidis*, prooemio.

(*b*) Gundl. *Observ. Select. Tom. I. Obs. II. p.* 37. *Gundlingian. P. XIV.* Bruck. *Tom. IV. P. II. p.* 173.

negat, sed comprehensivam tantum, eo quod intellectus finitus infinitum, & immensum Ens comprehendere non potest, quo pacto ideam existentiae divinae homini non denegavit. Tacemus alia, quae consistere in Systemate Hobbesiano nequeunt, si Deum tollas =.

His Bruckeri non aliud ex Hobbesii libris addemus, nisi hominem etiam adeo protervum, atque superbum, Generis Humani Consensum in agnoscenda Divinate maximi fecisse. Etenim diserte scripsit (a) = *Neque enim an honorifice de Deo sentiendum sit, neque an sit amandus, timendus, colendus dubitari potest: sunt enim haec omnium Religionum per omnes gentes communia* = Haec Hobbesius, quae hominis prorsus Athei esse non possunt.

Praeterea Hobbesium non fuisse prorsus Atheum pleraque demonstrant argumenta, quibus ejusdem 'Αϑεότητα plerique probant.

Ajunt enim apud eumdem Bruckerum = *Adscripsisse eum Deo corpus, & quantitatem illi tribuisse, adeoque velut Universi partem consideravisse: Sapientiam Dei esse incomprehensibilem, & chimaericam statuisse; negavisse de Deo motum, contendisse quoque non posse omnes homines naturaliter Deum cognoscere; habuisse Atheismum non pro peccato injustitiae, sed imprudentiae; denegasse hominibus ideam de Deo; sustulisse spiritus omnes, eorumque operationes, religionem subjecisse legibus imperantis, & metui magis, ignorantiae, & fraudibus adscribere, quam Deo. Porro introducere necessitatem quamdam fatalem, & omni libertati humanarum actionum contrariam, qua ipsi tandem Deo mali moralis origo tribuenda sit. His nonnulli Atheismi in vita demonstrati vestigia, quae se deprehendisse putant; adjicium* = Ea quidem non fere alia sunt, quam lutulenta vitia, quibus, praesertim *jucundum cum aetas florida ver ageret* inquinatus est.

Hac

(a) *De Homine Cap. XIV.*

Haec omnia possent a nobis loc loco propriis, ac suis responsionibus refutari (*a*). Sed quod facile fieri posset, fieri a nobis hoc loco nihil necesse est. Etenim fere omnia ex iis concidunt, quae prioris libri primâ parte disputata sunt. Imo, quod indicavimus, cum ea dicunt adversarii, confusam nescio quam Dei notitiam tenebricoso Hobbesii ingenio illuxisse, fateri quodammodo videntur.

Unum tamen est, quod hoc loco diligentius notemus. Homo nimirum & stultus, & impius, at vafer idem, & callidus, ut in Principis potentia contineri omnia jura convinceret, ipsa Dei *Attributa* ad infinitam Dei potentiam revocare contendit. Itaque ad eam potentiam, voluntatem ipsam, atque *intellectum*, ut ait, supremi Numinis pertinere vult (*b*). Hinc illud etiam sequebatur, ut neque voluntatem, neque intelligentiam humanae similem Deo tribuendam esse concederet.

An verba ipse sua intellexerit Hobbesius, haud equidem scio. Hoc tamen scio: Potentiam supremi Numinis & summa & infinita perfectione praeditam Hobbesio fuisse visam. Sed neque caecam illam potentiam posuit, ut quid agat, ipsa nesciat, neque brutam, ut nihil velit, neque iis limitibus comprehensam, ut non etiam ad humana pertineat. Igitur ingentes Hobbesii errores de Natura Divinitatis non id convincunt, quod nos negamus. Non enim illum & stultum hominem, & irreligiosum, & impium, sed omnino Atheum fuisse negamus.

Quae cum ita sint, jam sapientis erit lectoris animadvertere, an Atheorum ille index a Baylio propositus, (quo loco certissimos Atheos proponere debuisset) vel unius hominis nomen contineat, quod expungi justitia ipsa non postulet. Id autem, ut initio dicebam, satis certo est argumento, multo pauciores esse veros Atheos, etiam postremis hisce

(*a*) Rationes eas apud Bruckerum facile solutas videre potes.
(*b*) *De Cive C. XV. p.* 259.

ſce temporibus, quam aut ipſi jactent Tolandi, ac Spinoſae diſcipuli, aut Graeculi noſtri concedant. Fruſtra igitur impii eos opponere tentant certo, atque conſtanti Generis Humani Conſenſui in agnoſcenda Divinitate.

FINIS ALTERIUS LIBRI.



IN-

INDEX

RERUM MEMORABILIUM,

De quibus in hoc altero Volumine agi capitum ipsi tituli non satis indicant.

A

C

Dio-

prae-

Va-

F I N I S.

COR-

CORRIGENDA

Pag. *61*. Empdeoclem, *lege* Empedoclem.

Pag. *91*. Brunet, *lege* Burnet.

Pag. 235. plerosque potius aliquando, *lege* aliquibus aetatibus.

Pag. 236. aut idola, vel templa, *lege* aut altaria, vel templa.

Manifesta quaedam alia Typographi errata eruditus, idemque humanus Lector per se facile corriget.

LUDOVICUS PARAVICINUS SOC. JES.

In Provincia Romana Praepositus Provincialis.

CUM Operis cui titulus = *De Generis Humani Consensu in agnoscenda Divinitate* = a P. Aloysio Brenna Soc. Jesu Sacerdote conscripti, Volumen Secundum, aliquot ejusdem Societatis Theologi recognoverint, & in lucem edi posse probaverint; potestate nobis a R. P. Laurentio Ricci Praeposito Generali ad id tradita, facultatem concedimus, ut typis mandetur, si ita iis, ad quos pertinet, videbitur: In quorum fidem has litteras manu nostra subscriptas, & Sigillo nostro munita dedimus. Romae 12. Decembris 1772.

Ludovicus Paravicinus

Die 9. Septembris 1772.

Imprimatur Vic. Gener. S. Off. Florentiae.

Si stampi F. Seratti.